

บทที่ 4

กระบวนการพัฒนาอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

จากทฤษฎีการเลือกอาชีพของ Hoppock ทำให้เห็นว่าการเลือกอาชีพเป็นกระบวนการพัฒนาที่เริ่มตั้งแต่เกิดจนตลอดชีวิต การตัดสินใจเลือกอาชีพใด บุคคลจำเป็นต้องรู้จักตนเองและเข้าใจความต้องการของตนเอง จึงทำให้สามารถเลือกประกอบอาชีพที่ตอบสนองความต้องการของตนเองได้ และเนื่องจากสังคมมนุษย์มีการอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม การได้รับการถ่ายทอดทางสังคมตั้งแต่วัยเด็กจนโต จึงมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจ ความสามารถ บุคลิกภาพ ค่านิยม ตลอดจนโอกาสในการเรียนรู้ทางวิชาชีพของแต่ละบุคคล ซึ่งเป็นกระบวนการทำความเข้าใจตนเองของบุคคลก่อนตัดสินใจเลือกอาชีพ ในการศึกษา “กระบวนการพัฒนาอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ” ผู้วิจัยจึงได้แบ่งการศึกษาออกเป็น 2 ช่วง คือ

1. การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ
2. การพัฒนาการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

โดยผู้วิจัยได้นำข้อมูลของนักเขียนสารคดีอิสระกรณีศึกษาแต่ละท่านมานำเสนอตามลำดับดังกล่าว แล้วจึงวิเคราะห์หา “ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์” ต่อไป ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลนักเขียนสารคดีอิสระทั้ง 12 ท่านพบว่า เป็นนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์เพียงสื่อเดียว 8 ท่าน และนักเขียนสารคดีอิสระที่มีประสบการณ์การทำงานทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์ 4 ท่าน ผู้วิจัยจึงได้นำเสนอข้อมูลของนักเขียนแต่ละท่าน จากนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ และนักเขียนสารคดีอิสระที่ทำงานทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์ตามลำดับ ดังนี้

1. นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ จากการศึกษาผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ตามรูปแบบงานสารคดี สามารถแบ่งได้เป็น 2 กลุ่มคือ
 - 1.1 นักเขียนที่มีผลงานเขียนสารคดีอิสระ โดยให้ความสำคัญกับการทำงานเขียนมากกว่าการถ่ายภาพ ได้แก่ อรสม สุทธิสาคร, จิตติมา ผลเสวก, นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว และชาติ ภิรมย์กุล
 - 1.2 นักเขียนที่มีผลงานเขียนสารคดีและให้ความสำคัญกับการถ่ายภาพประกอบ ได้แก่ ภาณุ มณีวัฒนกุล, ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ และ นัท สุมนเตมีย์

2. นักเขียนสารคดีอิสระที่ทำงานทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ได้แก่ ชีรภาพ โลหิตกุล, ศรัณย์ บุญประเสริฐ, นครเศศ ชีระคำศรี และ ทรงยศ กมลทวิกุล

1. นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์

ในจำนวนนักเขียนสารคดีอิสระกรณีศึกษา 12 ท่านในการศึกษาคั้งนี้ เป็นนักเขียนอิสระที่ทำงานทางสื่อสิ่งพิมพ์สื่อเดียว 8 ท่าน ในกลุ่มนี้เป็นนักเขียนหญิง 3 ท่าน และนักเขียนชาย 5 ท่าน โดยนักเขียนแต่ละท่านมีความถนัดในการทำงานสารคดีในรูปแบบเฉพาะแตกต่างกัน ในการศึกษากระบวนการพัฒนาอาชีพ ผู้วิจัยได้นำเสนอข้อมูลกระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระแต่ละท่าน ตั้งแต่วัยเด็กจนถึงก่อนเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ และการพัฒนาการทำงานจนสามารถพัฒนาการทำงานอย่างมีรูปแบบเฉพาะในการทำงาน และสามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระได้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภาพรวมในกระบวนการพัฒนาอาชีพของนักเขียนในแต่ละกลุ่ม ผู้วิจัยจึงได้จัดลำดับการนำเสนอข้อมูล จากนักเขียนสารคดีอิสระที่ทำงานเขียนเป็นหลัก 4 ท่าน แล้วจึงนำเสนอข้อมูลของนักเขียน และช่างภาพสารคดีอิสระ 4 ท่าน ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะทำให้เห็นภาพรวมในกระบวนการพัฒนาอาชีพของนักเขียนแต่ละกลุ่มได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

1.1 นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์

อรสม สุทธิสาคร

อรสม สุทธิสาคร นักเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ มีผลงานทั้งทางนิตยสารและหนังสือเล่ม (Pocketbook) อรสม มีผลงานโดดเด่น 2 แนว โดยแบ่งได้เป็น 2 ช่วง คือ ในระยะแรกเป็นผลงานสารคดีในแนวอัตถชีวะประวัติ และงานสารคดีสะท้อนปัญหาสังคมในปัจจุบัน อรสม สุทธิสาคร มีผลงานสารคดีหนังสือเล่มที่ได้รับการตีพิมพ์ตั้งแต่ปี 2530 จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ละครชีวิตเจ้าชายนักประพันธ์ (พระประวัติ ม.จ.อากาศดำเกิง ทรัพย์พัฒน์), นักฝันคนกล้า อ.อุตากร, ชีวิตรักนวลฉวี, รวมสารคดีชุดชีวิตจากเงาเวลา, ดอกไม้ของชาติ (ประวัติชีวิต 13 นางสาวไทยยุคแรก), บนเส้นทางชีวิตแสวงหา: มาลา คำจันทร์, สารคดีท่องเที่ยวชุด "มนตราหิมาลัย", สนิมดอกไม้ (ปัญหาผู้หญิงในสังคม), คุก, มือปืน และ อาชญากรเด็ก

อรสม สุทธิสาคร เกิดเมื่อปีพุทธศักราช 2500 เป็นชาวจังหวัดจันทบุรี เริ่มต้นชีวิตการศึกษาในโรงเรียนมารดาพิทักษ์ ซึ่งเป็นโรงเรียนคริสตจักรและเป็นโรงเรียนประจำ ในจังหวัดจันทบุรี ตั้งแต่อายุยังไม่ครบ 4 ขวบจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 จากนั้นไปศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนสาธิตปัญญาในกรุงเทพมหานคร และศึกษาต่อระดับอุดมศึกษาในมหาวิทยาลัยรามคำแหง การเรียนมหาวิทยาลัยเปิด ได้ทำให้นักเขียนท่านนี้มีโอกาสทำงานประจำครั้งแรก เมื่ออายุ 18 ปี ในตำแหน่งพนักงานตรวจรูปที่หนังสือพิมพ์ “มติชน” ในยุคเริ่มแรก อรสม ทำงานในตำแหน่งดังกล่าว 6 ปี จึงลาออก และได้วนเวียนทำงานอยู่ในแวดวงหนังสือในตำแหน่งทางการตลาด และกองบรรณาธิการสลับกันในหลายสำนักพิมพ์อยู่หลายปี จึงได้มีโอกาสเริ่มทำงานเขียนสารคดีอย่างจริงจังครั้งแรกในปี 2528 เมื่อเข้าไปทำงานกับกองบรรณาธิการนิตยสาร “ถนนหนังสือ” โดยการอาสาเขียนบทความสารคดีแนวอัตชีวประวัติของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชไพฑูริ ในวาระครบรอบชนมายุ 80 พรรษา จากนั้นจึงมีผลงานสารคดีจัดพิมพ์ออกมาเป็นเล่มแรกในชื่อ “ละครชีวิตเจ้าชายนักประพันธ์” ในปี 2530 ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่การประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในโอกาสต่อมาจนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนการเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลในวัยเด็กของ อรสม สุทธิสาคร พบว่านักเขียนท่านนี้ได้รับการปูพื้นฐานความสนใจในการอ่าน จากสภาพแวดล้อมทางโรงเรียน และสภาพแวดล้อมทางครอบครัว ซึ่งพบว่าเป็นพื้นฐานสำคัญที่นำไปสู่การประกอบอาชีพนักเขียนต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมที่ทำให้ได้คลุกคลีอยู่กับการอ่านงานเขียนสารคดี ซึ่งเป็นพื้นฐานที่นำไปสู่ความสนใจในอาชีพนักเขียนตั้งแต่วัยเด็ก

“...อยู่โรงเรียนกินนอนมาตั้งแต่ 3 ขวบ 8 เดือน ยังเล็กมาก เหนงมากหันไปหันมาเห็นหนังสือในตู้ ซิสเตอร์ (Sister) มีหนังสือ เราก็อ่านได้ไ้ ปัจจัยแห่งความเหงากระตุ้น หนังสือเหมือนอยู่ในสายตาอ่านสนุกก็ติด เผลอหนังสือที่อ่านตอนเด็ก มีหนังสือนิทานน้อยมาก หนังสือส่วนใหญ่ที่โรงเรียนเป็นประเภทสารคดีก็เป็นความเคยชิน อ่านแล้วสนุกเหมือนเราอยู่ในโลกแคบ การอ่านหนังสือกระตุ้นจินตนาการ ทำให้รู้ว่าโลกนี้มันกว้าง ตัวหนังสือทำให้เรารู้สึกว่าอยากจะเห็นโลกกว้าง...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจาก สภาพแวดล้อมทางโรงเรียนแล้ว ปัจจัยทางครอบครัว ยังมีอิทธิพลต่อการความสนใจการอ่านในวัยเด็กของนักเขียนท่านนี้ด้วย โดยเฉพาะสภาพแวดล้อมในครอบครัวที่แวดล้อมด้วย

หนังสือ และบิดามารดาที่มีนิสัยรักการอ่าน นอกจากนั้น ความสนใจของบิดามารดา ยังมีอิทธิพลต่อความสนใจเรื่องราวในอดีต ซึ่งมีอิทธิพลต่อผลงานสารคดีในช่วงแรกของนักเขียนท่านนี้ด้วย

“...อีกปัจจัยหนึ่งคือที่บ้านค้าขายแล้วขายหนังสือด้วย หนังสือพิมพ์มีให้อ่านทุกวัน ในขณะที่เดียวกันก็มีนิตยสารพวก ดรุณี ศรีสยาม ผดุงศิลป์ บางกอก อย่างนี้เยอะแยะ ที่อ่านก็เป็นนิยาย มีอะไรให้อ่านๆหมด นอกจากนี้พ่อ แม่ สมัยหนุ่มสาวเค้าเป็นนักอ่าน จะมีหนังสือที่เค้าเก็บไว้ นิยายเบาๆ หนังสือเชิงสารคดีเยอะ แล้วเค้าเป็นคนช่างบันทึกทั้งคู่ เราชอบไปอ่าน...ซึ่งเราไม่มีนิสัยนี้เลย ไปบ้านอาเค้ามีหนังสือดีๆ ก็ไปอ่าน สมัยก่อนไม่มีอะไรบันเทิงมากก็เป็นนักอ่านกันหมด ปัจจัยทางบ้านเอื้อ สภาพแวดล้อมรักหนังสือ เด็กก็รักหนังสือด้วย....” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

จึงกล่าวได้ว่า “หนังสือ” คือปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาทักษะการอ่าน และนำไปสู่ความสนใจในการเขียน และเป็นปัจจัยกระตุ้นให้ อรสม อยากเห็นโลกกว้างตลอดมา นอกจากนั้น จากการศึกษา ยังพบว่าสภาพแวดล้อมทางโรงเรียนยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทักษะการเขียนอย่างมาก จนทำให้ อรสม สุทธิสาคร คิดถึงการเป็นนักประพันธ์ตั้งแต่วัยเด็ก โดยที่ยังไม่เข้าใจความหมาย “นักประพันธ์” อย่างแท้จริง

“...จุดสำคัญอีกจุดหนึ่งคือ ชิสเตอร์เป็นคนให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาไทย ให้นักเรียนเขียนเรียงความอาทิตย์ละเรื่อง ชิสเตอร์ลืมนะก็เตือน ท่านก็เอ็นดูที่เรารักเรียงความ เรียงความเราได้อ่านหน้าชั้นอยู่เสมอ เราก็อ่านด้วยความตั้งใจ ถ้าพี่ไม่ได้เรียนอยู่โรงเรียน มารดาพิทักษ์ ภาษาไทยพี่จะไม่ดีขนาดนี้...ตอนอยู่ประถม 3 ชิสเตอร์ให้เขียนเรียงความอนาคตของข้าพเจ้า พี่ก็เขียนว่าข้าพเจ้าอยากเป็นนักประพันธ์ ตอนนั้นก็ไม่รู้หรอกว่านักประพันธ์คืออะไรนะ รู้แต่ว่าอยากเขียนหนังสือ...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ด้วยความรักในการอ่าน นักเขียนท่านนี้ไม่ได้หยุดอยู่เพียงการอ่านหนังสือที่อยู่รอบตัวเท่านั้น จากการอ่านหนังสือในหอพักในวัยเด็กเล็ก ขยายไปสู่การอ่านหนังสือในห้องสมุดโรงเรียน จากนั้นสู่ห้องสมุดประชาชนของจังหวัด ด้วยเหตุจูงใจจากการได้อ่านข่าวเกี่ยวกับการสิ้นพระชนม์ของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ นักประพันธ์เลื่องชื่อ ซึ่งนักประพันธ์ท่านนี้คือแรงบันดาลใจสำคัญที่ทำให้ อรสม สุทธิสาคร ได้ก้าวเข้าสู่การทำงานสารคดีในโอกาสต่อมา

“...คือตอนนั้นอยู่ ม.ศ.2 อายุ 15 อ่านหนังสือพิมพ์เจอข่าวว่า มีชายสูงอายุคนหนึ่งอ้างตัวเป็นหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง อ้างว่าท่านยังไม่ตาย มีชีวิตอยู่ที่ปัตตานี ในข่าวก็บอกว่า

ผลงานท่านเป็นงานอมตะ มีชิ้นไหนบ้าง เราอ่านก็สนใจอยากอ่านงานของท่าน เลยไปที่ห้องสมุดประชาชน ไปหาอ่านงานของท่าน ได้อ่าน "ละครแห่งชีวิต" และงานอื่นของท่านอีก 3 เล่ม...พออ่าน "ละครแห่งชีวิต" ของท่านจบ โปะะเซะเลย เป็นหนังสือที่โดนใจมาก เปิดโลกใหม่เลยแหละ พออ่านงานท่านมาทั้งหมดแล้วมีความรู้สึกว่าคุณโลกของหนังสือพิมพ์ก็มือเรียกเราแล้ว ทำให้เราอยากเป็นนักหนังสือพิมพ์ คือตอนเด็กๆ อยากเห็นโลกกว้างแต่ไม่รู้จะไปยังไง แต่ตอนนี้เห็นภาพว่า อ้อ ถ้าเราอยากไปเห็นโลกกว้างต้องทำงานอย่างนี้ เป็นนักหนังสือพิมพ์..." (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

แต่เส้นทางการทำงานยังไม่สามารถเริ่มได้ทันที แต่โลกการอ่านขยายกว้างยิ่งขึ้น เมื่อ อรสม ได้ย้ายเข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ที่โรงเรียนสายปัญญา ในกรุงเทพมหานคร โอกาสดังกล่าวทำให้ อรสม ได้มีโอกาสอ่านผลงานของนักเขียนหลากหลายยิ่งขึ้น ทั้งจากห้องสมุดโรงเรียนจนถึงหอสมุดแห่งชาติ ด้วยความมุ่งมั่นในการติดตามอ่านงานเขียนของนักเขียนที่ชื่นชอบ ทำให้ อรสม เกิดความเข้าใจลักษณะนิสัยของตนเองมากขึ้น

"...จบ ม.ศ.2 ก็มาเรียนต่อที่สายปัญญา ม.ศ.3 ก็เริ่มเข้าหอสมุดแห่งชาติ ก็หลงใหลงานเจ้าฟ้ากุ่ม เป็นชีวิตรักที่ยอมบาบ ยอมตาย กินใจมาก เรียนที่โรงเรียนไม่พอ ไปหาอ่านเพิ่ม จุดนี้ทำให้รู้สึกว่าจะอะไรที่เราชอบ เรามุ่งมั่น เต็มที่สุดๆ อะไรที่ไม่ชอบจะไม่สนใจเลย..." (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในระหว่างศึกษาระดับชั้นมัธยมศึกษาในโรงเรียนสายปัญญา ความสนใจในการอ่าน การเขียน อย่างจริงจัง ทำให้ อรสม เลือกทำกิจกรรมโรงเรียนในชมรมภาษาไทย จนได้รับเลือกให้เป็นประธานชมรมภาษาไทย ระหว่างศึกษาในระดับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-5 การร่วมกิจกรรมดังกล่าวทำให้นักเขียนท่านนี้ได้มีโอกาสเข้าไปเกี่ยวข้องกับการทำงานของหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นโอกาสในการเรียนรู้ทางวิชาชีพนักหนังสือพิมพ์เป็นครั้งแรก

"...พอ ม.ศ.4-ม.ศ.5 ทำกิจกรรมเป็นประธานชุมนุมภาษาไทยก็ได้ไปรู้จักพี่ๆ ที่ประชาชาติรายวันก่อนมาเป็นมติชน ไปจัดทำกิจกรรมร่วมกับพี่ๆนักข่าว รู้จักฝ่ายจัดจำหน่าย ไล่ชุดนักเรียนเดินขึ้นลง office เค้าอยู่เรื่อยๆ จนได้รับหนังสือพิมพ์ราคาพิเศษมาส่งขายตามห้องเรียนหาเงินเข้าชุมนุม ทำให้พอรู้จักวิญญาณความเป็นนักข่าว ทำให้พี่ๆ เค้ารู้ว่าเราชอบ เค้าก็ชวนให้เขียนมา มั่งถ้าไปฟังอภิปรายมา..." (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย อรสม ได้เข้าศึกษาต่อในมหาวิทยาลัยรามคำแหง ระบบการศึกษาเปิดได้เปิดโอกาสให้ อรสม ได้เข้าไปฝึกการทำงานหนังสือพิมพ์ ซึ่งเป็นสิ่งที่สนใจจนได้เข้าทำงานประจำในตำแหน่งพนักงานตรวจปฏิรูป ซึ่งนับเป็นการเริ่มอาชีพครั้งแรกของ อรสม สุทธิสาคร ในวัย 18 ปี จากนั้นจึงตัดสินใจยุติการเรียนในสถาบันการศึกษาเพื่อทำงานอย่างจริงจัง

“...พอเรียนราม ไม่ได้ไปเรียนประจำก็เข้าออก office หนังสือพิมพ์ตลอด ตอนแรกฝึกตรวจปฏิรูปไม่ได้เงินเดือน ตอนหลังมีตำแหน่งตรวจปฏิรูปว่าง พี่ๆ เค้าก็เลยให้ไปทำ ตอนนั้นอายุ 18 ปี มีเงินเดือน แต่ทำงานได้ 6 เดือน รัฐบาลก็สั่งปิด พอ “ประชาชาติ” เปิดอีกครั้งเป็น “มติชน” ก็กลับไปทำงานด้วยเป็นรุ่นบุกเบิก มีหน้าที่ตรวจปฏิรูป ดีใจ ทำไปทำมาก็ไม่เรียนแล้ว...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้ อรสม ได้มีโอกาสเข้าสู่วิชาชีพในวงการที่เกี่ยวข้องกับงานเขียนตั้งแต่อายุ 18 ปี แต่นักเขียนท่านนี้ยังไม่มีโอกาสได้ทำงานเขียนอย่างจริงจังตามที่ได้คิดฝันมาตั้งแต่วัยเด็กแต่อย่างใด อรสม ทำงานในตำแหน่งพนักงานตรวจปฏิรูปนาน 6 ปี จึงตัดสินใจลาออก จากนั้นได้วนเวียนทำงานอยู่ในวงการหนังสือในตำแหน่งต่างๆ ในหลายสำนักพิมพ์อยู่อีกหลายปี จนกระทั่งได้มาทำงานกับนิตยสาร “ถนนหนังสือ” ในปี 2528 จึงได้มีโอกาสเริ่มการทำงานเขียนเป็นครั้งแรก และนับเป็นจุดเปลี่ยนที่ทำให้ได้เข้าสู่ชีวิตการเขียนสารคดีอย่างจริงจัง

“...ตรวจปฏิรูปอยู่สัก 6 ปีก็ลาออก ก็วนเวียนอยู่ในวงการหนังสือ เป็นเซลโฆษณาหนังสือ เซลโรงพิมพ์ อยู่ประจำกองบรรณาธิการหนังสือเล่มโน้นเล่มนี้ ทำสายข่าวการเมือง สังคม วนเวียนอย่างนี้จนแทบจำไม่ได้ จนครั้งหลังสุดมาอยู่ถนนหนังสือปี 2528 ถึงได้เริ่มเขียนหนังสืออย่างจริงจัง เค้าจะเขียนเรื่องท่านอากาศฯ อายุท่านครบ 80 พรรษา เราก็อาสาอยากทำ ก็ได้ทำเรื่องท่านขึ้นปก อาจารย์สุลักษณ์ (ศิริรักษ์) ก็ถามชม ทำให้มีกำลังใจ ครั้งนี้ถือเป็นจุดเริ่มต้นที่ทำให้เห็นเสน่ห์ของงานสารคดี” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ในการเริ่มต้นทำงานเขียนในจังหวัดดังกล่าว นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า แม้เป็นการเริ่มต้นงานเขียนที่ช้า แต่เป็นจังหวะและโอกาสที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์มาโดยตลอด และจังหวะในการเริ่มทำงานเขียนของตนเป็นจังหวะที่เกิดขึ้นจากความประทับใจในผลงานและแนวทางการดำเนินชีวิตของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ นักประพันธ์ที่ อรสม ชื่นชมมาตั้งแต่วัยเด็ก นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าความประทับใจดังกล่าวทำให้สามารถทำงานชิ้นแรกได้อย่างน่าพอใจ นอกจากนี้ผลงานยังได้รับความชื่นชมและกำลังใจจากผู้ที่น่าถือหลายท่าน ซึ่งทำให้เกิดกำลังใจ และนำไปสู่การทำงานเขียนสารคดีอย่างจริงจังต่อมา

“...คนที่จะได้เขียนหนังสือ พี่คิดว่าต้องรู้ว่าจะเขียนอะไร บ.ก.เรื่องเดช เค้ามองว่าเราเขียนได้ ทั้งที่น่าจะเขียนมานานแล้ว เค้าเป็นคนจุดประกายให้พี่ได้เขียนหนังสือ... ความฝันเดินทางมาไกล แต่ทั้งหมดนั่นคือเราได้สะสมประสบการณ์มาเรื่อยๆ ถ้าไม่มีบรรณาธิการเรื่องเดช อาจไม่มีเราเหมือนกัน...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

หลังจากงานเขียนชิ้นแรก อรสม ได้ทำงานตำแหน่ง “บรรณาธิการผู้ช่วย” ในกองบรรณาธิการนิตยสาร “ถนนหนังสือ” ต่อมาอีกเป็นเวลา 2 ปี โดยระหว่างการทำงานประจำนั้น อรสม ยังคงรวบรวมข้อมูลพระประวัติของหม่อมเจ้าอากาศดำเกิง รัชพัฒน์ เพิ่มเติม เพื่อจัดพิมพ์เป็นเล่มตามคำแนะนำของบรรณาธิการ ในการค้นหาข้อมูลในขณะนี้ ทำให้นักเขียนท่านนี้เห็นว่ายิ่งค้นข้อมูลมากขึ้นเท่าไร ยิ่งเห็นว่ามีวิธีการค้นหาข้อมูลความจริงในงานสารคดีตรงกับอุปนิสัย บุคลิกภาพ และความชอบของตนเองมากเท่านั้น

“...พอเขียนลงหนังสือครั้งแรก บ.ก.ก็แนะนำให้เราเขียนประวัติท่านอากาศฯ เป็นเล่ม แนะนำให้หาข้อมูลขยายเพิ่มขึ้น เราก็ทำอย่างสนุก มีความสุขมาก ครั้งนั้นถือเป็นจุดเริ่มต้นที่เราเห็นเสน่ห์ของงานสารคดี โดยที่ตอนนั้นเราไม่รู้ตัว คืองานสารคดีมีอะไรใหม่ๆ ให้เราตื่นเต้นอยู่ตลอด ทำทนาย คือในมือเรามีความว่างเปล่า แล้วมีอะไรใหม่มาเพิ่มตลอด เป็นความสดใหม่ ตื่นตาตื่นใจมาก งานเล่มแรกก็ปรากฏออกมาตอนอายุประมาณ 30 คือทำงานประจำไปด้วย เก็บข้อมูลไปด้วย...พี่ภูมิใจมาก เข้าถึงข้อมูลยากแต่ก็สืบจนได้ คือรู้สึกว่ามีวิถึญาณบางอย่างของคนทำงานสารคดีซุกซ่อนอยู่ในตัว ไม่ยอมจำนน ยังมีอุปสรรคก็ยังชอบ และทุกอย่างเป็นความรัก คืองานทุกชิ้นที่เราทำเป็นงานที่เรารักทั้งนั้น นั่นคือจุดเริ่มต้นการทำงานสารคดี...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

หลังจากทำงานในตำแหน่ง “บรรณาธิการผู้ช่วย” ต่อมาอีก 2 ปี ด้วยความรู้สึกอึดอัดกับระบบการทำงานประจำ อรสม จึงตัดสินใจลาออกและมาทำงานเขียนสารคดีอิสระเป็นอาชีพเป็นครั้งแรก โดยมีคอลัมน์ประจำในนิตยสาร “จันทร์” และนิตยสาร “นะคะ” และส่งงานให้กับนิตยสารอื่นตามโอกาส ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นต่อการทำงาน “นักเขียนสารคดีอิสระ” ในระยะนั้นว่า “พออยู่ได้ แต่ไม่ค่อยดี” เนื่องจากผลตอบแทนน้อย และแต่ละสำนักพิมพ์มีระบบการให้ผลตอบแทนกับนักเขียนสารคดีอิสระแตกต่างกัน ในขณะที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้จัดการการทำงานด้วยตนเองทุกขั้นตอน

“...เรียกว่าพออยู่ได้ แต่อยู่ได้ไม่ค่อยดีหรอกนะ ก็ขยันทำงาน ขณะเดียวกันก็รู้สึกว่ามันยากลำบาก ฟรีแลนซ์ต้องจัดการเองทุกอย่างตั้งแต่ติดต่อเรื่องต้นฉบับ ตกลงค่าเรื่อง จำได้ว่าชีวิตลำบากพอสมควร ทำงานเยอะ แต่ก็เป็นงานที่เราชอบ...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

แม้นักเขียนท่านนี้มีความตั้งใจที่จะทำงานเขียนสารคดีอิสระเป็นอาชีพอย่างเต็มที่ แต่เมื่อทำงานอิสระในช่วงนี้ได้ 2 ปี อรสม ได้ตัดสินใจกลับไปทำงานประจำ ด้วยเหตุผลส่วนตัว และเห็นว่าการเป็นนักเขียนสารคดีอิสระมีรายได้ไม่แน่นอน อรสม ได้ไปทำงานประจำกับนิตยสาร “จันทร์” ในตำแหน่งหัวหน้ากองบรรณาธิการ โดยมีหน้าที่รับผิดชอบคอลัมน์สัมภาษณ์และทำสื่อบุคคลก่อนปัญหาสังคมโดยตรง

“...ตอนนั้นรู้สึกลำบากเหมือนกัน อยู่ได้แต่ไม่ดี มีบางช่วงที่รายได้ไม่แน่นอน บางที่ต้องรบกวนน้อง ค่าจ้างดูแลเรา เราก็มีลูกก็รู้สึกไม่ค่อยดี ก็อยากทำงานประจำ บางทีก็เป็นการเป็นฟรีแลนซ์ คนทำงานอิสระต้องมีวินัยสูง ตอนนั้นก็ยังไม่ขยันเท่าตอนนี้ ก็พยายามหางานประจำอยู่ พอดี “จันทร์” อยากได้หัวหน้ากองบรรณาธิการเลยเสนอตัวเข้าไป รู้จักนิสัยใจคอกันอยู่แล้ว เจ้าของหนังสือก็ให้อิสระในการทำงานพอสมควร เงินที่ได้ก็ดูเป็นกอบเป็นกำมากกว่า น่าจะดีในการหาเลี้ยงครอบครัว...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

อรสม ทำงานประจำกองบรรณาธิการนิตยสาร “จันทร์” เกือบครบ 1 ปี จากนั้นได้ย้ายไปทำงานประจำกองบรรณาธิการนิตยสาร “สารคดี” ตามคำชักชวนของเพื่อนร่วมงาน ด้วยความเห็นว่าเป็นการทำงานด้านสารคดีโดยตรง อย่างไรก็ตาม อรสม ทำงานอยู่ที่นิตยสาร “สารคดี” ประมาณ 3 ปี จากนั้นได้ตัดสินใจกลับไปทำงานที่นิตยสารจันทร์อีกครั้ง ด้วยความเข้าใจตนเองว่าพอใจกับวิธีการทำงานสารคดีในแบบนิตยสาร “จันทร์” มากกว่า ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเหมาะกับอุปนิสัยและสอดคล้องกับรูปแบบงานสารคดีทางสังคมมากกว่า

“...ทำงานที่ “สารคดี” เราสามารถประณีตกับข้อมูลได้มากขึ้น เพราะอยู่ที่สารคดีมีอะไร support งานสารคดีหมด แต่อยู่ที่ “จันทร์” รู้สึกว่าพีเป็นศิลปินเดี่ยว คือไปเก็บข้อมูลไปไหนไปคนเดียว บางที่ต้องไปโบกรถโบกรถ ต่อสองแถว คือพีว่าการเขียนหนังสือ การทำงานศิลปะเป็นเรื่องของความรู้สึกอิสระ แต่ “สารคดี” ไปเป็นทีมมีการเตรียมพร้อมทุกอย่างต้องปรับตัวกับทีม พออายุมากขึ้นก็รู้สึกไม่อยากจะปรับตัวมาก และงานของพีเป็นงานสะท้อนปัญหาสังคม รู้สึกว่าวิญญาณของคนทำงานศิลปะคือวิญญาณที่โดดเดี่ยวปล่าวเปลี่ยวอิสระ มัน

เป็นเสน่ห์บอกไม่ถูก เวลาจะไปไหนจะทำอะไรต้องคุยกัน 2 คนระหว่างแหล่งข้อมูลกับเรา แล้วเราจัดการอะไรมันคล่องตัว เราต้องแก้ปัญหาด้วยตัวเอง เผอิญงานที่ไม่ต้องใช้ภาพสักเท่าไร ใช้เล่าเรื่องอย่างเดียวเป็นเอกลักษณ์ คิดว่าถึงจุดอิ่มตัวแล้ว...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ระบบการจัดการทางด้านลิขสิทธิ์ขององค์กร ยังเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ อรสมตัดสินใจกลับไปทำงานที่นิตยสาร “จันทร์” ซึ่งผู้วิจัยมีความเห็นว่าโอกาสในการเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระอีกครั้ง เนื่องจากนักเขียนท่านนี้ได้ส่งสมประสบการณ์การทำงานสารคดีจนสามารถทำงานสารคดีที่มีรูปแบบเฉพาะอย่างชัดเจนแล้ว

“...มีอีกอย่างในเรื่องลิขสิทธิ์ คือที่ “สารคดี” ถ้าทำงานประจำนักเขียนไม่ได้เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์เพราะลิขสิทธิ์เป็นของสำนักพิมพ์ แต่ถ้าออกมาเป็นนักเขียนอิสระ นักเขียนจะได้ลิขสิทธิ์ คือคนเขียนหนังสือต้องนึกถึงอนาคตตนเองด้วย สิ่งหนึ่งที่จะอยู่ได้คือ นำซีเอ็มบ่อทรายจากการพิมพ์หนังสือเล่ม...คือออกมาไม่ได้ขัดแย้ง แต่คิดถึงประโยชน์ของเราในระยะยาว เราเป็นคนเดียวที่ต้องจัดการตรงนี้ด้วยตัวเอง...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

อรสม กลับมาทำงานในตำแหน่งหัวหน้ากองบรรณาธิการนิตยสาร “จันทร์” ต่อมาอีก 2 ปี จนกระทั่งนิตยสาร “จันทร์” ได้ประกาศปิดตัว นักเขียนท่านนี้จึงได้ตัดสินใจกลับมาประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระอย่างเต็มตัวอีกครั้ง

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาทางอาชีพของ อรสม สุทธิสาคร เป็นกระบวนการที่ได้รับการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจ จากสภาพแวดล้อมในวัยเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัว โรงเรียน ซึ่งมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจในการอ่าน การฝึกฝนทักษะทางการเขียน ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญต่อการแสวงหาโอกาสเพื่อเข้าไปเรียนรู้การทำงานในวงกว้างพิมพ์ในโอกาสต่อมา ซึ่งกล่าวได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของนักเขียนท่านนี้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานโดยตรง เพียงแต่ระบบการศึกษาเปิดในระดับอุดมศึกษาได้เอื้อโดยทางอ้อมให้ได้มีโอกาสเรียนรู้ทางวิชาชีพในขณะที่ศึกษาด้วย อย่างไรก็ตาม การเข้าไปเริ่มทำงานในช่วงแรก ยังไม่ได้ทำให้นักเขียนท่านนี้ได้ทำงานเขียนอย่างจริงจังแต่อย่างใด กว่า 10 ปีถัดมา อรสม จึงได้เริ่มต้นทำงานเขียนอย่างจริงจังครั้งแรก ด้วยโอกาสและจังหวะที่เกิดจากแรงบันดาลใจจากการอ่านตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งวิธีการทำงานสารคดีในช่วงนี้ได้ทำให้นักเขียนท่านนี้ค้นพบความพอใจในการทำงานสารคดียิ่งขึ้น จากนั้นจึงได้เรียนรู้การทำงานสารคดีในรูปแบบต่างๆ จากประสบการณ์การทำงานอย่างจริงจัง

จากการทำงานสังกัดองค์กรและการทำงานอิสระก่อนที่จะตัดสินใจกลับมาทำงานอิสระอีกครั้งจนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

จากแนวคิด “ผู้ทำการสื่อสารมวลชน” ที่กล่าวได้ว่า นักเขียนสารคดีอิสระคือ “นักสื่อสารมวลชน” ผู้หนึ่งทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ซึ่งมีโครงสร้างซับซ้อน แต่ในขณะเดียวกันนักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ทำงานอิสระที่ไม่ได้รับรายได้ประจำจากองค์กรสื่อ ที่สามารถวางแผนการทำงานได้ด้วยตนเอง นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความโดดเด่น และมีความสามารถประสานการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ และจัดการการทำงานที่เกี่ยวข้องได้ด้วยตนเอง ในการศึกษาการพัฒนาการประกอบอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระในช่วงนี้ ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาว่า เมื่อนักเขียนสารคดีอิสระเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว มีปัจจัยใดที่มีอิทธิพลต่อโอกาสและความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งแบ่งได้เป็น 2 ส่วนคือ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน และความสามารถในการจัดการการทำงานด้วยตนเอง

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

คือการศึกษาว่า ปัจจัยภูมิหลังที่มีอิทธิพลต่อโอกาสและความสามารถในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระอย่างไร ซึ่งจากการศึกษาพบว่า ในด้านความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน อรรถ สุธิสาศร ได้ให้ความสำคัญกับการเลือกเรื่อง และประเด็นที่น่าสนใจ และความพยายามในการค้นคว้าข้อมูล ซึ่งหากพิจารณาจากผลงานของนักเขียนท่านนี้ กล่าวได้ว่า ความโดดเด่นในผลงานของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่การเลือกเรื่อง และประเด็นที่น่าสนใจ โดยในระยะแรกระหว่างปี 2528-2533 เป็นผลงานเล่มในแนวประวัติบุคคล และช่วงระหว่างปี 2539 จนถึงปัจจุบัน คคลี่คลายมาสู่การทำงานสารคดีปัญหาสังคม ซึ่งหากพิจารณา “โอกาส” ในการเข้าสู่อาชีพ และการพัฒนา “ความสามารถ” ในการทำงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้พบว่ามี ความเกี่ยวข้องกับ “ปัจจัยภูมิหลัง” และ “ประสบการณ์การทำงาน” ซึ่งเมื่อพิจารณาจากผลงานสารคดีในระยะแรกพบว่า ลักษณะผลงานมีความเกี่ยวข้องกับการอ่านในวัยเด็ก ซึ่งปัจจัยสภาพแวดล้อมทางครอบครัว และโรงเรียน ในขณะนั้นมีอิทธิพลต่อความคุ้นเคยกับการงานเขียนในรูปแบบงานสารคดี

“...อ่านหนังสือได้ไว ปัจจัยแห่งความเหงากระตุ้น เผอิญหนังสือที่อ่านตอนเด็กมีหนังสือนิทานน้อยมาก นอกนั้นก็เป็งานประเภทประวัติศาสตร์ สารคดี ประวัติบุคคลสำคัญของโลก สถานที่สำคัญ ประวัติมหาราชไทย คือหนังสือเหมาะกับวัยน้อยมาก นอกจากปัจจัยความเหงา หนังสือที่เราอ่านประเภทสารคดีก็เป็นความเคยชิน... พ่อแม่ สมัยหนุ่มสาวเค้าเป็นนักอ่าน เพราะฉะนั้นจะมีหนังสือที่เค้าเก็บไว้ นิยายยุคเก่า หนังสือเชิงสารคดีให้เราอ่านเยอะแล้วเค้าเป็นคนช่างบันทึก พ่อสมัยบวชเรียน เค้าก็บันทึกไว้ วันแต่งงาน วันที่คลอดเรา เราชอบไปอ่าน พี่ชอบเรื่องเก่าๆ ความหลังด้วย เห็นเสน่ห์ของฉากอดีตมาตั้งแต่เล็ก เหล่านี้ส่งเราด้วย...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ประสบการณ์การทำงานประจำในระยะต่อมายังทำให้ อรสม ได้มีโอกาสพัฒนาการทำงานสารคดีสู่งานสารคดีปัญหาสังคมอย่างจริงจัง เมื่อนักเขียนท่านนี้ได้กลับไปทำงานประจำในกองบรรณาธิการนิตยสาร “จันทร์” ในตำแหน่งหัวหน้ากองบรรณาธิการ ซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบคอลัมน์สัมภาษณ์ และรายงานพิเศษเกี่ยวกับประเด็นปัญหาสังคม ซึ่งผลงานสารคดีบางส่วนจากการทำงานในช่วงนี้ยังได้รับการจัดพิมพ์รวมเล่มในปี 2539 โดยสำนักพิมพ์ “สารคดี” ในชุด “สนิมดอกไม้” ซึ่งนับเป็นผลงานสารคดีเล่มแรกในแนวสังคมของนักเขียนท่านนี้

“...ประมาณปี 33-34 กลับไปเป็นหัวหน้ากองบรรณาธิการหนังสือ “จันทร์” พักหนึ่งรับผิดชอบงานสัมภาษณ์ ทำสื่ूप งานสะท้อนปัญหาสังคม เรื่องทำแท้ง หมอเสน่ห์ ก็มีคนอ่านเยอะ effect สูงมาก” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นเมื่อ อรสม ย้ายมาทำงานประจำในกองบรรณาธิการนิตยสาร “สารคดี” ยังได้รับมอบหมายให้ทำงานสัมภาษณ์บุคคลที่ทำงานด้านสังคม และงานสารคดีสะท้อนปัญหาสังคมจำนวนมาก จึงทำให้ได้มีโอกาสพัฒนา “ทักษะความสามารถ” ในการทำงานสารคดีทางสังคมอย่างต่อเนื่อง ในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งทำให้เกิดการเรียนรู้การทำงานสารคดีในอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งนำไปสู่การสร้างสรรค์ผลงานที่มีความโดดเด่นและมีรูปแบบเฉพาะของตนเองต่อมา

“ทำงานที่ “สารคดี” ดีในแง่ที่เราสามารถประณีตกับข้อมูลได้มากขึ้น อย่างทำเรื่องหนึ่งคุยกับคนได้ 40-50 คน เป็นเรื่องที่ใช้เวลา ประณีตได้มากขึ้น อย่างทำที่ “จันทร์” ต้องมีเทคนิคบางอย่าง อย่างสมมติเราทำ 3 ตอน เราก็ทำงานเฉลี่ยค่าใช้จ่ายไป เดือนหนึ่งคุย 10 คน เดือนที่สอง 10 คน เฉลี่ยไปอย่างนี้...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากการพัฒนาการทำงานด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานมาเป็นลำดับแล้ว จากการศึกษาผลงานของนักเขียนท่านนี้ พบว่ามีลักษณะเฉพาะที่เป็นความโดดเด่นในงานเขียนสารคดีคือ ความพยายามในการสืบค้นหาข้อมูลที่ปรากฏในงานเขียน ซึ่ง อรสม ได้ให้ความเห็นว่าความพยายามในการสืบค้นหาข้อมูลดังกล่าวตรงกับอุปนิสัยของตน ซึ่งเป็นผลจากพื้นฐานการเลี้ยงดูในวัยเด็กที่ทำให้อยากเห็นโลกกว้าง อยากแสวงหาความรู้อยู่เสมอ

“...ในวัยเด็กจนเป็นสาว พี่อาจเป็นคนที่อยู่ในโลกแคบมาก ไม่ค่อยได้ไปเที่ยวไหน ไม่ค่อยได้เห็นอะไร แต่มีสิ่งกระตุ้นคือการอ่านหนังสือ รู้ว่าโลกกว้างใหญ่ไพศาล...และโดยนิสัยพี่เป็นคนช่างคิดฝัน ช่างจินตนาการ อ่อนไหว ความว่าเหว่ความเหงาหลายๆ อย่างนี้ คิดว่าเป็นแรงผลักดันทำให้เรารู้สึกว่าอยากใช้ชีวิตในการแสวงหาอะไรใหม่ๆ และเรารู้สึกว่าเป็นคนสุดๆ วิชาอะไรที่ชอบจะทุ่มสุดชีวิตจิตใจ วิชาอะไรที่ไม่ชอบจะไม่สนใจเลย ตรงนี้คงเป็นวิญญานที่ทำให้เราทำงานสารคดีได้...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัย “ภูมิหลังทางสังคม” ที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีรูปแบบเฉพาะแล้ว อรสม ยังได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัย “เพศ” และ “วัย” ในฐานะนักเขียนสารคดีหญิง ที่ต้องเดินทางเพื่อค้นหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลที่กล่าวได้ว่าเป็น “ด้านมืด” ของสังคม นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับปัจจัย “เพศ” และ “วัย” ไม่ได้เป็นอุปสรรคต่อการทำงานสารคดี แต่กลับเป็นปัจจัยสนับสนุนให้สามารถเก็บข้อมูลสำหรับงานสารคดีทางสังคมได้ดีขึ้น

“...และอีกอย่างด้วยวัยด้วย พี่ว่าคนที่ทำงานที่เล่นกับชีวิตจะทำงานอย่างนี้ให้ดีอย่างน้อยต้องผ่านชีวิต โดยลักษณะงานถ้าเป็นเด็กเกินไปจะไม่เข้าใจชีวิต แหล่งข่าวจะไม่สนใจ ไม่วางใจ หรือถ้าสาวๆ ไปคุยกับหนุ่ม ความเห็นใจอาจถูกตีไปในทางชู้สาว สำหรับพี่คิดว่ามันเป็นความสุขอมด้วยความเป็นหญิง และวัยที่เป็นผู้ใหญ่ ทำให้แหล่งข้อมูลสบายใจ เราสบายใจ...ความเป็นผู้หญิงที่คิดว่าเป็นส่วนตัวจริงๆ ในความคิดของพี่ ผู้หญิงมีความนุ่มนวลกว่า แกร่งกว่า ลึกกว่า พี่คิดว่าผู้หญิงถ้ามุ่งมั่นจะทำอะไรให้ได้ จะไม่ถอดใจง่ายๆ จะเอาจริง เอาจริงกว่า สุภาพอ่อนโยนกว่า มีส่วนทำให้แหล่งข้อมูลอบอุ่นใจ” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า โอกาสในการทำงานสารคดีอิสระของ อรสม สุทธิสาคร เป็นโอกาสที่เกิดจากความมุ่งมั่นตั้งใจของนักเขียน จนได้รับโอกาสให้ได้ทำงานงานเขียนเป็นครั้งแรก และได้พัฒนาการทำงานจากประสบการณ์การทำงานด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง นอกจากนั้น พื้นฐานอุปนิสัย บุคลิกภาพยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถทำงานเขียนสารคดีอิสระได้ และยังพบว่า

“ความโดดเด่น” ในผลงานของนักเขียนท่านนี้เกี่ยวข้องกับพัฒนาความสนใจการอ่านการเขียนมาตั้งแต่วัยเด็ก จนพัฒนามาสู่ประสบการณ์การทำงานสารคดีอย่างต่อเนื่อง

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

คือการศึกษาว่าสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระอย่างไร จากการศึกษาข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อกับการวางแผนการทำงานสารคดีของ อรสม สุทธิสาคร พบว่าปัจจัยที่นักเขียนท่านนี้คำนึงถึงในการเลือกเรื่อง และประเด็นการนำเสนองานสารคดีปัญหาสังคมคือ “ผู้อ่าน” และการวางบทบาทของตนในการทำงานสารคดีทางสังคม ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นอุดมการณ์ในการทำงานของนักเขียนท่านนี้

“...วางบทบาทในการทำสารคดีสะท้อนปัญหาไว้ที่การเป็นนักเขียนสารคดีคนหนึ่ง เป็นมนุษย์คนหนึ่งที่ยากสะท้อนภาพสังคมให้คนได้รับรู้ พี่มองมนุษย์ทุกคนเป็นมนุษย์ ในความมืดมีความสว่าง ในความสว่างยังมีความมืด...ทุกเรื่องที่เขียนอยากให้คนอ่านมองคนเหล่านี้เป็นมนุษย์ ซึ่งจะทำให้เราเข้าใจปัญหาเหล่านี้ได้ดีขึ้น อีกอย่างรู้สึกว่าการที่คนอ่านได้รู้เท่าทันปัญหา รู้ข้อเท็จจริง มันทำให้เค้าเกิดความรู้เท่าทันชีวิต รู้เท่าทันสังคมมากขึ้น มันทำให้เค้าใช้ชีวิตอย่างไม่ประมาท และบางทีการที่เค้าได้เรียนรู้จากความผิดพลาดของคนอื่น บทเรียนเหล่านี้เป็นครูที่ดีที่สุด...จุดมุ่งหมายในการเขียนของพี่ คือ อยากให้มนุษย์อยู่กันด้วยความรัก อยากให้มนุษย์มองชีวิตด้วยความหวัง พี่อาจเขียนเรื่องที่คุณหนัก เศร้าๆ แต่ลึกๆ คือพี่มองชีวิตด้วยความหวัง ชีวิตต้องอยู่ด้วยความรักเกื้อกูลกัน...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากการเลือกเรื่อง และประเด็นโดยคำนึงถึงปัจจัยดังกล่าว ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “จุดมุ่งหมายองค์กรสื่อ” อรสม เห็นว่าในระยะแรกของการทำงานอิสระ “จุดมุ่งหมายองค์กรสื่อ” มีอิทธิพลต่อการทำงานสารคดี แต่เมื่อนักเขียนสารคดีอิสระมีความสามารถในการทำงานสารคดีที่โดดเด่น อย่างมีรูปแบบเฉพาะอย่างชัดเจน และมีประสบการณ์การทำงานที่มากพอ นักเขียนสารคดี อิสระจะสามารถทำงานในรูปแบบเฉพาะของตนได้ และประสบการณ์จากการทำงานจะทำให้เกิดการเรียนรู้ว่าควรเสนองานต่อองค์กรสื่ออย่างไร

“การเข้ามาเป็นนักเขียนอิสระ ตอนก้าวใหม่เป็นการแสวงหาช่องทาง แต่เหมือนกับว่าพี่ชัดเจนกับตัวเอง เรารู้ว่าเราจะเสนองานยังไง งานของเราต้องเป็นงานที่ไม่ซ้ำใคร เป็นข้อมูลที่เค้าไม่มี ต้องเป็นเรื่องที่เค้าต้องรับทันที ถึงเดี๋ยวนี้ก็ยังเป็นบุคลิกของเราที่เลือกเสนออะไร...”

ประสบการณ์ยังทำให้เรารู้ว่า เราจะเสนองานอย่างไร ไม่ให้เค้าปฏิเสธ การเป็นนักเขียนอิสระหมายความว่าเราต้องมีเรื่องที่น่าสนใจที่จะไปเสนอ และส่วนหนึ่งควรเป็นคอลัมน์ประจำ..." (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ส่วนในขั้นตอนการเขียน จากการศึกษาการทำงานเขียนของนักเขียนท่านนี้พบว่า "องค์กรสื่อ" เป็นปัจจัยสำคัญปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลผลงานของนักเขียน แต่มีลักษณะเป็นการทำงานร่วมกันมากกว่าการมีอิทธิพลต่อกันโดยตรง ดังเช่นตัวอย่างจากการทำงานร่วมกับบรรณาธิการสำนักพิมพ์ "สารคดี" ในผลงานสารคดี "มือปืน"

"การคุยกับสำนักพิมพ์เป็นการคุยการปรึกษากันมากกว่า ไม่ใช่มีอิทธิพลอะไร บางทีเราปรึกษาเค้า บางทีเค้าติดต่อเรา...เมื่อมีการรวบรวมเรื่อง "มือปืน" เตรียมตีพิมพ์เป็นพ็อคเก็ตบุ๊กโดยสำนักพิมพ์สารคดี คุณสุวัฒน์ อิศวไชยชาญ บรรณาธิการสำนักพิมพ์มีความเห็นว่าเพื่อความสมบูรณ์ขึ้นของข้อมูลน่าจะมีเคสมือปืนเพิ่มมากกว่าเดิม อย่างน้อยสักสองสามราย ซึ่งผู้เขียนเห็นพ้องด้วยนั่นคือโจทย์ที่ทำให้ผู้เขียนต้องออกตามล่าหา"มือปืน" (อรสม สุทธิสาคร, มือปืน, 2542: 12)

นอกจากความโดดเด่นในการเลือกเรื่องและประเด็นในการนำเสนอแล้ว จากการศึกษาผลงานสารคดีปัญหาสังคมของ อรสม ยังพบว่าความโดดเด่นในผลงานอีกด้านหนึ่งของนักเขียนท่านนี้คือ การนำเสนอข้อมูลสองด้าน ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเป็นหลักในการนำเสนอข้อมูลในผลงานสารคดีเชิงสังคมของตน

"สารคดีที่ดีควรมีข้อมูลที่กว้างและลุ่มลึก ที่ยึดถือคือต้องมีข้อมูลใหม่ทุกครั้งที่การทำงาน จากข้อมูลใหม่จะเปิดมุมมองใหม่ในการมองปัญหาให้เค้า คือมีแง่มุมทั้ง 2 ด้าน ทั้งฝ่ายผู้กระทำและผู้ถูกกระทำ" (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

สำหรับการหาข้อมูล แม้ อรสม ทำงานในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระ แต่ชื่อเสียงจากการทำงานสารคดีปัญหาสังคมและการทำงานสารคดีให้สำนักพิมพ์สารคดี ยังทำให้ได้รับความร่วมมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วย

"ทุกวันนี้ ในการติดต่อแหล่งข้อมูลไม่ต้องติดต่อในนามองค์กรก็ได้ ไม่ใช่ที่เราเก่งเราแน่ แต่เป็นที่รู้จักระดับหนึ่งว่าทำงานในแนวนี้ อีกอย่างถ้าพิมพ์ในนามสำนักพิมพ์สารคดีอยู่แล้ว ก็เป็นเชิงสังกัดสารคดีเหมือนกัน" (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณีของ อรสม สุทธิสาคร สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อเนื้อหา ผลงานของนักเขียน ในการเลือกเรื่องและประเด็นในการนำเสนอ โดยมีปัจจัยสำคัญคือ การวางบทบาท และแนวคิดในการทำงานของนักเขียน และปัจจัย “ผู้อ่าน” ส่วนการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อมีลักษณะเป็นการร่วมกันทำงานมากกว่ามีอิทธิพลต่อกันโดยตรง ทั้งนี้เนื่องจากนักเขียนมีความชัดเจนในการเลือกเรื่องและประเด็นในการนำเสนอที่มีลักษณะเฉพาะอย่างชัดเจน

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความโดดเด่น จากการศึกษายังพบว่า นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถในการประสานงานการทำงานกับองค์กรสื่อและการจัดการการทำงานด้วยตนเอง ในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระที่มีประสบการณ์ อรสม ได้ให้ความคิดเห็นว่า นอกจากความสามารถในการเขียนแล้ว นักเขียนต้องสามารถดูแลจัดการธุรกิจด้วยตัวเอง ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าล้วนเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานด้วยตนเอง

“...นักเขียนอิสระต้องจัดการเองทุกอย่างคือ ต้องเก่ง ไม่ใช่เขียนหนังสือได้อย่างเดียว คือต้องสามารถดูแลธุรกิจตัวเองได้ นำเสนองานเป็น สามารถรับผิดชอบงานตรงตามกำหนดเวลา ต้องช่วยเค้า create งาน คือมันต้องครบเครื่อง...ตอนเข้ามาใหม่ๆ จะไม่ได้ตกลงค่าเรื่องก่อน แต่จะคุยว่าจะทำเรื่องอะไร บรรณาธิการรับ บอกให้ทำมาเต็มที่ ปรากฏว่าพอจ่ายเงิน เรารู้สึกรับไม่ได้ ตอนนั้นไม่เคยรู้สึกท้อ แต่รู้สึกขมขื่น ตกต่ำ คือเราอยากทำงานให้ดีแต่จ่ายค่าเรื่องอย่างนี้ แต่การ due กับ “จันทร์” “นะคะ” ทำงานได้เต็มที่ ระบบการจ่ายเงินก็เป็นเงินสด...การติดต่อสำนักพิมพ์ในช่วงแรก ก็ไม่รู้จักใครหรอก แต่ก็ลองโทรศัพท์ไปคุย คือบางทีเค้าก็อยากได้ความคิดใหม่ๆ ก็คุยกัน แล้วถูกอัยยาศรัยก็ได้ทำงานด้วยกัน แต่ที่ติดต่อกันเป็นกิจลักษณะก็มีที่ “จันทร์” และ “นะคะ” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ประสบการณ์ที่ได้รับจากการทำสารคดีในช่วงแรก ทำให้ต้องมีการปรับตัวในการทำงานหลายประการ ซึ่ง อรสม เห็นว่าประสบการณ์ทำงานทุกอย่างเป็นบทเรียน จากประสบการณ์ดังกล่าวทำให้ อรสม ต้องปรับการทำงานร่วมกับบรรณาธิการ

“...หลังจากประสบการณ์ที่ว่าแล้ว พี่จะไม่อายเลยที่จะตกลงค่าเรื่องก่อน จะคุยเลยว่าจะทำอย่างนั้นจะคุณจะทำเรื่องได้มั๊ย ตรงนี้คือเราคุยอย่างธุรกิจแต่ไม่ใช่กณะ เราเคยมีบทเรียนมาแล้ว...มีหลายคนอยู่ไม่ได้เพราะอายุที่จะไปคุยค่าเรื่องแต่พี่ไม่

อายุเพราะรู้สึกว่าเป็นคืองาน เรามองชีวิตตามความเป็นจริง ถ้าเราไม่จัดการเองใครจะมาจัดการให้เรา...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากการตกลงเรื่องค่าตอบแทนในการทำงานในเบื้องต้นแล้ว จากการศึกษายังพบว่าการวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกับการจัดการทางการเงิน ยังเป็นปัจจัยสำคัญอีกประการหนึ่งที่จะทำให้นักเขียนสารคดีอิสระสามารถประกอบอาชีพนี้ได้อย่างต่อเนื่อง

“...การเป็นนักเขียนสารคดีอิสระหมายถึงว่า เราต้องมีเรื่องที่น่าสนใจที่จะไปเสนอ และส่วนหนึ่งควรเป็นคอลัมน์ประจำ คือต้องรู้จักจัดสรร มีคอลัมน์จรรยาไร เหมือนกับที่เราจะรู้ว่าเงินเข้าออกยังไง เท่าไหร่ เราควรทำยังไง ควรแบ่งสรรเวลาทำงานยังไง...”

(อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการวางแผนการทำงานระยะยาว และการวินัยในการทำงานให้เป็นไปตามที่ได้วางแผนไว้ เป็นปัจจัยสำคัญอีกปัจจัยหนึ่งต่อความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเช่นกัน

“ที่วางแผนทำงานล่วงหน้า 1-3 ปี สองปีแรกนี้หลวมๆ หน่อย ก็เข้มข้นมาเรื่อยๆ ในปีหลัง...แผนงานปีนี้จะทำอะไร เดือนนี้จะทำอะไร และต้องมีวินัย เช่น ปลายปีจะทำหนังสือให้เสร็จเรื่องหนึ่ง ถ้าต้องมีสเก็ปเพิ่มก็ต้องเริ่มทำตั้งแต่เดือนกันยายนเพื่อให้ทุกอย่างเสร็จทันสิ้นปี แต่พองานเสร็จตรงนั้นแล้วก็ไม่ใช่ว่าจะเสร็จเลย ยิ่งเราเป็นเหมือนกับนายตัวเองยิ่งต้องมีวินัยมากกว่าในระบบอีก” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

นอกจากความสามารถในการจัดการการทำงานที่กล่าวมา อรสม ยังได้ให้ความเห็นว่าการเลือกสำนักพิมพ์ที่เหมาะสมกับลักษณะผลงานยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในด้านการขายด้วย

“สำนักพิมพ์ต้องเลือกสำนักพิมพ์ที่ดีด้วย คือต้องดูแลงานเราอย่างดี อย่างที่พี่เลือก “สารคดี” คิดว่าน่าจะดีที่สุดเพราะเป็นการทำงานสารคดีโดยตรง การจัดรูปเล่ม แผนการการประชาสัมพันธ์ อย่าง “มือปืน” แผนโปรโมทก็ทำให้ประสบความสำเร็จด้วย แต่ก็ไม่ใช่ว่าตรงนั้นอย่างเดียวต้องหลายอย่าง แต่พี่คิดว่าถ้าไม่ได้พิมพ์กับสารคดี ถ้าไม่ได้รับการตลาดอย่างนี้ ก็คงไม่ประสบความสำเร็จอย่างนี้” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ กล่าวได้ว่า อรสม สุทธิสาคร ได้ให้ความสำคัญต่อความสามารถในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระใน 2 ประเด็นหลัก คือความสามารถในการนำเสนอเรื่องราวที่มีความโดดเด่น และความสามารถในการจัดการการทำงานต่างๆ ด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม นอกจากการให้ความสำคัญต่อบัญชีหลักทั้ง 2 ประการแล้ว ในความเห็นต่อความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ของตนเองแล้ว นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าความสามารถในการประกอบวิชาชีพเป็นผลจากปัจจัยหลายประการ แต่ปัจจัยสำคัญที่สุดคือความรักความมุ่งมั่นในการทำงานสารคดีอิสระของนักเขียนเอง

“ที่อยู่ได้จนทุกวันนี้มันคงหลายๆ ส่วน จะบอกอย่างใดอย่างหนึ่งคงไม่ได้ แต่ที่ว่าทั้งนี้ทั้งนั้นก็คือความมุ่งมั่นมากที่สุด ตัวเราเองน่าจะเป็นหลักแรก และครอบครัวน่าจะเป็นคนสนับสนุน ครอบครัวที่ไม่ได้รวยแต่ไม่ได้ยากจนที่สำคัญครอบครัวเข้าใจ รู้ว่านี่คือส่วนที่เราต้องการ ไม่งั้นอาจลำบาก แต่ก็หมายความว่าเราต้องช่วยตัวเองด้วย” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

แนวคิดวิชาชีพนิยม

จากการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับการอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเป็นอาชีพที่ยาก ดังนั้น ผู้ที่จะสามารถเข้ามาประกอบอาชีพนี้ได้จำเป็นต้องมีความรัก ความมุ่งมั่น และความอดทน นอกจากนั้นความสำเร็จในการทำงานเขียนสารคดีอิสระยังขึ้นอยู่กับความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีรูปแบบเฉพาะ และความสามารถในการจัดการการทำงาน ซึ่งการเรียนรู้ทุกอย่างเกิดจากประสบการณ์การทำงาน

“เป็นอาชีพที่อยู่ยากนะ... คนที่จะมาเริ่มอาชีพนี้ได้ถ้าไม่เคยผ่านงานประจำหรือการทำงานอื่นมาเลย พี่ว่ายาก มันต้องผ่านนะ เชื่อว่ายังไงก็ตามมันต้องมีระยะผ่าน มันไม่ง่ายแต่ถ้ามุ่งมั่นจริง เด็ดเดี่ยว ยอมเหนื่อย ยอมลำบาก อาจถูกปฏิเสธอะไรเหมือนที่พี่ผ่านมา มีวินัย ตั้งใจทำงาน รู้จักวางแผนเงิน แผนงาน ไม่ท้อและสร้างบุคลิกของงานได้ ต้องถึงจุดหนึ่งที่ คุณจะอยู่ได้ แต่หมายความว่าต้องผ่านความลำบาก ถ้าทนไม่ได้ยอมแพ้กกลางครันก็จบ ซึ่งน่าเสียดาย ทั้งนี้ทั้งนั้นคือความรักจริงๆ คือพลังที่จะฝ่าไปได้” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

สำหรับจุดมุ่งหมายส่วนบุคคล จากการศึกษาพบว่าลักษณะผลงานของนักเขียนท่านนี้ ตรงกับความสนใจส่วนตัวของนักเขียน นอกจากนั้น อรสม ยังเห็นว่าการเรียนรู้ชีวิตผู้คนเป็นกระบวนการค้นหาตัวเอง ซึ่งมีคุณค่าต่อการพัฒนาบุคลิกภาพและความคิดไปในทางที่ดีขึ้น นอกจากนั้นยังทำให้เกิดความเข้าใจผู้อื่น ซึ่งเป็นความสุขที่ได้รับจากการทำงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้

“...พีสนใจเรื่องราวของผู้คน เรื่องชีวิต พี่ชอบศึกษาชีวิตเพื่อเรียนรู้จักตัวเอง เรียนรู้จักโลกเรียนรู้จักสังคม พี่ว่ามันเป็นความสนใจส่วนตัว...งานสารคดีเป็นงานที่มีคุณูปการกับที่มาก จากที่เราเป็นคนอ่อนแอ เปราะบาง แต่ตอนนี้ไม่ใช่แล้ว โลกสารคดีนำเราสู่โลกกว้าง เห็นที่สุดของชีวิต และมีสิ่งแปลกๆ ใหม่ๆ ให้เราเห็นทุกวัน ทำให้พี่แกร่งขึ้น เข้าใจผู้อื่นมากขึ้นโดยไม่มีข้อแม้...แรงผลักดันอย่างหนึ่งที่ทำให้กล้าออกไปหาข้อมูลมานำเสนอ เพื่ออยากให้คนอื่นเข้าใจชีวิตด้วย” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” อรสม ได้ให้ความเห็นว่า สำหรับตนเอง “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ไม่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทำงานสารคดี ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทำงานของตนคือความรักในงานสารคดี และต้องการให้งานสารคดีได้รับการยอมรับเช่นเดียวกับงานวรรณกรรมอื่น

“...บางคนอาจบอกว่าพี่ประสบความสำเร็จแล้ว แต่พี่รู้สึกว่ายังต้องเดินทางอีกไกล และเหนื่อยไปอีกนาน เราต้องก้มหน้าทำงานไป หุ่มเทาทำให้ดีที่สุดเท่าที่ร่างกายแรงใจจะทำได้... สิ่งที่น่าปรารถนาในงานสารคดีที่อยู่เหนือหัวขึ้นไปคือ อยากให้งานสารคดีมีที่มีทางส่งงาม มีศักดิ์ศรีในวงวรรณกรรม ได้รับการยอมรับมากกว่านี้ และเด็กรุ่นหลังจะได้ก้าวเดินตามมาหวังว่าอีก 5 ปี 10 ปีข้างหน้าจะมีรางวัลอย่างซีไรท์สำหรับงานสารคดีบ้าง...” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาทางอาชีพของ อรสม สุทธิสาคร เริ่มต้นโดยไม่ตั้งใจตั้งแต่วัยเด็กจากสภาพแวดล้อมรอบตัวที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจในการอ่านการเขียน จนทำให้เกิดถึงการเป็นนักเขียนตั้งแต่วัยเด็ก อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้ไม่ได้มีโอกาสเริ่มต้นทำงานเขียนอย่างจริงจังทันที แม้ได้มีโอกาสเข้าไปคลุกคลีในวงการสิ่งพิมพ์มาโดยตลอด แต่โอกาสและจังหวะในการเริ่มต้นทำงานเขียนเกิดจากการแสวงหาโอกาสด้วยตนเอง ในจังหวะเวลาที่เหมาะสม ซึ่งได้รับแรงบันดาลใจจากนักประพันธ์ที่ชื่นชอบมาโดยตลอด จากนั้นนักเขียนท่านนี้ได้พัฒนาการทำงานจาก

ประสบการณ์การทำงานต่างๆ จนทำให้มีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานในรูปแบบเฉพาะ และมีความสามารถในการจัดการการทำงานสารคดีอิสระ ซึ่งตรงกับพื้นฐานอุปนิสัยและความสนใจของตนเอง

จิตติมา ผลเสวก

จิตติมา ผลเสวก นักเขียนสารคดีชุมชนท้องถิ่น มีผลงานสารคดีที่มีความโดดเด่นในการนำเสนอภาพชีวิตชุมชนในท้องถิ่นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม โดยการบรรยายบรรยายภาคในท้องถิ่น สลับไปด้วยการเล่าเรื่องจากผู้ที่ได้ไปพบ ซึ่งได้บอกเล่าเรื่องราวที่เกี่ยวข้องกับสถานที่และชีวิตผู้คนในท้องถิ่น ทั้งในแง่ความเป็นมา ความสำคัญต่อชุมชน ตลอดจนการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ในลักษณะของการบันทึกการเดินทาง จิตติมา ผลเสวก มีผลงานสารคดีรวมเล่มได้แก่ “เรื่องเล่าจากขุนเขา” และ “หนทางที่ผ่าน” ซึ่งเป็นบันทึกการเดินทางในชนบทไทย นอกจากนี้ นักเขียนท่านนี้ได้ทำงานอิสระให้กับหนังสือพิมพ์และนิตยสารหลายฉบับ และยังทำงานสม่ำเสมอจนถึงปัจจุบันในคอลัมน์ “หนทางที่ผ่าน” ในมติชนรายสัปดาห์ และในนิตยสารเทคโนโลยีชาวบ้าน

สำหรับประวัติส่วนตัว จิตติมา ผลเสวก เป็นชาวจังหวัดสงขลา ใช้ชีวิตวัยเด็กในจังหวัดสงขลา ก่อนที่จะมาศึกษาต่อชั้นประถมและมัธยมในกรุงเทพมหานคร จากนั้นด้วยความชอบทางศิลปะจึงได้ศึกษาต่อในวิทยาลัยช่างศิลป์ แต่ระหว่างศึกษา กระแสสังคมยุคการแสวงหาความหมายในช่วง 14 ตุลาคม 2516 และ 6 ตุลาคม 2519 นำพาให้ จิตติมา ตัดสินใจไปใช้ชีวิตเป็นครูสอนหนังสืออยู่บดอย ในจังหวัดเชียงราย 1 ปี ก่อนตัดสินใจกลับมาทำงานในกรุงเทพมหานคร เมื่อทางบ้านร้องขอ โดยได้ทำงานประจำครั้งแรกในตำแหน่งพนักงานทำอาร์ตเวิร์คให้กับนิตยสาร “วัยหวาน” การทำงานในสภาพแวดล้อมที่อยู่กับงานเขียนทำให้ จิตติมา รู้ว่าตนสนใจการทำงานเขียนมากกว่าการทำอาร์ตเวิร์ค จิตติมา ทำงานอาร์ตเวิร์คได้ 1 ปีจึงลาออก และไปทำงานเป็นอาสาสมัครภาคสมทบให้กับมูลนิธิอาสาสมัครเพื่อสังคม โดยไปประจำในพื้นที่ในอำเภอชุมพวง จังหวัดนครราชสีมา เพื่อศึกษาเรื่องสมุนไพรรักษาโรคและการใช้สมุนไพรรักษาในหมู่บ้านควบคู่ไปกับงานพัฒนาด้านอื่นๆ จิตติมา ทำงานนี้ 1 ปี จากนั้นได้กลับเข้ามาทำงานในกรุงเทพอีกครั้ง และได้รับการชักชวนจากบรรณาธิการนิตยสาร “วัยหวาน” ให้ทำงานเขียนเป็นครั้งแรก จิตติมา จึงได้เริ่มต้นทำงานเขียนอย่างจริงจังโดยการเขียนสารคดีจากประสบการณ์การใช้ชีวิตอยู่บดอยสูงในชื่อชุด “เรื่องเล่าจากขุนเขา” รวม 14 ตอน

ซึ่งต่อมาได้จัดพิมพ์รวมเล่ม 2 ครั้ง โดย วิบูลย์ศักดิ์ ละครพล และ สำนักพิมพ์แพรว จากนั้นมีผลงานบันทึกการเดินทางชุด “หนทางที่ผ่าน” ซึ่งนำมาสู่การเขียนคอลัมน์ “หนทางที่ผ่าน” ประจำในมติชนสุดสัปดาห์ ในปัจจุบัน นอกจากการทำงานประจำ ในระหว่างนั้น จิตติมา ยังมีผลงานสารคดีเสนอผ่านทางนิตยสารหลายฉบับ และได้ทำงานประจำกองบรรณาธิการครั้งสุดท้ายให้กับนิตยสารไฮ-คลาสเป็นเวลา 3 เดือน จากนั้นจึงตัดสินใจลาออกเมื่อประมาณปี 2530 เมื่อเห็นว่าการทำงานประจำกองบรรณาธิการต้องรับผิดชอบการทำงานหลายรูปแบบ โดยไม่สามารถเลือกทำเฉพาะสารคดีได้ จากนั้น จิตติมา ผลเสวก จึงได้เริ่มการทำงานในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระอย่างจริงจังจนถึงปัจจุบัน โดยยังคงทำงานทางศิลปะบ้างตามโอกาส

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า “การอ่าน” คือปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่การพัฒนาเข้าสู่อาชีพนักเขียนอิสระของ จิตติมา ผลเสวก ซึ่งข้อมูลในวัยเด็กพบว่า จิตติมา มีความถนัดในการวาดภาพ และมีความสนใจการอ่านมาตั้งแต่วัยเด็ก โดยการวาดภาพเป็นความสนใจและความถนัดส่วนตัว ส่วนความสนใจในการอ่านนั้นได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมภายในครอบครัวที่ มารดา มีความสนใจในการอ่าน และพี่ชายสนับสนุนการอ่าน

“ตอนเด็กไม่ค่อยไปเล่นกับเพื่อนจะวาดรูปและอ่านหนังสือเป็นหลัก..เรื่องอ่านหนังสือนี้อาจจะเป็นเพราะที่บ้านแม่เป็นคนอ่านหนังสือพวกสกุลไทย ขวัญเรือน ที่สำคัญที่สุดคิดว่าเป็นพี่ชายคนโตจบวารสารศาสตร์ ธรรมศาสตร์ ห่างกันมาก เค้าคนโต พี่คนที่เก๋ ตอนที่พี่ชายมาเรียนกรุงเทพ พอกลับบ้านเค้าจะมีหนังสือหอบไปให้อ่าน เราก็ได้อ่านมันรู้สึกสนุกที่ได้อ่านหนังสือ ตอนนั้นที่ส่งขลาหนังสือก็ไม่เยอะ ทำให้เราเป็นคนรักหนังสือ รักการอ่าน ตอนเด็กๆ ฝันมาตลอดเลยอยากเป็นนักเขียน เป็นจิตรกร...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

การพัฒนาทางการอ่านในวัยเด็กไม่ได้หยุดอยู่เพียงเท่านั้น ในช่วงก่อนเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 จิตติมา ได้เข้ามาศึกษาระดับชั้นประถมปลายในกรุงเทพมหานคร สภาพแวดล้อมทางบ้าน และกระแสสังคมในขณะนั้นทำให้ความสนใจในการอ่านทั่วไปเปลี่ยนแปลงไปสู่ความสนใจในเรื่องการเมืองและปัญหาสังคม

“...จุดเปลี่ยนของการอ่านหนังสือคือช่วง 14 ตุลา จำได้ว่าตอนนั้นอยู่ชั้น ป.6-7 บ้านเดิมอยู่ใกล้ธรรมศาสตร์ เพื่อนๆ พี่มาสูมหิ้วที่บ้านเค้าจะคุยเรื่องการเมือง เราจะรับรู้ ยุคนั้นนักศึกษาจะอ่านหนังสือเยอะมาก จากเดิมเคยอ่านแต่นิยายก็หันมาสนใจหนังสือพวกนี้ และอีกอย่างตอนนั้นปัญหาเรื่องชาวไร่ชาวนามันแรง ยิ่งทำให้ฝังใจกับเรื่องพวกนี้เยอะ...พอมาหลังเหตุการณ์ 6 ตุลา ทำให้เราเริ่มโตขึ้น หันมาหางานวรรณกรรมมากขึ้น เพราะหนังสือสำคัญแม่เอาไปหย่อนน้ำหมด” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากความสนใจในการอ่านหนังสือทั่วไปในวัยเด็ก และการอ่านหนังสือทางการเมืองและปัญหาสังคม เมื่อมาเรียนในวิทยาลัยช่างศิลป์ “กลุ่มเพื่อน” ทำให้ได้รู้จักกลุ่มคนกว้างขึ้น ทำให้ความสนใจในการอ่านของ จิตติมา ไปสู่ความสนใจในงานเขียนอีกรูปแบบหนึ่งเพิ่มขึ้นด้วย แม้ยังไม่ได้อ่านงานเขียนแนวสารคดีมากนัก

“...พอมาเรียนช่างศิลป์มีเพื่อนค่อนข้างจะกว้าง รู้จักรุ่นพี่ที่ศิลปากร เราก็จะเริ่มอ่านวรรณกรรม อ่านงานของ รงค์ วงษ์สวรรค์ สุวรรณี สุคนธา สุรัชย์ จันทิมากร เรียกว่ามีพัฒนาการการอ่านกว้างขึ้นหลากหลายรูปแบบขึ้น แต่จริงๆ งานสารคดีไม่ค่อยได้อ่าน... (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากการพัฒนาการอ่าน จากการศึกษายังพบว่าการร่วมกิจกรรมใน “สถาบันการศึกษา” ยังมีอิทธิพลโดยทางอ้อมต่อการพัฒนาแนวคิดของ จิตติมา ซึ่งเมื่อมาผนวกกับกระแสสังคมในขณะนั้น ทำให้ความสนใจในปัญหาชนบทกลับเข้ามาในความคิดอีก จิตติมา ได้ตัดสินใจยุติการเรียน และเดินทางไปใช้ชีวิตบนดอยในจังหวัดเชียงราย ซึ่งนับเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญที่นำมาสู่การทำงานสารคดีในโอกาสต่อมา

“ช่วงที่เรียนมัธยมก็ทำกิจกรรมมาด้วย พอมาเรียนช่างศิลป์นักศึกษาเริ่มออกจากป่า ธรรมศาสตร์จะมีกิจกรรม ช่างศิลป์กับธรรมศาสตร์อยู่ใกล้กัน เราก็ไปร่วมกิจกรรมเยอะพอมารวมกันก็ทำให้ความสนใจเรื่องปัญหาชนบทกลับมาอีก เริ่มคิดว่าเรียนศิลปะก็ไม่มีอะไร วาดรูปสวยไปวันๆ เลยขึ้นไปอยู่ดอยตามอุดมคติ พอไปแล้วรู้สึกที่ไม่ต้องเรียนก็ได้เพราะความคิดค่อนข้างแรง เลยใช้ชีวิตอยู่บนดอยกับชาวเขา สอนหนังสือบ้าง ใช้ชีวิตบ้าง แต่มันก็ไม่ใช่อะไรที่เราคิด แต่ก็ได้เรียนรู้อะไรอีกแบบ คิดว่าจุดนี้เป็นจุดสำคัญทำให้เราเดินทางเขียนหนังสือมาจนทุกวันนี้” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากการพัฒนาด้าน “การอ่าน” ที่ได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมรอบตัวมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็กจนโตแล้ว จากการศึกษายังพบว่า นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความสนใจ “การเขียน” มาตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งพบว่าเป็นการพัฒนาต่อเนื่องจากความสนใจในการอ่าน ทำให้ได้มีโอกาสฝึกฝนทักษะการเขียนตั้งแต่วัยเด็ก โดยการส่งผลงานเขียนไปยังนิตยสารต่างๆ ที่มีการเปิดรับงานเขียนจากเยาวชนในยุคนั้น ซึ่งนับเป็นเวทีที่เปิดกว้างที่เป็นแรงบันดาลใจในการฝึกทักษะการเขียนในวัยเด็กและพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนโต

“ตอนเด็กเริ่มเขียนหนังสือไปลงชัยพฤกษ์ สตรีสารภาคพิเศษ มีคอลัมน์สำหรับเด็ก เคยเขียนไปลงตั้งแต่ประถม พอเรียนช่างศิลป์ก็เขียนลงสตรีสารหน้าวัยรุ่น เขียนกลอนเปล่า ลงแพรว ลลนา เพื่อนก็ชอบอ่านด้วย ตอนนั้นอยากเป็นนักเขียน แต่ไม่ระบุเป็นแนวไหน ก็เริ่มเขียนกลอนเปล่าจริงๆ เขียนเรื่องสั้นบ้าง...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

ทางด้านทักษะทางการถ่ายภาพ แม้ผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ไม่ได้เน้นเรื่องการถ่ายภาพมากนัก แต่ความสนใจในการถ่ายภาพในกลุ่มเพื่อนตั้งแต่วัยเรียน ยังเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้จิตติมา ได้บันทึกภาพจากการเดินทางเสมอ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การได้เก็บบันทึกภาพในช่วงการเดินทางเอื้อต่อการเริ่มต้นทำงานเขียน และการทำงานสารคดีในโอกาสต่อมา แม้เป็นไปอย่างไม่ตั้งใจก็ตาม

“...ตอนเรียนช่างศิลป์ เพื่อนเค้าถ่ายรูป เราก็หัดกับเพื่อน พอรูปออกมาก็ดีเหมือนกัน เลยมีกำลังใจ...พอลงจากคอยคิดว่าต้องมีอาชีพ จุดเริ่มคือที่ “วัยหวาน” ให้โอกาสและให้กำลังใจ บรรณาธิการก็แนะนำว่าทำไมไม่เขียนเรื่องตอนที่เรายู่นบดอย เราก็มีภาพถ่ายเยอะด้วย จึงเขียนลงได้ 14 ตอน...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

จิตติมา ผลเสวก ได้เริ่มงานในวงการหนังสือ หลังจากกลับจากการใช้ชีวิตบดอย และได้เริ่มอาชีพในฐานะฝ่ายศิลป์ รับผิดชอบการจัดทำ art work ที่นิตยสารวัยหวานอยู่ 1 ปี ในช่วงการทำงานฝ่ายศิลป์นี้ จิตติมา มีโอกาสได้อ่านงานเขียนของนักเขียนหลายท่าน และได้มีโอกาสรู้จักนักเขียนหลายท่าน ซึ่งมีส่วนในการแนะนำการทำงานให้ จิตติมา ในโอกาสต่อมาด้วย การทำงานที่ได้คลุกคลีอยู่กับงานเขียนทำให้ จิตติมา เห็นว่าต้องการเขียนหนังสือมากกว่าการทำงานฝ่ายศิลป์ จากนั้นได้ออกไปทำงานอาสาสมัครเพื่อสังคมอยู่ 1 ปีเต็ม ก่อนที่จะเริ่มงานเขียนหนังสือแนวสารคดีอย่างจริงจัง โดยคำแนะนำจากบรรณาธิการนิตยสารที่เคยร่วมงาน

“หลังจากกลับมาอยู่กรุงเทพฯ เริ่มเขียนหนังสือส่งวิทยหวนเป็นแนวสารคดี เขียนเรื่องแรกชุด เรื่องเล่าจากขุนเขา เพราะรู้จักกับบรรณาธิการ เป็นเรื่องชุด 14 ตอน เป็นเรื่องชีวิตที่อยู่บนดอย...การที่รู้จักคนในแวดวงนักเขียนก็เป็นส่วนช่วยให้เรามีงานทำ เพราะเพื่อนนักเขียนหลายคนพอย้ายไปอยู่หนังสือเล่มอื่นก็ชวนเราไปเขียนลง...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณี จิตติมา ผลเสวก “ความรักในการอ่าน” ซึ่งได้รับการปูพื้นฐานจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัว คือปัจจัยพื้นฐานที่นำไปสู่การพัฒนาทักษะทางการเขียน และประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในชนบท เป็นปัจจัยสำคัญที่นำไปสู่ความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระต่อมา นอกจากนั้น กลุ่มเพื่อน สถาบันการศึกษา และกระแสสังคมยังมีอิทธิพลโดยทางอ้อมต่อการพัฒนาความสนใจ และทักษะในการทำงานที่เอื้อต่อการประกอบอาชีพ สำหรับกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพ กล่าวได้ว่าเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การใช้ชีวิตและการทำงานโดยตรง และเพื่อนร่วมวิชาชีพยังมีส่วนสำคัญต่อการแนะนำให้เข้าสู่อาชีพ

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

กล่าวได้ว่า การเริ่มต้นงานเขียนสารคดีจากประสบการณ์การใช้ชีวิตบนดอย คือจุดเปลี่ยนสำคัญที่ทำให้ จิตติมา ได้มาทำงานเขียนสารคดีจนถึงทุกวันนี้ แมื่อก่อนหน้านั้น จิตติมา มีความสนใจในการเขียน โดยการส่งงานเขียนไปลงในคอลัมน์ต่างๆ ทางนิตยสารอยู่เสมอ แต่พบว่ารูปแบบงานเขียนยังไม่ชัดเจน ทั้งเมื่อขึ้นไปอยู่บนดอย จิตติมา ไม่ได้คิดถึงงานเขียนสารคดีแต่อย่างใด แต่เป็นการบันทึกและถ่ายภาพด้วยพื้นฐานความสนใจของตนเอง และด้วยโอกาสและจังหวะที่งานเขียนสารคดีเริ่มเป็นที่ต้องการในขณะนั้น บรรณาธิการนิตยสารวิทยหวนที่ จิตติมา เคยทำงานร่วมด้วยได้แนะนำให้เขียนสารคดีจากประสบการณ์การใช้ชีวิตบนดอย จึงทำให้ จิตติมา ได้เริ่มทำงานเขียนสารคดีอย่างจริงจัง

“...ตอนอยู่บนดอยไม่ได้คิดว่าจะเขียนสารคดี แต่คิดว่าจะไปเรียนรู้ทำประโยชน์ให้หมู่บ้าน พอหลงจากดอยคิดว่าต้องมีอาชีพ พอออกจากงานประจำคิดจะเขียนหนังสือประเภทเรื่องสั้น นิยาย แต่ในยุคแรกๆ งานสารคดีจะเป็นที่ต้องการของนิตยสาร และมีนักเขียนสารคดีน้อย จุดเริ่มต้นคือ บ.ก. “วิทยหวน” ให้โอกาสและให้กำลังใจ...สิ่งๆ ที่เริ่มทำให้สนใจชนบท

ตลอดมาเริ่มที่บนคอย เพราะวัฒนธรรมที่เราไปสัมผัสมันแตกต่างไปจากที่เราเห็นอยู่ทุกวัน ทำให้ตื่นตาตื่นใจ จากเดิมที่เคยมองชาวบ้านว่าน่าสงสารหรือสกปรก จริงๆ แล้วมันมีวิถีวัฒนธรรมรองรับอยู่ เป็นไปตามธรรมชาติ พิธีกรรมต่างๆ มันเกี่ยวโยงกับชีวิตเค้า ยิ่งอยู่ยิ่งน่าสนใจ พอรู้จากหมู่บ้านนี้หมดก็อยากรู้ของเผ่าอื่น...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

หลังจากได้ทำงานเขียนสารคดีอย่างจริงจังแล้ว นักเขียนท่านนี้พบว่ารูปแบบงานเขียนสารคดีเป็นรูปแบบงานเขียนที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวในท้องถิ่นที่ตนเองประทับใจได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้ ลักษณะการเดินทางเพื่อทำงานสารคดียังสามารถตอบสนองความต้องการในการใช้ชีวิตของตนได้ นักเขียนท่านนี้จึงได้ทำงานสารคดีอย่างจริงจังต่อมา

“เริ่มจากงานเขียนที่บันทึกเป็นจริงเป็นจัง พอคนอ่านๆ เค้ารู้สึกมันเป็นวรรณกรรม และเป็นสารคดีได้ด้วย ทำให้คิดว่าเราทำได้ และมันรับใช้การเดินทางของเรา และเรื่องราวที่สนใจสามารถถ่ายทอดเป็นสารคดีได้ดีกว่าเป็นกลอนเปล่า ซึ่งไม่สามารถบอกข้อมูลได้ว่าหมู่บ้านนี้เปลี่ยนแปลงไปอย่างไร เลยหันมาเขียนสารคดี และชอบถ่ายรูไปด้วย ยิ่งทำยิ่งสนุก...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

นอกจาก “โอกาส” ในการเข้าสู่อาชีพแล้ว จากการศึกษาผลงานของ จิตติมา พบว่าความโดดเด่นในผลงานของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่ความสามารถในการนำเสนอเรื่องราวในชุมชนชนบท ซึ่งสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงในท้องถิ่น ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่ามุมมองในการมองความเปลี่ยนแปลงเป็นผลจากประสบการณ์การทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน ในโครงการอาสาสมัครเพื่อสังคม ก่อนเริ่มทำงานเขียนอย่างจริงจัง

“แม้ตอนที่ทำงานอาสาสมัครจะไม่ชอบระบบงานของเค้า แต่เราก็เอาวิธีการคิด การมองสังคมที่นี้มาใช้เหมือนกัน คือไม่ได้มองสังคมแค่ความงามทางวัฒนธรรม หรือแค่จุดๆ เดียว ไม่ได้มองว่าคนเมืองมาทำให้ชนบทเปลี่ยน มันทำให้เรามองถึงระบบโครงสร้างการเมือง ตอนหลังก็ไม่ได้จำกัดว่ารู้เฉพาะเรื่องชนเผ่า ก็หันมาเขียนเรื่องชาวบ้านเรียกร้องความยุติธรรม ก็เลยเป็นงานบันทึกการเดินทางที่ไม่ใช่บันทึกวิถีชีวิตเฉยๆ แต่เราสนใจระบบที่เข้าไปเปลี่ยนวิถีชีวิตชาวบ้านด้วย” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

สำหรับความโดดเด่นในผลงานในส่วนวิธีการนำเสนอ โดยการเล่าเรื่องเพื่อให้ผู้อ่านได้รับรู้ ภาพบรรยากาศในชุมชน จิตติมา ได้ให้ความเห็นว่าพื้นฐานทางการศึกษาทางศิลปะ และการติดตาม ผลงานของนักเขียนบางท่านมีอิทธิพลต่อการนำเสนอผลงาน เพียงแต่การทำงานสารคดีให้ความสำคัญกับการนำเสนอข้อมูลความจริง

“งานสารคดี เรื่องข้อมูลสำคัญตรงที่必须是ข้อมูลจริง กลวิธีการเขียน สไตส์การเขียนเป็นของแต่ละคน บางคนอาจเน้นข้อมูล บางคนอาจเล่นเรื่องบรรยากาศ เล่นเรื่องภาษา หรือบางคนอาจสร้างตัวละครขึ้นมา อิงวรรณกรรม มีบทสนทนา แต่งานเราเน้นเรื่องบรรยากาศ การลงพื้นที่ต้องลงพื้นที่อย่างน้อย 2-3 คืน เพื่อเก็บบรรยากาศ อาจติดตามจากงานของสุวรรณี สุคนธา มากเพราะภาษาเค้าสวย และเรายังเป็นนักเรียนศิลปะด้วย” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากผลงานสารคดีจะได้รับอิทธิพลในการใช้ภาษาที่ง่าย และการบรรยายบรรยากาศแล้ว ในด้านของแนวคิดในการนำเสนอเรื่องราว และแนวคิดในการการทำงานอิสระ จิตติมา ยังได้รับอิทธิพลจากการติดตามผลงานนักเขียนท่านอื่นด้วย

“...แล้วยังมีงานของนักเขียนต่างประเทศ อิสเซ่ นักเขียนเรื่องแนวเดินทางอ่านแล้วมีกำลังใจ ตอลสตอย ก็ชอบแนวคิดหลายอย่าง อย่างสุรชัย จันทิมาธร อ่านงานสมัยก่อนง่าย ๆ เหมือนพูดชัดเจน ตอนสมัยเราสาวเค้าหนุ่มมันคิดเหมือนกัน และเค้ามีอิทธิพลคนหนึ่งที่ทำให้ขึ้นดอยด้วย...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

เนื่องจากลักษณะการทำงานของ จิตติมา ผลเสวก เกี่ยวข้องกับการเดินทาง ในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระหญิง นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าปัจจัยดังกล่าวไม่เป็นอุปสรรคต่อการทำงาน แต่กลับทำให้ได้รับความร่วมมือมากขึ้น

“การเข้าหมู่บ้าน เป็นผู้หญิงเป็นข้อดี ชาวบ้านเห็นเป็นผู้หญิงมาคนเดียวเค้าจะดูแลดี จะบอกว่ามาได้ยังไงเป็นผู้หญิงคนเดียว” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจาก “โอกาส” และ “ความสามารถ” ซึ่งเป็นผลจากปัจจัยภูมิหลังและประสบการณ์ที่ได้ นำเสนอมา จิตติมา ยังเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่มีส่วนต่อความสามารถและโอกาสในการทำงานอิสระคือ ปัจจัยทางครอบครัว ซึ่งให้อิสระในการตัดสินใจทำสิ่งที่ต้องการมาโดยตลอด

“...“แม่” มีส่วนมาก ไม่ว่าเราจะทำอะไรเค้าให้อิสระ เค้าไม่ค่อยเรียกร้องอะไรมาก เพียงแต่ให้ดูแลตัวเองให้ได้ เค้าไม่มีเงินมาsupport ถ้าดูแลตัวเองได้อยากทำอะไรก็ทำ ส่วนครอบครัวแฟนก็ให้อิสระไม่ได้เรียกร้องให้เราเป็นแม่บ้าน เพราะเค้าก็ทำงานศิลปะ ต่างคนต่างทำงานเป็นอิสระ คิดว่าโชคคืออยู่ในสภาพแวดล้อมที่ไม่กดดัน...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า นอกจากพื้นฐานความสนใจในการอ่าน และความสนใจในการเขียนมาโดยตลอด เป็นพื้นฐานต่อการพัฒนาเข้าสู่อาชีพมาอย่างต่อเนื่องแล้ว ยังพบว่าความประทับใจจากประสบการณ์การใช้ชีวิตบนดอยยังเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อโอกาสในการเข้าสู่การทำงานเขียนสารคดีของ จิตติมา โดยการแนะนำจากเพื่อนร่วมวิชาชีพ นอกจากนั้น ประสบการณ์การทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน และการติดตามงานเขียนของนักเขียนที่ชื่นชอบยังมีอิทธิพลต่อมุมมอง และวิธีการนำเสนอผลงานของนักเขียนท่านนี้ด้วย

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

ในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระมีบทบาทด้านหนึ่งเป็นผู้ที่ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ปัจจุบันสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ จึงมีอิทธิพลต่อการนำเสนอผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ จากการศึกษาข้อมูลในกรณีของ จิตติมา ผลเสวก พบว่าในการเลือกเรื่องนำเสนอ ในฐานะนักเขียน จิตติมา ได้ให้ความสำคัญต่อการนำเสนอสิ่งที่ตนสนใจเป็นประการสำคัญ ซึ่งพบว่ามักเกี่ยวข้องกับผู้ที่เขียนถึงหรือ “แหล่งข้อมูล” ด้วย จากนั้นจึงพิจารณาว่าควรส่งเล่มไหน อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้เห็นว่าแนวหนังสือเป็นข้อจำกัดสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระเช่นกัน

“...เป็นภาพรวมๆ ว่าสิ่งที่เราจะเขียนจะลงหนังสืออะไร แต่อันดับแรกคิดว่าตัวเองเป็นนักเขียนเพราะต้องการสื่อสิ่งที่ตัวเองเห็นตัวเองคิด ไม่ได้คิดว่าเล่มนี้ต้องการเรื่องอย่างนี้ แต่อันดับแรกเป็นเรื่องที่ตัวเองสนใจก่อนแล้วค่อยดูว่าส่งเล่มไหน อีกอย่างจะนึกถึงคนที่เราจะเขียนถึงด้วย คืออยากเสนอปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น ปัญหาชาวเขา เราไปนั่งฟังเรื่องจริงจากปากเค้า เรารู้สึกอยากเสนอให้คนเมืองรู้ว่ามันเกิดขึ้นจริง เราก็รีบเอามาเขียน...แต่บางทีเรื่องที่เราคิดจะไม่ตรงกับแนวหนังสือ บรรณาธิการอาจแนะนำให้เราไปทิวเรื่องที่ตรงกับแนวของเค้า มันเป็นข้อจำกัดสำหรับเรา...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

ในประเด็นความคิดเห็นที่เกี่ยวกับนวนิยาย นักเขียนท่านนี้ได้ยกตัวอย่างลักษณะการทำงานร่วมกับนิตยสารแต่ละฉบับที่ได้เคยร่วมงานด้วย โดยพิจารณาว่าจุดมุ่งหมายของนิตยสารแต่ละฉบับมีอิทธิพลต่อการเลือกเรื่องอย่างไร

“มติชนสุดสัปดาห์จะส่งเรื่องไปให้เลย เค้าก็ลงให้ แต่เราต้องยึดแนวของเราไว้คือในคอลัมน์ “หนทางที่ผ่าน” เราเขียนในสไตล์ของเรา ไปเจออะไรมา คิดเห็นยังไงกับชาวบ้าน เราก็เขียนได้เลย แต่กับเทคโนโลยีชาวบ้านจะต้องคุยกับ บ.ก. ก่อน เพราะเราเป็นนักเขียนอิสระ เรื่องอาจไปซ้ำกับคนในกองบรรณาธิการ อย่างเมื่อก่อนทำให้ “จันทร์” เค้าจะเน้นในแนวผู้หญิง เค้าก็จะเอาส่วนที่เราสนใจในปัญหาผู้หญิงถูกกระทำ แต่ก็ต้องคุยกันก่อนเพราะเป็นสัปดาห์ใหญ่ประจำฉบับ” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

ในส่วนการหาข้อมูล พบว่า จิตติมา ให้ความสำคัญกับการติดตามข่าวสารต่างๆ ซึ่งเป็นแหล่งสำคัญในการหาข้อมูลและแนวคิดในการทำงานเขียน นอกจากนี้ บรรณาธิการ และ กลุ่มเพื่อน ยังมีบทบาทในการแนะนำข้อมูลด้วย และจากประสบการณ์การทำงาน จิตติมา พบว่าในระหว่างการเดินทางเข้าพื้นที่ ชาวบ้านในพื้นที่จะให้ข้อมูลในพื้นที่ใกล้เคียงเสมอ

“ให้ความสำคัญกับการติดตามข่าวสารตลอด เพราะงานเชื่อมโยงกับโครงสร้างที่ไม่รู้ว่ามันจะเปลี่ยนแปลงไปยังไง นักเขียนต้องติดตามข่าวสารการเมืองพอสมควร...พอรู้ว่ามีการอะไรที่น่าสนใจก็จะเดินทางไปหมู่บ้านเลย แล้วแนะนำตัวว่าเราเป็นใครมาจากไหน มาเพื่ออะไร ยกเว้นทำให้ “เทคโนโลยีชาวบ้าน” บ.ก. จะให้ไปที่สำนักงานเกษตร แต่ถ้าเขียนให้มติชนก็จะไปหาผู้ใหญ่บ้าน แต่ระยะหลังเพื่อน NGO ที่เคยทำงานด้วยกันที่อาสาสมัครเพื่อสังคมจะเป็นแกนกลางพาเข้าไป และเพื่อนช่วยบอกต่อๆ ให้ด้วยทำให้พื้นที่การทำงานเรากว้างขึ้น พอเค้ารู้ว่าเราเขียนงานแนวนี้ ชาวบ้าน NGO ก็ส่งข่าวมาว่าหมู่บ้านนี้มีอะไร สนใจมัย...เวลาเดินทางไปหมู่บ้านหนึ่ง ชาวบ้านก็จะบอกว่าไปหมู่บ้านโน้นหมู่บ้านนี้สิ เราก็ไปตามคำบอกเล่า...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

สำหรับในขั้นตอนการเขียน การเลือกวิธีการนำเสนอเป็นส่วนสำคัญ ที่นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญ ด้วยความเห็นที่ จุดมุ่งหมายในการทำงานเขียนคือการสื่อสารกับ “ผู้อ่าน” เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อสิ่งที่เกิดขึ้นมากกว่าการให้ข้อมูล ซึ่งในขั้นตอนการเขียนนักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญกับการใช้ภาษาที่ง่าย แต่ให้เข้าใจบรรยากาศ

“ตอนเขียนจะนึกอยู่นานว่าจะนำเสนออย่างไร สไตส์การเขียนค่อนข้างจะคิดมาก อยากให้นำอ่าน คนอ่านอ่านแล้วไม่เบื่อ ไม่อยากให้อ่านข้อมูลเฉยๆ เพราะหาไม่ยากเช็คจากเอกสารก็ได้...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในขั้นตอนการเขียนงานสารคดี ในฐานะนักเขียน จิตติมา ให้ความสำคัญกับการนำเสนอสิ่งที่ต้องการตามจุดมุ่งหมายในการทำงาน โดยการคำนึงถึงผลที่จะเกิดต่อผู้ที่เขียนถึงเป็นปัจจัยสำคัญ อย่างไรก็ตาม แนวหนังสือยังเป็นข้อจำกัดในการเลือกเรื่องและประเด็นการนำเสนอ ในส่วนของการเลือกใช้ภาษาและวิธีการนำเสนอ นักเขียนท่านนี้ได้คำนึงการสื่อสารกับ “ผู้อ่าน” เพื่อให้เข้าใจภาพบรรยากาศและความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นมากกว่าการเน้นให้ข้อมูล

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

แม้เมื่อเริ่มทำงานสารคดีอิสระ จิตติมา เข้าใจว่าไม่มีความมั่นคงใดในการทำงานเขียนสารคดีอิสระในขณะนั้น แต่ด้วยความเห็นว่าอุปนิสัยของตนเองไม่เหมาะกับการทำงานประจำองค์กร นักเขียนท่านนี้ จึงเลือกออกจากการทำงานประจำมาทำงานเขียนอิสระ และพบว่าในช่วงแรกไม่สามารถทำงานเขียนเป็นงานหลักได้ เนื่องจากผลงานยังไม่เป็นที่รู้จัก และผลตอบแทนสำหรับงานเขียนน้อย

“ปัญหาอุปสรรคช่วงแรก เรื่องรายได้เป็นปัญหาเยอะมาก ค่าตอบแทนก็ไม่คุ้มกับการเดินทาง คิดว่าอุปสรรคนักเขียนสารคดีเมืองไทยคือค่าตอบแทนน้อย...นอกจากงานเขียนอิสระแล้ว ก็มีงานวาดภาพประกอบด้วย เพราะตอนเริ่มต้น ทำงานเขียนจริงจึงไม่สามารถอยู่ได้ เพราะเรายังไม่ได้รับการยอมรับในยุคเริ่มต้น ก็วาดภาพประกอบหนังสือในเครือวิบูลย์พาน ทำให้มีรายได้ใช้จ่ายพอ เวลาเขียนลงนิตยสารก็เป็นรายได้เสริม แต่งานเขียนภาพประกอบจะมีรายได้ต่อเนื่อง...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจาก ผลตอบแทนน้อยเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระในช่วงแรกแล้ว จิตติมา ยังเห็นว่าระบบการจ่ายหลังจากที่หนังสือตีพิมพ์แล้วระยะหนึ่ง ยังเป็นอุปสรรคสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระที่เพิ่งเริ่มต้นทำงานสารคดีอิสระ

“ปัญหาของนักเขียนใหม่ คืออาจเจอปัญหาเงินเข้า หรือไม่ได้เงิน...คิดว่าคนเขียนงานสารคดีเมืองไทยมีความสามารถ และมีรุ่นใหม่มากๆ คนที่อยากทำ แต่พอมาเจอค่าเรื่องบอกที่อยู่ได้ไม่กี่ค่าเรื่องแค่นี้ มันไม่คุ้มทำให้หลายคนถอยไปทำอย่างอื่น” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

เมื่อผลงานของ จิตติมา เป็นที่รู้จักมากขึ้น เป็นช่วงจังหวะที่งานสารคดีเป็นที่ต้องการ ในระยะนั้น จิตติมา จึงสามารถทำงานเขียนเป็นงานหลักเพียงงานเดียว โดยไม่ต้องทำงานอื่นด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อภาวะเศรษฐกิจถดถอยลง นักเขียนท่านนี้ได้รับผลกระทบโดยตรงเช่นกัน แต่ด้วยความรักในการทำงานเขียนอิสระและความคุ้นเคยกับการใช้ชีวิตทำงานสารคดีอิสระ จนเป็นแนวทางการดำเนินชีวิตแล้ว นักเขียนท่านนี้จึงยังสามารถทำงานเขียนอิสระจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลจากการเตรียมพร้อมในการรับการเปลี่ยนแปลงที่เป็นความสามารถในการจัดการของนักเขียน นอกจากนั้น “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ยังมีส่วนช่วยเหลือด้วย

“ในยุคแรกๆ งานสารคดีจะเป็นที่ต้องการของนิตยสาร และมีนักเขียนน้อย เขียนก็ขึ้นก็ได้ลงหมด ไม่ว่าจะฉบับไหน พอคนในวงการรู้จักมากขึ้น ก็ยิ่งได้ลงใหญ่เลย เรียกว่าอยู่ได้เลยในช่วงนั้น เพราะเล่มนั้นก็อยากได้เล่มนี้ก็อยากได้ ในยุคฟองสบู่ ตอนนั้นเขียนคอลัมน์ศิลปะด้วย ใช้นามปากกาเยอะมากจนจำไม่ได้ ...พอประกาศค่าเงินบาทลอยตัวกระทบทันที หนังสือที่เคยเขียนหลายเล่มปิดตัวกระทันหัน ค่าเรื่องลดลง ทุกคนเจอปัญหานี้เหมือนกัน... แต่ที่ยังทำอยู่ได้เพราะเตรียมพร้อมที่จะรับมือกับมันอยู่ และมันเป็นความรักที่จะทำด้วย และคิดว่าไม่ทำอย่างอื่นแล้ว ยังไงก็จะเขียนหนังสือ ยังไงก็ต้องเดินทาง ต้องอยู่ให้ได้ อีกอย่างมีงานเสริมมาช่วยจากการรับทำโปสการ์ดงานสิ่งพิมพ์ จัดอาร์ตเวิร์ค เขียนคำ หรือถ้าจนแถมจริงๆ เพื่อนในวงการก็ช่วยเหลือ ให้เขียนเรื่องไปลง อีกอย่างช่วงนั้นเริ่มจัดการรายรับรายจ่ายของตัวเองได้ด้วย” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะทางอาชีพ และความไม่แน่นอนที่ได้กล่าวมา ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าลักษณะทางวิชาชีพดังกล่าว จึงมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย กล่าวคือนอกจากการมีใจรักในการทำงานเขียน และมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องมีวินัยในการทำงานเพื่อให้มีผลงานออกมาเสมอ นอกจากนั้นยังต้องมีการพัฒนาการทำงานเขียนอยู่เสมอ

“มีใจรัก มีความขยันในการหาข้อมูล จับประเด็นสิ่งที่ต้องการนำเสนอให้ได้ มีความมุ่งมั่น ถ่ายรูปได้ มีความสามารถทางการเขียน รู้เทคนิคเขียนอย่างไรไม่ให้น่าเบื่อ ตรงไหนควรจะเน้น เพราะสารคดีถ้าทำไม่ดีจะกลายเป็นงานที่น่าเบื่อ...ต้องมีวินัยในการทำงาน มีการนำเสนองานออกสู่สังคมด้วย ต้องพัฒนาตัวเองตลอดเวลาทั้งในแง่การเขียน เนื้อหาที่จะเสนอต้องแน่น กลวิธีต้องทำให้น่าอ่าน ถ้าจะอยู่ให้ได้ก็ต้องทำงานหนักกว่าคนทำงานประจำ ต้องบังคับตัวเอง และมีวินัยตลอด ถึงแม้เป็นงานอิสระไม่ต้องอยู่ในองค์กร แต่เราก็ต้องมีขอบเขตในการทำงานเหมือนกัน เพียงแต่เราไม่ต้องทำตามความต้องการขององค์กร เรามีอิสระที่จะกำหนดตัวเองว่าจะคิดและเขียนอะไร” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากคุณสมบัติดังกล่าว ลักษณะการทำงานที่ต้องทำงานลำพัง ซึ่งอาจทำให้เกิดความเหงาจากการไม่มีสังคมในการทำงาน นักเขียนท่านนี้ได้ให้ทัศนะว่าไม่เป็นปัญหาต่อการทำงานเนื่องจากการมีสังคมกลุ่มเพื่อนเป็นคนละส่วนกับการทำงานเขียน ซึ่งตนพอใจการทำงานเขียนตามลำพัง

“ตอนเข้าไปทำงานในพื้นที่ไม่เหงาเลย เจอคนตลอดตอนเดินทาง ชีวิตปกติก็ไม่เหงา มีกลุ่มเพื่อนไปมาหากันตลอด ส่วนเวลาทำงานเขียนหนังสือ ชอบทำงานเงียบๆ คนเดียวยิ่งดี เพราะต้องคิดอยู่กับงานตลอด” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในส่วนการวางแผนการทำงานในส่วนของตน จิตติมา เห็นว่าไม่ได้วางแผนการทำงานอย่างชัดเจน แต่สำหรับตนเอง จิตติมา เห็นว่าการเดินทางกับการทำงานเป็นสิ่งเดียวกัน แต่ปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเดินทางคือเงินทุน ดังนั้น สิ่งที่นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญคือการเลือกใช้ชีวิตอย่างสมถะ เพื่อให้ได้เดินทางและได้ทำงานเขียนต่อไป

“...นักเขียนอิสระต้องเป็นคนสมถะ รู้ว่ามีเงินเท่านั้นควรรู้ใช้อย่างไร สำหรับตัวเองคิดว่าต้องเก็บเงินไว้เพื่อการเดินทาง เพราะจิตวิญญาณเราต้องไป ไม่ได้วางแผนอะไรมากและไม่ได้คิดว่าไปแต่ละที่จะได้กลับมาคุ้มหรือไม่ แต่โชคดีที่เวลาไปที่เดียวกลับมาเขียนให้ “เทคโนโลยีชาวบ้าน” กับ “มติชน” ได้...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

สำหรับการรักษาความสัมพันธ์กับผู้รับงาน (connections) จิตติมา เห็นว่าไม่ใช่เรื่องจำเป็น แม้ว่าการรู้จักคุ้นเคยกับบรรณาธิการโดยทั่วไปจะเอื้อต่อการทำงานในแง่การติดต่อเสนองานของนักเขียนท่านนี้ก็ตาม แต่ จิตติมา ให้ความเห็นว่าสิ่งสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระคือ ผลงานสารคดีที่ดี

“คิดว่าถ้าผลงานดีจริง ไม่ต้องสนใจเลยว่าจะเป็นเล่มไหน ไม่จำเป็นต้องบอกชื่อ ถ้างานน่าสนใจส่งไปเถอะบรรณาธิการรับ นักเขียนสารคดีหน้าใหม่ส่งไปเถอะ ถ้างานถึง บ.ก.เค้ารับอยู่แล้ว แต่ที่ไม่ได้ลงเพราะงานไม่ถึง แต่ยุคนี้อาจลำบากเพราะหนังสือหายไ่มาก แต่ยังมีบางเล่มที่เปิดโอกาสแต่ประเด็นต้องเข้มจริงๆ...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์งานเขียนสารคดีแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องมีใจรักในการทำงานสารคดี และเข้าใจลักษณะการประกอบวิชาชีพอิสระ ที่นักเขียนต้องทำงานอยู่กับตนเอง และจัดการการทำงานด้วยตนเอง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเงื่อนไขการทำงานสารคดีในประเทศไทยที่ระบบผลตอบแทนน้อย และมีความไม่แน่นอน ทำให้นักเขียนสารคดีอิสระต้องมีการวางแผนการทำงาน และมีวินัยในการทำงาน อย่างไรก็ตาม ในกรณีของ จิตติมา ผลเสวก นักเขียนท่านนี้เห็นว่าไม่ได้วางแผนในการทำงานอย่างจริงจังนัก เนื่องจากจุดมุ่งหมายในการทำงานอยู่ที่การได้เดินทางทำงานอิสระ ลักษณะการดำเนินงาน และการวางแผนการทำงานจึงเป็นไปเพื่อได้เดินทางทำงานต่อไป

แนวคิดวิชาชีพนิยม

นอกจากความสามารถในการทำงานสารคดีที่มีความโดดเด่น มีรูปแบบเฉพาะในผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว จากการศึกษาข้อมูลพบว่า การประกอบวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยมีลักษณะทางวิชาชีพบางประการที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระ จากข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์พบว่า แรงจูงใจสำคัญในการเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ จิตติมา คือความต้องการที่จะประกอบวิชาชีพอิสระ โดยไม่อยู่ในระบบการทำงานประจำ ด้วยความสนใจในการเขียนและจังหวะโอกาสต่างๆ ทำให้ จิตติมา ได้เข้าสู่การทำงานเขียนอิสระ แม้รู้ว่าไม่มีหลักประกันใดในการทำงานเขียนสารคดีอิสระ

“ปัจจัยที่เอื้อให้เป็นฟรีแลนซ์คือต้องเป็นคนใจถึงพอสมควร หมายถึงพร้อมที่จะจน ตอนเริ่มต้นค่อนข้างยากเพราะไม่มีหลักประกันอะไรเลยว่าจะได้ลงหรือเปล่า แต่แรงจูงใจของตัวเองคือเราอยู่ในระบบไม่ได้ ทำให้หาหนทางของตนเอง เมื่อตัดสินใจเลือกทางนี้ต้องอยู่ให้ได้ ค่อนข้างจะมีความมุ่งมั่นสูง...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

แม้การประกอบวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยมีปัญหาและอุปสรรคในการเข้าสู่วิชาชีพและความสามารถในการประกอบวิชาชีพให้ได้อย่างต่อเนื่อง แต่จากการศึกษาข้อมูลพบว่าการเลือกทำงานเขียนอิสระสำหรับนักเขียนทุกท่านเป็นการเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่นักเขียนเห็นว่าจะสอดคล้องกับอุปนิสัยและบุคลิกภาพของตน โดยมีความเชี่ยวชาญในการทำงานสารคดี และมีความรู้ความเข้าใจในวิชาชีพอิสระรองรับ ซึ่งในกรณีของ จิตติมา ผลเสวก แม้จะเห็นว่า การทำงานเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยยังเป็นวิชาชีพที่ไม่มีความมั่นคง แต่การทำงานสารคดีมีคุณค่าต่อสังคม และสำหรับตนเอง หลังจากได้ตัดสินใจเข้าสู่อาชีพนักเขียนอิสระมาระยะหนึ่งแล้ว เห็นว่าการทำงานเขียนสารคดีอิสระคือแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง ดังนั้นแม้มีความเปลี่ยนแปลงอย่างไรก็ตามพร้อมที่จะปรับตัวเพื่อให้ทำงานนี้ต่อไป

“งานสารคดีเป็นงานเขียนที่รายงานความเป็นจริงของสังคมชุมชน มันสำคัญนะ ทำให้คนรู้จักกัน หมายถึงรู้จักจากที่หนึ่งไปสู่อีกที่หนึ่ง การเป็นนักเขียนสารคดีก็เหมือนกับเอาชีวิตของคนมาเขียน ถ้างานของเราส่งผลประโยชน์กลับมาหาชาวบ้านบ้าง เป็นประโยชน์กับคนอ่านบ้าง คิดว่าเป็นสิ่งสำคัญที่สุด...ถึงตอนนี้รู้สึกว่าเป็นชีวิตเรา เพราะแสวงหามาตลอด คิดว่าลงตัวแล้วกับทุกวันนี้ เพราะดินรนามาตลอดที่จะมีชีวิตอิสระ และอยู่ได้ด้วยประกอบอาชีพอิสระ...มันเป็นความรักที่จะทำด้วย และคิดว่าทำอย่างอื่นไม่ได้แล้ว คิดว่ายังไงเราก็จะเขียนหนังสือ ยังไงก็ต้องเดินทาง ต้องอยู่ให้ได้...” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

นอกจากทัศนคติต่อการทำงานสารคดี และจุดมุ่งหมายส่วนบุคคลของนักเขียนสารคดีอิสระมีอิทธิพลต่อ “มาตรฐาน” หรือ “คุณภาพ” ในผลงานของนักเขียนแล้ว ในกรณีของ จิตติมา ผลเสวก ยังพบว่า “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ยังมีอิทธิพลต่อ “คุณภาพ” ผลงาน และการให้คำแนะนำ การวิจารณ์งานเขียน และกระตุ้นการทำงานด้วย

“มี สมพงษ์ ทวี ช่วยวิจารณ์งานเขียน ทำให้เรากลับมาดูงาน มีอีกหลายคนช่วยกันดู เราก็ปรับปรุงงานของตัวเอง และคุณอรสมทำให้ขยันขึ้น เพราะแกล้งพูดเสมอว่าเราเป็นคนเขียนหนังสือดี แต่ขี้เกียจ ทำให้เราขยันขึ้นมา” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาอาชีพของ จิตติมา ผลเสวก เริ่มต้นจากการปูพื้นฐานความสนใจในการอ่านและความสนใจในการเขียนมาตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งพบว่าสภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีอิทธิพลต่อความสนใจดังกล่าว เมื่อเติบโตขึ้น “กลุ่มเพื่อน” และ “กระแสสังคม” ยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนา

ความสนใจในการอ่านมาตามลำดับจนนำไปสู่การยุติการศึกษา และเลือกการเรียนรู้ชีวิตจากประสบการณ์การใช้ชีวิตบนดอย ซึ่งเป็นจุดเปลี่ยนสำคัญต่อ “โอกาส” ในการเริ่มทำงานเขียนสารคดีต่อมา จึงกล่าวได้ว่ากระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้ เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน ในส่วนของการพัฒนาการทำงานของนักเขียนท่านนี้ พบว่าพื้นฐานในการอ่าน พื้นฐานทางการศึกษา และประสบการณ์การทำงานมีอิทธิพลต่อการนำเสนอผลงานในรูปแบบเฉพาะ นอกจากนั้น ปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่ออันได้แก่ แนวนั่งสื่อ ผู้อ่าน และแหล่งข้อมูลยังมีอิทธิพลต่อการเลือกเรื่อง การเลือกประเด็น และวิธีการนำเสนอของนักเขียนท่านนี้ อย่างไรก็ตาม พบว่านักเขียนท่านนี้นั้นเสนอสิ่งที่ตนสนใจ โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายในการทำงานเขียนของตนเองเป็นปัจจัยสำคัญ นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานเขียนสารคดีแล้ว นักเขียนท่านนี้ได้วางแผนการทำงานเพื่อให้สามารถเดินทางทำงานเขียนสารคดีต่อไป ซึ่ง จิตติมา เห็นว่าเป็นการเลือกแนวทางดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับตนเองมากที่สุด

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว นักเขียนสารคดีอิสระ ทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ในแวดวงมนุษยวิทยา ประวัติศาสตร์ศิลปะและวัฒนธรรม ผลงานของ นิพัทธ์พร ส่วนใหญ่เป็นงานสารคดีในลักษณะงานวิชาการที่มีการสืบค้นข้อมูล อย่างมีวิธีการนำเสนอที่น่าสนใจ และมีความโดดเด่นในการใช้ภาษา และถ้อยคำที่สื่อภาพ ความหมาย และอารมณ์ความรู้สึกต่อสิ่งที่พบเห็นอย่างเด่นชัด ผลงานของนักเขียนท่านนี้ในระยะแรกก่อนเข้าสู่การทำงานอิสระส่วนใหญ่ได้รับการตีพิมพ์ในนิตยสารแนวสารคดี และวารสารเชิงวิชาการที่นักเขียนท่านนี้ได้ทำงานสังกัดอยู่ ก่อนที่จะได้มีการรวบรวมจัดพิมพ์เป็นเล่มในลักษณะหนังสือเล่ม (Pocketbook) ในเวลาต่อมา นอกจากนั้น นิพัทธ์พร ยังมีผลงานสารคดีจากการเดินทางไปในดินแดนทางศิลปวัฒนธรรมทั้งในประเทศไทย ประเทศในแถบอินโดจีน และบางประเทศในเอเชีย ตีพิมพ์ทางนิตยสารเป็นระยะอย่างสม่ำเสมอ ในปัจจุบัน นิพัทธ์พร เป็นหนึ่งในนักเขียนสารคดีอิสระประจำคอลัมน์ “ซีพจรลงเท้า” ซึ่งเป็นสารคดีท่องเที่ยวเชิงศิลปวัฒนธรรมประจำนิตยสาร “แพรว”

นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว เกิดและเติบโตในครอบครัวซึ่ง บิดา เป็นอาจารย์สอนภาษาไทย และเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญด้านมนุษยวิทยา ภาษาศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และโบราณคดี ส่วน มารดา เป็นอาจารย์สอนชีววิทยาที่มีความสนใจการอ่านอย่างยิ่ง นิพัทธ์พร ใช้ชีวิตศึกษาเล่าเรียนในวัยเด็กที่

จังหวัดเพชรบุรีจนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น จากนั้นได้เข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่ โรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา กรุงเทพมหานคร และสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาปรัชญา จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในปี 2531 โดยระหว่างที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยชั้นปีที่ 2 ได้เริ่มทำงานประจำในกองบรรณาธิการนิตยสาร “อาจารย์สาร” มาตลอดจนจบการศึกษา จากนั้นได้ทำงานในกองบรรณาธิการสำนักพิมพ์ “คบไฟ” ควบคู่กับการศึกษาต่อในระดับปริญญาโท ในสาขาวิชาจารึกภาษาไทย ภาควิชาภาษาตะวันออก คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร จนสำเร็จการศึกษาในปี 2538 และได้เริ่มทำงานเขียนสารคดีอย่างจริงจัง โดยทำงานประจำในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” เจ้าหน้าที่ประจำศูนย์ข้อมูลสำนักพิมพ์ “เมืองโบราณ” และ กองบรรณาธิการ “โครงการจังหวัด” ของสำนักพิมพ์สารคดีมาตามลำดับ โดยระหว่างทำงานประจำมีงานเขียนตีพิมพ์ทางนิตยสารอื่นตามโอกาส และมีผลงานสารคดีรวมเล่มชุด “บันทายฉมารและเตียงปลาโต” ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์แพรว นิตพัทธ์พร ออกมาทำงานเขียนอิสระเต็มตัวในปี 2542 โดยมีผลงานเขียนสารคดีเล่มชุด “ทะเลสาบสงขลา มรดก วัฒนธรรม และชีวิต” ซึ่งจัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์สุภาพใจ

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ นิตพัทธ์พร เพ็งแก้ว พบว่าสภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็กมีความสำคัญต่อการเตรียมความพร้อมในการพัฒนาเข้าสู่อาชีพของนักเขียนท่านนี้อย่างยิ่ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปูพื้นฐานความสนใจการอ่านและความสนใจเฉพาะด้านในทางศิลปวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ และมนุษยวิทยา ซึ่งพบว่าสภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีอิทธิพลต่อความสนใจอย่างยิ่ง

“พ่อเป็นอาจารย์สอนภาษาไทย และมีความรู้ด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภาษา ศาสตร์ มนุษยวิทยามาก เพราะฉะนั้นในบ้านจะมีหนังสือเยอะมาก การเติบโตท่ามกลางหนังสือเป็นสิ่งแวดล้อมที่ไม่ได้เลือกแต่โชคที่ได้รับ... สมัยเด็กพ่อชอบให้อ่านหนังสือพ็อคเก็ตบุ๊ก แต่แม่จะให้อ่านประเภทแมกกาซีน แม่ชอบอ่านนิตยสารผู้หญิง ธิปไตย สตรีสาร ซึ่งเป็นหนังสือพื้นฐานที่ทำให้ภาษาไทยดี แม่จะสนับสนุนให้อ่านหนังสือ สมัยเด็กแม่จะเลี้ยงลูกต่างกัน พอถึงวันเกิดแม่รู้ว่าชอบหนังสือก็ซื้อหนังสือให้เป็นของขวัญวันเกิดมาตลอด ในขณะที่พี่น้อง แม่ให้อย่างอื่นที่แต่ละคนชอบ ตรงนี้ถือเป็นสิ่งแวดล้อมที่ดี...” (นิตพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากสภาพแวดล้อมในครอบครัว สภาพแวดล้อมทางบ้านและปัญหาสุขภาพยังมีส่วนต่อการพัฒนาทางการอ่าน ทำให้ นิพัทธ์พร ได้คลุกคลีอยู่กับการหนังสือต่างๆ หลากหลายมาตั้งแต่วัยเด็ก

“...อีกอย่างสุขภาพอ่อนแอ ที่จะไปเล่นกับเด็กอื่นมันน้อย ไปเล่นกับใครก็เป็นตัวแถมตลอด เลยอ่านหนังสือมากกว่า มีโลกส่วนตัวเยอะ ในวิทยาลัยครูเพชรบุรีมีห้องสมุดเราก็ได้ไปนั่งอ่านหนังสือทุกวัน ทำให้ได้เติบโตมากับหนังสือ ได้อ่านงานของ ลอว์อินกลั กระทั่งน้อยลงทอม อ่านงานอาจารย์คึกฤทธิ์ ตอนเด็กๆ ได้อ่านหนังสือเยอะมาก” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจาก “การอ่าน” มีอิทธิพลต่อความสนใจของ นิพัทธ์พร แล้วยังพบว่า การอ่านยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสนใจในการเขียน ซึ่งเมื่อเริ่มสนใจการเขียน มารดายังมีส่วนสนับสนุนการพัฒนาทักษะทางการเขียนอย่างมากในการร่วมกิจกรรมการเขียนในโรงเรียน

“...ตอนนั้นโรงเรียนมีการประกวดเรียงความ เราก็ชอบด้วย แม่ก็จะมาช่วยเขียนเรียงความตอนเด็กๆ แต่ไม่ได้มาเขียนให้ แต่จะช่วยแนะนำ ก็มีการตีกันร้องไห้บ้าง แต่ก็ได้รางวัลทุกปี ซึ่งแม่ช่วยเยอะ ครูไม่มีอิทธิพลเลย...” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

ทางด้านการปูพื้นฐานทางอุปนิสัยและบุคลิกภาพ นอกจากนี้ นิพัทธ์พร ได้รับการถ่ายทอดความสนใจทางด้านมนุษยวิทยาจากบิดาแล้ว นักเขียนท่านนี้เห็นว่า สภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็กที่มีที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในจังหวัดเพชรบุรียังมีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานทางบุคลิกภาพ ซึ่งเอื้อต่อการทำงานสารคดีด้วย นอกจากนี้ การได้รับการถ่ายทอดระบบวิธีคิดจากมารดายังมีอิทธิพลต่อวิธีคิดของ นิพัทธ์พร ซึ่งจากการศึกษาผลงานของ นิพัทธ์พร พบว่าความชัดเจนในการแสดงความคิดเห็นต่อสิ่งที่สนใจเป็นความโดดเด่นในผลงานของนักเขียนท่านนี้ด้วย

“การเติบโตที่เพชรบุรี ซึ่งเป็นบ้านนอก มันทำให้มีความทรงจำในวัยเด็ก มีต้นทุนทางธรรมชาติเยอะ ได้ฝึกประสาทตา หู การสังเกตธรรมชาติมาเยอะ เพราะฉะนั้นมันเป็นปัจจัยที่ดีในการเข้ามาทำงานด้านงานเขียนเพราะทำให้เป็นคนช่างสังเกตและช่างสงสัย... และแม่สอนชีวิต ความคิดแยกแยะจัดหมวดหมู่จะมีมาก ถ้าเราติดคำถามตรงๆ ชัดๆ ต้องถามแม่ เวลาแม่เตรียมการสอนฉายสไลด์ให้เด็กดู แม่จะฉายในเราดูก่อน ซึ่งทำให้ได้ความรู้จากตรงนี้เยอะ” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

เมื่อ นิพัทธ์พร จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น นิพัทธ์พร ได้เข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย และระดับมหาวิทยาลัยในกรุงเทพมหานคร จากการศึกษาข้อมูลในช่วงเวลานี้พบว่า “กลุ่มเพื่อน” ในวัยเรียนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจในการอ่านต่อเนื่องจากวัยเด็กด้วย ซึ่งพบว่ากลุ่มเพื่อนในชั้นมัธยมปลายมีอิทธิพลต่อความสนใจเฉพาะด้านในการอ่าน และกลุ่มเพื่อนในมหาวิทยาลัยยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการอ่านยิ่งขึ้น ซึ่งนับเป็นการสะสมวัตถุดิบสำคัญในการทำงานสารคดีต่อมา

“เพื่อนมีอิทธิพลมากตอนอยู่เตรียมฯ เพื่อนที่เป็นเด็กกรุงเทพฯ จะพูดกว้างขวางในเรื่องหนังสือหนังหา มีเพื่อนแนะนำหนังสือพจนานุกรมสันติให้อ่าน ก่อนหน้านั้นจะอ่านวิถีเต่าอยู่บ้าง อ่านงานคาริล ยิบราล หนังสือปรัชญาบ้าง ซึ่งเป็นหนังสือในบ้าน...พอมายูธธรรมศาสตร์ หนังสือเยอะ หูตามันกว้าง เราอยู่ในหมู่เพื่อนปัญญาชนนักอ่านทั้งหลาย อ่านกันแหละ...” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากการสังสมข้อมูลและแนวคิดจากการอ่าน และการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับกลุ่มเพื่อนในมหาวิทยาลัยแล้ว ในระหว่างศึกษาในมหาวิทยาลัย เมื่ออยู่ชั้นปีที่ 1 นิพัทธ์พร ยังได้ร่วมทำกิจกรรมนักศึกษาในการจัดทำหนังสือรับเพื่อนใหม่ ซึ่งทำให้ได้มีโอกาสติดต่อนักเขียน เขียนบทกวี เรื่องสั้นลงในหนังสือรับเพื่อนใหม่ และในช่วงปลายปีการศึกษาชั้นปีที่ 2 นิพัทธ์พร ได้มีโอกาสเข้าสู่งานทำงานในวงการหนังสืออย่างจริงจังเป็นครั้งแรก โดยมีจุดเริ่มต้นจากการส่งเรื่องสั้นไปเสนอกับสำนักพิมพ์ จนทำให้ได้รับการชักชวนให้เข้าไปทำงานประจำ ซึ่งทำให้ นิพัทธ์พร ได้มีโอกาสเรียนรู้กระบวนการจัดพิมพ์หนังสือและการทำงานด้านงานเขียนอย่างมาก แม้ไม่ได้ศึกษาอยู่ในสาขาวิชาที่ไม่เกี่ยวข้องโดยตรงก็ตาม

“ตอนนั้นเขียนเรื่องสั้นไปลงหนังสือ “ปวารณสาร” บรรณาธิการชอบใจจึงให้เข้าไปคุยด้วย นั่งฟังเค้าพูดหนึ่งชั่วโมง แล้วก็เลยชวนมาทำงานเป็นกองบรรณาธิการ ก็เลยลองไปทำดู ทำทุกอย่างสัมภาษณ์คน ติดต่อนักเขียน edit งาน วางปะอาร์ตเวิร์ค ตรวจจปรู๊ฟ ทำบัญชีทุกอย่าง ดูในด้านการผลิต หัดดูเพลท คำนวณกระดาษ พอไปทำก็อยากเรียนรู้ พูดได้ว่าที่ปวารณสารคือพื้นฐานที่ดีในการเรียนรู้หนังสือเพราะรู้จักนักคิดนักเขียนมาก กลุ่ม NGO...” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

เมื่อสำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นิพัทธ์พร ยังคงทำงานในกองการหนังสือ ในกองบรรณาธิการสำนักพิมพ์ “คบไฟ” ซึ่งทำหน้าที่ทั้งการตรวจต้นฉบับหนังสือ การดำเนินการจัดพิมพ์หนังสือของสำนักพิมพ์ ในระหว่างนี้ นิพัทธ์พร ยังได้มีโอกาสทำงานในฐานะนักเขียนอิสระ เขียนบทความ และสารคดีลงในนิตยสารต่างๆ อาทิ สารคดี ดีเคด เจนเนอเรชั่น ซึ่งทำให้ นิพัทธ์พร เห็นว่าการทำงานสารคดีเป็นการเชื่อมประสานความสนใจในทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และความถนัดในการเขียนงานเชิงวรรณกรรมของตนอย่างลงตัว

“...ได้มาทำงานสำนักพิมพ์คบไฟ ทำทั้ง edit และจัดพิมพ์หนังสือ ดำเนินการผลิตหนังสือ และเขียนหนังสือด้วย เริ่มเป็นฟรีแลนซ์เขียนบทความลงสารคดี ดีเคด เจนเนอเรชั่น และเขียนสารคดีด้วย เพราะมีความสนใจด้านประวัติศาสตร์ โบราณคดีเป็นพื้นฐาน มีความสนใจ ความถนัดในการเขียนวรรณกรรม ซึ่งสองส่วนมันลงตัวพอดีกับการเขียนสารคดี เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ทั้งความจริง และสำนวนภาษา ซึ่งไปได้ดีกับการเขียนสารคดี” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า “โอกาส” ในการเข้าสู่การทำงานเขียนสารคดีของนักเขียนท่านนี้เป็นโอกาสที่เกิดจากพื้นฐานความสนใจทางประวัติศาสตร์ โบราณคดี และพื้นฐานความสามารถในการเขียน เมื่อสำเร็จการศึกษาปริญญาโทจากคณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากรแล้ว นิพัทธ์พร ได้เข้าทำงานในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” ซึ่งหน้าที่รับผิดชอบในตำแหน่งนี้ทำให้ นิพัทธ์พร ได้ทำงานสารคดีอย่างเต็มตัวและอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก และด้วยลักษณะองค์การทำให้สามารถทำงานสารคดีในรูปแบบเฉพาะของตนได้อย่างเต็มที่ในระดับหนึ่ง ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าแตกต่างจากการทำงานในกองบรรณาธิการในภายหลัง

“การทำงานประจำ บก.มีสิทธิในการแก้ไขงาน เพราะหนังสือที่ทำ ทำในนามของทีมงาน บางทีเราไม่ชอบใจแต่เราก็พูดไม่ได้ เราเข้าใจ เรายอมรับได้ แต่งานฟรีแลนซ์เป็นเรื่องของเราล้วนๆ แต่งานประจำที่ “ดิเอิร์ธ” ไม่มีใครมาแก้งานเราเลย เพราะเราเป็นผู้ช่วยบรรณาธิการ” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นิพัทธ์พร ทำงานประจำในตำแหน่งผู้ช่วยบรรณาธิการประมาณ 3 ปี เกิดการเปลี่ยนแปลงภายในกองบรรณาธิการ จึงตัดสินใจลาออกและเข้าทำงานประจำในศูนย์ข้อมูลสำนักพิมพ์ “เมืองโบราณ” ระยะเวลาหนึ่ง ก่อนที่จะย้ายมาทำงานประจำในกองบรรณาธิการ “โครงการจังหวัด” สำนักพิมพ์สารคดี แต่ในที่สุด นิพัทธ์พร ได้ตัดสินใจลาออกด้วยความอึดอัดกับระบบการทำงานประจำ และเห็นว่าตนสามารถทำงานในฐานะนักเขียนอิสระได้

“ความที่เป็นคนที่ชอบองค์ความรู้ และวรรณศิลป์ ในที่สุดเลยเห็นว่าการทำงานเขียนสารคดีเป็นการประมวลองค์ความรู้และวรรณศิลป์ได้มากที่สุด เลยทำงานด้านการเขียนสารคดีเรื่อยมา แต่ที่ออกจากการทำงานประจำเพราะความรู้สึกเบื่อระบบงาน และเห็นว่าตัวเองสามารถทำงานได้หลายอย่างมาก ควรได้ทำสิ่งที่อยากทำ ...ที่ทำได้หลายอย่างคือ ทำงานเขียนได้ มีงานวิจัยช่วยอาจารย์ ซึ่งมีรายได้สม่ำเสมอเป็นระยะได้ และยังคงดูวงเป็นหมอดูได้ ปัจจุบันอีกอย่างหนึ่งที่ทำให้สบายใจคือ ไม่มีหนี้สิน ไม่รู้สึกกังวลเรื่องเงินทอง ถ้าถึงที่สุดจริงๆ ก็ยังมีพ่อแม่ มีบ้านที่อยู่อาศัยได้” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่ากระบวนการพัฒนามาก่อนเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว เริ่มต้นจากการปูพื้นฐานในวัยเด็ก โดยสภาพแวดล้อมทางครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาความสนใจในการอ่าน การพัฒนาทักษะทางการเขียน และการพัฒนาความสนใจเฉพาะทาง และโอกาสในการเรียนรู้ทางอาชีพ ทั้งการพัฒนาความสามารถทางการเขียน และการเรียนรู้การจัดการทำงานจากประสบการณ์ร่วมกิจกรรมในสถานศึกษา และการทำงานอย่างต่อเนื่องจนเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบอาชีพ

จากการศึกษาผลงานของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว พบว่าผลงานของนักเขียนฯ ท่านนี้มีความโดดเด่นที่มีรูปแบบเฉพาะในการนำเสนองานสารคดีใน 2 ด้านคือ ผลงานที่มีมุมมองทางมนุษยวิทยา และศิลปวัฒนธรรม โดยมีมุมมองในการนำเสนอเรื่องอย่างชัดเจนเฉพาะด้าน และทางด้านการใช้ภาษาที่สามารถถ่ายทอดความคิด ความรู้สึกต่อสิ่งที่พบเห็นอย่างชัดเจนและตรงไปตรงมา ซึ่งจากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาในช่วงต้น กล่าวได้ว่า นอกจากการปูพื้นฐานจากบิดา มารดา และสภาพแวดล้อมอื่นทางครอบครัวแล้ว การศึกษาในมหาวิทยาลัย การเลือกเปิดรับการอ่าน และการแสวงหาความรู้ในรูปแบบต่างๆ เมื่อเชื่อมโยงไปกับประสบการณ์ในวัยเด็ก ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนามุมมองที่สะท้อนออกมาทางผลงานของนักเขียนท่านนี้ด้วย

“เนื่องจากหนังสือที่อ่านส่วนใหญ่เป็นพ็อคเก็ตบุ๊ก อ่านแมกกาซีนน้อย หนังสือพิมพ์ก็อ่านผ่านๆ อ่านบทความของศิลปินวัฒนธรรม เวลาเขียนงาน จึงเป็นตัวของตัวเองสูงมาก มุมมองค่อนข้างจำกัดเฉพาะเรื่องที่สนใจ เพราะเลือกอ่านเฉพาะที่สนใจไม่อ่านตะ ดังนั้นอิทธิพลของโลกปัจจุบันเลยอยู่ในงานน้อยมาก ผลงานที่ทำจะเกี่ยวพันกับสังคมที่สังเคราะห์ผ่านตัวเอง แต่จะไม่ค่อยร่วมกับกระแสที่เป็นอยู่ อย่างงานสารคดีที่เขียนมันค่อนข้างจะจำกัดมาก ในเชิงมนุษยวิทยากับวัฒนธรรมไทย ซึ่งจะสนใจมากกว่างานเขียนสารคดีเชิงท่องเที่ยว...ถ้าทำสารคดีเชิงท่องเที่ยว สารคดีที่ทำจะเป็นสารคดีการเดินทางมากกว่า และเอาประสบการณ์ภายในออกมาเขียน เมื่อไปยังสถานที่ต่างๆ มองเห็นมุมต่างๆ เกิดจากการสังเกตตั้งแต่ในวัยเด็ก...” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

ในส่วนพื้นฐานทางการศึกษา จากการศึกษาค้นคว้าพบว่าการศึกษาในสถาบันการศึกษาเป็นปัจจัยที่มีส่วนสำคัญต่อความสามารถในการทำงานสารคดี ในด้านมุมมองในการทำงานสารคดี แม้ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าการเลือกศึกษาปริญญาตรีทางด้านปรัชญาและปริญญาโททางจารึกภาษาไทยไม่ได้มีอิทธิพลต่อการทำงานโดยตรง แต่พื้นฐานความรู้ ความเข้าใจ และทักษะการสืบค้นข้อมูลในการศึกษาวิชาดังกล่าว ประกอบกับความสนใจเข้าเรียนในวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะอย่างต่อเนื่อง ทำให้เป็นผลดีต่อการทำงานเขียนสารคดีตามแนวของ นิพัทธ์พร อย่างยิ่ง นอกจากนั้นอาจารย์ผู้สอนยังให้ความช่วยเหลือในการทำงานสารคดีในโอกาสต่อมาด้วย

“ถึงแม้จะเรียนด้านปรัชญามา แต่เอาเข้าจริงไม่ค่อยได้ใช้ แต่มันเป็นพื้นฐานที่ดีเป็นนามธรรม แต่วิชาที่ชอบเข้าไป sit in คือวิชาประวัติศาสตร์ศิลปะมีอิทธิพลมาก เป็นการเอาความเข้าใจเชิงปรัชญามาเข้าใจรูปแบบศิลปะทางพุทธศิลป์ เรียนเรื่องนี้มาเยอะ ความเข้าใจมันเลยลึกซึ้ง แล้วมีผลเหมือนกับว่าทำให้เรารู้ว่าจะค้นหนังสืออะไร ส่วนตอนเรียนปริญญาโท เรียนจารึกภาษาไทย ทำให้อ่านหนังสือเยอะ มันต้องผ่านหลักฐานขั้นต้นเยอะมาก ฉะนั้นมันเอามาใช้ในงานเขียนได้เยอะ เอามาวิเคราะห์เชื่อมโยงได้มาก...และการเรียนดีตรงที่มีอาจารย์ที่เคารพรักมาก มีปัญหาอะไรถามได้ตลอดจนถึงเดี๋ยวนี้” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

ทางด้านความโดดเด่นในการใช้ภาษา นิพัทธ์พร ได้ให้ความเห็นว่า ประสบการณ์การอ่านมาโดยตลอดยังมีส่วนสำคัญต่อการเลือกใช้ภาษา และถ้อยคำในงานเขียน ซึ่งนับเป็นการหล่อหลอมให้เกิดความโดดเด่นในการสื่อภาษาในงานเขียนของตน

“การอ่านหนังสือได้สำนวนจากนักเขียนทั้งหลาย หรือแม้แต่งานเขียนของอาจารย์คึกฤทธิ์ที่ได้อ่าน มันทำให้ฟอร์มบุคลิกขึ้นมา บุคลิกของภาษาเกิดจากหัวใจที่เข้าไปสัมผัสในสิ่งต่างๆ แล้วรู้สึกละเอียดอ่อนกับมันแค่นั้น ถ่ายทอดออกมาเป็นสุนทรียภาพแค่นั้น ความจริงภาษาที่ใช้พยายามถ่ายทอดความละเอียดอ่อนในใจ และความงามที่ได้เห็น เพียงแต่ว่าในวัยเด็กได้อ่านวรรณคดีมาก ทำให้ความหลากหลายในการใช้ภาษามีมาก” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม นิพัทธ์พร ได้ให้ความเห็นเพิ่มเติมว่า แม้ประสบการณ์การอ่านเป็นปัจจัยสำคัญต่อการทำงานในรูปแบบเฉพาะของตน แต่ไม่สามารถบอกได้ว่า งานของตนได้รับอิทธิพลจากนักเขียนท่านใดโดยเฉพาะเจาะจง แต่กล่าวได้ว่าเป็นการหล่อหลอมจากปัจจัยต่างๆ อย่างต่อเนื่อง จนนำมาสู่ความชัดเจนในผลงานของตน ทั้งนี้เนื่องจากได้ตัดสินใจเลือกทำในสิ่งที่ชอบและสนใจมาโดยตลอด

“...งานของ ลอรา อินกัล งานชุดบ้านเล็ก มีความใสสะอาดมาก มีความชัดเจนในงานเขียน ไม่ซับซ้อน มุมมองโลกอย่างสดใส เป็นงานที่ชอบ แต่ถามว่ามีอิทธิพลมั๊ยคงตอบลำบาก เพราะไม่รู้ว่าจะงานได้รับอิทธิพลของใครมาบ้าง รู้สึกว่างานที่ผ่านมามีการหล่อหลอมเป็นตัวของตัวเองสูง มีเอกลักษณ์ สาเหตุเพราะทำสิ่งที่ตัวเองชอบมาตลอด และปฏิเสธสิ่งที่ไม่เชื่อ ไม่ชอบ และไม่คอยแค้นความรู้สึกคนอื่น รู้สึกว่าให้เค้ายอมรับความเป็นเราดีกว่า” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม การติดตามผลงานของนักเขียนบางท่านมีอิทธิพลต่อมุมมองในการเสนอผลงานสารคดีของ นิพัทธ์พร นอกเหนือจากการได้รับการปูพื้นฐานความรู้ และความสนใจจากบิดา ซึ่งเป็นผู้เชี่ยวชาญทางด้านมนุษยวิทยา

“งานที่มีอิทธิพลมาตลอดอย่างเงิบๆ คือ งานของอาจารย์โกวิท เอนกชัย หรือท่านเขมานันทะ คืองานของอาจารย์เป็นงาน Spirit Visual Approach ซึ่งสนใจงานแนวนี้ ไม่มีคนอื่นเขียนงานแบบนี้หรือมีน้อยมาก มีแต่งงานฝรั่ง คนไทยมีอาจารย์โกวิทเขียน อ่านงานแก่มาก ได้รับอิทธิพลมาก แต่งานแก่นักไปทางศาสนา แต่งานเราไม่ใช่ เพราะฉะนั้นมุมมองบางอย่างจากงานของแก เราได้รับอิทธิพลในการมอง ในการเข้าใจเรื่องผี เข้าใจเรื่องพิธีกรรม เข้าใจเรื่องศิลปะ ส่วนวิธีการนำเสนอไม่มีเลย เรามีอยู่ในตัวของเราเองแล้ว นอกจากนี้ยังได้มุมมองจากพ่อ (ล้อม เพ็งแก้ว) เพราะคุยกันมาก ได้มุมมองจากอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ เพราะอ่านงานแก่มาก บางครั้งเห็นด้วยบางครั้งก็ขัดแย้ง...” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัยสำคัญที่มีส่วนหล่อหลอม “ความสามารถ” ในการทำงานสารคดีโดยมีรูปแบบเฉพาะของคนที่ได้นำเสนอมาแล้ว นิพัทธ์พร ได้ให้ความเห็นว่า ปัจจัยทางครอบครัวยังเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญต่อโอกาสในการพัฒนาความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ เนื่องจากบิดามารดาไม่คาดหวังให้ประกอบอาชีพใดอาชีพหนึ่ง ทำให้ นิพัทธ์พร สามารถเลือกทำกิจกรรมเฉพาะในสิ่งที่สนใจ จนเกิดความชำนาญเฉพาะด้านได้ ซึ่งความชำนาญดังกล่าวได้นำมาสู่ “โอกาส” ในการทำงานสารคดีอิสระด้วย

“การที่พ่อแม่ไม่ได้คาดหวังให้ลูกประสบความสำเร็จในชีวิต หรือไม่ได้ผลักดันให้ทำงานให้ร้ายวอยอย่างที่เค้าวาง เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ไม่ได้รับความกดดันในครอบครัว ทำให้เราเลือกทำในสิ่งที่เราชอบได้ทั้งหมด เมื่อเลือกที่จะเป็นนักเขียนพ่อแม่ก็ไม่ได้รู้สึกยินดีหรืออวยร้าย เค้าวู้สึกว่าเมื่อลูกชอบก็ปล่อยให้ทำไป” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในฐานะนักเขียนสารคดีหญิง นักเขียนท่านนี้ยังได้ให้ความคิดเห็นว่าเป็นนักเขียนสารคดีหญิงมีส่วนทั้งที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงาน และในส่วนตัวเป็นข้อจำกัดในการทำงานในเรื่องความปลอดภัยและความไม่สะดวกในบางช่วงเวลา ซึ่งนักเขียนต้องใช้วิจารณญาณในการตัดสินใจทำงานด้วยตนเอง แต่กล่าวได้ว่าในการเก็บข้อมูลโดยรวมมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือมากกว่า

“ความเป็นเพศหญิงทำให้เกิดข้อจำกัดหลายด้าน และเกิดประโยชน์หลายด้าน อย่างที่เป็นข้อจำกัด เช่นไปบางที่ที่อันตราย หรือไม่เหมาะสม ไปไม่ได้ ถ้าทำงานดีๆ เรื่องที่พักยานพาหนะก็ลำบาก การเลือกทีมงาน คนขับรถก็ต้องพิถีพิถันเพื่อความปลอดภัยของตนเอง แต่ในด้านที่เกิดประโยชน์คือทำให้เข้ากับแหล่งข้อมูลได้ง่ายกว่าเพศชาย แหล่งข้อมูลส่วนใหญ่ในงานมักเป็นผู้ชาย สูงอายุ เพราะประสบการณ์ในการเดินทางมากกว่าผู้หญิง จะเอ็นดูมากกว่า อย่างแหล่งข้อมูลที่เป็นนายทหาร นักธุรกิจ จะวางใจผู้หญิงมากกว่า เปิดเผยข้อมูลมากกว่า ทำให้จะลึกลงข้อมูลได้มากกว่า และคนที่เราติดต่อประสานงานก็จะช่วยเราเต็มที่มากกว่า บางครั้งให้ความสะดวกในเรื่องยานพาหนะด้วย เพราะเห็นว่าเราลำบาก “ไม่สะดวก” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า นอกจากปัจจัยพื้นฐานในวัยเด็กมีอิทธิพลต่อการมุมมองที่สะท้อนออกมาทางผลงานของนักเขียนท่านนี้ ปัจจัยภูมิหลังทางการศึกษายังมีอิทธิพลต่อการมุมมองในการนำเสนอผลงาน

ด้วย แม้ไม่มีอิทธิพลโดยตรง แต่กล่าวได้ว่าพื้นฐานความรู้ความเข้าใจ และทักษะในการสืบค้นข้อมูลในการศึกษาเป็นผลดีต่อการทำงานของนิพธ์พร นอกจากนั้น การที่ครอบครัวให้อิสระในการทำสิ่งที่ชอบยังมีอิทธิพลต่อความสามารถและโอกาสในการประกอบอาชีพของนักเขียนท่านนี้

2.2 ปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

ในขั้นตอนการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้หนึ่งที่ทำหน้าที่นักสื่อสารมวลชนในองค์กรสื่อ การทำงานในสภาพแวดล้อมองค์กรสื่อ จึงมักมี “กรอบ” ซึ่งเป็นปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อเข้ามาเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจนำเสนอผลงานสารคดีเผยแพร่ผ่านสื่อ ดังนั้น จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อจึงควรมีอิทธิพลต่อการกำหนดงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลในกรณีของ นิพธ์พร พบว่าวิธีการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อมี 2 ลักษณะสำคัญคือ องค์กรสื่อเป็นผู้ติดต่อนักเขียนสารคดีอิสระ ในกรณีที่ต้องการให้นักเขียนทำงานให้ตามความชำนาญของนักเขียน และกรณีที่นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ติดต่อองค์กรสื่อเองเมื่อนักเขียนมีผลงานนำเสนอ ซึ่งในความเห็นของ นิพธ์พร เห็นว่าในกรณีที่องค์กรสื่อเป็นผู้ติดต่อมอบหมายงาน เมื่อได้รับการติดต่อให้ทำงาน นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อในขณะเดียวกัน บรรณาธิการต้องเข้าใจรูปแบบเฉพาะในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระด้วยเช่นกัน จึงจะทำให้ไม่เกิดปัญหาเมื่อส่งมอบงาน

“...การทำงานร่วมกับบรรณาธิการ สิ่งแรกต้องคุยให้ชัดเจนก่อนว่าหนังสือต้องการอะไร แล้วต้องดูว่าแนวที่ต้องการเหมาะสมกับเรามั้ย บรรณาธิการกับเราแนวคิดไปกันได้มั้ย บก.สามารถให้นักเขียนใช้ศักยภาพในงานเขียนได้เต็มที่มั้ย นักเขียนสารคดีอิสระ และบก.ก็ต้องเชื่อมั่นกันทั้งสองฝ่าย เมื่อเชื่อมั่นกันทั้งสองฝ่าย งานก็จะออกมาดี ส่วนการขอแก้งานนั้น ถ้าคุยกันชัดตั้งแต่ต้นจะแก้งานน้อย เพราะจะชัดเจนตั้งแต่ต้นว่าจะเอาแบบไหน ทำได้ ไม่ได้ คุยกันตั้งแต่ต้นแล้ว ถ้าคุยตอนเบลอๆ จะมีการแก้ไขงานเยอะ...” (นิพธ์พร เฟิงแก้ว, สัมภาษณ์)

เมื่อได้ทำความเข้าใจลักษณะการทำงานร่วมกันแล้ว ในกรณีที่มีการแก้ไขงาน ในฐานะที่บรรณาธิการมีหน้าที่รับผิดชอบในการดูแลแนวหนังสือให้เป็นไปตามนโยบายขององค์กรสื่อ นิพธ์พร เห็นว่าในการทำงานร่วมกับนักเขียนประจำองค์กรสื่อ บรรณาธิการ จึงมีความรับผิดชอบและมีหน้าที่

โดยตรงในการแก้ไขงานของนักเขียนในบางกรณี เพื่อให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ แต่ในการติดต่อนักเขียนสารคดีอิสระ นักเขียนท่านนี้เห็นว่าองค์กรสื่อต้องการผลงานที่เป็นรูปแบบเฉพาะของนักเขียนสารคดีอิสระ หากมีการแก้ไขงาน บรรณาธิการจึงควรปรึกษานักเขียนด้วย

“ในส่วงานประจำ บรรณาธิการเป็นผู้กำหนดแนวหนังสืออยู่แล้ว ซึ่งก็ย่อมต้องมีสิทธิในการแก้ไขงาน เพราะแนวหนังสือต้องออกมาให้กลมกลืนกันทั้งเล่ม เพราะฉะนั้นจะแก้ไขงานอย่างไรก็ได้ เพราะงานหนังสือที่ทำในนามของทีมงาน แต่งานอิสระเป็นเรื่องของเราล้วนๆ ถ้าหากหนังสือหรือนิตยสารที่ติดต่อให้เขียนในฐานะฟรีแลนซ์ เราถือว่าเค้าต้องการงานสไตล์ของเรา ถ้าจะแก้ไขงานก็ต้องคุยกันก่อน” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าในกรณีของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว ลักษณะการทำงานระหว่างบรรณาธิการและนักเขียนสารคดีอิสระ เป็นการทำงานร่วมกันมากกว่าการมีอิทธิพลต่อกันโดยตรง กล่าวคือ องค์กรสื่อมีบทบาทในการเลือกนักเขียนสารคดีอิสระที่สามารถทำงานให้กับองค์กรสื่อตามนโยบายขององค์กรสื่อในขณะเดียวกัน นักเขียนสารคดีอิสระมีหน้าที่กำหนดการทำงานให้กับองค์กรสื่อ โดยมีความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อรองรับ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาคำสัมภาษณ์ของ นิพัทธ์พร พบว่าลักษณะการทำงานทำงานสารคดีส่วนใหญ่ของนักเขียนท่านนี้เป็นการเสนองานสารคดีเล่มให้กับองค์กรสื่อ ดังนั้นด้วยรูปแบบความสัมพันธ์ดังกล่าว นักเขียนจึงสามารถเลือกเรื่องและประเด็นในการนำเสนอตามความสนใจของตนเองมากกว่าการคำนึงถึงปัจจัยอื่น

“...การเขียนหนังสือของเรา ไม่ค่อยได้คำนึงถึงคนอ่านเท่าไร เพราะเป็นงานเขียนที่ค้นหาตัวเอง กระบวนการเขียนเป็นการขัดเกลาพลังข้างในของตัวเอง กระบวนการเขียน การค้นข้อมูล การเดินทางทั้งหลายเป็นการทำงาน การใช้ชีวิต การพักผ่อน การหาความรู้ ทุกอย่างรวมอยู่ในงานทั้งหมด ไม่ได้แยกมันออกมา ดังนั้นมันเป็นเรื่องของตัวเอง คนอ่านจะอ่านหรือไม่เป็นเรื่องของคนอ่าน เพราะนี่คือเส้นทางการแสวงหาของเรา ถ้าคนอ่านอยากแชร์ด้วยก็อ่าน” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณีของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว ปัจจัยที่สำคัญที่สุดในการตัดสินใจในการทำงานสารคดีคือ ความสนใจและความชำนาญเฉพาะทางของนักเขียน ในขณะที่ “จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ” เป็นสิ่งที่นักเขียนท่านนี้เห็นว่านักเขียนต้องทำความเข้าใจ แม้ไม่มีอิทธิพลต่อการทำงานโดยตรงก็ตาม ส่วนปัจจัย “แหล่งข้อมูล” มีส่วนสำคัญต่อคุณภาพของผลงานของนักเขียน ในขณะที่ “ผู้อ่าน” ไม่ได้เป็นปัจจัยที่นักเขียนท่านนี้คำนึงถึงโดยตรง

2.3 ลักษณะการดำเนินการทางวิชาชีพ

นอกจากความสามารถในการทำงานเขียนและความสามารถในการทำงานที่หลากหลายจากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับแรงจูงใจในการเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว พบว่านักเขียนท่านนี้เข้าสู่อาชีพอิสระด้วยความเห็นว่าการทำงานอิสระเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับอุปนิสัยมากที่สุด เนื่องจากการทำงานอิสระสามารถเลือกทำงานเฉพาะที่ต้องการได้ ในขณะที่เดียวกัน นักเขียนสารคดีอิสระสามารถกำหนดกิจวัตรประจำวันได้ด้วยตนเอง แต่การทำงานประจำต้องรักษากฎระเบียบในการทำงาน และต้องรับผิดชอบการทำงานตามที่ได้รับมอบหมายไม่ว่าจะชอบหรือไม่ก็ตาม

“การทำงานอิสระเหมาะกับตัวเองมาก เพราะการทำงานประจำต้องทำตามระเบียบสำนักงาน มันเบื่อ เวลาจะไปไหนหรือหยุดอาจโดนหักเงินเดือน ลาพักร้อนไม่ได้ แต่งานอิสระดีที่สุดสำหรับเรา ได้ไปในที่ๆ อยากไป ได้พบคนที่ได้พบ นอนเมื่อไหร่ก็ได้ ได้พักตามใจคิด... บางวันอยากไปเดินเล่นที่สาธารณะ บางวันไปหาเพื่อนที่อยากเจอ เลือกได้ว่าอยากเจอใคร... แต่งานประจำทำไม่ได้ บางทีเสาร์อาทิตย์ยังไม่มีเวลาหยุด บางที่ต้องไปทำงานตลอดทั้งเดือน... สำหรับเราการทำงานที่ขึ้นกับกองบรรณาธิการจะทำได้น้อย เพราะทำด้วยแรงกดดันจากคนอื่น” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

สำหรับการทำงานอิสระ นอกจากนักเขียนสามารถเลือกทำงาน และกำหนดกิจวัตรประจำวันด้วยตนเองได้ แต่ในอีกด้านหนึ่งนักเขียนต้องทำงานอยู่กับตนเองเพียงลำพัง ในขณะที่เดียวกันต้องรับผิดชอบการทำงาน และจัดการธุระในการทำงานทุกอย่างด้วยตนเอง แม้จะด้วยเงื่อนไขในประเด็นเหล่านี้ นิพัทธ์พร ยังคงยืนยันว่าลักษณะการทำงานตามลำพังเหมาะสมกับอุปนิสัย ความชอบของตนเอง จนการทำงานเป็นไปตามวิถีชีวิตประจำวัน

“...ตัวเองไม่ชอบมีปฏิสัมพันธ์กับใครมาก ชอบอยู่บ้านอยู่กับตัวเอง ไปตลาด มีความสุขมาก ชอบมาก...ถ้าอยู่บ้านตื่น 6 โมงเช้า กินอาหารเสร็จก็มานั่งเขียนเลย ทำงานได้จนถึงเที่ยงคืน ลูกทำกับข้าวกินบ้าง ถือว่าทำงานทั้งวันจนดีใจ ไม่รู้สึกว่าต้องวางแผนการทำงานอะไร ทำไปเรื่อยๆ เขียนเรื่องนี้เผื่อก็อาจเปลี่ยนมากอดเทพ มันมีงานหลายชิ้นที่รับผิดชอบอยู่” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

แม้การเลือกทำงานอิสระเป็นการเลือกวิถีในการดำเนินชีวิตที่พ้องกับความสามารถในการทำงานสารคดี แต่ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย

เป็นอาชีพที่ไม่มีความมั่นคงทั้งทางด้านรายได้และหลักประกันอื่น นอกจากนั้นปัญหาเศรษฐกิจยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ความต้องการผลงานเขียนลดน้อยลง ดังนั้นผู้ที่จะสามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระได้ควรเป็นผู้ที่มีความพร้อมทางอารมณ์ที่จะเผชิญกับความไม่แน่นอนต่างๆ นอกเหนือจากความสามารถในการทำงานสารคดีที่มีความโดดเด่นอย่างเป็นตัวของตัวเอง และความพอใจในการใช้ชีวิตอิสระในการทำงานตามลำพังเป็นพื้นฐาน

“...คิดเรื่องรายได้จะเครียด เพราะไม่มีรายได้แน่นอน และทุกอย่างต้องจ่ายเอง เครื่องอำนวยความสะดวก อุปกรณ์ในการทำงาน...ต้องสมถะพอสมควร ถ้าใครไม่มีความอยากมากก็จะเป็นฟรีแลนซ์ได้สบาย...การเป็นนักเขียนฯ อิสระต้องมีวุฒิภาวะพอสมควร ต้องเผชิญกับความไม่มั่นคงเรื่องรายได้ ความไม่มั่นคงด้านสถานะทางสังคม ไม่มีการดูแลสุขภาพตามกฎหมายประกันสังคม ถ้าอยู่ในองค์กรมีหลักประกัน ดังนั้น ต้องมีวุฒิภาวะทางอารมณ์สูงมากต่อการที่ต้องเผชิญกับสิ่งเหล่านี้ สำหรับคนทั่วไปเป็นสิ่งจำเป็น แต่ตัวเองไม่เคยเลยที่จะวิตกกังวล” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

ดังนั้น ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้ เห็นว่าผู้ที่เข้าสู่การทำงานอิสระควรมีการเตรียมพร้อมก่อนที่จะเริ่มประกอบวิชาชีพ

“ช่วงต้นๆ ของการเป็นฟรีแลนซ์ รายได้เท่าๆ กับการทำงานประจำ พอทำต่อมารายได้จะมากกว่างานประจำหลายเท่า แต่จะยังไม่ได้เงินมาเร็ววันเท่า นั้น และได้เป็นเบี้ยหัวแตก...คนที่จะเป็นนักเขียนอิสระต้องมีเงินสำรองระยะยาวสักช่วงหนึ่ง ไม่ใช่เดือนชนเดือน ก่อนตัดสินใจเป็น ต้องเตรียมการ อุปกรณ์ที่จะทำงานมีหรือยัง กล้องถ่ายภาพ คอมพิวเตอร์ เงินที่จะสำรองจ่ายไปก่อนในการผลิตเรื่อง ความรู้ แหล่งข้อมูล connection กับบรรณาธิการ กับเพื่อนนักเขียนมีหรือยัง อย่างคนที่เคยทำงานประจำ และออกมาเป็นฟรีแลนซ์ต้องพิสูจน์ตัวเองมาด้วยถึงจะอยู่ได้” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม การที่นักเขียนสารคดีอิสระจะสามารถทำงานสารคดีอิสระได้หรือไม่ นอกจากการได้รับโอกาสเผยแพร่ผลงานผ่านสื่อในระยะเริ่มแรกแล้ว การมีผลงานอย่างต่อเนื่องต่อมายังเป็นเงื่อนไขสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานสารคดีอิสระ นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่า ผลตอบแทนจากการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยไม่มากนัก และระบบการจ่ายผลตอบแทนยังล่าช้าและไม่แน่นอน โดยทั่วไปนักเขียนสารคดีอิสระแต่ละท่าน จึงต้องรับงานหลายชิ้นในช่วงเวลาเดียวกัน นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องมีการวางแผนการทำงานให้ต่อเนื่อง และรับ

ผิดชอบการทำงานแต่ละชิ้นตามกำหนดเวลา ซึ่งในความเห็นของ นิพัทธ์พร เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจึงควรมีวินัยหรือความรับผิดชอบต่อการทำงานแต่ละชิ้น อย่างไรก็ตาม สำหรับนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าความรับผิดชอบดังกล่าวไม่ใช่การวางระเบียบวินัยในการทำงาน แต่การทำงานเขียนในทุกวันเป็นความพอใจในการชีวิตประจำวันสำหรับตนเอง

“งานที่ทำตอนนี้คือ หนึ่งงานแมกกาซีน สองเขียนพ็อคเก็ตบุ๊ก ทั้งรวมบทความที่พิมพ์มาแล้ว และงานทำพ็อคเก็ตบุ๊กเรื่อง “ทะเลสาบสงขลา มรดกวัฒนธรรมและชีวิต” ของสำนักพิมพ์สุขภาพใจ สามเป็นไกด์ (Guide) อย่างคนที่เคยอ่านงานทำทัวร์ ก็ติดต่อให้นำเที่ยวให้ อย่างเขมร ลาว สี่ทำงานวิจัยเชิงวิชาการ เป็นโครงการ 3 ปี ก็ได้เป็นเงินเดือนประจำทุกเดือน ไม่ต้องเข้า office มันเป็นงานวิเคราะห์เนื้อหา อ่านเอกสาร อาจออกไปถ่ายรูปนอกสถานที่บ้าง นอกจากนี้มีงานอภิปรายบ้าง...พอรับงานมากแบ่งประสาทไม่ทัน ให้ความรับผิดชอบงานต่ำลง งานเสร็จไม่ทัน ก็ต้องระวัง...แต่ความรับผิดชอบการทำงานไม่ใช่มีระเบียบวินัย ต้องมีความสุขในการทำงาน ถ้าเดินไปห้างก็เสียเงิน ไปไหนก็เสียเงิน เขียนงานมีความสุขก็ทำไป” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากการจัดการทางการเงิน และการวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกันแล้ว โดยภาพความเป็นจริงของการทำงานร่วมกับผู้อื่นที่เกี่ยวข้องกับผลประโยชน์มักมีความขัดแย้งเกิดขึ้นได้ ในกรณีของ นิพัทธ์พร จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ความขัดแย้งที่พบเสมอคือการ นำผลงานไปเผยแพร่โดยไม่ขออนุญาต และการไม่จ่ายผลตอบแทน ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระแต่ละคนต้องเป็นผู้จัดการแก้ปัญหาด้วยตนเอง ดังนั้นนักเขียนสารคดีอิสระจึงควรพิทักษ์ผลประโยชน์ของตนเองได้

“...การเป็นนักเขียนอิสระจะต้องทะเลาะกับผู้คนบ้าง เพียงแต่เราต้องป้องกันตัวให้ดี อย่างบางที่ต้องทวงค่าเรื่อง บางที่ถูกโกง ต้องเลือกพอสมควรว่าจะเขียนให้ที่ไหน บางที่เอาเรื่องไปลงไม่ยอมบอก ก็ต้องพิทักษ์ปกป้องเอง รู้จักดูแลตัวเอง” (นิพัทธ์พร เฟ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากลักษณะการดำเนินงานสารคดีอิสระในประเทศไทยมีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระดังกล่าวแล้ว นิพัทธ์พร ยังได้ให้ความเห็นว่า นักเขียนสารคดีอิสระที่จะสามารถประกอบอาชีพอยู่ได้จำเป็นต้องมีความเป็นมืออาชีพในการสร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งเป็นความประณีตในการกระบวนการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบัน ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำยังเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ดังนั้นนักเขียนสารคดีอิสระที่จะสามารถประกอบอาชีพนี้ได้คือนักเขียนที่มีผลงานชัดเจน โดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับ

“ทักษะการเขียนเป็นคุณสมบัติของแต่ละคน ต้องมีอยู่แล้วถึงจะเขียนออกมาได้ แต่ก็ต้องยอมรับข้อจำกัดว่าเขียนไม่ได้ทุกเรื่อง...แต่นักเขียนอิสระต้องคงความเป็นมืออาชีพไว้ในผลงาน พยายามทำงานแต่ละชิ้นให้ดีที่สุด เมื่อทำงานค้นข้อมูลต้องซื่อสัตย์ต่อข้อมูลไม่ปั้นเรื่องขึ้นมา และเลือกข้อมูลมาใช้อย่างยุติธรรม...ปัญหาเรื่องเศรษฐกิจของสำนักพิมพ์มีผลต่อนักเขียนอิสระ ตอนนี้เศรษฐกิจไม่ดี สำนักพิมพ์ก็จะพิมพ์แต่งงานที่ขายได้มากขึ้นหรือพิมพ์บทความที่ popular ซึ่งอาจมีผลบ้าง...แต่ถ้างานคุณดีจริง สำนักพิมพ์ก็วิ่งเข้ามาหาคุณเองเพียงอาจไม่ได้ขายได้มาก ๆ แต่จะไปได้เรื่อยๆ ถ้ามีเอกลักษณ์ของตัวเองชัดเจน อย่างคุณปริญญากรเขียนเรื่องสัตว์ป่า ถ่ายรูปสัตว์ป่า คนจะทำเรื่องสัตว์ป่าต้องคิดถึงคุณปริญญากร” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้การประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยมีปัจจัยเงื่อนไขที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนดังกล่าว นิพัทธ์พร ยังให้ความเห็นว่าอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับผู้ที่เกี่ยวข้องลักษณะทางวิชาชีพ และเข้าใจความต้องการในการเลือกรูปแบบในการดำเนินชีวิตของตนเองอย่างชัดเจน

“...อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในเมืองไทยดีมากสำหรับคนที่เห็นแนวทางชัดเจนว่าจะใช้ชีวิตแบบไหน ทำได้อยู่ได้ถ้าเป็นคนสมถะพอสมควร รู้จักประมาณตนว่าอะไรทำได้และทำไม่ได้ อยู่ได้แต่ไม่รวย แต่มีความสุข...” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

สำหรับตนเอง นิพัทธ์พร นอกจากความสามารถในการทำงานสารคดีที่ปรากฏในผลงานแล้ว นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นต่อปัจจัยอื่นที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการประกอบวิชาชีพของตนเองว่า คือความกล้าในการยืนยันทำสิ่งที่ตนต้องการ นอกจากนั้น ความรู้สึกมั่นคงจากปัจจัยทางครอบครัวยังเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญที่ทำให้สามารถทำงานอิสระได้อย่างสบายใจ

“ความกล้าที่จะยืนยันในความเชื่อของตัวเอง และที่จะเลือกในสิ่งที่ตัวเองรัก ถ้าหมดความกล้าเมื่อไหร่ก็ทำงานอิสระไม่ได้ อย่างพรุ่งนี้จะมียานมัย จะมีเงินหรือเปล่า จะได้ลงเมื่อไหร่ ถ้าไม่มีความกล้ามันจะพะวง ประสาท อึกอย่างไม่มีหนี้สินอะไรที่ต้องชำระหนี้มันเลยไม่กังวลกับรายจ่ายประจำ...อีกอย่างที่บ้านอาจเลี้ยงดูเราได้โดยไม่ลำบาก แม้จะไม่ได้ขอเงินจากทางบ้านตั้งแต่เริ่มเขียนงานตั้งแต่ปี 2 จนถึงปัจจุบัน...ครอบครัวมีส่วนทำให้มั่นใจในการทำงาน ไม่เคยกดดัน ไม่คาดหวังในชีวิตของเรา ในความรู้สึกครอบครัวยังเป็นหลักประกันให้เรารู้ว่า แม้ถ้าไม่มีเงินแต่เรามีบ้าน มีข้าวกินได้สบาย แม้จะไม่เคยรบกวนเค้าก็ตาม แต่ทำให้รู้สึกเกิดความมั่นคงในใจ” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ลักษณะทางวิชาชีพที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินงานในความเห็นของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว คือมีการรับงานเขียนของนักเขียนสารคดีอิสระจำกัด และผลตอบแทนที่ล่าช้าและไม่แน่นอน ในขณะที่เดียวกันลักษณะทางวิชาชีพที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องทำงานโดยไม่มีเพื่อนร่วมงาน และต้องจัดการการทำงานด้วยตนเอง ผู้ที่จะประกอบอาชีพนี้ได้จึงต้องเข้าใจลักษณะทางวิชาชีพ และเข้าใจความต้องการของตนเอง โดยมีความพอใจการทำงานอิสระตามลำพังเป็นพื้นฐาน มีต้องมีผลงานโดดเด่น มีการพัฒนาผลงานเสมอ มีการวางแผนการทำงานและรับผิดชอบการทำงาน และมีความสามารถในการดูแลจัดการการทำงานได้ด้วยตนเอง

แนวคิดวิชาชีพนิยม

ในการศึกษาความคิดเห็นต่อการประกอบอาชีพ ตามแนวคิดวิชาชีพนิยมในกรณี นิพัทธ์พร พบว่า เป็นการเลือกประกอบอาชีพที่เหมาะสมกับความสนใจ ความสามารถ และอุปนิสัยของนักเขียนสารคดีอิสระท่านนี้อย่างยิ่ง กล่าวคือเหตุผลในการเลือกทำงานเขียนสารคดีเป็นความสนใจในแนวเนื้อหาทางศิลปะวัฒนธรรม และความสามารถในการเขียน ส่วนแรงจูงใจในการตัดสินใจเลือกทำงานสารคดีอิสระแทนการทำงานในองค์กร คือลักษณะการทำงานที่นักเขียนสามารถเลือกทำงานเฉพาะที่ตนเองต้องการ และสามารถจัดสรรเวลาในแต่ละวันได้ด้วยตนเอง นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าการบวนการในการทำงานสารคดีอิสระคือกระบวนการค้นหาของตนเอง ดังนั้น จึงตั้งใจทำงานอย่างดีที่สุดในทุกขั้นตอน

“เป้าหมายในการเขียนหนังสืออยู่ที่การได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในแต่ละช่วง เราตั้งใจทำงานอย่างประณีตมาก เพราะว่าการทำงานสำหรับตัวเองคือการสรุปบทเรียน ความเข้าใจของตัวเองในแต่ละเหตุการณ์ แต่ละช่วง เพราะฉะนั้นการทำงานที่ประณีตก็ได้ดอกผลที่ดีที่สุดแล้ว ส่วนใครจะกินหรือไม่ก็สุดแล้วแต่ เพราะถือว่าเราได้ทำหน้าที่ความเป็นมนุษย์ของเราแล้ว” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ตามแนวคิดวิชาชีพนิยมยังได้ให้ความสำคัญต่อการศึกษาบทบาทของ “กลุ่มวิชาชีพ” ในการดูแลผู้ประกอบการวิชาชีพให้ปฏิบัติงานอย่างเหมาะสม แต่จากการศึกษาข้อมูลในประเด็นดังกล่าว นิพัทธ์พร ให้ความเห็นว่า ด้วยลักษณะการทำงานสารคดีอิสระที่นักเขียนสามารถดูแลรับผิดชอบการทำงานต่างๆ ด้วยตนเอง สังคมของนักเขียนสารคดี อิสระจึงค่อนข้างจำกัด “กลุ่มเพื่อนร่วม

วิชาชีพ” จึงไม่มีอิทธิพลต่อการทำงานหรือต่อผลงานของนักเขียนโดยตรงแต่อย่างใด แต่ลักษณะความสัมพันธ์ในกลุ่มเพื่อนนักเขียนโดยทั่วไปเป็นการให้ความช่วยเหลือกันทางด้านข้อมูล และการส่งต่อแนะนำงานกัน

“ในสังคมนักเขียนอิสระ ไม่ค่อยได้เจอใคร ส่วนใหญ่จะทำงานอยู่คนเดียว...กับเพื่อนนักเขียนส่วนใหญ่ช่วยเหลือเกื้อกูลกันในด้านข้อมูลมากกว่า แต่ถ้าวิจารณ์งานกันน้อยมาก บางทีขอให้วิจารณ์ก็ยังไม่ทำเลย...เรื่องการมีมิตรในแวดวงนักเขียนอิสระ ต้องเข้าใจว่าอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระมันอยู่บนความทุกข์ยากเรื่องรายได้ เราก็เผชิญปัญหานี้ เพื่อนก็เผชิญปัญหานี้ เรื่องไหนไม่ถนัดมีคนติดต่อมา เราก็ส่งต่อให้เพื่อนที่ถนัด ได้ช่วยทั้งสำนักพิมพ์ทั้งเพื่อนเรา มันเป็นน้ำใจเล็กๆ น้อยๆ บางทีมันเป็นหน้าที่เราเหมือนกัน ซึ่งนักเขียนรุ่นพี่ต้องดูแลรุ่นน้อง” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า การพัฒนาอาชีพของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่วัยเด็กจนสามารถเข้าสู่การประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งพบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการปูพื้นฐานด้านความสนใจในการอ่าน ความสนใจเฉพาะด้านทางศิลปะ วัฒนธรรม การฝึกฝนทักษะทางการเขียน การปูพื้นฐานอุปนิสัยและบุคลิกภาพ ซึ่งเอื้อต่อการทำงานสารคดีอิสระ ความสนใจและทักษะเหล่านี้ได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยการเลือกทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับความสนใจมาโดยตลอด นอกจากนั้น กลุ่มเพื่อนในสถานศึกษา และการเรียนในสาขาวิชาปรัชญา และโบราณคดี ยังเป็นปัจจัยที่เอื้อต่อการพัฒนาความสนใจ และความสามารถ และพบว่าประสบการณ์การทำงานอย่างต่อเนื่องมีอิทธิพลสำคัญต่อการพัฒนาความสามารถในการทำงานสารคดี ความรู้ความเข้าใจในการประกอบอาชีพจนสามารถเข้าสู่อาชีพได้ โดยพบว่าปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในอาชีพของ นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว คือความโดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะในผลงานสารคดี และทัศนคติในการประกอบวิชาชีพที่เห็นว่าการทำงานสารคดีอิสระเป็นอาชีพที่สามารถตอบสนองความต้องการ ในการเลือกรูปแบบการใช้ชีวิตที่เหมาะสมกับอุปนิสัยของตนมากที่สุด

ชาติ ภิรมย์กุล

ชาติ ภิรมย์กุล นักเขียนบทความ และบทความเชิงสารคดี ที่มีรูปแบบการนำเสนอในแนวสาระบันเทิง โดยผลงานบทความของ ชาติ ปรากฏตามโอกาสในหนังสือพิมพ์กรุงเทพธุรกิจฉบับวันอาทิตย์ และมติชนรายวันฉบับวันเสาร์ ส่วนผลงานบทความเชิงสารคดีในแนวสาระบันเทิงปรากฏใน

นิตยสาร แพรว อิมเมจ มีเดียดีไลท์ ตามโอกาส ปัจจุบันนักเขียนท่านนี้มีผลงานตีพิมพ์ประจำใน นิตยสาร “ผู้หญิง” ในส่วนงานรวมเล่ม ชาติ ภิรมย์กุล มีผลงานรวมเล่มตั้งแต่ปี 2539 จนถึงปี 2543 เป็นงานเขียนแนวสาระบันเทิง ชูดเกาเหล่าชีวิต เกาเหล่าต้มยำ เกาเหลารัก รักเงียบๆ นอนนอกบ้าน เมียแห่งชาติ และ อยู่กับหมา

ชาติ ภิรมย์กุล เกิดและเติบโตในจังหวัดหนองคาย หลังจากจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ได้เข้ามาศึกษาต่อด้านศิลปะที่โรงเรียนอาชีวะศิลป์ ในกรุงเทพมหานคร และสำเร็จการศึกษาระดับประกาศนียบัตรชั้นสูงจากโรงเรียนเพาะช่าง แต่เมื่อสำเร็จการศึกษาแล้ว ชาติ ไม่ได้ทำงานในสายวิชาชีพทันที แต่ได้ไปค้าขายส่วนตัวที่จังหวัดขอนแก่น 5 ปี จากนั้นจึงกลับมาเริ่มทำงานสังกัดฝ่ายศิลป์ในบริษัทโฆษณาแห่งหนึ่งในกรุงเทพมหานคร ชาติ ทำงานในตำแหน่งนี้ 1 ปี จากนั้นได้ย้ายมาทำงานในฝ่ายศิลป์ของนิตยสารหลายฉบับ สลับกับการทำงานฝ่ายศิลป์ในบริษัทโฆษณามาโดยตลอด โดยนิตยสารที่ได้เข้าทำงานมาตามลำดับได้แก่ นิตยสาร Where ผู้นำธุรกิจ แก้ว จวบจน ก่อนที่จะมาทำงานประจำในตำแหน่ง Art Director ที่บริษัทจัดสรรบ้านและที่ดินแห่งหนึ่ง ซึ่งเป็นการทำงานประจำตำแหน่งสุดท้ายก่อนเริ่มอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

ตามข้อมูลที่ได้นำเสนอมากล่าวได้ว่า ชาติ ภิรมย์กุล ใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวและกลุ่มเพื่อนในวัยเด็กจนถึงช่วงวัยรุ่นในจังหวัดหนองคาย ซึ่ง ชาติ ได้ให้ความเห็นว่าโดยสภาพแวดล้อมทางครอบครัวและกลุ่มเพื่อนในช่วงเวลานั้น ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานด้านความสนใจ หรือทักษะความสามารถที่เกี่ยวข้องกับการทำงานเขียนโดยตรง แม้สภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีบรรยากาศการอ่านอย่างไรก็ตาม สภาพแวดล้อมในครอบครัวมีส่วนต่อความสนใจในการอ่านเฉพาะเรื่องโดยไม่รู้ตัว เมื่อเติบโตขึ้น

“ตอนเป็นเด็กไม่ได้ชอบอ่านหนังสือ ชอบอ่านการ์ตูนมากกว่า แต่พี่สาวเป็นหนอนหนังสือมากเลย พี่สาวรู้จักนักเขียนหมดแต่ไม่คิดว่าผมซึมซับอะไร เพราะหนังสือที่พี่สาวอ่านเราไม่ชอบสักเล่ม แต่อ่านแบบ หนูจำ พอโตขึ้นมาหน่อยความอยากรับรู้หลากหลาย เล่นกีฬา ก็อยากเป็นนักกีฬาเล่นดนตรีก็อยากเป็นนักดนตรี ยังไม่เคยคิดอยากเป็นนักเขียนเลย... ไม่อ่านหนังสือนิยาย เรื่องสั้นแต่จะอ่านหนังสือธุรกิจในแนวไลฟ์สไตล์ (Life-style) คือกรุงเทพธุรกิจ ปรินทร์ สุวานเศรษฐกิจ คู่แข่ง... เป็นพ่อกับพี่ชายมากกว่าที่ชอบคุยกันเรื่องนี้ ตรงนี้มีส่วน” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนสภาพแวดล้อมทางโรงเรียนและกลุ่มเพื่อน จากการศึกษาพบว่ากลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อความคิดความสนใจในวัยเด็ก แต่เป็นความคิดและความสนใจที่ไม่มีความแน่นอนชัดเจนแต่อย่างใด จึงกล่าวได้ว่ากลุ่มเพื่อนไม่มีอิทธิพลต่อทักษะและความสนใจที่เกี่ยวข้องกับการทำงานเขียนของชาติ ภิรมย์กุล แต่อย่างใด

“กลุ่มเพื่อนในวัยเด็กไม่มีผล แต่ตอนเด็กๆ อยากเป็นนักร้องอยากเป็นนักกีฬาตามกลุ่มเพื่อน แต่ไม่เคยคิดเป็นนักเขียนเลย...แต่ถ้าถามว่าเด็กทำอะไรได้ดีก็มีเรื่องความ โดยไม่รู้ตัวนะ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

เมื่อเรียนจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 ชาติ ได้เข้ามาศึกษาต่อทางศิลปะที่โรงเรียนอาชีวะศิลป์ในกรุงเทพมหานคร ด้วยความคิดว่าไม่มีความถนัดในวิชาสายสามัญและพื้นฐานนิสัยที่รักอิสระ จากโรงเรียนอาชีวะศิลป์ ชาติ ภิรมย์กุล ศึกษาต่อทางสายศิลปะที่โรงเรียนเพาะช่างจนสำเร็จประกาศนียบัตรชั้นสูง โดยไม่ทราบว่ามีการศึกษาทางสายนิเทศศาสตร์ ซึ่งตรงกับความสนใจของตนมากที่สุด สำหรับความคิดเห็นเกี่ยวกับครูและกลุ่มเพื่อนในสถาบันมีอิทธิพลต่อแนวคิดในการเขียนหรือไม่ ชาติ ภิรมย์กุล ให้ความเห็นว่า ครูและเพื่อนไม่มีอิทธิพลต่อความสนใจในงานเขียน แต่ความสนใจส่วนตัวในการติดตามอ่านหนังสือพิมพ์แนวสังคมธุรกิจของตนเองทำให้ ชาติ มักมีความคิดเห็นขัดแย้งกับกระแสในสังคมเสมอ อย่างไรก็ตาม วิธีการศึกษาทางศิลปะมีอิทธิพลต่อรูปแบบและวิธีการนำเสนอในงานเขียนของนักเขียนท่านนี้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอช่วงต่อไป

“...ถ้าให้มองย้อนกลับไปคิดว่าเรียนผิด ตอนอยู่ต่างจังหวัดไม่รู้ว่ามีนิเทศ ไม่รู้ว่าความสามารถไปทางไหน แต่รู้ว่าไม่เก่งคำนวณ ไม่เก่งอังกฤษ ก็มาเรียนศิลปะอะไรอย่างนี้ และนิสัยส่วนตัวชอบอิสระ ไม่ชอบอยู่ในกฎระเบียบด้วย...ไม่คิดว่าครูกลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อแนวคิดนะ เพื่อนที่เพาะช่างเค้าบอกว่าจะเขียนมาตั้งนานแล้ว เพราะคิดพูด แสดงความเห็นอย่างนี้มาตลอด เพียงแต่ไม่ได้เขียน...” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

เมื่อสำเร็จการศึกษาสายศิลปะจากเพาะช่าง ชาติ ไม่ได้เริ่มงานอาชีพทางสายศิลปะหรืองานเขียน แต่ประกอบอาชีพค้าขายที่จังหวัดขอนแก่น 5 ปี จึงกลับมาทำงานในฝ่ายศิลป์ในบริษัทโฆษณาแห่งหนึ่ง หลังจากทำงานได้ประมาณ 1 ปี จากนั้น ชาติ ได้เข้าทำงานฝ่ายศิลป์ในนิตยสารหลายแห่ง สลับกับการทำงานฝ่ายศิลป์ในบริษัทโฆษณาหลายแห่งมาโดยตลอด และได้ทำงานประจำในตำแหน่ง Art Director ในบริษัทจัดสรรบ้านและที่ดินแห่งหนึ่งเป็นตำแหน่งสุดท้าย ซึ่งการทำงานที่นี้ทำให้ ชาติ

ได้มีโอกาสทำงานเขียนข้อความโฆษณา (copy) ให้บริษัทนอกเหนือจากงานหลักด้วย นอกจากนั้นในช่วงที่ว่างจากการทำงาน ชาติ ยังได้เริ่มเขียนบทความส่งเสนอหนังสือพิมพ์กรุงเทพมหานครธุรกิจเป็นครั้งแรก เมื่อผลงานได้รับการตีพิมพ์ทำให้เกิดกำลังใจในการเขียนงานส่งสื่อต่างๆ มากขึ้น จนได้เริ่มเสนองานสารคดีแนวสาระบันเทิงให้นิตยสาร “แพรว” เสี่ยงตอบรับจากผู้อ่านทางนิตยสารแพรวทำให้เกิดกำลังใจในการทำงานเขียนยิ่งขึ้น จนถึงจังหวะที่ภาวะเศรษฐกิจตกต่ำอย่างรุนแรง บริษัทบ้านและที่ดินที่ทำงานอยู่ปิดตัว ชาติ จึงตัดสินใจออกมาทำงานเขียนอย่างจริงจัง กล่าวได้ว่าโอกาสในการเข้าสู่การทำงานเขียนอิสระของนักเขียนท่านนี้เป็น “โอกาส” และ “จังหวะ” ที่เกิดขึ้นโดยไม่ได้ตั้งใจมาก่อนแต่อย่างใด

“ก่อนหน้าปี 39 ไม่เคยเขียนเลย ปี 39 ทำงานที่บริษัทเรียลเอสเตท ปีนั้นงานน้อยมาก ไม่ชอบอยู่เฉยๆ เหมือนกับว่าไปทำงาน คนอื่นเค้าทำงานกัน เราไม่มีงานเลยนั่งเขียนหนังสือพูดไปแล้วชอบเขียนหนังสือนะแต่ไม่กล้าเขียน คือจะมองว่างานเขียนหนังสือคือวรรณกรรมเพื่อชีวิต เราก็ไม่ถนัด พอเริ่มเขียนเลยเขียนตามสไตล์ที่อยากเขียน เริ่มจากบทความส่งกรุงเทพมหานคร แล้วเรื่องครอบครัวส่งไปแพรว พอผ่านแพรว ก็มีคนอ่านเขียนจดหมายเข้าไปชมเพื่อนที่อ่านโทรมาคุย ตรงนี้เป็นจุดที่เป็นกำลังใจทำให้อยากเขียน ผมว่ามันเป็นจังหวะชีวิตนะ จากโอกาสช่วงนั้นเลยมีงานเขียนมาเรื่อยๆ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาทางอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพของ ชาติ ภิรมย์กุล ไม่ได้ถูกปูพื้นฐานมาโดยตรง แต่เป็นการสั่งสมวิถีคิดมุมมองจากความสนใจในเชิงสังคมเศรษฐกิจการเมือง ซึ่งได้รับอิทธิพลจากพ่อและพี่ชายโดยไม่รู้ตัวมาโดยตลอด จนเมื่อมีโอกาสและจังหวะจึงได้เข้าสู่อาชีพโดยไม่ได้ตั้งใจมาก่อน

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

จากการศึกษาผลงานของ ชาติ ภิรมย์กุล และข้อมูลจากการสัมภาษณ์พบว่า ปัจจัยภูมิหลังมีอิทธิพลต่อความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานเขียนของ ชาติ ภิรมย์กุล แม้เป็นไปโดยไม่ตั้งใจก็ตาม ซึ่งจุดเริ่มต้นในการทำงานเขียนบทความพบว่าเกิดจากการสั่งสมแนวคิดจากพื้นฐานความสนใจที่ได้รับอิทธิพลจากบิดาและพี่ชายมาตั้งแต่วัยเด็ก

“ผมชอบอ่านข่าวการเมือง ธุรกิจ...หนังสือธุรกิจ เช่น ไลฟ์สไตล์ คือ กรุงเทพธุรกิจ บริหารธุรกิจ เศรษฐกิจ คู่แข่ง ไม่อ่านนิยาย เรื่องสั้น ทุกวันนี้ก็ไม่อ่าน คิดว่าที่เขียนได้เพราะ เป็นคนที่จะมีความคิดเห็นตรงข้ามกับทุกอย่างที่ได้รับรู้ คือเป็นคนที่มีคำถามกับกระแสทุกอย่างที่เกิดขึ้นตลอดในสังคมไทย คือเราจะไม่เชื่อตามเค้า และความที่ไม่เชื่อก็คิดว่าน่าจะเขียนออกมาเป็นคำพูดได้...” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากความสามารถและโอกาสในการทำงานเขียนเป็นผลจากพื้นฐานความสนใจ ชาติ ยังได้ให้ความเห็นว่าการทำงานเขียนอิสระเหมาะกับอุปนิสัยของนักเขียนท่านนี้ด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การทำงานเขียนอิสระที่นักเขียนสามารถทำงานได้อย่างเป็นตัวของตัวเองมากกว่า

“...นิสัยเป็นอย่างนี้มานานแล้ว เพื่อนที่เพาะช่างเค้าจะบอกว่าจะเขียนหนังสือมาตั้งนานแล้ว เพราะคิด พุด แสดงความเห็นอย่างนี้มาตลอดเพียงแต่ไม่ได้เขียน...ที่ไม่ทำงานในองค์กรเพราะปัญหาคือโครงสร้างหนังสือ ถ้าคุณเป็นกองบก. คุณต้องทำหลายคอลัมน์ มาเขียนสารคดีท่องเที่ยวอย่างเดียวไม่ได้ นิตยสารเมืองไทยแข่งเรื่องเวลามากกว่าคุณภาพและใส่ใจเรื่องหน้าโฆษณามากกว่า...ผมต้องการอิสระในการนำเสนอมากกว่า การไปทำงานประจำจะทำให้เราเขียนงานหลักไม่ได้” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

จากงานเขียนบทความระยะเริ่มแรก นักเขียนท่านนี้ได้ขยายการทำงานเขียนไปสู่การทำงานเขียนในแนวสารบันเทิง ซึ่งได้กลายเป็นความโดดเด่น มีรูปแบบเฉพาะในผลงานของนักเขียนท่านนี้ ซึ่ง ชาติ ได้ให้ความเห็นว่า เนื้อหาและวิธีนำเสนอข้อมูลในผลงานเป็นการหล่อหลอมจากสภาพแวดล้อมกับอุปนิสัยของตน

“เรื่องทุกเรื่องที่เขียนเป็นประสบการณ์ชีวิตจริงของผมและของเพื่อน ไม่ใช่เรื่องที่แต่งขึ้น แต่เป็นเรื่องจริงเอามาดัดแปลงเป็นละคร เป็นเรื่องสั้น ภาษาที่ใช้ก็เขียนตามความรู้สึกมากกว่า คงเป็นเพราะไม่ชอบอ่านนวนิยาย เอาภาษาสวยจากงานผมไม่ได้ แต่เขียนประสบการณ์ชีวิต....สไตลงาน 50 เปอร์เซ็นต์ หล่อหลอมมาจากสิ่งแวดล้อมที่อยู่รอบตัว 50 เปอร์เซ็นต์คือนิสัยส่วนตัว คือพื้นฐานครอบครัวไม่ serious ไม่มีความกดดันรอบตัว แต่นิสัยส่วนตัวเป็นคนจริงจังกับการทำงาน งานเลยออกมาในแนวสนุก แต่เนื้อหาจริงๆ serious ใน “เกาเหลารัก” คนอ่านร้องไห้ไปหลายคน เป็นเรื่องของเพื่อนที่ทำงานมีปัญหาเรื่องแฟนตลอด เค้าชอบมาเล่าให้ฟังก็เศร้าตลอด แต่สไตลที่ออกมาเป็นเพราะนิสัยตัวเองที่พื้นฐานครอบครัวไม่ serious” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในผลงานสารคดีเชิงท่องเที่ยวที่มีลักษณะการนำเสนอโดยการถ่ายทอดเรื่องราวของตัวละคร สอดแทรกไปกับอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร ทำให้ผู้อ่านได้รับรู้บรรยากาศในสถานที่แห่งนั้นร่วมไปด้วย ในการนำเสนอที่มีรูปแบบเฉพาะในการถ่ายทอดบรรยากาศ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเป็นผลจากพื้นฐานการศึกษาทางศิลปะ และพื้นฐานนี้ยังมีผลต่อความโดดเด่นในการเลือกใช้สำนวนภาษาในงานเขียนด้วย นอกจากนี้ ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่าการเลือกทำงานเขียนในลักษณะดังกล่าวยังเป็นทางออกสำหรับการทำงานสารคดีท่องเที่ยวในประเทศไทยที่มักไม่มีข้อมูลในพื้นที่ด้วย

“...สารคดีท่องเที่ยวมักมีปัญหาเรื่องข้อมูล เพราะข้อมูลไม่ค่อยมี หรือเจ้าหน้าที่ให้รายละเอียดไม่ได้ ถ้าจะเขียนต้องค้นหาเอง แต่งงานของผมการให้ข้อมูลอย่างนี้จะน้อย เพราะเล่นบรรยากาศมากกว่า ไม่ถึงกับเป็นสารคดีจริงๆ ไม่เน้นเรื่องวิชาการ เพราะอาจไม่ได้เติบโตมากับสายวิชาการ มาจากสายศิลปะ ตรงนี้มีส่วนมากทั้งในแง่ความกล้าใช้ภาษาที่แตกต่าง และในแง่สไตล์การเขียนคืองานของผมจะใช้บรรยากาศคลุมความรู้สึก ไม่ใช่เขียนตามที่เห็นหรือเขียนตามความรู้สึกเท่านั้น คนที่ไม่ได้ไปก็อ่านได้ คนที่ไม่เคยเห็นก็นึกภาพออก” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้เสนอมากล่าวได้ว่าลักษณะอุปนิสัย บุคลิกภาพ และความสนใจเฉพาะด้านของ ชาติ ภิรมย์กุล มีอิทธิพลต่อโอกาสและความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้ นอกจากนี้ลักษณะการเลี้ยงดูในครอบครัวในวัยเด็ก พื้นฐานการศึกษายังมีอิทธิพลต่อรูปแบบการนำเสนอผลงานของนักเขียนท่านนี้ด้วย

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

จากการพิจารณาลักษณะการติดต่อองค์กรสื่อของ ชาติ ภิรมย์กุล พบว่ามีลักษณะเป็นการส่งต้นฉบับเสนอองค์กรสื่อ โดยไม่รู้จักบรรณาธิการหรือมีผู้ใดแนะนำ แม้ในระยะเริ่มแรกได้รับการปฏิเสธบ้าง แต่เมื่อสามารถติดต่อกับสำนักพิมพ์ที่มีนโยบายในการจัดพิมพ์งานในแนวที่ถนัดแล้ว นักเขียนท่านนี้พบว่างานเขียนที่ได้รับการพิจารณาให้ตีพิมพ์ไม่เคยถูกแก้ไข ซึ่งหากพิจารณาในประเด็นนี้ กล่าวได้ว่า แม้บรรณาธิการมีบทบาทในการพิจารณาเลือกจัดพิมพ์ผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระตามนโยบายของสื่อ แต่ในกรณีของ ชาติ ภิรมย์กุล บรรณาธิการไม่ได้เข้ามาก้าวร้าวการทำงานของนักเขียน แม้บางโอกาสบรรณาธิการขอให้เขียนบทความตามวาระพิเศษต่าง ๆ ซึ่งใน

ความคิดเห็นของ ชาติ ภิรมย์กุล เห็นว่าเนื่องจากบรรณาธิการเข้าใจแนวการเขียนของนักเขียนแต่ละคน และนักเขียนสารคดีอิสระสามารถเลือกเสนองานกับองค์กรสื่อที่มีนโยบายรับงานในแนวของนักเขียนได้ แต่ปัจจัยที่นักเขียนท่านนี้คำนึงถึงมากที่สุดในการทำงานเขียนคือ ผู้อ่าน

“...ไม่เคยถูกแค้นเลย บก.แต่ละเล่มเค้าจะรู้ว่านักเขียนเขียนสไตล์ไหน คือเราเองเราก็ดูว่าจะส่งไปหนังสือเล่มไหนมากกว่าคือดูตลาด...การเป็นคอลัมน์นิสต์ บก.เค้าจะไม่ก้าวก่าย นักเขียนไม่ต้องคิดถึงใครยกเว้นผู้อ่าน นี่คือประเด็นหลัก ผู้อ่านจะได้อะไรจากเรามั้ย ผู้อ่านเป็นคนตัดสินใจที่สำคัญที่สุดว่าจะให้เราอยู่หรือไม่ บก.เค้ารู้อยู่แล้วว่างานของเราเป็นยังไง ตั๋วงานเป็นใบเบิกทางอยู่แล้ว แต่ก็มีบ้างบางครั้งที่ บก.ขอให้เขียนตามเทศกาล เช่น วันแม่ขอให้เขียนเรื่องแม่...แต่ถ้าเป็นงานรวมเล่มก็ส่งต้นฉบับไปทิ้งชุดเลย ที่ผ่านมาก็ไม่ได้ปรับเลย นอกจาก บก.อาจโทรมาเช็คข้อมูลบ้าง แต่เค้าจะไม่เปลี่ยนของเรา” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ซึ่งในความคิดเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าหากบรรณาธิการให้แก้ไขเรื่องใหม่ เป็นเรื่องยากสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระ เนื่องจากการทำงานเขียนเป็นเรื่องการนำเสนอความคิด ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงยาก

“...บก. แต่ละเล่มเค้าจะรู้ว่านักเขียนเขียนสไตล์ไหน เค้าจะไม่แก้ ถึงให้แก้ก็คงแก้ไม่ได้ มันเหมือนแก้พฤติกรรมแก้นิสัย แก่ยาก การเขียนเป็นเรื่องของจิตใจมากกว่า ความคิดวิธีคิดเปลี่ยนแปลงได้ยาก” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจาก องค์กรสื่อ จุดมุ่งหมายในการทำงานของนักเขียน และผู้อ่านคือปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำงานเขียนของ ชาติ ภิรมย์กุล แล้ว นักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่าปัจจัย “แหล่งข้อมูล” ยังมีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานเขียนของตน เนื่องจากการเขียนบทความ และงานเขียนแนวสารระบับันเทิงเกี่ยวข้องกับชีวิตผู้คน และความเคลื่อนไหวในสังคม การติดตามข้อมูลข่าวสารจากสื่อต่างๆ และจากสภาพแวดล้อมรอบตัว จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการทำงานของนักเขียน

“การหาข้อมูลจากเพื่อน จากสื่อต่างๆ ทีวี วิทยู หนังสือพิมพ์นี่ย่อย่าขาด คือเวลาพักจะฟังวิทยู อ่านหนังสือ ดูทีวี...ที่วีจะเป็นศูนย์ข้อมูล อันนี้หมายถึงบทความนะ ถ้าเขียนเรื่องสั้นก็จะมาจากเรื่องจริงมากกว่า...จริงๆ นักเขียนต้องอ่านหนังสือนะ ถ้าไม่อ่านจะบอดเลย เพราะข้อมูลเราต้องอิงความจริง ต้องมีข้อมูลใหม่เสมอ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในการทำงานสารคดีท่องเที่ยวในประเทศไทย นักเขียนท่านนี้เห็นว่ามักขาดข้อมูลในพื้นที่ ซึ่งเป็นข้อจำกัดที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดี ซึ่งนักเขียนต้องหาทางออกในการนำเสนอผลงานตามความถนัดของนักเขียนแต่ละท่าน อย่างไรก็ตาม ลักษณะเฉพาะในผลงานเขียนสารคดีท่องเที่ยวของนักเขียนท่านนี้ไม่ได้เน้นข้อมูลในพื้นที่ แต่มีความโดดเด่นอยู่ที่การนำเสนอภาพบรรยากาศ และความรู้สู่ผู้อ่านต่อสถานที่มากกว่า

“...สารคดีท่องเที่ยวมักมีปัญหาเรื่องข้อมูล เพราะข้อมูลไม่ค่อยมีหรือเจ้าหน้าที่ให้รายละเอียดไม่ได้ ถ้าจะเขียนต้องค้นหาเอง แต่งานของผมการให้ข้อมูลอย่างนี้จะน้อย เพราะเล่นบรรยากาศมากกว่า ไม่ถึงกับเป็นสารคดีจริงๆ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า สำหรับกรณีของ ชาติ ภิรมย์กุล แม้จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อที่มีอิทธิพลต่อการเลือกรับงานของนักเขียน แต่เมื่อองค์กรสื่อตอบรับงานแล้วพบว่าไม่มีการแก้ไขงาน ทั้งนี้เนื่องจาก นักเขียนสามารถทำงานเขียนในรูปแบบเฉพาะของตน และเลือกเสนองานสื่อที่เหมาะสม แต่ปัจจัยสำคัญที่สุดในการทำงานของนักเขียนท่านนี้คือ “ผู้อ่าน” นอกจากนี้ การติดตามข่าวสารจากสื่อต่างๆ ยังมีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานของ ชาติ ภิรมย์กุล

2.3 ลักษณะการดำเนินงานสื่อมวลชน

จากการศึกษาข้อมูลในส่วนที่เกี่ยวข้องกับ “ลักษณะการดำเนินงาน” ในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระมีลักษณะสำคัญ 2 ประการที่แตกต่างกัน คือด้านหนึ่งเป็นการทำงานอิสระที่นักเขียนเป็นผู้วางแผนการทำงานด้วยตนเอง และในอีกด้านหนึ่งเป็นการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อมวลชน ในด้านของการทำงานอิสระ ในความคิดเห็นของ ชาติ ภิรมย์กุล นักเขียนท่านนี้เห็นว่าสิ่งสำคัญที่นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องเข้าใจเพื่อทำให้ทำงานได้อย่างมีความสุขคือ ความเข้าใจลักษณะทางอาชีพ คือเป็นการทำงานอิสระที่นักเขียนต้องทำงานอยู่กับตนเอง โดยไม่มีเพื่อนร่วมงาน ซึ่งในกรณีของตน ชาติ เห็นว่าลักษณะอุปนิสัยของตนเหมาะกับการทำงานในอาชีพนี้ นอกจากนี้ ความต้องการนำเสนอมุมมองและความคิดเห็นในงานอย่างอิสระยังเป็นเหตุผลสำคัญในการเลือกทำงานอิสระ

“การที่จะเป็นนักเขียนจริงๆ ต้องมีความสุขกับมันนะ เขียนมีความสุข เขียนเสร็จก็มีความสุข ถ้าเข้าใจ concept “นักเขียน” ไม่ต้องปรับตัวเลย เหมือนว่าเป็นสิ่งที่เราต้องการ... ต้องเข้าใจว่าอาชีพเขียนหนังสือคืออะไร การเขียนหนังสือคืออาชีพที่ต้องเขียนอยู่ที่บ้านคน

เดียวจริงๆ อยู่กับความเงียบ และอย่าไปคิดว่าสังคมต้องเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ถ้าจะให้ไปทำงานประจำตอนนี้ไปมั้ย ไม่เอา มันไม่ใช่นิสัยเราแล้ว นิสัยผมตอนเด็กที่ทำให้มาเขียนหนังสือได้คือเป็นคนนอนดึก เป็นคนขี้สงสัย มีคำถามในตัวตลอด ตอนนี้อายุเห็นความเงียบ อยากอ่านหนังสือ อยากเขียนหนังสือแล้ว งานเขียนต้องอยู่กับตัวเอง อยู่กับความเงียบได้ คิดว่านี่คือวิถีชีวิตของเรา..." (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะความเป็นอิสระในการทำงานด้วยตนเองดังกล่าว ชาติ จึงเห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีเป้าหมายในการทำงาน และการมีวินัยในการทำงานเพื่อให้เป็นไปเป้าหมายนั้น ซึ่งนับเป็นสิ่งที่ยากแต่เป็นปัจจัยจำเป็นต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการทำงานอิสระ นักเขียนต้องมีวินัยมากกว่าการประกอบอาชีพอื่น

"... อุปสรรคที่ต้องระวังสำหรับคนที่เข้าสู่อาชีพนี้คือ ระบบการจัดการของตนเอง หลายคนมาทำเองเขียนเอง แต่ถ้าไม่มีระบบระเบียบในชีวิต ไม่มีการจัดการในชีวิตแล้วไปไม่รอด... สำคัญที่สุดสำหรับนักเขียนอิสระทุกคนคือต้องมีวินัยกับตัวเอง ต้องรู้จักบังคับตัวเอง เพราะเป็นการทำงานที่ไม่มีเจ้านาย เราเป็นเจ้าของเวลา เป็นนายตัวเอง ถ้าไม่มีวินัย ไม่มีระเบียบ ไม่มีเป้าหมาย เสร็จเลย...ผมตั้งเป้าหมายว่าปีหนึ่งต้องรวมเล่มให้ได้ 2 เล่ม ต้องทำให้ได้และไม่ใช้การฝืนนะ เพราะเขียนต้องอยากเขียน ทำเพราะอยากทำ...การเป็นนักเขียนอิสระไม่ต้องเตรียมตัวหรอกมันอยู่ที่ใจ ถ้าใจเราชอบจริงๆ บังคับตัวเองให้ได้ รูปแบบงานดูเผินๆ อิสระ แต่ต้องบังคับตัวเองให้ได้ เฉลียวๆ ต้องมีวินัยต้องมากกว่าอาชีพอื่นด้วยซ้ำ ไม่อย่างนั้นจะอยู่ไม่ได้" (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ลักษณะงานที่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับการเผยแพร่ผลงานผ่านองค์กรสื่อ การติดต่อเสนองานเป็นขั้นตอนสำคัญ ชาติ ภิรมย์กุล เห็นว่าการทำงานเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยยังมีข้อจำกัดเนื่องจากตลาดงานแคบ การเปิดรับงานมีจำกัด และสำหรับคอลัมน์ในนิตยสารที่รับงานจากนักเขียนอิสระมักมีนักเขียนประจำอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อเกิดวิกฤตเศรษฐกิจ ยิ่งทำให้การเปิดรับงานของนักเขียนอิสระลดลง นอกจากนี้นิสัยการอ่านของคนไทยยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการจัดพิมพ์หนังสือของสำนักพิมพ์ด้วย

“ปัญหาคือสื่อที่ลงมีน้อย นิตยสารเล่มหนึ่งอาจมีคอลัมน์เดียวที่รับงานนักเขียนอิสระ ซึ่งคอลัมน์นั้นอาจมีนักเขียนอิสระประจำแล้ว คนอื่นก็ไม่ได้เขียนแล้ว ทั้งที่มีคนอยากเขียนอีกเยอะ บางคนทั้งที่ตัวเองเขียนได้แต่ไม่กล้าส่ง ความไม่กล้านี้เยอะ...นักเขียนเมืองไทยถึงเกิดน้อยโดยเฉพาะเรื่องสั้นนะ เพราะสนามมันน้อย แล้วยังคัดเฉพาะคนที่มีชื่อเสียงลงอีก ยกเว้นคุณมีชื่อเสียงจริงๆ...ยิ่งพอมาเจอปัญหาเศรษฐกิจ ตลาดยิ่งแคบเข้าไปอีก การพิมพ์หนังสือเล่มสำนักพิมพ์ไม่กล้าพิมพ์ นิสัยการอ่านคนไทยอ่านยาก ยิ่งต้องเสียเงินซื้อหนังสือยิ่งยาก ชื่อความสุขอย่างอื่นแพ่งได้ ยกเว้นการอ่านตามกระแส คนอ่านชื่ออาจจะดูว่ามีประโยชน์หรือเปล่า ถ้ามีประโยชน์กับชีวิตเค้าก็ซื้อ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาลักษณะการติดต่อองค์กรสื่อของ ชาติ ภิรมย์กุล พบว่าแม้นักเขียนท่านนี้เคยทำงานฝ่ายศิลป์ในองค์กรสื่อสิ่งพิมพ์มาก่อน แต่การเริ่มต้นในการทำงานเขียนไม่ได้เกี่ยวข้องกับพื้นฐานดังกล่าว หรือได้รับการชักชวนจากใคร แต่การส่งงานเขียนเสนอองค์กรสื่อในระยะเริ่มต้นเป็นการตัดสินใจของนักเขียนเอง และเมื่อพิจารณาเห็นว่าลักษณะงานเขียนในวงการสื่อสิ่งพิมพ์มีความหลากหลายมากขึ้น จึงได้ตัดสินใจเข้าสู่อาชีพนักเขียนอิสระด้วยตนเอง จึงกล่าวได้ว่า โอกาสในการเข้าสู่อาชีพของ ชาติ ภิรมย์กุล เป็นโอกาสที่เกิดจากนักเขียนเอง

“ค่อนข้างโชคดีที่งานเขียนส่งไปมักได้ลงเลย คงเป็นเพราะแฉางงานของเราคนอื่นเค้ารับได้ เลยตัดสินใจออกมาเขียนเป็นอาชีพ...ทุกเล่มที่เขียนส่งไปตอนเริ่มต้นไม่ได้รู้จักเค้าเลย จนทุกวันนี้ก็ไม่ได้รู้จักคุ้นเคย แต่ว่าส่งงานกับเค้าบ่อย คือเราดูว่าเราดูว่าเราเขียนเรื่องอย่างนี้จะส่งไปที่ไหนมากกว่า...งานรวมเล่มก็ส่งต้นฉบับไปทั้งหมดเลย แต่ก่อนเข้าที่มติชนก็ผิดหวังมาหลายทีนะ แต่คิดว่าไม่ใช่เหตุผลเรื่องงานแต่เป็นเพราะเราไม่มีชื่อเสียงก็แค่นั้น” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากข้อจำกัดในการเปิดรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว ลักษณะทางวิชาชีพอีกประการหนึ่งที่ ชาติ เห็นว่าเป็นอุปสรรคและมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระโดยภาพรวมคือ ระบบผลตอบแทนที่ไม่มีความแน่นอนและผลตอบแทนน้อย อย่างไรก็ตาม นักเขียนจะสามารถทำงานเขียนอิสระได้ต่อไปหรือไม่ นักเขียนแต่ละท่านเป็นผู้ตัดสินใจเลือกทำงานตามจุดมุ่งหมายของแต่ละคน

“ปัญหาของตัวเองไม่มี เอาเป็นปัญหารวมๆ ดีกว่า...ค่าเรื่อง บางเล่มจ่ายไม่ตรง ค่าเรื่องน้อย บางทีตีพิมพ์ไปแล้ว 3 เดือนถึงได้ค่าเรื่อง เป็นปัญหาใหญ่ในเมืองไทย ทำให้ไม่มีแรงจูงใจให้เขียน ยกเว้นนักเขียนใหญ่จริงๆ ถึงจะเรียกค่าเรื่องได้ แต่ที่ผมเขียนบทความรู้ค่าเรื่องน้อยก็ยังไม่ส่ง เพราะบางครั้งก็ต้องการผู้อ่านที่หลากหลาย...” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ตามความเห็นของ ชาติ ภิรมย์กุล เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระแต่ละคนต่างมีจุดมุ่งหมายในการทำงานเขียนแตกต่างกัน ดังนั้น การที่นักเขียนสารคดีอิสระท่านใดสามารถอยู่ในอาชีพได้หรือไม่ต้องพิจารณาจากจุดมุ่งหมายของนักเขียนท่านนั้น แต่ในกรณีของตน ชาติ เห็นว่ายอดขายมีความสำคัญ เนื่องจากเห็นว่าการทำงานเขียนนอกจากเป็นการสื่อสารกับผู้อ่านแล้ว ยังเห็นว่าการเขียนหนังสือคือการประกอบอาชีพที่ต้องสามารถดูแลรับผิดชอบตนเองและครอบครัวได้

“การที่ใครจะอยู่ได้มีชัย อดไม่ได้นะ บางครั้งไม่เกี่ยวกับยอดขาย บางคนรักการเขียนจริงๆ ขายได้หรือไม่ ไม่เป็นไร ขอให้ได้เขียนเค้าอยู่ได้ รายได้อาจจะมาจากครอบครัวด้วย บางคนไม่ไหวก็เปลี่ยนอาชีพ เช่นถ้ามีครอบครัวก็อยู่ไม่ได้ แต่งานผมถ้าขายไม่ออกเมื่อไหร่ก็เลิกเขียน เพราะถือว่าสื่อสารกับใครไม่ได้แล้ว เพราะเขียนเป็นอาชีพไม่ได้หมายถึงว่าตั้งใจเป็นนักเขียนอย่างเดียว” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับยอดขาย นอกจากความสามารถเฉพาะตัวในการทำงานเขียนของนักเขียนแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังได้ให้ความเห็นว่า ในปัจจุบัน ปัจจัยการตลาดของสำนักพิมพ์มีอิทธิพลต่อการขายหนังสืออย่างมากด้วย

“การลงโฆษณา การโปรโมทมีผลมาก มีผลจริงๆ เรียกว่า 50 %อยู่ที่ตัวเอง อีก 50 %อยู่ที่การตลาด แต่โดยส่วนตัวเนี่ยก็ต้องดีด้วย คือคุณอาจเขียนดีระดับกลาง โปรโมทดีก็มีคนซื้อ แต่ถ้าโปรโมทดีงานไม่ดีคนก็ไม่ซื้อ คือนักอ่านในเมืองไทยมี 3 กลุ่ม กลุ่มแรกอ่านเพราะชอบจริงๆ อ่านอยู่แนวที่ชอบ กลุ่มที่ 2 อ่านตามกระแส อีกกลุ่มอ่านตามแรงโฆษณา กลุ่มนี้มีผลมาก” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากจุดมุ่งหมายในการทำงานเขียนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระบางท่านเลือกทำงานอื่นควบคู่ไปกับการทำงานเขียน แต่ในกรณีของ ชาติ ภิรมย์กุล นักเขียนท่านนี้ทำงานเขียนเป็นอาชีพเพียงอย่างเดียว ชาติ ได้ให้

ความเห็นที่ว่าที่สามารถทำงานเขียนเพียงอย่างเดียวได้ เนื่องจากไม่มีภาระผูกมัดเรื่องรายจ่าย นอกจากนั้นผลงานรวมเล่มยังทำให้มีรายได้เพียงพอ ดังนั้น การวางแผนการทำงานของนักเขียนท่านนี้จึงมีเป้าหมายในการทำงานเขียนเพื่อการรวมเล่มด้วย

“ผมไม่ได้ทำอาชีพอื่นเลย แต่ที่อยู่ได้ทั้งที่เขียนหนังสือเล่มเดียว เพราะไม่มีหนี้ และมีงานรวมเล่มทำให้อยู่ได้ ทำให้ตั้งใจเขียนงานเพื่อรวมเล่มทุกครั้งที่ได้รับ “ผู้หญิง” หรือกรุงเทพฯ ธุรกิจ คือจะมีชิ้นในการทำงานคือจะดูสัก 3 เดือนว่าแนวโน้มงานที่ส่งให้หนังสือจะไปทางไหน เราก็จะเขียนไปทางนั้น” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ด้วยลักษณะวิชาชีพที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องทำงานตามลำพังและเป็นผู้จัดการการทำงานด้วยตนเอง นักเขียนจึงควรเป็นผู้มีความสุขในการทำงานตามลำพัง นอกจากนั้น ต้องมีความสามารถในการวางแผนการทำงาน มีวินัยในการทำงาน และมีช่องทางการทำงาน ซึ่งในกรณีของ ชาติ ภิรมย์กุล นักเขียนท่านนี้เห็นว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับอุปนิสัยและบุคลิกภาพของตนอย่างยิ่ง

แนวคิดวิชาชีพนิยม

จากการศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย ชาติ ภิรมย์กุล ได้ให้ความเห็นว่าเป็นอาชีพที่ยังจำกัดอยู่ในวงแคบ

“ถ้าเทียบกับอาชีพอื่นเป็นอาชีพที่เจียบๆ แล้วงานเขียนในเมืองไทยคนให้ความสนใจน้อย อยู่เฉพาะกลุ่มจริงๆ มีชมรม อย่างสมาคมนักเขียนแห่งประเทศไทยมีการจัดงานปีละครั้ง แต่เป็นการพบปะกันระหว่างนักเขียนด้วยกันมากกว่า งาน “ช่อกระเจต” เป็นงานชุมนุมนักเขียนเพื่อชีวิตจริงๆ นอกนั้นก็ยังมีอยู่ในวงแคบๆ เฉพาะกลุ่ม” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

สำหรับทัศนคติในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระสำหรับตนเอง ชาติ ภิรมย์กุล เห็นว่าเป็นอาชีพที่สามารถตอบสนองความต้องการในการนำเสนอความคิดเห็นของตนสู่สาธารณชนได้ ในขณะเดียวกันเป็นอาชีพที่ทำให้รับผิดชอบตนเอง และครอบครัวได้

“...สิ่งที่ได้รับคือความเป็นตัวของตัวเอง และสามารถแสดงความคิดเห็นออกมาได้ มีคนยอมรับ ตรงนี้สำคัญนะ ถ้าคนไม่ยอมรับเหมือนกับเราสื่อกับคนไม่ได้มาก มันสามารถ

เปลี่ยนแปลงวิถีคิด วิถีชีวิตคนอื่นได้ แล้วมันทำให้คนอื่นมีความสุขกับงานของเราได้ มีครูจาก เชียงใหม่โทรมาบอกว่าเค้าเครียดมากแต่พออ่านงานของเราแล้วหายเครียด ก็ขอบตรงนี้แหละทำให้คนอื่นมีความสุขได้" (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

เนื่องจากลักษณะทางวิชาชีพที่สามารถตอบสนองความพอใจในการใช้ชีวิตในรูปแบบดังกล่าว นักเขียนท่านนี้จึงยืนยันที่จะประกอบวิชาชีพนี้ต่อไปหากยังได้รับการยอมรับจากผู้อ่าน เนื่องจากมีความพอใจในการทำงานเขียนสารคดีอิสระที่สามารถตอบสนองความต้องการในการนำเสนอความคิดความเห็นของตนต่อผู้อ่านได้

"ยังทำไปได้ถ้ายังมั่นใจในตัวเองและได้รับการยอมรับจากผู้อ่าน มีโทรศัพท์มาบอຍจากคนที่ไม่รู้จักกันบอกว่าตรงกับชีวิตเค้า ก็ได้อะไรไปบ้าง ตรงนี้ถือเป็นการกำลังใจ...งานผมถ้าขายไม่ออกเมื่อไหร่ก็เลิกเขียน เพราะถือว่าสู้กับใครไม่ได้แล้ว เพราะเขียนเป็นอาชีพไม่ได้ตั้งใจเป็นนักเขียนอย่างเดียว" (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนความคิดเห็นเกี่ยวกับ "อิทธิพลของกลุ่มวิชาชีพที่มีต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ" ชาติ ให้ความเห็นว่า "กลุ่มวิชาชีพ" ไม่มีอิทธิพลต่อการทำงานโดยตรง เนื่องจากลักษณะการทำงานของนักเขียนท่านนี้มีลักษณะค่อนข้างอิสระ ไม่เกี่ยวข้องกับกลุ่มเพื่อนนักเขียนมาตั้งแต่เริ่มต้น อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่า แม้นักเขียนท่านนี้มีลักษณะการใช้ชีวิตที่ค่อนข้างแยกตัวจากเพื่อนนักเขียน แต่ลักษณะงานที่ต้องอิงอยู่กับข้อมูลความจริง เพื่อนในกลุ่มอาชีพยังให้ความช่วยเหลือในด้านข้อมูลในการทำงานสารคดีเป็นอย่างดี

"...คืองานของผมอยู่ในกลุ่มงานเขียนที่ไม่ใช่เพื่อชีวิต ผมเป็นคนไม่กินเหล้า ไม่สูบบุหรี่ คุยไม่เก่ง ฉะนั้นการเข้ากลุ่มนักเขียนก็จะไม่มากนัก เป็นช่องว่างแต่ก็ไม่มีผลมาก และถ้ารู้สึกว่าจะต้องพยายามรักษา connection ถือว่าเป็นการบังคับตัวเองมากเกินไป เป็นกฎเกณฑ์มากเกินไป แต่ถ้าขอความร่วมมือกับใคร อย่างที่ผ่านมาก็ขอความร่วมมือกับนักเขียน เช่นที่ขอให้เขียนนิยามความรักที่ประกอบในหนังสือ ก็โทรไปหา นักเขียนทุกคนก็ให้ความร่วมมือมาก" (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาทั้งหมด นักเขียนท่านนี้ได้สรุปถึงปัจจัยที่ทำให้มีโอกาสเข้าสู่การทำงานเขียนสารคดีอิสระ และสามารถทำงานมาได้อย่างต่อเนื่องว่าเป็นผลจากความตั้งใจของตนเอง ที่เห็นว่างานเขียนเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับความสนใจและอุปนิสัยของตน ทำให้เกิดกำลังใจที่จะประกอบอาชีพนี้ต่อไป นอกจากนั้นกำลังใจจากผู้อ่านคือปัจจัยสำคัญ

“...คือกำลังใจจากผู้อ่าน ความตั้งใจของตัวเองและเป้าหมายของตัวเอง จริงๆ กำลังใจที่ดีเกิดจากตัวเอง ตัวเองต้องให้กำลังใจตัวเองตลอดเวลา บางทีเขียนไปไม่มีคนตอบรับ ต้องให้กำลังใจตัวเองว่าเขียนใหม่ ต้องให้กำลังใจจากตัวเองเป็น ไม่ต้องหวังกำลังใจจากคนอื่น เพราะเราเขียนคนเดียวไง ถ้าไม่มีตรงนี้ก็จบ นักเขียนทุกคนต้องการกำลังใจหมด มันเหมือนน้ำหล่อเลี้ยงชีวิต... “ใจ” กับ “ปัจจัย” ต้องไปด้วยกัน และ “กำลังใจ” สำคัญ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลการพัฒนาอาชีพของ ชาติ ภิรมย์กุล นักเขียนอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ กล่าวได้ว่า แม้ปัจจัยสภาพแวดล้อมก่อนการเข้าสู่อาชีพของนักเขียนท่านนี้ไม่มีอิทธิพลต่อการเตรียมความพร้อมก่อนการเข้าสู่อาชีพโดยตรง แต่สภาพแวดล้อมในวัยเด็กมีส่วนต่อการพัฒนาความสนใจ ต่อบุคลิกภาพและอุปนิสัยที่เหมาะสมกับการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ทั้งในด้านการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีรูปแบบเฉพาะและในด้านความพอใจกับการทำงานอิสระ นอกจากนั้นพื้นฐานทางการศึกษาศิลปะยังมีอิทธิพลต่อวิธีนำเสนอผลงานในงานของนักเขียนท่านนี้ อย่างไรก็ตาม โอกาส และจังหวะในการเข้าสู่วิชาชีพเกิดจากการแสวงหาโอกาสด้วยตนเอง

1.2 นักเขียน - ช่างภาพสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์

จากการศึกษาผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ 8 ท่าน ในกลุ่มนักเขียนที่ทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์เพียงสื่อเดียว พบว่ามีนักเขียน 4 ท่าน ที่มีผลงานสารคดีที่ให้ความสำคัญกับการนำเสนอเรื่องและภาพ เป็นองค์ประกอบหลักร่วมกัน นักเขียน 4 ท่านนี้ได้แก่ ภาณุ มณีวัฒนกุล ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ และ นัท สุมนเดมิย์ โดยทั้ง 4 ท่านมีผลงานที่มีความโดดเด่นแตกต่างกัน กล่าวคือความโดดเด่นในผลงานของ ภาณุ มณีวัฒนกุล อยู่ที่การนำเสนอมุมมองความคิดเห็นและภาพเกี่ยวกับชีวิตผู้คนในดินแดนที่ได้เดินทางไปพบ ในขณะที่นักเขียนอีก 3 ท่าน เริ่มต้นการทำงานสารคดีอิสระในฐานะช่างภาพมืออาชีพ กล่าวคือ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ มีความเชี่ยวชาญในการถ่ายภาพสารคดีชีวิตสัตว์ป่าในประเทศไทย สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ เชี่ยวชาญการถ่ายภาพสารคดีท่องเที่ยวในเชิงศิลปะ ชีวิตและวัฒนธรรม และ นัท สุมนเดมิย์ ทำงานถ่ายภาพสารคดีชีวิตได้ทะเล

ภาณุ มณีวัฒนกุล

ภาณุ มณีวัฒนกุล นักเขียนและช่างภาพสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ คลุกคลีอยู่ในวงการหนังสือ มาตลอดตั้งแต่จบชั้นมัธยมศึกษา เมื่ออายุ 17 ปีจนถึงปัจจุบัน ภาณุ ได้ทำงานในฐานะนักเขียนและช่างภาพสารคดีอิสระมากกว่า 20 ปี จนถึงปัจจุบันนักเขียนท่านนี้ยังคงเดินทาง ถ่ายภาพ เขียนหนังสือ เพื่อบอกเล่าเรื่องราวชีวิตผู้คนที่ไม่พบเผยแพร่ผ่านทางนิตยสารต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ โดยความโดดเด่นในผลงานสารคดีของนักเขียนฯ ท่านนี้ในปัจจุบันอยู่ที่งานสารคดีท่องเที่ยวที่มีมิติทางการมองชีวิตผู้คนในแต่ละแห่งที่ได้ไปพบ ภาณุ มีผลงานสารคดีรวมเล่มในชุด โลกใบนี้, คือคนในความทรงจำ, สาระจากชีวิตเร่ร่อน และ เทียวติดดิน

ภาณุ มณีวัฒนกุล เกิดและเติบโตในกรุงเทพมหานคร ในครอบครัวนักธุรกิจส่งออก ชีวิตในวัยเด็กรักการเดินทางท่องเที่ยวทางธรรมชาติ และรักการอ่านมาโดยตลอด เมื่อจบการศึกษาชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนอัสสัมชัญ ภาณุไม่ได้ศึกษาต่อ แต่ได้เริ่มเข้าทำงานในวงการหนังสือครั้งแรกตั้งแต่อายุ 17 ปี โดยเริ่มที่ตำแหน่งพนักงานพิสูจน์อักษร และเริ่มทำงานเขียนในตำแหน่งนักข่าวประจำนิตยสารในปี 2519 จากนั้นได้ทำงานวนเวียนอยู่ในกองบรรณาธิการในวงการสิ่งพิมพ์หลายฉบับ ทั้งประจำนิตยสารรายสัปดาห์ รายเดือน และหนังสือพิมพ์รายวัน ทำให้ ภาณุ ได้ทำงานเขียนหลากหลายรูปแบบมาโดยตลอด ทั้งการเขียนบทนำหนังสือพิมพ์ บทวิจารณ์หนังสือและภาพยนตร์ เรื่องสั้น และเป็นคอลัมน์นิสต์ประจำหน้าสตรี จากนั้นได้ไปประกอบอาชีพบาร์เทนเดอร์ (bartender) ที่ภูเก็ต 1 ปี และกลับมาเริ่มทำงานเขียนงานสารคดีอิสระควบคู่ไปกับการทำงานประจำกองบรรณาธิการนิตยสารหลายฉบับ จนทำงานประจำฉบับสุดท้ายที่นิตยสาร "ฟ้าเมืองทอง" ในช่วงนโยบายปรับมาเป็นนิตยสารแนวสารคดี ภาณุ ร่วมทำงานตามนโยบายดังกล่าวได้ 2-3 ฉบับ จึงตัดสินใจลาออก และเริ่มชีวิตการเป็นนักเขียนอิสระอย่างเต็มตัวในปี 2524 จนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

ตามแนวคิดถ่ายทอดทางสังคม กล่าวถึงบทบาทของตัวแทนถ่ายทอดทางสังคมที่มีอิทธิพลต่อการเตรียมความพร้อมของบุคคลในการอยู่ร่วมในสังคม ซึ่งเมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับแนวคิดการพัฒนาอาชีพของ Hoppock ที่กล่าวว่าการพัฒนาทางอาชีพเป็นกระบวนการที่เริ่มต้นตั้งแต่เกิดจนตลอดชีวิต และการตัดสินใจเลือกอาชีพเป็นการประสานกันระหว่างความสนใจ ความสามารถ

ค่านิยม และโอกาสของบุคคลแล้ว กล่าวได้ว่า การเตรียมความพร้อมทางอาชีพน่าจะเป็นผลจากการปูพื้นฐานจากตัวแทนการถ่ายทอดทางสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากสภาพแวดล้อมรอบตัวในวัยเด็ก ในกรณีของ ภาณุ มณีวัฒน์กุล นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมในวัยเด็ก ซึ่งได้แก่สภาพแวดล้อมในครอบครัว และโรงเรียน ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานและพัฒนาความสนใจและความสามารถในทางวิชาชีพสำหรับตนเอง แต่ความสนใจในวัยเด็ก และการพัฒนาความสนใจในด้านต่างๆ เกิดจากความชอบที่ค้นพบด้วยตนเอง อย่างไรก็ตาม ในอีกมุมมองหนึ่ง ผู้วิจัยเห็นว่าแม่สภาพแวดล้อมดังกล่าวในวัยเด็กไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรง แต่น่าจะมีอิทธิพลโดยทางอ้อมในการปลูกฝังอุปนิสัย และความสนใจบางประการของนักเขียนท่านนี้ ดังเช่น การปูพื้นฐานความสนใจในการเดินทาง ซึ่งมีส่วนเกี่ยวข้องกับปัจจัยทางครอบครัว และกลุ่มเพื่อนในวัยเด็กอยู่บ้าง

“ครอบครัวผมไม่ใช่คนชอบเดินทางท่องเที่ยว พ่อทำงานอิมพอร์ต-เอ็กซ์พอร์ต เดินทางบ่อยก็เป็นเพราะท่านเป็นนักธุรกิจ...ซึ่งผมยืนยันว่าพ่อไม่ได้มีอิทธิพลในเรื่องการเดินทาง แต่จะมีญาติๆ ที่ชอบเที่ยว แล้วไปเป็นกลุ่ม บางกลุ่มชอบตกปลายิงสัตว์ แต่ตัวผมเองรู้สึกว่าจะไม่ใช่วิถีของผม...ผมจะชอบเที่ยวธรรมชาติมากกว่า ได้เจอภูเขา ได้เจอต้นไม้ ได้เจอคน เจอสัตว์แปลกๆ ผมจะตื่นเต้นกับสิ่งเหล่านี้มาก จากนั้นก็เริ่มเที่ยว มีตั้งคั๊กเที่ยว ไม่มีตั้งคั๊กเที่ยว...ถ้าถามถึงความชอบเรื่องการเดินทางท่องเที่ยวก็ตั้งแต่เด็กนะบางครั้งไปกรรปกับเพื่อน...ผมชอบเที่ยวก่อน แล้วก็มาเขียนหนังสือ...” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

และในกรณีการฝึกฝนการถ่ายภาพ การได้มีโอกาสรู้จักการถ่ายภาพจากบุคคลในครอบครัว ทำให้ ภาณุ เกิดความสนใจในการถ่ายภาพ ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นต่อการฝึกฝนทักษะการถ่ายภาพอย่างจริงจังต่อมา

“...ถ่ายรูปมาทีหลัง เพราะว่าญาติผมซึ่งเป็นลูกพี่ลูกน้องกันเป็นคนสอนให้ถ่าย เขาเป็นครูคนแรกของผม เขาให้กล้องมาตัวหนึ่ง แล้วเรารู้สึกว่านี่ละเป็นสิ่งที่เราชอบ มันเหมือนกับเจอเสื้อตัวหนึ่งหรืออาจจะเป็นอุปกรณ์อะไรสักอย่างหนึ่งที่มีความรู้สึกว่ามันเหมาะกับเรา เราก็เลือกใช้ เลือกที่จะเอามันมาเป็นเครื่องมือทำมาหากิน...” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, แพรวสุตส์ปาดาร์ 397: 145)

เช่นเดียวกันในการพัฒนาด้านการเขียน ภาณุ ให้ความเห็นว่าเป็นผลจากความสนใจการอ่านมาตั้งแต่วัยเด็ก โดยเห็นว่าไม่เกี่ยวข้องกับสภาพแวดล้อมทาง “ครอบครัว” หรือ “โรงเรียน” แต่อย่างไรก็ตาม จากข้อมูลพบว่านักเขียนท่านนี้มีความสนใจด้านการเขียนตั้งแต่ยังศึกษาในชั้นมัธยม ซึ่งทำให้ได้มีโอกาสเขียนบทความวิจารณ์ภาพยนตร์ และมีโอกาสรู้จักนักเขียนอาวุโสบางท่าน ซึ่งได้นำแนะนำให้เข้าสู่ชีวิตการทำงานในวงการเขียนในโอกาสต่อมา

“ผมชอบเขียนหนังสือนะ ผมเขียนหนังสือมาแต่แรก สมัยเรียนอยู่ผมเคยเขียนวิจารณ์หนัง แล้วก็มารู้จักกับคุณรพีพร (สุวัฒน์ วรดิลก) เป็นการส่วนตัว เคยเอางานเขียนไปให้คุณสถาพร ศรีสังข์จิงดู...เคยเขียนกวี เรื่องสั้น อะไรมาเรื่อยๆ แต่ยังไม่รู้จะเขียนอะไรจริงๆ ใจ นึกออกมัยยี้ ไม่มีคนรอบตัวสนใจเลย ผมถึงบอกว่า born to be ผมถึงบอกว่าไม่มีใครเป็นแรงบันดาลใจเลย แต่ผมชอบอ่านหนังสือมาก ผมอ่านแม้กระทั่งกระดาษห่อกล้วยแขกอ่านตรงนั้นเลย เมื่อก่อนอ่านมากจริงๆ ไม่มีเงินยืมตั้งค้เพื่อนไปซื้ออ่าน...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ในกระบวนการพัฒนาความสนใจ ความสามารถ บุคลิกภาพ และโอกาสในการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่อาชีพของ ภาณุ มณีวัฒนกุล ในวัยเด็ก กล่าวได้ว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมในวัยเด็ก ซึ่งได้แก่ ครอบครัว โรงเรียน และกลุ่มเพื่อน ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเตรียมความพร้อมโดยตรง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในวัยเด็กน่าจะมีส่วนต่อการพัฒนาความสนใจ ลักษณะบุคลิกภาพและอุปนิสัย ที่เอื้อต่อการพัฒนาเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ นอกจากนั้น ปัจจัยสื่อมวลชนเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจของนักเขียนท่านนี้

เมื่อศึกษาจบชั้นมัธยมศึกษาจากโรงเรียนอัสสัมชัญ ภาณุ ไม่ได้ศึกษาต่อ แต่ได้เริ่มต้นชีวิตการทำงานในวงการสื่อสิ่งพิมพ์ในตำแหน่งพนักงานพิสูจน์อักษร จากนั้นได้เข้าทำงานในตำแหน่งนักข่าว และได้รับผิดชอบการทำงานเขียนอย่างจริงจังในโอกาสต่อมา จึงกล่าวได้ว่าในกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของ ภาณุ มณีวัฒนกุล ปัจจัย “สถาบันการศึกษา” ไม่ได้มีอิทธิพลต่อการเตรียมความพร้อมในการประกอบวิชาชีพ แต่กระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานจริง โดยมีผู้ใหญ่ที่นับถือเป็นผู้แนะนำให้เข้าสู่อาชีพ และ “รุ่นพี่ร่วมวิชาชีพ” เป็นผู้ให้คำแนะนำในการทำงาน

“จังหวะชีวิตผมไม่ได้จบอะไรเลย จบแค่มัธยมที่อัสสัมชัญ แล้วก็ออกมาทำงานหนังสือ ส่วนสาเหตุที่ผมเลือกไม่เรียนต่อ สาเหตุหนึ่งมาจากที่บ้าน แล้วอีกสาเหตุหนึ่งคือรู้สึกว้า...ไม่ได้แอนตี้นะ แต่รู้สึกว้าไม่เชื่อเรื่องการเรียน ก็เลยออกมาทำหนังสือ...ผมทำงานตั้งแต่อายุ 17 ตอนแรกเริ่มจากตรวจปรู๊ฟก่อน แล้วก็ไปดัดด้วย คนที่แนะนำให้เข้าวงการคือ คุณรพีพร (สุวัฒน์ วรดิลก) มีบุญคุณกับผมมาก เป็นอาจารย์ที่แนะหลายเรื่อง ส่วนสารคดีนี้มาเขียนตอนหลัง” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, แพรวสุดสัปดาห์ 34: 145)

เมื่อได้เริ่มชีวิตการทำงานตั้งแต่อายุ 17 ปี ในส่วนของการเรียนรู้การทำงาน นอกจากความสนใจในการเรียนรู้งานด้วยตนเอง นักเขียนท่านนี้เห็นว่า “รุ่นพี่ร่วมวิชาชีพ” ยังมีส่วนสำคัญในการสอนและให้คำแนะนำในการทำงาน

“ผมเริ่มชีวิตการทำงานค่อนข้างเร็ว เพราะถ้าดูกลุ่มเพื่อนในวงการหนังสือแล้ว ผมจะเป็นคนที่เด็กที่สุดในกลุ่ม เขาจะเอ็นดูผม มองผมเป็นน้อง และที่สำคัญคือผมเติบโตมาท่ามกลางความรักของรุ่นพี่พวกนี้...ผมรู้สึกที่ผมโชคดีที่ผมมีรุ่นพี่ที่ดีคอยโอบอุ้มสั่งสอน ตักเตือนด้านงานเขียน มุมมอง วิธีเขียน ถ่ายรูป การสัมภาษณ์ ซึ่งผมไม่ได้เรียนมา สิ่งเหล่านี้ผมได้จากรุ่นพี่ และมาตอนหลังผมกล้าที่จะเสนอความคิดเห็นการที่จะมองแง่มุมต่างๆ บางทีการเรียนรู้จากเค้า เค้าไม่ได้สอน แต่เราอ่านงานของเค้า ดูวิธีการทำงานของเค้า เราจะกำซาบเข้ามา...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยวิธีการเรียนรู้ทักษะทางวิชาชีพจากการทำงานจริง โดยมีรุ่นพี่ให้คำแนะนำ ประกอบกับอุปนิสัยที่มีความสนใจใฝ่รู้ของตน ทำให้ ภาณุ ค้นเคยกับวิธีการศึกษาด้วยตนเอง ซึ่ง ภาณุ ได้ให้ความเห็นว่า ทำให้ตนเติบโตมากับความพร้อมที่จะเรียนรู้ทุกอย่างที่พบเห็นโดยไม่มีจำกัดรูปแบบ แต่ขณะเดียวกันก็มีความอิสระ เป็นตัวของตัวเอง ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าเป็นการสั่งสมความรู้และประสบการณ์ที่นำมาสู่การทำงานสารคดีในรูปแบบเฉพาะของนักเขียนท่านนี้อย่างจริงจังในโอกาสต่อมา อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า การเรียนในระบบการศึกษาเป็นแนวทางการเรียนรู้ทางวิชาชีพที่ดีที่สุดทางหนึ่ง

“...วิธีการของผมจะมีส่วนดีตรงที่ว่า ผมจะไม่มีกรอบ อย่างการถ่ายรูปผมเรียนรู้ด้วยตัวเอง ผมแหกกฎหมดทุกกฎเลย...ผมเริ่มอ่านภาษาอังกฤษ สอนภาษาอังกฤษให้กับตัวเอง ผมเห็นว่ามันเป็นอีกโลกหนึ่งที่ทำให้เรากว้างขึ้น...ผมรู้สึกว่าคุณไม่มีกรอบ ไม่ได้จบสถาบันไหน ไม่ได้เป็นพวกของใคร ผมก็จะมีโลกของผมเอง ตรงนี้เป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ผมเติบโตเหมือนกับผม absorb ได้หมดทุกอย่าง คนนี้ก็ได้นั่นก็ได้ แต่ขณะเดียวกันผมมีอิสระที่จะทำอะไรก็ได้...แต่มาถึงตอนนี้ ผมอยากจะบอกว่า อย่าทำตามผมเลย ผมใช้เวลานานมาก ในขณะที่พวกคุณใช้เวลาแค่ 4 ปีในมหาวิทยาลัยเพื่อที่จะเรียนรู้สิ่งต่างๆ ที่ผมรู้ เพียงแต่วิธีของผมจะมีส่วนดีตรงที่ว่าผมจะไม่มีกรอบ...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, แพรวสุดสัปดาห์ 397: 145)

ภาณุ มณีวัฒนกุล วนเวียนทำงานอยู่ในวงการสิ่งพิมพ์ ทั้งในกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ และนิตยสารหลายฉบับ ในหลายตำแหน่งซึ่งทำให้ ภาณุ ได้โอกาสเรียนรู้การทำงานหลายรูปแบบ และได้มีโอกาสฝึกฝนและพัฒนาทักษะทางการเขียนในงานเขียนหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานข่าว บทความ บทวิจารณ์ เรื่องสั้น ตลอดจนงานสารคดี ซึ่งในขณะนั้น ภาณุ เห็นว่าตนยังไม่มีแนวทางการเขียนที่ชัดเจนนัก จนเมื่อถึงจุดอิ่มตัวในการทำงานในวงการเขียน ภาณุ ได้ตัดสินใจพักการทำงานในวงการเขียนระยะหนึ่ง ด้วยการไปประกอบอาชีพอาร์ตแกลเลอรีที่จังหวัดภูเก็ต ในช่วงเวลานี้ ภาณุ ได้มีโอกาสรู้จักนักเขียนและช่างภาพชาวต่างชาติบ้าง ทำให้ความสนใจในงานหนังสือยังคงมีเสมอ และจากการทำงานในช่วงนี้ทำให้ ภาณุ สามารถเก็บสะสมเงินทุนจำนวนหนึ่ง ซึ่งต่อมาได้นำมาใช้ในการเดินทางเพื่อทำงานสารคดีในต่างประเทศเป็นครั้งแรก ภาณุ ทำงานที่ภูเก็ตได้ประมาณ 1 ปี จึงกลับมาทำงานเขียนอีกครั้ง โดยได้เริ่มทำงานเขียนอิสระควบคู่ไปกับการทำงานประจำ จนกระทั่งได้ทำงานประจำในตำแหน่งหัวหน้ากองบรรณาธิการนิตยสาร “ฟ้าเมืองทอง” ในช่วงมีนโยบายให้ปรับแนวหนังสือเป็นนิตยสารเชิงสารคดี ภาณุ ทำงานประจำในตำแหน่งนี้เป็นตำแหน่งสุดท้ายก่อนตัดสินใจลาออก และเริ่มต้นการทำงานสารคดีอิสระอย่างเต็มตัวในปี 2524

“...ตอนนั้นผมไม่รู้ความหมายลึกซึ้งของคำว่าฟรีแลนซ์หรอก แต่ผมเลือกมาทำ เพราะผมรู้สึกว่ามันมัน ผมพอใจ...คือตอนนั้นผมเบื่อแล้วทำหนังสือ คือตอนนั้นถ้าทำตำแหน่งผมคือหัวหน้ากองบรรณาธิการหรือบรรณาธิการ ซึ่งเมืองไทยในตำแหน่งนี้ไม่ได้หมายความว่าให้คุณมาดูแลฉบับอย่างเดียว แต่ต้องชนกับนายทุน ติดต่อกันเช็ค หนี้หนี้ ไปส่งเพลท นี่คือคนทำงานสมัยนั้น ผมไม่เอา ผมเบื่อ ผมอยากทุ่มเทให้กับการเขียนหนังสือไป ผมเลยเลือกที่จะเป็นอิสระ” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม เมื่อ ภาณุ ออกมาทำงานอิสระในช่วงเวลานั้น นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่า นักเขียนสารคดีอิสระในช่วงเวลานั้นไม่สามารถดำรงชีพอยู่ได้ด้วยการเขียนเป็นงานหลักดังเช่นในปัจจุบัน นักเขียนสารคดีอิสระส่วนใหญ่จึงทำงานอื่นเป็นงานประจำ และทำงานเขียนสารคดีเป็นงานพิเศษ การตัดสินใจออกมาเป็นนักเขียนอิสระเต็มตัวในยุคนั้น จึงเป็นภาวะที่ลำบากอย่างยิ่ง

“ตอนนั้นการเขียนหนังสืออิสระมีน้อยมาก นักเขียนส่วนใหญ่เค้าทำงานประจำด้วย แต่พอไม่มีงานก็เอาเรื่องไปเขียนเป็นอิสระ ในขณะที่ผมถึงแม้ว่าจะทำอิสระอย่างนั้น ผมก็ยังต้องทำเรื่องส่งให้ที่โน่นที่นี่ เพราะค่าเรื่องมันไม่พอ แต่พอมาทำอิสระมันหนักหนาสาหัสกว่านั้นอีก ค่าเรื่องบางที 300-350 แล้วเป็นลักษณะที่ บ.ก.กับเรารู้จักกันเป็นการส่วนตัว ถ้าเอาไปให้ที่อื่นเค้าจะไม่สนใจเลย...ปัญหาค่าเรื่องน้อยแก้ไม่ได้ ไปเรียกร้องก็ไม่ได้ ทั้งที่ทำงานเต็มเวลามาก แล้วค่าเรื่องเมื่อก่อนไม่มีใบเสร็จ คุณไม่มีทางรู้ว่านายทุนให้เท่าไรแล้ว บก.เอามา

จ่ายคุณเท่าไร? บก.บางคนหักเงินค่าเรื่องของนักเขียนไปก็มี...คนทำสารคดีอิสระสมัยนี้กับสมัยนั้น ผมว่ามันเทียบกันไม่ได้ในทุกเรื่องในทุกด้าน เมื่อก่อนคนทำสารคดี ผมพูดได้เลยว่าเป็นคนที่จนติดดิน แต่ทุกวันนี้พูดได้ว่าไม่มีใครจนเลย..." (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากภาวะความลำบากในการทำงานและการใช้ชีวิตของนักเขียนอิสระในยุคนั้นแล้ว ภาณุ ยังให้ความเห็นในส่วนเนื้อหาของสารคดีในยุคนั้นว่ามีลักษณะแตกต่างกับงานสารคดีในปัจจุบัน

"...เมื่อก่อนงานสารคดีจะไม่ใช่อะไรที่เหมือนสมัยนี้ เทียบจะไม่มีใครสนเท่าไร ยิ่งเป็นสารคดีอนุรักษ์ที่ผมพยายามจะทำยิ่งจบเลย ผมไม่มีทางได้เกิดเลยถ้ายังทำเรื่องอนุรักษ์สมัยนั้น อาจต้องกินน้ำค้าง..." (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณีของ ภาณุ มณีวัฒน์กุล กระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพเป็นกระบวนการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานจริงและการใช้ชีวิตด้วยตนเอง โดยไม่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา แต่เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากปัจจัยความสนใจและพื้นฐานอุปนิสัยของตัวนักเขียนเองเป็นสำคัญ ดังนั้น "โอกาส" และ "ความสามารถ" ในการประกอบวิชาชีพในปัจจุบันจึงเกิดจากการเรียนรู้และการสั่งสมประสบการณ์การทำงานด้วยตนเองมาตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงปัจจุบัน โดยได้รับการสนับสนุนและคำแนะนำจากผู้ใหญ่และเพื่อนร่วมวิชาชีพในการแนะนำให้เข้าสู่วิชาชีพ และคำแนะนำในการทำงาน

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

จากการศึกษาพบว่า "โอกาส" และ "ความสามารถ" ในการทำงานสารคดีอิสระของ ภาณุ มณีวัฒน์กุล เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานจริง ซึ่งพบว่าเมื่อ ภาณุ เริ่มชีวิตการทำงานสารคดีอิสระ ด้วยพื้นฐานการทำงานที่เติบโตมาจากการทำงานเขียนเชิงข่าว ผลงานสารคดีของ ภาณุ ในระยะแรก จึงมีลักษณะเป็นสารคดีเชิงข่าว หรือสารคดีแนวสังคม แต่ด้วยผลตอบแทนในขณะนั้นน้อยมาก ในขณะที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายเอง ภาณุ จึงปรับตัวด้วยการ

เขียนสารคดีเชิงท่องเที่ยวในประเทศ และขยายสู่การทำสารคดีต่างประเทศ ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเป็นการปรับตัวในการทำงานเขียนสารคดีในช่วงเวลานั้น เพื่อให้สามารถทำงานสารคดีต่อไปให้ได้

“...ต้องเข้าใจชนิดหนึ่งว่าสารคดี (ในยุคนั้น) มันหาकिनยากมากเลย เงินน้อย ลงทุนเยอะ มันอยู่ไม่ได้ แล้วก็ซื้อจำกัดของหนังสือ เพราะฉะนั้นก็เลยมาทำเรื่องท่องเที่ยว เขียนท่องเที่ยวได้พักหนึ่งก็ขายไม่ได้แล้ว เพราะเค้าอยากได้เที่ยวเมืองนอก เราก็ตายซี เที่ยวเมืองนอกเราจะไปไหนล่ะ...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, แพร่สุดสัปดาห์ 397: 147)

ภาณุ เริ่มต้นการทำงานสารคดีในต่างประเทศครั้งแรกด้วยการเดินทางไปอินเดีย ด้วยเงินทุนสะสมในช่วงการทำงานที่จังหวัดภูเก็ต หลังจากนั้น นักเขียนท่านนี้ได้ทำงานเขียนมาตลอด โดยไม่มีจุดหักเหออกจากอาชีพ นอกจากการได้มีโอกาสเรียนรู้การทำงานสารคดีในระดับอาชีพเพิ่มขึ้นในช่วงปี 2530-2532 โดยการทำหน้าที่ “ผู้ประสานงาน” การถ่ายทำสารคดีให้กับทีมงานสารคดี National Geographic ในประเทศไทย 2 ครั้ง ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเป็นช่วงที่สามารถเก็บเกี่ยวประสบการณ์จากการสังเกตการณ์การทำงานของช่างภาพสารคดีระดับโลกด้วย แม้นักเขียนท่านนี้ไม่ได้แสดงความเห็นว่าเป็นประสบการณ์จากการสังเกตการณ์ครั้งนี้มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสามารถในเองต่อมา ในยุคที่ภาวะเศรษฐกิจเฟื่องฟู

“...มีช่วงหนึ่งที่เป็นยุคหัวเลี้ยวหัวต่อที่นักเขียนอิสระกำลังจะอยู่ได้ เพราะหนังสือเยอะขึ้น และสถานการณ์เศรษฐกิจดีขึ้น ผมว่าเป็นปัจจัยสำคัญ และอีกเรื่องหนึ่งที่ผมคิดว่าสำคัญคือ เมืองไทยเราในทุกวงการมันแปลก พอฝรั่งให้ความสนใจผม เค้าก็จะให้ความสนใจผม ทั้งที่เมื่อก่อนอาจไม่ได้สนใจเลย แต่ก็ยังไม่ได้ให้ค่าเรื่องแพง ยังต่อรองเหมือนสินค้าได้ ทั้งที่ของอย่างนี้ไม่น่าจะต่อรองได้...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ในช่วงที่ภาวะเศรษฐกิจดี แม้ความต้องการผลงานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระมีมากขึ้น แต่ผลตอบแทนของนักเขียนไม่มากนัก นอกจากนั้น ภาณุ ยังได้ให้ความเห็นว่าประเภทงานสารคดีของนักเขียนอิสระกลับจำกัดอยู่ที่สารคดีท่องเที่ยวเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เนื่องจากนิตยสารส่วนใหญ่ต้องการงานสารคดีท่องเที่ยว จึงกล่าวได้ว่า แม้นักเขียนสารคดีอิสระสามารถทำงานได้มากขึ้น แต่จุดมุ่งหมายหรือนโยบายขององค์กรได้เข้ามาเป็นปัจจัยสำคัญต่อผลงานสารคดีของนักเขียน ซึ่งในกรณีของนักเขียนท่านนี้ได้ใช้ประสบการณ์การทำงานสารคดีสี่สิ่งที่ต้องการสื่อ ภายใต้อารมณ์แบบงานสารคดีท่องเที่ยว

“ช่วงหนึ่งสื่อเยอะแต่ค่าเรื่องถูกมากเลย ค่าตอบแทนในบ้านเราเนี่ย ผมว่ามีการกำหนดกันต่ำมากเลย โดยเฉพาะสารคดีที่ไม่ใช่เรื่องท่องเที่ยว สารคดีประเภทอื่นเลยแทบจะไม่มี ยกเว้น “สารคดี” ที่กองบรรณาธิการทำเอง คนที่ออกมาทำงานอิสระเลยถูกกระแกล็กเป็นสารคดีท่องเที่ยวไป..จะเห็นว่าหนังสือแต่ละเล่มวาง drummy ออกมาไม่มีสารคดีอื่นเลย สารคดีท่องเที่ยวจะได้โฆษณา..บ.ก.ถูกบังคับด้วยการตลาดกำหนด...ช่วงหนังสือเฟื่องฟู ผมขายได้ดีมาก เรื่องนั้นก็เอา เรื่องนี้ก็เอา ขอให้เป็นสารคดีต่างประเทศ ท่องเที่ยวทั้งนั้น เรายากทำสารคดีอย่างอื่นก็ไม่มีใครสนใจเลย ผมต้องทำจากเป็นท่องเที่ยว ข้อมูลอย่างอื่นก็ยึดได้เอา...” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

จากความเห็นดังกล่าว กล่าวได้ว่า “นโยบายหรือจุดมุ่งหมายองค์กรสื่อ” มีอิทธิพลต่อลักษณะผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ อย่างไรก็ตาม จากการศึกษาผลงานของ ภาณุ ในระยะต่อมาพบว่า ผลงานมีลักษณะโดดเด่น มีรูปแบบเฉพาะในการนำเสนอเรื่องราวของผู้คน ที่ไปพบและสถานที่ที่เดินทางไปถึงในลักษณะที่คลุกคลีอยู่ในพื้นที่ในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาพบว่า เป็นผลจากพื้นฐานความสนใจใฝ่รู้ของนักเขียนท่านนี้ ซึ่งสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้สะท้อนออกมาอย่างเป็นลักษณะเฉพาะในผลงานที่คลี่คลายมาจนถึงปัจจุบัน

“ผมสนใจทุกสิ่งอยู่แล้ว ผมสนใจคน ผมจะพูดถึงเรื่องคน งานสารคดีท่องเที่ยวของผมหลายเรื่องจะเป็นการพูดถึงเกี่ยวกับคน ถ้าไม่พูดถึงคนพื้นถิ่นก็จะพูดถึงนักท่องเที่ยว มันจะมีการคลี่คลายและนำไปสู่เรื่องต่างๆ อีกมากมาย...งานผมจะไม่มีลักษณะที่เอาตัวเองไปตัดสิน แต่ผมจะเล่าว่าเค้าอยู่กันยังไง...ถ้าอ่านงานผมมาอย่างต่อเนื่องจะเห็นว่าผมไม่ได้มีสไตล์อะไร เพราะผมสนใจในทุกเรื่อง ขณะเดียวกันผมเป็นนักทดลอง วิธีการนำเสนอจะเปลี่ยนไปเรื่อยๆ แต่ในขณะเรื่องท่องเที่ยวก็จะมีกลิ่นอายบรรยากาศแบบเข้าไปคลุกคลีเลยเพราะผมสนุกกับมัน...อย่างเปิดเรื่อง ผมจะพูดถึงเหตุการณ์ที่ผมไปเจอ พูดถึงผู้คน พูดถึงประวัติศาสตร์สถานที่ โดยมี background อยู่ที่ประวัติศาสตร์ ปัจจุบันและอนาคต อนาคตผมมักเล่าผ่านสัมภาษณ์คนคุยกับคน หรือไม่มี...เรื่องที่มาถ่ายทอดคือความจริง นั่นคือความจริงที่ผมไปอยู่กับเค้ามา” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

หากพิจารณาลักษณะเฉพาะในผลงานสารคดีของ ภาณุ มณีวัฒน์กุล กล่าวได้ว่ามีลักษณะเป็นสารคดีเชิงข่าวในรูปแบบการรายงานพิเศษ กล่าวคือเป็นการบอกเล่าเรื่องราวของผู้คนที่ได้พบเห็น เชื่อมโยงไปกับสถานที่และความเปลี่ยนแปลงในสถานที่นั้น ในประเด็นนี้ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็น

ว่า ภูมิหลังพื้นฐานจากการทำงานข่าวมีอิทธิพลต่อผลงานของตน นอกจากนั้น ผู้วิจัยเห็นว่า การเลือกประเด็นในการทำงานสารคดีในแต่ละพื้นที่ของนักเขียนท่านนี้ยังเกิดจากประสบการณ์การเดินทางและความสนใจในเรื่องต่างๆ ของนักเขียนเอง

“คืองานสารคดีของนักเขียน ผมไม่เห็นว่ามันต่างกันนะ คือไฟท์สอยูที่เรื่องท่องเที่ยว แต่ความต่างอยู่ที่ว่าตัวเราเองมีโลกทัศน์ยังไง อย่างผมมีสาแหรกมาจากข่าว สารคดีผมจึงเป็นสารคดีเชิงข่าว นักเขียนบางคนเป็นสารคดีอย่าง อสท. เพราะมีสาแหรกมาอย่างนั้น บางคนไปทางประวัติศาสตร์...ที่นี้คนอ่านจะเป็นคนดูเองว่ามีความแตกต่าง ลุ่มลึก แค่นั้น...” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนของปัจจัยต้นแบบทางวิชาชีพ ภาณุ ได้ให้ความเห็นว่า ความสนใจในการอ่านคือปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเข้าสู่อาชีพของตน ประสบการณ์จากการอ่าน จึงมีลักษณะเป็นการส่งเสริมความสามารถในการทำงานเขียน ซึ่งมีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานเขียนสารคดีของนักเขียนท่านนี้ อย่างไรก็ตาม ภาณุ ได้ให้ความเห็นว่า แม้นักเขียนที่ชื่นชอบจำนวนมาก แต่ไม่มีท่านใดเป็นต้นแบบในการทำงานเขียนสำหรับตนเอง

“ผมไม่มีต้นแบบ แต่นักเขียนที่ชื่นชอบมีหลายคนตั้งแต่ต้นแบบรุ่นเก่า เช่นคุณเสรี ณ มงคล คุณปรีชา แสงอุทัย คุณเปลว บัณฑิตา คุณวิทย์ สุทธิเสถียร คุณแสง ตุงคะบรรหาร เขียนเรื่องตะรุเตาและเป็นแรงบันดาลใจให้ผมไปทำเรื่องนักโทษเกาะตะรุเตา ผมไปอยู่เกาะตะรุเตาเป็นเดือน...นักเขียนฝรั่งก็มี ส่วนนักเขียนไทยก็มีหลายคน แต่ละคนก็เป็นบางเรื่องที่ชอบมากอย่างของรงค์ วงษ์สวรรค์ วิลาด มณีวัต อัญมณี สีชาติ ส่วนนักเขียนสารคดีในยุคนี้ที่ชื่นชมเป็นพิเศษก็มี อรสม ผมชอบความพยายามของคุณอรสม แล้วก็มีขวัญใจ เอมใจ ที่เห็นว่าไม่ได้ทำงานสารคดีแล้วแต่ไปเขียนนวนิยาย” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า “โอกาส” และ “ความสามารถ” ในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของภาณุ มณีวัฒน์กุล เกิดจากการส่งเสริมประสบการณ์การอ่าน และประสบการณ์การทำงานของนักเขียนท่านนี้ โดยมีพื้นฐานความสนใจไม่รู้ในเรื่องชีวิตผู้คนรองรับ

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

ในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระคือผู้ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ในฐานะผู้ทำการสื่อสารมวลชนจากการศึกษาข้อมูลกรณี ภาณุ มณีวัฒน์กุล พบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อ

ลักษณะผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในระยะแรก อย่างไรก็ตาม เมื่อนักเขียนสารคดีอิสระมีความสามารถในการนำเสนอผลงานอย่างมีลักษณะเฉพาะในรูปแบบของตนเองแล้ว จะทำให้นักเขียนฯ สามารถเลือกวิธีการนำเสนอตามความเชี่ยวชาญของตนได้ ทั้งนี้พบว่านอกจากลักษณะที่องค์กรสื่อติดต่อนักเขียนแล้ว นักเขียนอิสระยังสามารถเลือกเสนอผลงานให้กับองค์กรสื่อที่เห็นว่าเหมาะสมได้

“วิธีการติดต่องานของผมคือกรณีแรกหนังสือโทรมาขอ ก็คุยกันว่างานผมเป็นอย่างไร คุณเคยเห็นแล้วใช่ไหม สอง คือผมเอางานไปเสนอเอง ว่าเป็นแบบนี้ แบบนี้ สาม มีคอลัมน์ประจำเปิดให้เขียนอะไรก็ได้...กรณีถ้าหนังสือติดต่อมาผมจะบอกเลยว่าผมเขียนเรื่องแนวนี้ นะ คุณพอใจหรือไม่ก็ว่ามา เจ้าของหนังสือเค้าก็มีบทบาทของเค้า แต่ไม่มีบทบาทกับงานของผม งานผมเป็นอย่างนี้ ใครไม่ซื้อก็ไม่เป็นไร...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

นอกจาก นโยบายขององค์กรสื่อ และ ปัจจัยภูมิหลังของนักเขียน มีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ จากการศึกษาข้อมูลในกรณีของ ภาณุ ยังพบว่าปัจจัย “ผู้อ่าน” ยังมีอิทธิพลต่อวิธีการทำงานหาข้อมูล และ วิธีการนำเสนอข้อมูลในผลงานสารคดีของตนด้วย

“...ผมจะไม่คิดถึงคนอ่านว่าเค้าจะว่าดีหรือไม่ดี แต่ผมชอบเล่นกับความรู้สึกของเค้า ผมมีความรู้สึกที่ต้องให้เค้ารู้สึกอย่างนี้ ไม่ต้องมาตั้งความหวังว่า แหม เรื่องดี เนียบ ลึก ซึ่งบางครั้งผมว่ามันไม่ได้ลึกอะไรเลย แต่อันหนึ่งที่ผมรู้สึกต่อคนอ่านสำคัญที่สุดคือ ผมจะไม่ทำร้ายความรู้สึกคนอ่านและไม่เอาเปรียบคนอ่าน...ไม่ทำร้ายคนอ่านหมายความว่าไม่โกหกเค้า เพราะงานสารคดีต้องเป็นความจริง ทุกอย่างต้องเป็นความจริงหมด ไม่เอาเปรียบคนอ่านคือไม่ใช่เข้าห้องสมุดแล้วเอาข้อมูลมาเขียน หรือเอาภาพจากไปสการ์ดมา ไม่ได้ถ่ายรูปเอง และต้องมีข้อมูลที่ใหม่ ข้อมูลที่ดี ข้อมูลสด หรือข้อมูลอีกแง่มุมหนึ่งที่สุด...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ในแง่การหาข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล นักเขียนท่านนี้ยังมีหลักในการทำงานของตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับการนำเสนอข้อมูลที่กล่าวมา กล่าวได้ว่าเป็นปัจจัยหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงาน และผลงานของนักเขียนท่านนี้

“ในงานสารคดีท่องเที่ยว ผมมองว่ามันมีอะไรใหม่ๆ ที่จะเพิ่มให้คนอ่านบ้าง ผมไม่ได้มองว่าไปถึงอังกอร์วัดแล้วเอาประวัติมาเขียน ผมจะดูว่ามีบูรณะมัย คือจะทำยังไงให้มีข้อมูลใหม่ล่าสุด ผมจะมีข้อมูลใหม่มากโดยอ่านจากหนังสือพิมพ์ท้องถิ่น แม้แต่ที่ๆ ไปมาแล้ว ก็ยังหาข้อมูลใหม่ได้จากอินเทอร์เน็ตบ้าง จากเพื่อนบ้าง จากจดหมายบ้าง...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณีของ ภาณุ มณีวัฒนกุล ปัจจัยจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อการทำงานอิสระในระยะแรก แต่ในระยะต่อมาเมื่อผลงานมีการคลี่คลายจนมีลักษณะเฉพาะของตนเอง ปัจจัยจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อประเภทงานสารคดีที่ทำ แต่ปัจจัย “ความเชี่ยวชาญ” ในการสร้างสรรค์ผลงานอย่างมีลักษณะเฉพาะของนักเขียน คือปัจจัยสำคัญต่อการเลือกวิธีการนำเสนอ ในขณะที่ “ผู้อ่าน” มีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานหาข้อมูลและการนำเสนอข้อมูลของนักเขียนท่านนี้

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า แม้ลักษณะทางวิชาชีพในการทำงานสารคดีอิสระในด้านหนึ่งคืออาชีพอิสระที่นักเขียนสามารถกำหนดการทำงานได้ด้วยตนเอง แต่อีกด้านหนึ่งเป็นการทำงานในระบบธุรกิจสื่อในประเทศไทย ซึ่งมีลักษณะเฉพาะที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระแต่ละท่าน ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลในกรณีของ ภาณุ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าลักษณะทางวิชาชีพในการทำงานสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ที่มีอิทธิพลต่อการวางแผนการทำงานที่สำคัญคือปัจจัยด้านผลตอบแทนน้อย และไม่มีความแน่นอน ในฐานะผู้ทำงานอิสระ นักเขียนสารคดีอิสระจึงต้องมีความสามารถในการจัดการการทำงานภายใต้เงื่อนไขดังกล่าว

“...สิ่งที่ผมจะคุยกับคนที่มาติดต่อเป็นเรื่องต้นๆ คือ ค่าเรื่อง สำคัญมากต้องคุยให้เคลียร์ ผมไม่อยากให้มีปัญหาทีหลัง ค่าเรื่องเท่าไร จะจ่ายโดยวิธีไหน ก็วันหลังหนังสือออกถึงจะได้รับค่าเรื่อง หักภาษีเท่าไร ถ้ามีอะไรสงสัยให้ถามให้เรียบร้อย ไม่อย่างนั้นจะมีปัญหาทีหลัง และถ้าคุณเข้ามาใหม่ๆ ต้องถามเลยว่า ค่าเรื่องต่างหาก ค่ารูปต่างหากมั๊ย หรือว่ารวมกัน ถ้าจะให้ผมทำเรื่องนี้จะออกค่าใช้จ่ายอย่างไรบ้าง นี่คือนิสัยที่ต้องคุยกันให้เรียบร้อย ในกรณีนี้เมืองไทยก็คงมีแต่น้อย เพราะส่วนใหญ่เป็น staff มากกว่า ค่าถึงออกค่าใช้จ่ายให้” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ในด้านการวางแผนการทำงาน ในกรณีของ ภาณุ ที่มีผลงานสารคดีเกี่ยวข้องกับการเดินทาง ซึ่งมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องวางแผนการเดินทางที่รอบคอบ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดการเดินทางคือค่าใช้จ่ายในการเดินทาง อย่างไรก็ตาม การเดินทางแต่ละเที่ยวไม่ได้สิ้นสุดเพียงแค่การทำงานแต่ละครั้ง แต่สามารถนำข้อมูลกลับมาทำงานได้อีกในโอกาสต่อไป

“ก่อนเดินทางต้องวางแผนมากเลยนะ ผมรู้สึกว่าการเดินทางนี้ไม่ว่าจะไปไหนข้อมูลสำคัญที่สุด อ่านให้เยอะเลย จะไปช่วงไหน ถ้ามีโอกาสเลือกก็จะเลือกช่วงเทศกาล แต่ถ้าเลือกไม่ได้ก็ไม่เป็นไร เลือกสถานที่ อยากรู้อะไรทำอะไร...การวางแผนการเดินทาง ตัวแปรสำคัญคือเงิน จะเป็นตัวกำหนดแผนการเดินทางว่าไปได้ ใช้ระยะเวลาเท่าไร เช่น ระยะเวลายุโรป 3 เดือน กลับมายังอาจมีงบไปเวียดนามได้...การเดินทางแต่ละครั้งถ้ามองว่าคุ้มหรือไม่คุ้ม เสร็จเลยงานจะหายาบ แต่ผมมองว่ามันเป็นระยะยาว อย่างผมไปอินเดียครั้งแรกปี 87 ครั้งสุดท้ายปี 96-97 แต่ทุกวันนี้ผมก็ยังเขียนเรื่องอินเดียได้ เพราะมันมีข้อมูลที่แปลกไม่เปลี่ยนแปลง และจะมีข้อมูลใหม่ใน internet บ้าง เพื่อนให้มาบ้าง ในจดหมายบ้าง เพียงแต่ตรงนี้ต้องเข้าใจว่าจะเลือกเรื่องยังไง อย่างปีที่แล้วผมไปยุโรปมา 3 ประเทศ มันก็จะมีเรื่องที่จะวนเขียนอยู่เรื่อยๆ...ในการวางแผนเดินทางต้องเข้มงวดกับตัวเอง เช่น เช็คว่าสายการบินที่ไปถูกที่สุดที่ไปเท่าไร อยากรู้อะไร ลมฟ้าอากาศเป็นอย่างไร นั่นคือข้อมูลที่เราจะประหยัดค่าใช้จ่ายได้เยอะเลย ถ้าไปหน้ามรสุมเสียเวลาเปล่า ทุกอย่างพลาดหมดเลย อาหารการกินที่นั่นเป็นอย่างไร” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นในการวางแผนการเดินทางกับการวางแผนประเด็นในการเขียน ภาณุ ได้วางแผนประเด็นจากการศึกษาข้อมูลล่วงหน้าด้วย แต่เมื่อไปถึงพื้นที่จะพบว่ามีประเด็นเพิ่มเติมที่น่าสนใจเพิ่มขึ้น ซึ่งในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นผลจากประสบการณ์การทำงานที่สั่งสมมาของนักเขียนท่านนี้ นอกจากนี้ในการเดินทางทำงานทุกครั้ง นักเขียนท่านนี้ยังมีการวางแผนแนวคิด (concept) ในการเก็บภาพและข้อมูลเพื่อนำมารวบรวมเป็นผลงานเล่มในภายหลัง ดังเช่น ผลงานชุด “คือคนในความทรงจำ” ซึ่งเป็นการรวบรวมผลงานที่เกี่ยวข้องกับความประทับใจในตัวบุคคลในพื้นที่ต่างๆ ที่ไปพบ

“ก่อนเดินทางไม่ถึงกับคิดว่าจะเขียนเรื่องอะไรนะ สมมติผมไปศรีลังกา ผมจะทำเรื่องอะไร เวลาพูดถึงศรีลังกาทุกคนก็ต้องนึกถึงเรื่องโบราณสถาน ก็โอเค แต่ช่ายหาดละ เป็นยังไง เครื่องเทศละ ช้างที่โน่นเค้าฝึกกันยังไง เหมือนบ้านเรามียะ ประเด็นต่างๆ จะผุดขึ้นมา แล้วถ้าเราไปอยู่ในพื้นที่ เรายังเห็นประเด็นมันผุดขึ้นมามากมายกองที่เดียว...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, แพร่สุดสัปดาห์ 397: 148)

นอกจากการวางแผนการเดินทาง และวางแผนการทำงานที่กล่าวมาแล้ว การวางแผนรายรับรายจ่ายในชีวิตประจำวันเป็นอีกสิ่งหนึ่งที่นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญ เนื่องจากลักษณะทางวิชาชีพที่มีรายรับไม่แน่นอน

“...ต้องวางแผนการรับการจ่ายมาก แต่วางแผนได้แต่ไม่แน่นอน คือรายจ่ายของเราจะสม่ำเสมอ ในขณะที่เดียวกันถ้ามีโทรทางไกล ค่าใช้จ่ายก็จะเพิ่มขึ้นมาหน่อย ในขณะที่รายรับแต่ละเดือนไม่แน่นอน ในขณะที่เดียวกันต้องมีเงินเก็บ ผมจะเป็นคนเก็บเงิน ไม่ใช่อะไรฟุ่มเฟือย...(ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ในประเด็นเดียวกัน ภาณุ ได้ให้ความเห็นว่า การเดินทางทำงานสารคดีอิสระสำหรับตนเองเป็นการเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตที่ต้องแลกกับการปรับตัวในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สามารถเดินทางทำงานสารคดีได้

“กว่าจะเดินทางได้ต้องเข้าใจว่าเราต้องเก็บเงินนะ นู๋รีเล็กสูบไปเลย เหล้าไม่กิน ไม่เที่ยว ผมเหมือนคนอยู่ในถ้ำนะ แต่ต้องเลือกไง ถ้าอยากเดินทางก็ต้องตัดส่วนเหล่านี้เพื่อให้มีเงินเดินทาง ที่นี้มันก็เป็นการลงทุน เป็นการทำงานเหมือนกัน แต่มันก็ได้สิ่งทำงานอย่างอื่นไม่มีให้ มันก็เป็นเรื่องที่โชคดี” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, แพรวสุดสัปดาห์ 397: 150)

แม้ลักษณะทางวิชาชีพดังกล่าวเป็นข้อจำกัดที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ แต่ในความเห็นของ ภาณุ มณีวัฒนกุล นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าปัจจัยสำคัญที่สุดในการตัดสินใจเลือกอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระสำหรับตนเองคือ ความรัก ความพอใจในการทำงานสารคดีและความพอใจในรูปแบบการใช้ชีวิตในการทำงานสารคดีอิสระ โดยเข้าใจลักษณะทางวิชาชีพและยอมรับเงื่อนไขทางวิชาชีพได้

“สิ่งสำคัญอยู่ที่ความรักนะ ผมรักมากเลยงานสารคดีนี้ แล้วก็ความชอบที่ได้ทำงานที่เป็นอิสระ แล้วก็สามารถที่จะตอบสนองความต้องการของผมได้ แล้วก็เลี้ยงชีพผมได้ เพียงแต่คุณต้องรู้ว่ามันไม่ใช่ได้ค่าตอบแทนสูง แต่มันได้มากกว่านั้น ของผมนี่มันไม่ใช่เรื่องของเงินมันเป็นเรื่องของ การพบคน เรื่องของใจ เรื่องของทุกอย่าง ตรงนี้คือสิ่งที่ทำให้เรามีกำลังใจที่จะทำต่อไปแล้วอยู่ได้” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะการดำเนินงานสารคดีอิสระในประเทศไทยที่กล่าวมา นักเขียนสารคดีอิสระที่จะสามารถทำงานได้อย่างต่อเนื่อง จึงต้องเข้าใจลักษณะทางวิชาชีพและสามารถดำเนินชีวิตได้ในเงื่อนไขทางวิชาชีพ คือนอกจากความรักในการทำงานสารคดีแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องมีการวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต นอกจากนั้น นักเขียนยังต้องมีวินัยในการทำงาน ซึ่ง

ในความเห็นของ ภาณุ เห็นว่าความสามารถในการทำงานอย่างต่อเนื่องสำหรับตนเองไม่ใช่ความมีระเบียบวินัยที่สามารถบังคับตนเองได้ แต่เป็นความสุขในการทำงานเขียนสารคดีที่เป็นกิจวัตรประจำวันแล้ว

“ผมไม่ชอบคำว่าระเบียบวินัยเลย การวางแผนการทำงานประจำวันของผม มันเป็นเรื่องชีวิตประจำวันไปแล้ว มันกลมกลืนเป็นธรรมชาติของผมในแต่ละวัน แต่ช่วงเวลาแล้วว่าจะทำอะไรบ้าง การเดินทาง การทำสารคดี การเขียนหนังสือกับการใช้ชีวิตของผม มันเป็นเรื่องเดียวกัน กลมกลืนกัน” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

นอกจากลักษณะทางวิชาชีพที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของ ภาณุ โดยตรง ในความคิดเห็นของนักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่าการเปิดรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระในปัจจุบันมีจำกัด นักเขียนที่สามารถประกอบอาชีพนักเขียนอิสระอยู่ได้ จึงจำเป็นต้องมีผลงานที่มีลักษณะเฉพาะ และสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระใหม่จำเป็นต้องมีความสามารถในการทำงานสารคดี และมีความอดทนอย่างยิ่ง

“...สำหรับนักเขียนใหม่ ผมว่าเป็นไปได้ทั้งนั้น เพียงแต่ว่าเค้าจะมีความอดทนแค่ไหน และมีฝีมือขนาดไหน และโดยเฉพาะคนในสังคมนี้ คนในแวดวงนี้เปิดกว้างให้กับเค้าแค่ไหน ให้โอกาสแค่ไหน สิ่งที่สำคัญคือต้องแหลมคม...มันอยู่ที่ใจ อยู่ที่ความรักของคุณที่จะทำงานนี้ บรรณาธิการเองก็ต้องให้โอกาส แต่บ้านเรายังโชคร้ายตรงนี้” (ภาณุ มณีวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ลักษณะทางอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย ที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ในความเห็นของ ภาณุ มณีวัฒน์กุล คือปัจจัยด้านผลตอบแทนที่ไม่สูงและไม่แน่นอน ซึ่งทำให้นักเขียนสารคดีอิสระต้องมีการวางแผนการทำงาน และแผนการเงินอย่างรอบคอบ อย่างไรก็ตาม สำหรับนักเขียนท่านนี้เป็นการเลือกแนวทางการดำเนินชีวิตตามที่ต้องการ โดยเข้าใจลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพดังกล่าว

แนวคิดวิชาชีพนิยม

นอกจากปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับลักษณะการประกอบวิชาชีพ สภาพแวดล้อมในการทำงาน และลักษณะการดำเนินการทางวิชาชีพแล้ว ในการศึกษาทัศนคติในการประกอบวิชาชีพ ซึ่งเป็นแนวคิด “วิชาชีพนิยม” ภาณุ มณีวัฒน์กุล ได้ให้ความเห็นว่าลักษณะการทำงานสารคดีอิสระเป็นวิถีการทำงานที่กลมกลืนสอดคล้องกับแนวทางการดำเนินชีวิตของตนเอง

“...ผมมองว่าการทำงานสารคดี มันกลมกลืนสอดคล้องกัน มันเป็นครรลองในชีวิตผม ผมกล้าพูดได้ว่างานทำสารคดีถ่ายทอดภาพของผมนี่ เป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตของผมเลย เพราะการเดินทางทำให้ผมได้อย่างอื่นด้วย ไม่ใช่ได้งานสารคดีอย่างเดียว มันทำให้ผมเข้าใจชีวิต ได้เรียนรู้โลก มันจึงเหมือนกับแนวทางการดำเนินชีวิตของผมโดยอัตโนมัติ...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

นอกจาก “ทัศนคติ” ที่ติดต่อการทำงานแล้ว จากการศึกษาทางแนวคิดวิชาชีพนียมยังพบว่า ภาณุ ยังได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาการทำงานและผลงานด้วยเช่นกัน ซึ่งในกรณีของนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความสำคัญกับการติดตามผลงานสารคดีจากสื่อต่างๆ นอกจากนั้น “กลุ่มเพื่อน” ยังมีส่วนในการให้คำแนะนำด้วย

“...(การพัฒนางาน) ผมทำหลายอย่าง ผมจะอ่านงานมาเทียบ อ่านงานของตัวเอง อ่านงานของฝรั่ง ดูรายการสารคดี และผมจะมีเพื่อนที่ไม่กี่คน เป็นบ.ก.และนักแปลอิสระอ่านงานเราเค้าจะเตือนเรื่องข้อมูล ภาษา วิธินำเสนอ...” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในส่วนปัจจัย “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ภาณุ ได้ให้ความคิดเห็นว่า เพื่อนร่วมวิชาชีพในวงการเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย ไม่มีอิทธิพลต่อการทำงานของตน เนื่องจากโดยทั่วไปมักไม่มีการวิพากษ์วิจารณ์ผลงานกัน แต่มีลักษณะความสัมพันธ์ในแง่การให้ความช่วยเหลือทางด้านข้อมูลมากกว่า

“...ไม่มีผลด้านมุมมองเลย นอกจากข้อมูลว่าไปที่ไหนมีอะไรบ้าง ติดต่อคนนั้นคนนี้ก็ต้องให้ข้อมูลอย่างจริงจัง เปิดเผยเต็มที่ เอื้ออำนวยกัน ให้เกียรติกัน แต่ลักษณะช่วยเหลือแบบวิจารณ์งานอย่างโน้นอย่างนี้ไม่มี แต่จะมีรุ่นน้องที่ผมจะพูดตรงๆเลย เค้าไม่โกรธ...ผมว่าการวิจารณ์งานเหมือนหอมผ้าตัดเจ็บหน่อยแต่เค้ารักษา มันสำคัญมาก แต่ทุกวันนี้ไม่มี” (ภาณุ มณีวัฒนกุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลการพัฒนาอาชีพของ ภาณุ มณีวัฒนกุล ที่ได้นำเสนอมา กล่าวได้ว่าการตัดสินใจเลือกอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้ เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน จนเห็นว่าลักษณะทางอาชีพสามารถตอบสนองความต้องการในการเลือกรูปแบบการดำเนินชีวิตที่เหมาะสมกับพื้นฐานความสนใจและอุปนิสัยของตน โดยกระบวนการพัฒนาทางอาชีพของนักเขียนท่านนี้เริ่มต้นจากพื้นฐานความสนใจในการอ่าน และการเดินทางตั้งแต่วัยเด็ก จนพัฒนาเข้าสู่ชีวิตการ

ทำงานในวงการสิ่งพิมพ์ตั้งแต่จบชั้นมัธยมศึกษา ทำให้กระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของนักเขียนท่านนี้เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานด้วยตนเอง จนสามารถพัฒนาการทำงานอย่างมีรูปแบบเฉพาะ ซึ่งเป็นปัจจัยเงื่อนไขสำคัญต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในโอกาสต่อมา

ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ

ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระสารคดีชีวิตสัตว์ป่า และเรื่องราวเกี่ยวกับการดำรงชีวิตในป่า มีผลงานนำเสนอทั้งในฐานะนักเขียนอิสระที่มีคอลัมน์ประจำ และงานสารคดีตามโอกาสทางนิตยสาร นอกจากนี้ ม.ล.ปริญญากร ยังมีผลงานสารคดีเล่มที่ได้จัดพิมพ์ออกมาได้แก่ ดงพญาไฟ ตำนาน และลูกผู้ชาย, บนเส้นทางของการค้นหา และ ชีพจรชีวิต

ชีวิตในวัยเด็กของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ เติบโตขึ้นมาในสภาพแวดล้อมที่อยู่กับป่าและธรรมชาติ ในครอบครัวของ “นักนิยมไพร” รุ่นบุกเบิก ม.ร.ว.ปริญญากร วรวรรณ บิดาที่ได้ตัดสินใจเลือกการทำให้เป็นอาชีพ และตั้งรกรากอยู่ในตำบลปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา โดยครอบครัวทางฝ่ายมารดามีคุณตาเป็นนักกีฏวิทยาชาวฟิลิปปินส์ ทำหน้าที่เก็บตัวอย่างนก และสัตว์บางชนิดให้กับสถาบันสมิธโซเนียน ชีวิตในวัยเด็กของ ม.ล.ปริญญากร จึงอยู่ในสภาพแวดล้อมที่ใกล้ชิดอยู่กับป่า และเรื่องราวของป่ามาโดยตลอด จนกระทั่งเมื่อถึงวัยเรียนในระดับอุดมศึกษาในสาขาวิชาเกษตรกรรมที่วิทยาลัยเกษตรกรรมเจ้าคุณลาดกระบังในกรุงเทพมหานคร จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาต่อด้านการเลี้ยงโคนมในประเทศเดนมาร์ก เมื่อกลับมา ม.ล.ปริญญากร ได้เข้าทำงานในโรงงานเหล็กเคลือบดีบุก ด้วยความคิดเพื่อรวบรวมทุนไว้ทำฟาร์มโคนม และในระหว่างนั้น ม.ล.ปริญญากร ได้ใช้เวลาว่างศึกษาดูนกอยู่เสมอ และได้เริ่มบันทึกเรื่องราวของนกและป่าอย่างจริงจัง เมื่อโอกาสเอื้อ ม.ล.ปริญญากร จึงได้ส่งงานเขียนสารคดีและภาพถ่ายเรื่องการดูนกเสนอนิตยสาร “แคมป์ปิ้ง” เป็นแห่งแรก จากนั้นจึงได้ถูกชักชวนให้ทำงานเขียนอย่างจริงจัง จนในที่สุดจึงได้ตัดสินใจลาออกจากการทำงานประจำในโรงงานอุตสาหกรรมเหล็กมาทำงานเขียนอิสระอย่างจริงจัง ด้วยความพอใจกับชีวิตและการทำงานที่ได้อยู่กับป่าและธรรมชาติ

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลปัจจัยที่เกี่ยวข้องกระบวนการพัฒนาทางอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ในวัยเด็กของ ม.ล.ปริญญากร พบว่าสภาพแวดล้อมทาง “ครอบครัว” คือปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานความสนใจเกี่ยวกับป่าและธรรมชาติ และการพัฒนาความรู้ความสามารถที่เอื้อต่อการทำงานสารคดีชีวิตสัตว์ป่าในโอกาสต่อมา กล่าวคือ การเติบโตในครอบครัวชาวไร่ในยุคบุกเบิกในเขตอำเภอปากช่องในยุคที่พื้นที่ป่ายังสมบูรณ์ทำให้ ม.ล.ปริญญากร ได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับป่าและธรรมชาติมาโดยตลอด นอกจากนั้น สภาพแวดล้อมในครอบครัวที่บิดามีความสนใจเรื่องของป่าและพื้นฐานทางครอบครัวของมารดา ทำให้ได้มีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความเข้าใจในเรื่องของป่าและธรรมชาติมากกว่าเด็กทั่วไป นอกจากนั้น ยังทำให้ได้เรียนรู้ทักษะในการติดตามสัตว์ป่า ซึ่งเป็นคุณสมบัติสำคัญสำหรับการทำงานถ่ายภาพสารคดีสัตว์ป่าในโอกาสต่อมา

“...ครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญส่วนหนึ่ง เนื่องจากเกิดในต่างจังหวัด โดยมีคุณพ่อคุณแม่ทำไร่... พ่อชอบอ่านหนังสือและชอบสะสมหนังสือต่างๆ ทั้งไทยอังกฤษ โดยเฉพาะ National Geographic จึงทำให้เกิดความซึบซับกับภาพสวยๆ ของทั้งป่า นก และสัตว์ป่าอื่นๆ อย่างมาก และโดยเฉพาะครอบครัวของแม่เป็นพรานป่า จึงถูกปลูกฝังเรื่องราวของป่าและสัตว์ป่ามาโดยตลอด” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

ในด้านพื้นฐานความสนใจในการถ่ายภาพ จากการศึกษายังพบว่า “บิดา” เป็นผู้สนับสนุนให้เกิดความสนใจการถ่ายภาพ ซึ่งเมื่อได้ฝึกฝนทักษะในการถ่ายภาพมากขึ้นเมื่อมาประกอบกับประสบการณ์ในการใช้ชีวิตในสภาพแวดล้อมในวัยเด็กยังเกิดเป็นแรงบันดาลใจในการทำงานสารคดีต่อมาด้วย

“ผมรู้จักกล้องถ่ายรูปเมื่อคุณพ่อให้กล้องนิคอนเก่าๆ มาลองหัดตัวหนึ่ง ผมเริ่มรู้ว่าผมอาจจะเป็นพรานได้โดยไม่ต้องฆ่า เป็นพรานที่อาจแตกต่างกับนายพรานคนอื่นๆ อยู่บ้าง เพราะผมถือกล้องแทนปืน” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, 2538: คำนำ)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมากล่าวได้ว่า สภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็กของนักเขียนท่านนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานด้านความสนใจ ความรู้ ความสามารถ ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความสนใจและการฝึกฝนทักษะความสามารถในโอกาสต่อมา นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่าสภาพแวดล้อมทาง “ครอบครัว” ในขณะนั้นยังมีส่วนสำคัญที่ทำให้เกิดความสนใจในอาชีพ จากการที่บิดาเป็นนักสะสมหนังสือเกี่ยวกับป่า และจากการได้รู้จักนักเขียนบางท่านในวัยเด็กด้วย ซึ่ง ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ได้บันทึกไว้ใน “คำนำ” ในหนังสือ “บนเส้นทาง การค้นหา” ซึ่งเป็นความประทับใจที่เกิดจากการอ่านงานเขียนของ อาจันต์ ปัญจพรรค์ และการได้พบนักเขียนท่านนี้ในวัยเด็ก

“คุณพ่อผมท่านเรียนเกษตรจากแม่โจ้ และมีโอกาสไปอยู่อเมริกาหลายปี บ้านในไร่ จึงเต็มไปด้วยหนังสือ ผมชอบดูรูปสัตว์ป่าสวยๆ ในนิตยสารแนลจีโอกราฟิก ผมชอบอ่านชุด “เหมืองแร่” ของคุณอาจิ้นต์ บัญจพวรรค์ ชุดเพื่อนครโดยคุณรงค์ วงษ์สวรรค์ ในบางตอนของคุณอาจิ้นต์ ท่านมีโอกาสมาร่วมวงสนทนารอบกองไฟกับชาวไร่ยุคนุกเบิกของปากช่อง ท่านบรรยายบุคลิกของทุกคนไว้อย่างแจ่มชัด รวมทั้งคุณพ่อของผม คุณอาจิ้นต์บอกว่าขณะผู้ใหญ่คุยกันอย่างออกรส มีเด็กๆ หลายคนวิ่งเล่นอยู่รอบๆ ผมทักทักเอาว่า ผมเป็นหนึ่งในเด็กๆ อันเป็นตัวละครของท่านด้วย...มันเป็นภาพความทรงจำที่แจ่มชัด และทำให้รู้่านอกจากเป็นพรานแล้ว ผมอยากเป็นนักเขียน...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, 2538)

ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ได้บันทึกไว้ในบทคำนำ หนังสือ “บนเส้นทางการค้นหา” ให้ความฝันที่อยากเป็นนักเขียนเลื่อนไป เมื่อครอบครัวย้ายกลับเข้ามาอยู่ในกรุงเทพฯ แต่ด้วยสภาพแวดล้อมในวัยเด็กอยู่กับธรรมชาติและชีวิตการทำสิกรรมมาโดยตลอดทำให้นักเขียนท่านนี้เติบโตขึ้นมาด้วยพื้นฐานอุปนิสัยที่รักความเป็นอิสระ และความสนใจการทำสิกรรม จึงได้เลือกศึกษาทางด้านเกษตรกรรมในระดับอุดมศึกษา จากนั้นได้เดินทางไปศึกษาต่อด้านการเลี้ยงโคนม ในประเทศเดนมาร์ก และเมื่อสำเร็จการศึกษา ม.ล.ปริญญากร ได้เข้าสู่ชีวิตการทำงานครั้งแรกในโรงงานอุตสาหกรรมเหล็กเคลือบตีบุกด้วยความคิดที่ต้องการสะสมเงินทุนเพื่อทำฟาร์มโคนม โดยในระหว่างนี้ ม.ล.ปริญญากร ได้ใช้เวลาว่างในการเดินทางศึกษาดูนก และเริ่มบันทึกภาพอย่างจริงจัง จนกระทั่งได้ส่งงานเขียนสารคดีเกี่ยวกับการดูนกให้กับนิตยสาร “แคมป์ปิ้ง” เป็นชิ้นแรก จากนั้นได้มีโอกาสทำงานเขียนมาอีกกระยะหนึ่ง จนในที่สุด ม.ล.ปริญญากร ได้ตัดสินใจลาออกจากการ ทำงานประจำ หลังจากที่ได้ใช้เวลาในในอุตสาหกรรมเหล็กเคลือบตีบุก เมื่อมั่นใจว่าอุปนิสัยของตนไม่เหมาะกับงานที่ทำอยู่

“โดยส่วนตัวไม่ชอบและไม่คุ้นเคยกับการที่จะต้องใช้ชีวิตที่ถูกครอบงำด้วยกำหนดเวลา หรืออยู่ในระบบระเบียบของการทำงานในแต่ละที่มากนัก...ระหว่างที่ทำงานอยู่ในโรงงานก็เริ่มรู้ตัวแล้วว่าอยู่ในที่ที่ผิด ไม่เหมาะกับตัวเอง พอสบโอกาส และเวลาที่เหมาะสมจึงได้หักเหและก้าวเข้าสู่แวดวงของนักเขียนสารคดีอิสระ...เหตุผลที่ทำให้เลือกอาชีพนี้ เพราะผมมีความรัก และสนใจในงานประเภทนี้ รักในงานเขียน และการได้สัมผัสกับวิถีชีวิตที่แตกต่างออกไปทั้งจากคน และสัตว์ป่า...และการที่ไม่เลือกเป็นนักเขียนฯ ในองค์กรก็เพราะผมไม่ชอบถูกกำหนด ถูกจำกัดกรอบของข้อเขียน จำกัดระยะเวลา จำกัดงบประมาณ...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

หลังจากได้ส่งบทความเกี่ยวกับการดูนกไปลงในนิตยสาร “แคมป์ปิ้ง” แล้ว นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเพื่อนในกลุ่มที่สนใจธรรมชาติมีส่วนต่อการแนะนำเข้าสู่อาชีพอย่างจริงจัง

“...ความรู้จักคุณสุรจิต จามรมาน นักเขียนฟรีแลนซ์ อสท. ขณะนั้น ไปดูนกกัน คุณดวงดาว สุวรรณรังษี บก. ไปด้วย เลยชวนให้เขียนเรื่องลง อสท. เพราะเห็นว่าเขียนเรื่องได้ จุดนี้จึงเป็นการเริ่มต้นอย่างจริงจังในการทำงานสารคดี...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมากล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อ “โอกาส” และ “ความสามารถ” ในการเข้าพัฒนาเข้าสู่อาชีพของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ คือปัจจัยพื้นฐานทางด้านความสนใจ ความรู้ ความสามารถ ที่ได้รับการปูพื้นฐานจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็ก แม้ในกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพ นักเขียนท่านนี้ไม่ได้ศึกษามาโดยตรง แต่พื้นฐานอุปนิสัย ความสนใจ ความรู้ ความสามารถ ที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่วัยเด็กทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระอย่างมีรูปแบบเฉพาะได้ ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าการถ่ายภาพสารคดีชีวิตสัตว์ป่า นักเขียนจำเป็นต้องมีทักษะความสามารถพิเศษในติดตามถ่ายภาพสัตว์ป่า นอกจากนั้น เพื่อนร่วมวิชาชีพยังมีบทบาทต่อการแนะนำให้เข้าสู่อาชีพด้วย

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

จากการศึกษาผลงานของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ พบว่าความโดดเด่นในผลงานของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่การถ่ายภาพชีวิตสัตว์ป่า และงานเขียนเกี่ยวกับเรื่องราวชีวิตสัตว์ป่าและชีวิตในป่า ซึ่งพบว่าในประเทศไทยมีงานเขียนสารคดีในรูปแบบดังกล่าวน้อย ทั้งนี้ นอกจากความสามารถในการถ่ายภาพ และการเขียนแล้ว นักเขียนยังจำเป็นต้องมีทักษะในการติดตามสัตว์ป่าและการใช้ชีวิตในป่าเพื่อชুমถ่ายภาพสัตว์ด้วย ซึ่ง ม.ล.ปริญญากร ได้ให้ความเห็นว่าทักษะความสามารถดังกล่าวได้รับการถ่ายทอดจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัวมาโดยตลอด

“...สิ่งหนึ่งที่ผม “เป็น” และคิดว่าไม่ “อ่อนด้อย” กว่าคนอื่นนักก็คือการเป็น “พราน” คุณตาของผมเป็นคนฟิลิปปินส์ ทำงานเป็นลูกจ้างสถาบันสมิธโซเนียน ถูกส่งมาเก็บตัวอย่าง

นกและสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม... พี่ชายสองคนของคุณแม่เป็นลูกจ้างเก็บตัวอย่างนกและสัตว์ป่าให้กับ MR.BEN KING และนายแพทย์บุญส่ง เลขะกุล... ผมโตมากับ“ป่า” และ “ป่าน” ก็ว่าได้... ทุกคนที่ผมรู้จักเป็นพรานและสอนให้ผมรู้จักกับการล่า ผมแยกรอยเท้าสัตว์ได้ ดูแสงสะท้อนของดวงตาเวลาส่องไฟว่าเป็นสัตว์ชนิดใด... เหล่านี้คือสิ่งที่คุ้นเคย ผังใจและหวังว่าวันหนึ่งเมื่อโตขึ้นผมจะเป็นพรานบ้าง...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, 2538: คำนำ)

นอกจากทักษะความสามารถในการติดตามสัตว์ป่าและการใช้ชีวิตในป่า นักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่าความชำนาญในการทำงานที่เกิดขึ้นจากประสบการณ์ในการทำงาน ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถ และโอกาสในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระอย่างต่อเนื่องด้วย

“ความสามารถเฉพาะตัวของนักเขียน คือสิ่งที่สำคัญที่สุด เราจำเป็นจะต้องแสดงแนวทางของข้อเขียน และความคิดเห็นของตนเองอย่างเด่นชัด ความเป็นตัวของตัวเราสามารถสื่อข้อเขียนให้ผู้อ่านได้อย่างแจ่มชัด ใช้ภาษาที่ไม่สลับซับซ้อน ความเป็นตัวของตัวเองอย่างเด่นชัดในงาน และความชำนาญในงาน คือข้อสรุปทั้งหมด” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

ในส่วนของถ่ายทอดเรื่องราวด้วยทักษะการเขียน จากการศึกษาพบว่าความโดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะในผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่ การนำเสนอเรื่องราวความสัมพันธ์ของชีวิตในผืนป่าในมุมมองของการดิ้นรนเพื่อมีชีวิตอยู่ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการติดตามผลงานของนักเขียนที่ชื่นชอบยังมีอิทธิพลต่อมุมมองในการนำเสนอผลงานของตน

“สำหรับงานเขียน ผมยินดีจะบอกว่า ส่วนหนึ่งผมได้รับอิทธิพลมาจากพี่เสก-คุณเสก สรรค์ ประเสริฐกุล ผมเคยร้องไห้เมื่ออ่านงานที่ท่านเขียนเกี่ยวกับนกขุนทอง ท่านเป็นต้นแบบของผมในการมอง “ชีวิต” ด้วย “ชีวิต” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, บนเส้นทางของการค้นหา, 2538 : คำนำ)

นอกจากปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน และความสามารถในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ม.ล.ปริญญากร ยังเห็นว่ามีปัจจัยภายนอกที่เป็นส่วนสนับสนุนสำคัญต่อโอกาสและความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ คือ ความเข้าใจจากครอบครัวและการให้คำแนะนำจากกลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพในระยะเริ่มแรก

“ครอบครัวต้องมีความเข้าใจลักษณะงานและอื่นๆ ในงาน คือไม่กังวลมาก ...โดยส่วนตัวคิดว่าขึ้นอยู่กับแต่ละคู่ว่าคิดเห็นยังไง มันคงค่อนข้างยาก สำหรับคู่สมรสที่มีความคิดเห็นไปคนละทาง ...พ่อแม่พี่น้องสามารถช่วยเหลือได้กรณีฉุกเฉินช่วยสนับสนุนในบางครั้ง เช่น ถ้าต้องซื้ออุปกรณ์ใหญ่อาจจ่ายเงินให้ก่อน” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

“ระหว่างการเดินทาง (บนสายวิชาชีพนักเขียน) ทำให้ผมได้มีโอกาสรู้จักเพื่อนหลายคน ผู้ยินดีช่วยเหลือให้ความต้องการจะเป็น “นักเขียน” ของผมเป็นความจริง โดยเฉพาะคุณธีรภาพ โลหิตกุล และ คุณมนตรี จุฑะพุทธิ” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, บนเส้นทาง การค้นหา, 2538: คำนำ)

กล่าวได้ว่า ในความคิดเห็นของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ในด้านความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดี นักเขียนท่านนี้เห็นว่า สิ่งสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อโอกาสและความสามารถในการทำงานสารคดีอิสระคือ การสร้างสรรค์ผลงานที่โดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะตัว ซึ่งในกรณีของนักเขียนท่านนี้ ปัจจัยภูมิหลังทางครอบครัว การติดตามผลงานของนักเขียนที่ชื่นชอบ และความชำนาญในการทำงานเป็นปัจจัยสำคัญต่อโอกาสและความสามารถดังกล่าว นอกจากนั้น ความสามารถในการประกอบวิชาชีพยังได้รับการสนับสนุนจากครอบครัว และการให้คำแนะนำในการทำงานในระยะแรกจากเพื่อนร่วมวิชาชีพ

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

นอกจากปัจจัยความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีรูปแบบเฉพาะแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องมีความสามารถในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ซึ่ง ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ให้ความสำคัญกับการทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ เพื่อวางแผนการทำงานให้สื่อแต่ละสื่อ ทั้งในด้านการเลือกเรื่อง แนวเรื่อง วิธีการนำเสนอ ตลอดจนรับทราบเวลาในการส่งมอบงานตั้งแต่เริ่มรับงาน ซึ่งจะทำให้นักเขียนสารคดีอิสระสามารถวางแผนการทำงานให้สอดคล้องกับงานอื่น และตรงตามวัตถุประสงค์ขององค์กรสื่อ ในขณะเดียวกัน นักเขียนต้องแสดงความเป็นตัวของตัวเองในผลงานอย่างชัดเจน ซึ่งเป็นการทำความเข้าใจร่วมกันก่อนการทำงาน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าจะทำให้ไม่มีปัญหาเมื่อส่งมอบงาน

“...ในฐานะนักเขียนอิสระ เมื่อได้รับการติดต่อจากองค์กรสื่อต่างๆ แล้ว เราจะต้องทราบถึงกำหนดระยะเวลาส่งมอบงานในแต่ละชิ้นต่อสื่อ เพราะจะทำให้สามารถกำหนด และวางกรอบของงาน และระยะเวลาในการทำงานแต่ละชิ้นได้ว่า จะใช้เวลาอย่างน้อยเพียงใด... ประกอบกับเมื่อแรกรับงานต้องทำความเข้าใจในสื่อแต่ละสื่อให้ได้ก่อนว่าเขาต้องการอะไรกับงานของเรา ต้องการเรื่องหนักเบาเพียงใด เมื่อคุยกันแล้ว เราเองจะต้องกำหนดแนวทางของเราเองต่อสื่อชิ้นๆ ให้ได้ก่อน เมื่อส่งมอบงานไปแล้วก็จะไม่มีปัญหา” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

ด้วยวิธีการทำงานดังกล่าว จากประสบการณ์ทำงานสารคดีที่ผ่านมากกว่า 10 ปี ทำให้นักเขียนท่านนี้ไม่พบความขัดแย้งในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อแต่อย่างใด ในขั้นตอนการทำงานยังพบว่าองค์กรสื่อเข้ามาเกี่ยวข้องกับการทำงานน้อยมาก ทั้งนี้ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ได้ให้ความเห็นว่าเนื่องจากที่ผ่านมามีได้ทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อก่อนทำงาน โดยยังสามารถเสนอผลงานที่ได้แสดงความเป็นตัวตนของตนเองอย่างชัดเจน นอกจากนั้นยังสามารถรับผิดชอบการส่งมอบงานได้ตามกำหนดเวลา

“ในการทำงานของตนเอง องค์กรสื่อจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับตนเองน้อยมาก ถ้าสามารถรับผิดชอบงานได้อย่างตรงเวลา...การทำงานที่ผ่านมา แต่ละองค์กรจะยื่นจุดประสงค์ความต้องการในงานของตนเอง โดยไม่จำกัดขอบเขตหน้าที่เขียนและข้อความต่างๆ และไม่มีมีการขัดเกลาสำนวนการเขียนของตนเอง เพราะเนื่องจากตนเองได้แสดงความเป็นตัวของตัวเองอย่างเด่นชัดในงาน ...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

เมื่อได้ภาพ และได้กำหนดเรื่องที่จะเขียนแล้ว ในขั้นตอนการเขียน ม.ล.ปริญญากร เห็นว่าการเริ่มต้นงานเขียน เป็นขั้นตอนที่สำคัญที่สุดและยากที่สุดในกระบวนการเขียน ซึ่งเมื่อเริ่มต้นได้แล้ว เนื้อหาสาระอื่นจะตามออกมาในที่สุด อย่างไรก็ตามในด้าน “เทคนิคและวิธีการเขียน” สิ่งที่น่าเขียนท่านนี้คำนึงถึงคือ “จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ” และ “ผู้อ่าน” ซึ่งสะท้อนออกมาในการเลือกเรื่องและการใช้ภาษาให้เหมาะสมกับผู้อ่าน

“ในการเขียน องค์ประกอบที่คำนึงถึงเป็นหลักคือ “เจ้าของสื่อ” เราควรทราบก่อนว่าสื่อชิ้นๆ เป็นสื่อประเภทใด ต้องการเนื้อหาหนักเบาเพียงใด ไม่ใช่ไปคนละทิศละทางกับกลุ่มเป้าหมายของหนังสือ อีกองค์ประกอบหนึ่ง “ผู้อ่าน” ต้องทราบด้วยว่า กลุ่มผู้อ่านของแต่ละสื่อ

นั่นเป็นกลุ่มโต ต้องการอะไรบ้างในงานของเรา ใช้ภาษาที่สามารถสื่อข้อเขียนให้กับผู้อ่านได้อย่างแจ่มชัด ให้ผู้อ่านได้รับและซึมซับกับข้อเขียนของเรา ซึ่งตรงนี้ค่อนข้างยากพอสมควร โดยเฉพาะกับสารคดีเกี่ยวกับสัตว์ป่า แต่งานก็จะค่อยๆ ปรับตัวเองได้ในที่สุด...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากการกำหนดการเขียนโดยคำนึงถึงความต้องการขององค์กรสื่อและผู้อ่านแล้ว จากการศึกษาผลงานและข้อมูลของนักเขียนท่านนี้ยังพบว่า การให้ความหมายคำว่า “สารคดี” ยังมีอิทธิพลต่อผลงาน ในการนำเสนอข้อมูล และการกำหนดแนวการเขียนด้วย ซึ่งในกรณีของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ได้เน้นความหมายที่การนำเสนอข้อมูลความจริง ด้วยวิธีการนำเสนอที่เป็นกลาง

“งานสารคดี คือเรื่องจริง ซึ่งจะต้องระมัดระวังเป็นพิเศษในข้อเขียน การใช้ถ้อยคำ ระบุวัน เวลา สถานที่ การใช้ถ้อยคำควรเป็นกลาง ไม่ควรชี้แนะไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง จนเกินไป การบ่งบอกสถานที่และสถานภาพของสัตว์ป่า และป่า จะต้องเป็นข้อมูลที่มีพื้นฐานมาจากความเป็นจริง ไม่สามารถเขียนจากความรู้สึกหรือความไม่รู้จริงได้ ทุกอย่างจะต้องเป็นข้อมูลจริง และสามารถยืนยันที่ไปที่ไปได้อย่างชัดเจน” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากในขั้นตอนการทำงานที่นักเขียนสารคดีอิสระ ท่านนี้เป็นผู้มึบบทบาทในการกำหนดเรื่อง โดยคำนึงถึงจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ ความเป็นตัวของตัวเองในการทำงาน และผู้อ่านแล้ว ยังพบว่าในกรณีการทำงานสารคดีชีวิตสัตว์ ที่ต้องติดตามถ่ายภาพสัตว์ป่าซึ่งมีจำนวนน้อยในปัจจุบัน ปัจจัย “สภาพธรรมชาติ” และช่วงจังหวะที่จะได้พบและสามารถถ่ายภาพสัตว์ป่าได้ เป็นตัวแปรสำคัญอีกประการหนึ่ง ซึ่งจากประสบการณ์การทำงานของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ พบว่าในบางครั้งไม่สามารถทำงานตามแผนที่วางไว้ได้

“...ในการทำงาน องค์กรสื่อไม่ได้เป็นตัวกำหนดงานของตนเอง ตนเองเป็นคนกำหนดงานของตนเองให้กับสื่อในแต่ละเดือน เมื่อออกไปทำงานแต่ละครั้งจะได้อะไรกลับมา นั่นคือเรื่องที่ถูกเลือกโดยธรรมชาติ โดยเฉพาะงานเกี่ยวกับสัตว์ป่ายังไม่สามารถกำหนดได้ว่าจะได้อะไรกลับมาในทริปนั้นๆ ก็มีบ้างที่บางสื่ออาจเน้นเรื่องบางเรื่อง แต่ในงานของผม เรื่องที่ในบางสื่อต้องการอาจจะไม่ได้ในเดือนนั้น อาจเป็น 3-4 เดือนหรือในปีนั้นอาจไม่ได้เลยเพราะไม่มีสัตว์ป่าให้ถ่ายภาพ...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อการทำงานของ ม.ล.ปริญญากร ในการเลือกรื่องและประเด็นการนำเสนอ การใช้ภาษา อย่างไรก็ตาม ในการเลือกรื่องและประเด็นการนำเสนอ นักเขียนเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดเรื่อง โดยคำนึงถึงปัจจัยจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ ผู้อ่าน นอกจากนั้น “ปัจจัยธรรมชาติ” ยังเป็นส่วนสำคัญต่อเรื่องที่ปรากฏออกมาสู่สาธารณชนในการนำเสนองานสารคดีชีวิตสัตว์ป่าด้วย

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

นอกจากนักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถในการทำงานสารคดีที่โดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะของตนเอง และสอดคล้องกับจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อแล้ว ด้วย “ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ” ในประเทศไทยที่นักเขียนสารคดีอิสระคือผู้ทำงานอิสระที่ต้องรับผิดชอบการจัดการการทำงานต่างๆ และรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงานด้วยตนเอง ในขณะที่ระบบผลตอบแทนยังเป็นอุปสรรค และช่องทางสื่อมีจำกัด ลักษณะเหล่านี้ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะแรกของการเข้าสู่อาชีพ ในกรณีของ ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ เมื่อเริ่มทำงานงานเขียนสารคดีอิสระอย่างจริงจัง ได้ให้ความเห็นว่าเป็นงานที่สนุกตื่นเต้น ทำทหายความสามารถและความอดทนของตนเองอย่างยิ่ง ในขณะที่เดียวกันเห็นว่าเป็นงานที่ยากและมีอุปสรรค ทั้งจากความไม่เห็นด้วยของคนในครอบครัว และลักษณะการทำงานอิสระที่นักเขียนต้องรับผิดชอบการทำงานด้วยตนเอง ทำให้นักเขียนสารคดีอิสระต้องทำงานหนักภายใต้ความกดดัน

“...ความเข้าใจของครอบครัวจำเป็นมากสำหรับการเริ่มต้น ระยะแรกมีปัญหาพอสมควร คือผู้ใหญ่จะไม่เห็นด้วย ด้วยความห่วงใย แต่ก็ไม่ได้คัดค้าน แต่สิ่งที่ต้องทำคือต้องพิสูจน์ให้เห็นว่าอยู่ได้ ต่อมาเมื่อได้รับการยอมรับผ่านผลงานที่ออกมา คำก็ยอมรับ ภูมิใจ และต้องให้เค้าเห็นว่าสิ่งที่ได้ รับจากงานนั้นมีมากกว่าเงิน...” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น การทำงานในระยะแรกของการทำงานถ่ายภาพสารคดีชีวิตสัตว์ป่า ม.ล.ปริญญากร ยังพบว่าอุปสรรคในการทำงาน เนื่องจากลักษณะของการดำเนินงานต้องเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายในการเดินทาง และการขออนุญาตจากกรมป่าไม้เพื่อเข้าพื้นที่ป่า

“ปัญหาและอุปสรรคคือค่าใช้จ่ายต่างๆ ที่ค่อนข้างสูงมากสำหรับงานในแต่ละครั้ง เช่น ค่าฟิล์ม ค่าเดินทาง ค่าเบี้ยเลี้ยงผู้ช่วยเหลือและประสานงานของเรา ปัญหาจากการไม่ได้รับความร่วมมือจากองค์กรของรัฐบางแห่ง ไม่อนุญาตให้เข้าพื้นที่ นอกจากไปในนามขององค์กรสื่อบางแห่ง” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม เมื่อมีประสบการณ์การทำงานไปในระยะหนึ่ง นักเขียนจะเกิดความคุ้นเคยกับการทำงานในบางพื้นที่และคนในพื้นที่มากขึ้น ทำให้เกิดความสะดวกและความคล่องตัวในการทำงานในพื้นที่ยิ่งขึ้น

“...โดยส่วนตัวพอทำงานเนี่ยนานก็ช่วยในแง่การเข้าพื้นที่ง่ายขึ้น แต่ก็ต้องทำตามกฎระเบียบในการเข้าพื้นที่ แต่การรู้จักส่วนตัวไม่ได้ช่วยทั้งหมดแต่ช่วยได้บ้าง บางครั้งก็ถูกปฏิเสธในบางพื้นที่ที่ไม่คุ้น ซึ่งในกรณีนี้การติดต่อเป็นองค์กรจะสะดวกกว่าแต่ถ้าเป็นที่คุ้นเคยกับเจ้าหน้าที่และพื้นที่ ความคุ้นเคยนี้จะทำให้ทำงานได้สะดวกกว่า ทั้งมีเจ้าหน้าที่ที่คุ้นเคยที่เคยทำงานมาจะช่วยให้ได้มาก” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากลักษณะในการดำเนินงานดังกล่าวเป็นอุปสรรคต่อการทำงานในระยะแรกแล้ว ในส่วนของการติดต่อกับองค์กรสื่อ นักเขียนสารคดีอิสระอาจได้รับการปฏิเสธจากองค์กรสื่อ อย่างไรก็ตาม ม.ล.ปริญญากร ได้ให้ความเห็นว่าการประกอบอาชีพนี้มีความเป็นไปได้ในประเทศไทย แต่นักเขียนต้องมีความอดทน และมีการเตรียมพร้อมในทุกสภาวะการณ์ และควรมีทุนสำรองในการทำงานในระยะแรกด้วย ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระใหม่จึงต้องสามารถสร้างสรรค์ผลงานให้เป็นที่ยอมรับ

“การที่จะประกอบอาชีพนี้ในประเทศไทยมีความเป็นไปได้อย่างมาก หากรัก และพร้อมที่จะเป็น และสามารถทนกับทุกๆ สภาวะที่อาจเกิดขึ้น โดยเริ่มแรกอาจจะเกิดความท้อ เมื่องานที่ผลิตออกมาถูกปฏิเสธจากองค์กรต่างๆ หรือตอบรับแต่ได้รับค่าตอบแทนน้อยกว่าค่าใช้จ่าย หรือองค์กรสื่อรับเรื่องไปแต่ยังไม่สามารถลงได้ทันที...ควรมีเงินทุนสำรองเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางแต่ละครั้ง พร้อมทั้งจะมีทุนหรือไม่มีทุนในทุกเมื่อ เพราะถ้าหากคิดว่าไม่คุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไปแล้วก็อาจท้อได้ ดังนั้น ถ้าจะเดินไปบนทางสายนี้จะต้องแสดงตัวตนและแนวทางการทำงานที่เด่นชัดออกมาให้เป็นที่ยอมรับให้ได้เสียก่อน ถึงจะได้เป็นตัวเลือกในลำดับต้นๆ ในการทำงานให้ที่ต่างๆ” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีความโดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับ และการเตรียมพร้อมในทุกสภาวะการณ์แล้ว ระบบการจ่ายผลตอบแทนในธุรกิจสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยที่เป็นระบบที่ล่าช้า และผลตอบแทนน้อย ปัจจัยเหล่านี้ทำให้นักเขียนฯ จำเป็นต้องวางแผนการทำงาน ดูแลด้านการเงิน และเคร่งครัดกับแผนงานที่วางไว้

“นักเขียนต้องเตรียมพร้อมที่จะเจอปัญหาเหล่านี้ เพื่อจะได้ไม่ท้อเมื่อต้องเผชิญ โดยเฉพาะในระบบเมืองไทย ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญมากกับระบบจ่ายนาน จ่ายทีหลังและจ่ายน้อย จะวางแผนยังไง...คุณสมบัติของนักเขียนอิสระควรจะต้องมีความรับผิดชอบต่องานของตนเองในแต่ละชิ้นเป็นอย่างสูง ความตั้งใจ สมာธิที่แน่วแน่ในการทำงาน เพราะเราไม่มีกรอบขององค์กรมาบีบบังคับการทำงาน เราต้องมีกฎและกติกาสำหรับตนเองอย่างเด่นชัด และเคร่งครัด” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

สำหรับการดูแลค่าใช้จ่ายในการเดินทาง เนื่องจากลักษณะการดำเนินงานสารคดีชีวิตสัตว์ป่า นักเขียนฯ ต้องเดินทางเข้าพื้นที่ป่าครั้งละหลายวัน จึงต้องมีการเตรียมการในการเดินทาง นอกจากนั้น เมื่อถึงพื้นที่ป่า นักเขียนมักต้องมีทีมผู้ช่วยในการเดินทางเข้าไปในพื้นที่ การดูแลงบประมาณในการเดินทาง จึงเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่ง สำหรับนักเขียนท่านนี้ได้ดูแลโดยการวางแผนการทำงานในการเดินทางแต่ละครั้งด้วย

“...ค่าใช้จ่ายในการเดินทางต้องระมัดระวังพอสมควร ควรตั้งงบในการเดินทางส่วนตัวไว้ แต่ไม่ใช่กำหนดจากค่าเรื่อง คือวางไว้คร่าวๆ วางงบในการเดินทางแต่ละครั้งควรใช้เท่าไร น่าจะเขียนได้ก็เรื่อง ...การที่มีเงินทุนสำรองเป็นค่าใช้จ่ายในการเดินทางแต่ละครั้งพร้อมที่จะมีทุนหรือไม่มีทุนในทุกๆ เมื่อ เพราะหากคิดว่าจะคุ้มกับค่าใช้จ่ายที่เสียไปในแต่ละทริปแล้วนั้นก็อาจทำได้” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

นอกจากความสามารถในการทำงานสารคดี และการจัดการทำงานที่ได้นำเสนอมาแล้ว ม.ล.ปริญญากร ยังให้ความสำคัญกับการพัฒนาผลงานและการเตรียมพร้อมในการทำงานเสมอ แม้ในกรณีของนักเขียนท่านนี้เป็นการทำงานสารคดีเฉพาะด้าน ซึ่งในประเทศไทยมีนักเขียนสารคดีในรูปแบบดังกล่าวน้อย โดย ม.ล.ปริญญากร ให้ความสำคัญกับการติดตามข้อมูลข่าวสาร และการเตรียมความพร้อมในการออกพื้นที่ ซึ่งพบว่าความสนใจในการพัฒนางานนั้นเกิดจากความสนใจของนักเขียนเอง

“...ผมเป็นคนค่อนข้างอิสระและสันโดษ ดังนั้นการที่จะเข้าไปข้องแวะกับคนรอบข้าง นั้นน้อยมาก สิ่งที่ผมจะต้องเตือนตัวเองอยู่ตลอดคือ ต้องทันต่อข่าวและเหตุการณ์ และความเคลื่อนไหวของเพื่อนที่อยู่ในแวดวงเดียวกันเสมอ และต้องศึกษาหาข้อมูลของสถานที่ทำงาน ของผมแต่ละแห่งอยู่ตลอดเวลาเช่นกัน เพื่อการเตรียมพร้อมเมื่อถึงเวลาปฏิบัติงานในพื้นที่ที่จะได้ปฏิบัติได้ถูกต้อง” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ความต้องการในการพัฒนาผลงานยังได้รับอิทธิพลบางส่วนจากเพื่อนร่วมวิชาชีพด้วย ซึ่งพบว่าการติดตามผลงานของเพื่อนนักเขียน และผลงานสารคดีต่างๆ มีอิทธิพลต่อความต้องการพัฒนาการทำงานสารคดีให้ดีขึ้น

“การที่ได้เห็นกลุ่มเพื่อนในแวดวงเดียวกันมีการพัฒนาไปสู่ทางที่ดีขึ้นก็เป็นแรงกระตุ้นให้ผมต้องพัฒนาตัวเองให้ดียิ่งๆ ขึ้นในงานแต่ละชิ้น” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

จากประสบการณ์การทำงานสารคดีอิสระที่ผ่านมา ม.ล.ปริญญากร ได้ให้ความเห็นว่า การนำเสนอผลงานให้เป็นที่ยอมรับจำเป็นต้องใช้เวลาในการพัฒนา ซึ่งสำหรับตนแล้ว ผลงานที่มีความโดดเด่น เป็นตัวของตัวเองอย่างชัดเจนเป็นปัจจัยสำคัญที่สุด ที่ทำให้สามารถทำงานสารคดีอิสระได้อย่างต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน แม้ในช่วงภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ที่ความต้องการผลงานจากนักเขียนสารคดีอิสระลดลง อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาดังกล่าว นักเขียนสารคดีอิสระท่านนี้ต้องระมัดระวังการใช้ชีวิตยิ่งขึ้น

“แรกเริ่มอาจไม่มีความมั่นใจในตนเองเท่าไรนัก ไม่มั่นใจในงานว่าเป็นที่ยอมรับ และต้องการของสื่อมากนักแค่ไหน แต่เมื่อแต่ละปีผ่านไป งานเขียนที่โดดเด่นและแปลกแยกออกมา และความชำนาญลึกๆ ของงาน มีการพัฒนาเป็นขั้นเป็นตอน จึงยืนอยู่ได้ตราบเท่าปัจจุบัน... ช่วงเศรษฐกิจดียอมรับว่าใช้ชีวิตสบายมาก พอเศรษฐกิจทรุด กระทบอย่างจังมาก ก็เริ่มรู้สึกตัวว่าต้องระมัดระวังเรื่องค่าใช้จ่ายและการใช้ชีวิตมาก นี่ก็เราทำงานตรงนี้มานานจนได้รับการยอมรับระดับหนึ่ง งานยังลดลง แต่ถ้าเป็นคนใหม่ละ จะมีช่องว่างตรงไหนสำหรับการเริ่มต้น” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมา ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ ได้สรุปถึงปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งเกี่ยวข้องกับปัจจัยประการ และปัจจัยเหล่านั้นต่างมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันโดยตรง อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้เห็นว่าปัจจัยที่มีความสำคัญที่สุดคือความสามารถในการทำงานที่มีความโดดเด่นเป็นตัวของตัวเอง

“การทำงานอย่างต่อเนื่องที่เป็นปัจจัยภายในตัวนักเขียนสารคดีอิสระคือ ต้องรับผิดชอบการทำงานของตนเองอย่างต่อเนื่อง รักษาภาวะเบียบและตรงต่อเวลาในการส่งมอบงาน มีการพัฒนางานเขียนของตนเองอย่างต่อเนื่อง ปัจจัยภายนอกคือมีการสนับสนุนจากครอบครัวอย่างต่อเนื่อง มีโอกาสได้ผลิตงานให้กับองค์กรสื่ออย่างต่อเนื่อง มีแรงสนับสนุนจากเพื่อนร่วมอาชีพเดียวกัน มีผู้อ่านที่ติดตามผลงานอย่างต่อเนื่อง...ปัจจัยเหล่านี้ควรจะต้องสัมพันธ์กันอย่างต่อเนื่อง ขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ด้วยลักษณะการทำงานสารคดีอิสระในประเทศไทย นักเขียนสารคดีอิสระ ต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการทำงานด้วยตนเอง ในขณะที่ระบบผลตอบแทนยังเป็นอุปสรรคต่อการประกอบอาชีพ ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีการวางแผนการทำงาน รับผิดชอบการทำงาน วางแผนการทำงานควบคู่กับการดูแลค่าใช้จ่ายในการทำงาน นอกจากนี้ นักเขียนอิสระใหม่ควรมีเงินสำรองในการทำระยะหนึ่ง มีความอดทน และมีความพร้อมในสภาวะการณ์ที่อาจเกิดขึ้น เนื่องจากความไม่แน่นอนทางอาชีพ อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่สำคัญที่สุดต่อความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระคือ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีที่โดดเด่น อย่างมีรูปแบบเฉพาะตน

แนวคิดวิชาชีพนิยม

จากประสบการณ์การถ่ายภาพและการเขียนสารคดีชีวิตสัตว์ป่ามา 10 กว่าปี กล่าวได้ว่าการเริ่มต้นเข้าสู่อาชีพช่างภาพ-นักเขียนสารคดีอิสระของ ม.ล.ปริญญากร เกิดจากการเห็นช่องทางจากการทำงานสารคดีที่ทำให้สามารถใช้ชีวิตอยู่ใกล้ธรรมชาติ ซึ่งเป็นสิ่งที่คุ้นเคยมาตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับป่า ความสนใจการถ่ายภาพและงานเขียน เมื่อมีจังหวะเวลา พื้นฐานเหล่านี้ทำให้นักเขียนท่านนี้ได้เข้าสู่การทำงานสารคดีอิสระจนได้รับการยอมรับ ถึงปัจจุบันนักเขียน ท่านนี้ได้ให้

ต้นฉบับ หน้าขาดหาย

ตำแหน่งช่างภาพและบรรณาธิการภาพนิตยสารอีกหลายฉบับ ก่อนที่จะมีโอกาสเริ่มทำงานเขียนสารคดีเชิงท่องเที่ยวต่างประเทศอย่างจริงจังในการทำงานประจำครั้งสุดท้ายที่นิตยสารแนวสารคดี “ดิ เอิร์ธ 2000” จากนั้นจึงออกมาทำงานอิสระ โดยมีผลงานสารคดีท่องเที่ยวและสารคดีภาพทางนิตยสารต่างๆ หลายฉบับ ปัจจุบัน สุทัศน์ มีผลงานตีพิมพ์ค่อนข้างสม่ำเสมอในนิตยสาร Elle decor และ Life and Family นอกจากผลงานทางนิตยสาร สุทัศน์ ยังมีงานถ่ายภาพสารคดีให้กับหนังสือสารคดีภาพและสารคดีเล่มของสำนักพิมพ์ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ

สุทัศน์ เกิดและเติบโตมากับครอบครัวในอำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา ชีวิตในวัยเด็กจึงมีโอกาสเติบโตมากับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติในเขตอำเภอปากช่อง จนจบชั้นมัธยมศึกษาตอนปลาย จากนั้น สุทัศน์ ได้เข้ามาศึกษาต่อที่คณะมนุษยศาสตร์ สาขาวิชาภาษาอังกฤษ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในระหว่างศึกษาในระดับชั้นปีที่ 2 สุทัศน์ ได้มีโอกาสเข้าทำงานครั้งแรกในตำแหน่งช่างภาพประจำให้กับนิตยสารรายเดือน “กรุงเทพ 30” สุทัศน์ ทำงานที่นี่ได้ประมาณ 2 ปี เมื่อหนังสือปิดตัว สุทัศน์ ได้รับการชักชวนให้ไปทำงานในตำแหน่งช่างภาพให้กับหนังสือ “ผู้จัดการปริทรรศน์” ซึ่งเป็นหนังสือในเครือเดียวกันอยู่ 1 ปี จากนั้นได้ย้ายไปทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการภาพนิตยสารใหม่ “สยามอารยะ” อยู่ประมาณ 2 ปี ในขณะที่มีการเปลี่ยนแปลงการบริหารในกองบรรณาธิการ สุทัศน์ ได้รับการชักชวนให้ไปทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการภาพนิตยสารแนวสารคดี “ดิ เอิร์ธ 2000” สุทัศน์ จึงตัดสินใจย้ายไปทำงานที่นั่นเป็นตำแหน่งสุดท้ายในการทำงานประจำ ก่อนที่จะออกมาเป็นช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระเมื่อหนังสือปิดตัว

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลในกรณี สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ พบว่าความสามารถในการประกอบวิชาชีพช่างภาพสารคดีและนักเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้เกี่ยวข้องกับความสามารถในการถ่ายภาพ และอุปนิสัยที่รักการเดินทาง ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลในวัยเด็กพบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมทางครอบครัวมีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานทางอุปนิสัยหรือบุคลิกภาพ และความสนใจที่เอื้อต่อการพัฒนาทักษะทางการถ่ายภาพในโอกาสต่อมา

“...ถ้าพูดถึงกล้อง สนใจมาตั้งแต่เด็ก เป็นความใฝ่ฝันของเด็กปากช่อง ก็คิดว่าภาพน่าจะอยากไปถ่ายภาพตะวันตกบนยอดเขาอย่างนี้ แล้วพี่ชายเรียนสถาปัตย์ ทางศิลปะ ก็ส่งเสริมนิสัยมา ประสบการณ์วัยเด็กก็มีส่วนนะ เพราะความที่อยู่บ้านนอกทำให้เราชอบผจญภัยอยู่

แล้ว ทำให้เราตะลอนไปทั่ว ดูหนังการ์ตูนก็อยากผจญภัยอย่างนี้ ช่วงประถมปลายถึง ม.1 ที่บ้านไปซื้อบ้านอีกหลังอยู่อีกอำเภอทำให้รู้สึกได้เดินทางอยู่เรื่อย แต่จริงๆ ชอบทำงานศิลปะมากกว่าตามพี่ชายที่เป็นสถาปนิก แต่เราชอบไม่ได้..." (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

สำหรับปัจจัยสภาพแวดล้อมในสถานศึกษาในวัยเด็ก สุทัศน์ ให้ความเห็นว่าการเรียนในวัยเด็กไม่มีส่วนในการปูพื้นฐานความสนใจ แต่ในช่วงที่ศึกษาในมหาวิทยาลัยรามคำแหง การมีเพื่อนที่สนใจการถ่ายภาพ และการที่มีโอกาสร่วมทำกิจกรรมในชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติและทำให้เริ่มสนใจการถ่ายภาพอย่างจริงจัง

"...เพื่อนช่วงเด็กจนมัธยมไม่มีผลต่อความสนใจ ช่วงเด็กจนถึงมัธยม เรียนดี อยู่สายวิทยาศาสตร์ก็เน้นไปทางเรียนมากกว่า ไม่ได้คิดอะไรในสายอาชีพ คิดแต่อยากสอบเข้ามหาวิทยาลัยดีๆ อะไรอย่างนี้มากกว่า...พอมารเรียนราม มาเข้าชมรม มีเพื่อนคนหนึ่งเค้ามีกล้อง Single Lens ไปออกค่ายกัน ก็ได้ถ่ายภาพประทับใจสนุก พอถ่ายออกมาแรกๆ ดูดีก็ชอบ เราเลยตั้งใจถ่ายรูปที่สุด ก็มีกำลังใจขึ้นมา ขณะที่เราผิดหวังจากการสอบไม่ติด ก็ได้เลือกการถ่ายภาพรู้สึกดีมีความสุขพอเห็นภาพดี..." (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากความสนใจดังกล่าว สุทัศน์ ยังได้ให้ความเห็นว่าลักษณะการอบรมเลี้ยงดูทางครอบครัวยังเป็นปัจจัยสำคัญต่ออุปนิสัยของตน ซึ่งมีผลสำคัญต่อการพัฒนาการถ่ายภาพ เมื่อได้มีโอกาสฝึกฝนอย่างจริงจัง

"...ที่บ้านพ่อแม่ไม่ได้บังคับ ก่อนข้างอิสระพอสมควร เลยไม่เคร่งครัดอะไรมาก ตอนตั้งใจอยากทำอะไรก็ตั้งใจเต็มที่ แต่บทจะปล่อยก็ปล่อยได้ ถ้าตั้งใจทำก็จะทำได้ดี...อยากทำอะไรก็ได้ ไม่เรียกร้องอะไร เห็นเราอยู่ได้แค่นี้ก็ดีใจ" (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

การได้มีโอกาสร่วมกิจกรรมในชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติในมหาวิทยาลัย ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาทักษะทางการถ่ายภาพอย่างยิ่ง จากจุดเริ่มต้นที่ความสนใจในการถ่ายภาพ สู่อุปกรณ์ช่างภาพประจำชมรม นอกจากนั้นประสบการณ์ที่ได้ร่วมเดินทางไปในพื้นที่ต่างๆ ตามกิจกรรมของชมรมยังทำให้ได้ส่งภาพประกวด ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นที่นำไปสู่ชีวิตการทำงานในอาชีพช่างภาพของ สุทัศน์ โดยที่นักเขียนท่านนี้ไม่ได้คิดถึงความเป็นช่างภาพอาชีพแต่อย่างใด

“...ระหว่างเรียน ทำกิจกรรมในชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นช่างภาพประจำชมรม...การที่เราเป็นนักศึกษาอนุรักษ์ธรรมชาติ ก็ได้สิทธิในการเข้าไปถ่ายรูปในเขตป่าหลายแห่งที่คนทั่วไปเข้าไปไม่ได้ ก็รู้สึกเป็นสิทธิพิเศษที่ได้ไปถ่ายรูปในที่นั้น ก็ส่งประกวดมั่ง ตอนนั้นรู้สึกเหมือนเราเริ่มจับจุดได้นะ และเป็นอาชีพที่เราคิดว่าถ้าเราทำได้ดี ได้เดินทางถ่ายรูปไม่ต้องอยู่ใน office แล้วมีรายได้ด้วย ตอนนั้นไม่ได้คิดขนาดนี้ แต่พอย้อนนึกกลับไป อ้อ มันเป็นอาชีพอย่างที่เราเคยฝันนะ...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากการทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัยเมื่อมีโอกาสในการฝึกฝนการถ่ายภาพอย่างจริงจังแล้ว การเรียนในระบบมหาวิทยาลัยเปิดยังเปิดโอกาสให้ สุทัศน์ ได้ทำงานประจำในขณะที่เรียนด้วย โดยเพื่อนร่วมสถาบันชักชวนให้ไปสมัครทำงานถ่ายภาพ

“การเป็นนักศึกษาอนุรักษ์ธรรมชาติ ก็ได้สิทธิในการเข้าไปถ่ายรูปในเขตป่าหลายแห่ง ก็ส่งภาพประกวดมั่ง ทำให้มีแฟ้มผลงานอยู่ส่วนหนึ่ง พออยู่ปี 2 เพื่อนที่ชุมนุมฯ เค้าเป็นน้องบก.กรุงเทพ 30 ซึ่งเป็นหนังสือในเครือผู้จัดการ เค้าต้องการช่างภาพ เพื่อนเลยแนะนำให้ไปสมัคร พอเอางานไปเสนอเค้าก็รับเข้าทำงานประจำเลย เพราะเรียนที่รามไม่ต้องเข้าเรียนและการทำงานแมกกาซีนไม่จำเป็นต้องเข้างานตามเวลา ทำให้มีเวลาในมหาวิทยาลัยด้วย...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

สุทัศน์ จึงได้ทำงานในตำแหน่งช่างภาพในขณะที่เรียนไปด้วย แม้หน้าที่ที่รับผิดชอบเป็นการทำงานในตำแหน่งช่างภาพ แต่ สุทัศน์ ได้มีโอกาสทำงานเขียนด้วย โดยได้รับผิดชอบการเขียนกลอนเปล่า หรือบทกวีประกอบภาพถ่ายในคอลัมน์สารคดีภาพ สุทัศน์ ทำงานในหน้าที่นี้ให้กับหนังสือ “กรุงเทพ30” ได้ประมาณ 2 ปี จนหนังสือปิดตัว จากนั้นได้ย้ายมาทำงานในตำแหน่งเดียวกันให้กับหนังสือในเครือเดียวกันคือ “ผู้จัดการปริทรรศน์” 1 ปี จากนั้นได้รับการชักชวนให้ไปทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการภาพให้นิตยสารใหม่ในขณะนั้นคือ “สยามอารยะ” 2 ปี โดยนอกจากหน้าที่ตามตำแหน่งที่รับผิดชอบแล้ว สุทัศน์ มักได้รับมอบหมายให้ทำคอลัมน์สารคดีภาพมาโดยตลอดจนกระทั่งได้เข้ามาทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการภาพนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” โดยหน้าที่ที่รับผิดชอบทำให้ สุทัศน์ ได้มีโอกาสเดินทางถ่ายภาพสารคดีต่างประเทศมากขึ้น จนในช่วงประมาณ 2 ปี สุดท้ายก่อนนิตยสาร “ดิเอิร์ธ2000” ปิดตัว สุทัศน์ ได้รับมอบหมายให้เขียนสารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศอย่างจริงจัง นอกเหนือจากการถ่ายภาพและการทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการภาพด้วย

นอกจากการได้รับการถ่ายทอดทางอาชีพ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ทักษะทางอาชีพจากกลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพโดยตรงแล้ว ในกรณี สุทัศน์ ยังพบว่าการถ่ายทอดทางอาชีพโดยกลุ่มอาชีพนั้นเกิดขึ้นโดยทางอ้อม ซึ่งเป็นการฝึกฝนทักษะในการทำงานจากการศึกษาผลงานภาพถ่ายของช่างภาพอาชีพด้วย

“...ผลงานเก่าของช่างภาพเมืองไทยก็ดูสิ่งสมมา ตั้งแต่รูปวิวทิวทัศน์ของ ทอม เชื้อ วิวัฒน์ ตอนหลังดูภาพงานฝรั่งมาก แต่ดูก็คือดู เลียนแบบไม่ได้ แต่ละคนก็มี subject ของตัวเอง” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

ส่วนการเตรียมความพร้อมทางการเขียนแม้ สุทัศน์ ให้ความเห็นว่าการทำงานเขียนสารคดีของตนเองเป็นความจำเป็นที่ต้องทำเพื่อให้สามารถประกอบอาชีพช่างภาพสารคดีอิสระอยู่ได้ แต่ในความเห็นของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ อดีตบรรณาธิการนิตยสาร “ดิเอิร์ธ2000” เห็นว่า สุทัศน์ มีความสามารถในการเขียนสารคดี (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์, 2542) ในประเด็นนี้ สุทัศน์ ให้ความเห็นว่าน่าจะเกี่ยวข้องกับความสำเร็จในการอ่านที่มีมาโดยตลอด

“...คิดว่าเกิดจากการอ่านหนังสือมากกว่า เดินทางไปทำงาน ไปที่ต่างๆ ก็อ่านหนังสือ ว่างก็อ่าน ตรงนี้จะสอนมากกว่า สมัยก่อนเดินทางไปเรียน ไปไหน นั่งรถเมล์ก็จะมีพ็อคเก็ตบุ๊คในกระเป๋าตลอด ตรงนี้สร้างมากกว่า แต่ก็ไม่ได้คิดถึงขั้นจะมาเขียนหนังสืออย่างนี้ อาจจะซึมลึกโดยไม่รู้ตัว” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

ดังนั้น เมื่อ สุทัศน์ เข้าสู่การทำงานสารคดีอิสระเมื่อนิตยสาร “ดิเอิร์ธ2000” ปิดตัว นักเขียนท่านนี้จึงมีวัตถุประสงค์ในการทำงานสารคดีอิสระมากพอในระดับหนึ่ง ทั้งในด้านประสบการณ์การถ่ายภาพ ประสบการณ์เขียนสารคดี ประสบการณ์การทำงานร่วมกับผู้ที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งสไลด์ภาพถ่าย (slide) มากพอในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม สุทัศน์ ให้ความเห็นว่าก้าวจังหวะในการเปลี่ยนงานของตนเองรวมทั้งการเข้าสู่อาชีพอิสระของตนเองมักเป็นไปโดยไม่ตั้งใจ ทั้งนี้เนื่องจากในประเทศไทยมีช่างภาพสารคดีน้อย และผลงานที่ผ่านมาทำให้ได้รับการชักชวนให้ไปทำงานเสมอ “กลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพ” จึงมีส่วนสนับสนุนการทำงานของนักเขียนท่านนี้

“...ที่ได้ทำงานไม่ขาดช่วงคงทั้งเพราะผลงานถ่ายภาพด้วย และในวงการนี้ ๆ คนทำงานน้อยน่าจะมีไม่ถึง 5 คน ก็จะมีคนรู้จักและสามารถโยกย้ายกันได้...จริงๆ ไม่เคยคิดเป็นฟรีแลนซ์จริงๆ สักที มีแต่คนชวนไปทำโน่นทำนี่ คือเป็นลักษณะบังเอิญมากกว่า พอออกจากงานนั้นก็มีคนให้ไปช่วยทำโน่นทำนี่ จนทำให้มีงานต่อเนื่องเกือบตลอด แต่ก็มีบางช่วงนะที่ไม่มีอะไรทำ ก็ไปเที่ยว ถ่ายรูป หาเรื่องมานั่งเขียนหนังสือสลับกันไป จนตอนนี้คงกลับเข้าระบบไม่ได้แล้ว...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ แต่สภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็กได้มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานอุปนิสัย และความสนใจทางศิลปะ ซึ่งทำให้ สุทัศน์ ได้ฝึกฝนการถ่ายภาพอย่างจริงจังเมื่อมีโอกาส จนได้เข้าสู่อาชีพช่างภาพ และทำงานเขียนเขียนประกอบภาพด้วย ซึ่งพบว่าพื้นฐานความสนใจในการอ่านมาโดยตลอดมีอิทธิพลต่อการพัฒนาทักษะความสามารถในการทำงานเขียน

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

จากการศึกษาผลงานสารคดีของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ พบว่าผลงานสารคดีของนักเขียน ท่านนี้มี 2 รูปแบบคือ สารคดีภาพ และ สารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศ ซึ่งในผลงานทั้ง 2 รูปแบบนี้สามารถแยกเป็นความโดดเด่นที่มีลักษณะเฉพาะใน 2 ส่วนคือ ส่วนภาพ และ ส่วนการเขียน ซึ่งจากการศึกษาพบว่าปัจจัยภูมิหลังก่อนเข้าสู่อาชีพ และประสบการณ์การทำงานในช่วงก่อนที่เข้าสู่วิชาชีพมีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาการถ่ายภาพจนอยู่ในระดับมืออาชีพ นอกจากนี้ยังมีผลต่อการพัฒนาทักษะการเขียนในรูปแบบเฉพาะของตนเอง

“...ผมทำงานสารคดีภาพมาตั้งแต่ “กรุงเทพ30” แล้ว คือเขียนแบบกลอนเปล่า บทกวี แล้วใช้รูปประกอบ อย่างชุดเก้าอี้ concept คือ เวลาไปไหนจะเห็นม้ายาวในที่ต่างๆ แต่ละตัวมีลักษณะเฉพาะ ก็เก็บภาพพวกนี้มา ในหัวเราก็คิดว่าชุดเก้าอี้มันเป็นมุมสงบ ความหมายก็คือการพัก ก็ตั้งชื่อว่า “พัก” แล้วบรรยายที่มาที่ไป...ส่วนเรื่องยาวจะเป็นสารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศ...คือมันไม่เหมือนการไปเจาะสารคดีเฉพาะเรื่อง ซึ่งต้องเก็บข้อมูลเยอะมาก ในขณะที่สารคดีท่องเที่ยวใช้ความสามารถในการถ่ายภาพไปที่มุมสวยๆ ดีๆ ใส่ประวัติลงไป แล้วเล่าประสบการณ์การเดินทาง งานสารคดีของผมมักเป็นประสบการณ์ที่เราไปเจอ ไปสัมผัส และได้ข้อมูลมา” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

ในส่วนของความสามารถในการถ่ายภาพพบว่า ประสบการณ์ในการถ่ายภาพกว่า 10 ปี ทำให้ สุทัศน์ ได้เรียนรู้เทคนิคในการทำงานเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ จากประสบการณ์การทำงานที่สั่งสมมา

“ประสบการณ์การทำสารคดีภาพเป็น 10 ปี ทำให้มี stock ภาพเยอะมาก ก็เอามาจัดเป็นชุดภาพสารคดี เช่น ชุดดอกหญ้า แล้วไปถ่ายเพิ่มบ้าง แล้วเขียนบทตัวเอง และพวกนี้จะฝังหัวเลย พอไปต่างประเทศหรือไปไหนไกลๆ เราจะรู้ว่าควรถ่ายภาพอะไร อย่างหน้าต่าง แก้อ้อ อะไรต่ออะไร...ซึ่งถ้าใครจะทำก็ต้องใช้เวลาในการเก็บรูปพอสมควร (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลปิน, สัมภาษณ์)

ส่วนการพัฒนาทักษะการถ่าย นอกจากการฝึกฝนจากประสบการณ์การทำงานจริง ในส่วน “มุมมอง” ในผลงานภาพยังเกิดจากการเรียนรู้จากการศึกษาผลงานถ่ายภาพของช่างภาพที่มีชื่อเสียงและเพื่อนร่วมวิชาชีพด้วย กล่าวได้ว่าการได้ศึกษางานถ่ายภาพสารคดีจากนิตยสารต่างๆอย่างต่อเนื่องเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อมุมมองในการนำเสนอภาพและเรื่อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผลงานด้วย

“...ส่วนมากดูงานฝรั่งมากกว่า ดูจากแมกกาซีนต่างประเทศเป็นหลัก งานเพื่อนในเมืองไทยก็ตามดูเสมอ ผลงานเก่าของช่างภาพเมืองไทยก็ดูส่งสมมาตั้งแต่รูปวิวทิวทัศน์ของทอม เชื้อวิวัฒน์ แต่ดูก็คือดู เลียนแบบไม่ได้ แต่ละคนก็มี subject ของตัวเอง...งานเขียนไม่ค่อยได้ปรึกษาใคร ติดต่อกับบก.ไปเลย แต่ส่วนใหญ่มีแรงบันดาลใจจากงานของพีพจน์ - พจนา จันทรสันติ ในการเขียนสารคดีภาพ” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลปิน, สัมภาษณ์)

ในส่วนของการเก็บข้อมูลจากการเดินทางพบว่าในกรณีของ สุทัศน์ การเลือกศึกษาในสาขาวิชาภาษาอังกฤษมีส่วนในการพัฒนาพื้นฐานการใช้ภาษาอังกฤษ ซึ่งเอื้อต่อการเดินทางทำสารคดีในต่างประเทศในรูปแบบเฉพาะดังกล่าว

“เรื่องยาวจะเป็นสารคดีท่องเที่ยวต่างประเทศ ซึ่งการทำอย่างนี้มีข้อดีอย่างคือ เราได้ภาษาอังกฤษ และมีข้อมูลแปลนำมาใช้เขียนได้ ต่างประเทศจะมีข้อมูลเยอะมาก... ซึ่งถ้าคุณได้ภาษาอังกฤษ จะมีหนังสือมีเอกสารมาให้คุณแปลเยอะมาก คุณเพียงแต่เลือกข้อมูลสำหรับสารคดีท่องเที่ยวและเล่าประสบการณ์การเดินทางและข้อมูลการเดินทางก็จะทำให้การทำงานนี้ไม่ยาก...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลปิน, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ด้วยจากความสนใจในการอ่านมาโดยตลอด ทำให้ผลงานของนักเขียนที่ชื่นชอบบางท่านมีอิทธิพลต่อความสามารถในการเขียน นอกจากนั้นผลงานของนักเขียนบางท่านได้กลายเป็นแรงบันดาลใจในการทำงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ โดยเฉพาะการเขียนสารคดีภาพ

“...ชอบงานของนักเขียนหลายคนอย่างเสกสรรค์ ประเสริฐกุล แต่งานที่เป็นแรงบันดาลใจคืองานของ พงณา จันทรสันติ เป็นงานกลอนเปล่าที่เสนอความคิด ความรู้สึกอะไร...สมัยก่อนไปเรียน ไปไหน นักรถเมล์จะมีพ็อคเก็ตบุ๊กในกระเป๋าตลอด ก็จะอ่านบนรถเมล์ แต่ก็ไม่ได้คิดถึงขั้นจะมาเขียนหนังสืออย่างนี้ แต่อาจจะซึ่มลึกโดยไม่รู้ตัว” (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

เนื่องจากงานเขียนสารคดีเป็นงานเขียนเพื่อการสื่อสารข้อเท็จจริง การเลือกใช้คำ ใช้ภาษา เพื่อให้สื่อความหมายถึงผู้อ่านได้อย่างครบถ้วนจึงเป็นเรื่องสำคัญ ในบางโอกาสการเปิดค้นหาถ้อยคำจากผลงานของนักเขียนท่านอื่น เป็นวิธีการหนึ่งที่นักเขียนท่านนี้ได้นำมาใช้ในงานเขียนในบางโอกาส

“...ปัญหาส่วนตัวที่เจอคือเราไม่มีโครง พอดต้องเขียนก็เริ่มจากศูนย์ตลอด ดูจากข้อมูลที่มี แต่บทกวีถ้านึกคำไม่ออกก็ต้องเปิดอ่านค้นจากเล่มนั้นเล่มนี้เพื่อหาคำที่ต้องการที่ตรงใจ แต่จะไม่ลอกโครงสร้าง ต้องการหา concept หามุมมอง” (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าตนมีความถนัดในการทำงานถ่ายภาพมากกว่า แต่การเริ่มทำงานสำหรับตนเองเป็นความจำเป็นสำหรับการทำงานช่างภาพสารคดีอิสระในประเทศไทย ที่ต้องทำงานเขียนประกอบการทำงานถ่ายภาพด้วย

“โดยจริงๆ อยากทำอะไรก็ได้ที่ได้เดินทางถ่ายรูป งานหลักคือการทำงานถ่ายภาพ ยังไม่รู้สักอยากเอาดีทางการเขียน...แต่ปัญหาของช่างภาพสารคดีในเมืองไทย คือว่าถ้าจะอยู่รอดในวงการนี้ ต้องเขียนหนังสือเพื่อขายรูปด้วย แต่หลังๆ นี้ชักติดเขียนหนังสือ เพราะรูปที่ไปถ่ายเราไปเห็นมาก็อยากโยงให้รู้ว่าไปเห็นอะไรมา แม้จะไม่ได้วางแผนไว้สักขนาดนั้น เราก็ต้องดูว่ามีเรื่องอะไรที่จะเขียนได้บ้าง คือต้องมีสาระน่าสนใจพอ...” (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจาก “โอกาส” และ “ความสามารถ” ในทำงานสารคดีอิสระของ สุทัศน์ ขึ้นกับปัจจัยความสามารถทางการถ่ายภาพ ประกอบกับความสามารถในการเขียนโดยตรงแล้ว จากการศึกษายังพบว่า ครอบครัว ยังมีส่วนสำคัญต่อโอกาสและความสามารถในการประกอบวิชาชีพ ในการให้ความอิสระในการเลือกทำงาน และการให้ความช่วยเหลือในบางโอกาส นอกเหนือจากการปูพื้นฐานด้านความสนใจตามที่ได้กล่าวมาแล้ว

“ฐานะครอบครัวไม่เกี่ยว แต่เป็นเพราะเราไม่ได้คิดอะไรมากกว่า ว่าต้องมีเงินสำรองมากมาย เรามีรายได้ทุกเดือนแต่ก็มีความไม่แน่นอน...ครอบครัวก็ช่วย เช่น เงินขาด ทำงานได้เงินก็คืน แต่ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่อยากทำ และครอบครัวไม่ได้กดดันว่าอยากให้ทำงานอะไร” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า “โอกาส” และ “ความสามารถ” ในการประกอบวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ เป็นผลจากความสามารถทางการถ่ายภาพและประสบการณ์ในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ซึ่งทำให้ช่างภาพและนักเขียนท่านนี้เกิดการเรียนรู้ทักษะในการทำงานสารคดี นอกจากนี้พื้นฐานความสนใจในการอ่านและพื้นฐานการศึกษาในสาขาวิชาภาษาอังกฤษยังทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถทำงานเขียนสารคดีต่างประเทศในรูปแบบของตนเองได้

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

ในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณชน ในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ พบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงานสื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอผลงานของ สุทัศน์ โดยพบว่าปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระคือ จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ และความชำนาญของนักเขียน ซึ่งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับองค์กรสื่อพบว่า นโยบายขององค์กรสื่อในแต่ละช่วงเวลามีอิทธิพลต่อการเลือกเรื่อง และแนวทางสื่อมีอิทธิพลต่อการวิธีการนำเสนอผลงาน

“...เสนองานไปก็มีปฏิเสธบ้างเหมือนกันนะ แล้วแต่แนวนโยบายแต่ละช่วง อย่างเมื่อก่อนไปเที่ยวที่ต่างๆ เคื่ก็รับ พอตอนหลัง เคื่อยากได้ที่มาย่อยทำเป็นชุดมากกว่า อยากได้ที่เที่ยวในประเทศมากกว่าไปต่างประเทศ นโยบายมีส่วนเหมือนกัน...แนวทางสื่อมีอิทธิพลเหมือนกัน แล้วแต่สไตล์ บก.แต่ละคน อย่าง “ไลฟ์แอนด์เฟมิลี่” เป็นแนวครอบครัว แนวผู้หญิง ภาพต้องออกแนวหวาน สีสวย เย็นตาพอควร แต่เนื้อหาก็ค่อนข้างอิสระ ไม่ค่อยมีปัญหา” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้นโยบายองค์กรสื่อ และแนวทางสื่อ มีอิทธิพลต่อการนำเสนอภาพและเรื่องของนักเขียนสารคดีอิสระ แต่จากการศึกษาข้อมูลพบว่า สุทัศน์ ได้ให้ความสำคัญกับสิ่งที่ตนเองต้องการนำเสนอเช่นกัน เนื่องจากในการเดินทางถ่ายภาพ นักเขียนมักมีประสบการณ์การเดินทางที่ต้องการถ่ายทอดสู่ผู้อ่าน

“ดูว่าเราอยากเสนออะไรเป็นสำคัญ เพราะรูปที่ไปถ่ายมา เราไปเห็นมากก็อยากเขียน โยงให้รู้ว่าเราไปเห็นอะไรมา คือต้องมีสาระน่าสนใจพอ แต่แมกกาซีนบางเล่มก็ไม่อยากได้ เรื่องที่มีสาระหนักเกิน ทั้งที่เราอยากเขียนแต่เค้าไม่ชอบ ชอบแนวแนะนำท่องเที่ยวมากกว่า เค้าให้กลับมาแก้เราก็ต้องแก้” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในการทำงานสารคดีที่ให้ความสำคัญต่อการนำเสนอภาพ ในฐานะผู้ทำงานภาพ มาโดยตลอด นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า ในขั้นตอนการตัดสินใจเพื่อนำเสนองานสารคดีผ่านสื่อ บรรณาธิการฝ่ายภาพหรือฝ่ายศิลป์ยังมีอิทธิพลต่อคุณภาพผลงานที่นำเสนอสู่สาธารณชนด้วย ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเป็นเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ภาพถ่ายที่เผยแพร่ออกมาในสื่อแต่ละสื่อมีลักษณะคล้ายกัน เนื่องจากบรรณาธิการมีบทบาทเป็นผู้เลือกภาพที่นักเขียนจัดส่งไปให้ ในขณะที่ฝ่ายศิลป์เป็นผู้จัดวาง หน้า (Lay-out)

“ช่างภาพทุกคนต้องมีสไตล์ของตัวเอง แต่แปลกพอไปลงแต่ละฉบับจะเป็นสไตล์เดียวกันหมด เพราะคนเลือกรูปเลือกอย่างนั้น แต่เมืองไทยผลงานของช่างภาพสารคดีแต่ละคนยังไม่มีลักษณะที่โดดเด่นเฉพาะมาก ดูคล้ายๆ กันมาก อาจเพราะงานสารคดีเล่นมากไม่ได้ แล้วมุมมองคนเลือกรูปด้วย ถึงที่ที่สุด เมืองไทย คนที่เลือกรูปในที่สุดส่วนมากเป็นฝ่ายศิลป์ คือเป็นหน้าที่ของ บก.ภาพกับฝ่ายศิลป์มากกว่าบรรณาธิการกับช่างภาพ” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

สำหรับ ในการจัดหาข้อมูลและการนำเสนอข้อมูล ในกรณีของ สุทัศน์ พบว่าขึ้นกับแนวคิดในการนำเสนอของสารคดีของนักเขียน ซึ่งในส่วนสารคดีเรื่องยาวของช่างภาพและนักเขียนท่านนี้มีความโดดเด่นอยู่ที่การนำเสนอภาพ ส่วนการนำเสนอข้อมูล สุทัศน์ ให้ความสำคัญกับการเก็บข้อมูลเอกสารจากพื้นที่และบอกเล่าประสบการณ์การเดินทาง ในขณะที่ความสามารถในการทำงานสารคดีภาพประกอบถ้อยคำ อยู่ที่มีการหลากหลายของภาพชุดต่างๆ ที่เกิดจากประสบการณ์การถ่ายภาพตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา ร่วมกับประสบการณ์การอ่านที่ได้รับแรงบันดาลใจจากผลงานของนักเขียนบางท่าน

“ทุกวันนี้ยังพยายามหาจุดยืนของตัวเองเหมือนกันคือยังไม่ถึงขั้นทำสารคดี แต่เป็นการถ่ายรูปสารคดี คือเสนอความจริงให้มากที่สุด ให้มันสด ให้คนดูรูปสารคดีแล้ว happy คือเน้นให้มันดูจับใจ ดูให้สด จับภาพได้ไงนี่ ซึ่งมันยากบางทีก็ไม่ได้ ส่วนงานเขียนไม่ถึงขั้นงานสารคดีที่ไปเจาะเฉพาะเรื่อง ซึ่งต้องเก็บข้อมูลเยอะมาก แต่เป็นสารคดีท่องเที่ยวที่ไม่ต้องเก็บ

ข้อมูลถึงอย่างนั้น แต่ดึงเอาข้อมูลจากที่ต่างๆ มาแปลเรียบเรียง เขียนร่วมกับสิ่งที่ไปเห็นมา โดยที่คนอ่านต้องได้ข้อมูลใหม่ด้วย ยอมรับว่าไม่ค่อยได้สัมภาษณ์หรือคุยกับใคร งานมักเป็นลักษณะการ “มอง” และหาคำอธิบายจากเอกสาร จากการค้นหนังสือแล้วมาบอกเล่าต่อ แล้วเน้นถ่ายภาพ” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในการทำงานสารคดีอิสระของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ ภาพถ่ายที่มีความโดดเด่นและความต้องการในการถ่ายทอดเรื่องราวเป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้ อย่างไรก็ตามในการเลือกวิธีนำเสนอ นักเขียนท่านนี้ได้คำนึงถึงรูปแบบเฉพาะของสื่อ และพบว่านโยบายขององค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อการเลือกเรื่อง นอกจากนี้ยังพบว่าในการนำเสนอผลงานภาพบรรณาธิการภาพและฝ่ายศิลป์ยังมีอิทธิพลต่อผลงานที่นำเสนอสู่สาธารณชนด้วย

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว จากการศึกษา ยังพบว่านักเขียนสารคดีอิสระต้องมีความสามารถในการจัดการกระบวนการทำงานในฐานะที่เป็นผู้ทำงานอิสระด้วย ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลความเห็นของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า ด้วยลักษณะทางวิชาชีพในการทำงานถ่ายภาพสารคดีในประเทศไทย ช่างภาพสารคดีอิสระไม่สามารถประกอบอาชีพอยู่ได้ ด้วยการทำงานถ่ายภาพอย่างเดียวทำให้ช่างภาพสารคดีต้องปรับตัวในการทำงานเพื่อให้สามารถทำงานสารคดีอิสระให้อยู่ได้ด้วยตนเอง ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการมีผลงานนำเสนอผ่านสื่ออย่างสม่ำเสมอยังเป็นช่องทางที่ดีทางหนึ่งสำหรับโอกาสในการทำงาน

“ปัญหาของช่างภาพในเมืองไทย คือว่าถ้าจะอยู่รอดในวงการนี้ ต้องเขียนหนังสือเพื่อขายรูปด้วย จะให้คนมาจ้างเหมือนช่างภาพต่างประเทศมันยากมาก ของต่างประเทศจะมีระบบเอเยนซีข่าว ของไทยไม่มี นักเขียนอิสระทุกคนต้องอยู่ให้ได้ด้วยตัวเอง ถ้าไม่ไปหาสิ่งพิมพ์ ไม่ประกาศตัวก็จะมีคนรู้จัก ถ้าต้องการถ่ายภาพอย่างเดียวต้องหาจุดที่จะ present ตัวเองได้เช่นเปิดร้าน รับถ่ายภาพ แต่ก็มีอีกทางหนึ่งก็อาจต้องลำบากหน่อย คือแทนที่จะรอคนมาจ้างก็ต้องเดินทางเขียนหนังสือ...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

ซึ่งในประเด็นการนำเสนอภาพและเรื่อง สุทัศน์ ได้ให้ความเห็นว่าหากนักเขียนสารคดีอิสระสามารถทำงานได้ทั้งการถ่ายภาพและเขียนเรื่อง ความสามารถดังกล่าวเป็นปัจจัยที่ทำให้มีรายได้จากการทำงานเพิ่มขึ้นด้วย

“...อย่างผมขายเรื่องได้ถึงหมื่นบาทเป็นเพราะผมสามารถขายได้ทั้งภาพและเรื่อง แต่งานนักเขียนอิสระได้ตอนละ 3,000-5,000 ก็จริง แต่ถ้างานดีก็ได้รวมเล่มก็มีรายได้เพิ่มอีก แต่น้อยคนที่จะเป็นอย่างนั้น คือที่จะถ่ายรูปได้และเขียนหนังสือได้ดีด้วยมีน้อยมาก” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากการปรับตัวในการทำงานสารคดีแล้ว โอกาสในการเสนอผลงานต่อองค์กรสื่อยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการประกอบอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระด้วย ในประเด็นดังกล่าว นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าประสบการณ์การทำงานประจำก่อนเข้าทำงานอิสระคือช่องทางสำคัญต่อโอกาสดังกล่าว

“ผมว่าการทำงานประจำก่อนจำเป็นมาก เพราะอย่างน้อยคุณต้องรู้ระบบ เหมือนกับสร้างพันธมิตรนะ ทำงานประจำพอออกไปแล้วก็จะมึงงานป้อนอยู่ ถ้าความสัมพันธ์ยังดี ถ้าเข้าไปเลยผมว่ามันยากมากไม่รู้จะเริ่มต้นยังไง อย่างน้อยต้องมีคนที่คุณสามารถ due งานได้ สม่่าเสมอระดับหนึ่ง” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน และการมีโอกาสนำเสนอผลงานแล้ว ในความเห็นของ สุทัศน์ ยังเห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระควรมีสายสัมพันธ์ในการทำงานด้วย เนื่องจากนักเขียนท่านนี้เห็นว่า วงการเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยจำกัดอยู่ในวงแคบ และมีระบบอุปถัมภ์ ดังนั้น นอกจากนักเขียนสารคดีอิสระควรมีผลงานปรากฏผ่านสื่ออย่างสม่ำเสมอแล้ว การมีกลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพยังเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญในการแนะนำงานต่อกันด้วย

“...ผมเป็นคนอะลุ่มอล่วย คนที่มาจ้างก็เป็นคนรู้จักกันทั้งในแวดวง หรือคนที่เคยเห็นงานแล้วติดต่อมา ตอนหลังก็สนิทกัน อย่างลักษณะ due กันอย่างธุรกิจจริงๆ ไม่ค่อยมี อย่าง Life and Family แรกๆ ก็เอางานไปเสนอเค้า พอลงบอยเคาก็รู้จักเรา เค้าจะเชื่อเราในระดับหนึ่งที่เราทำได้ พอมีงานอะไรที่ตรงกับเราเค้าก็จะติดต่อมา อย่างที่บอกเมืองไทยไม่มีคู่แข่งหรือคู่แข่งน้อยมาก เลยทำให้อยู่ตรงนี้ได้...บอกตรงๆ ว่าการทำงานอิสระในเมืองไทยไม่ยากมากเพียงแต่ต้องขยัน เพราะสนามเมืองไทยเป็นระบบครอบครัวมาก วงการมันแคบมาก ถ้าคุณมีกลุ่มคุณก็มีงานบอกต่อกันอยู่ ซึ่งเป็นเหตุผลอธิบายว่าทำไมช่างภาพสารคดีมีน้อย...มี

ระบบอุปถัมภ์ระหว่างกลุ่มอยู่ ถ้าอยู่นอกวิถีก็อาจจะหลุดไปเลย...แต่ถึงที่สุดแล้วผลงานจะเป็นตัวพิสูจน์ แต่ปัจจัยกลุ่มเป็นส่วนรอง ถ้าเนื้องานดีอาจเชื่อมสู่กลุ่มอื่นด้วย" (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะทางวิชาชีพอิสระที่นักเขียนอิสระไม่มีรายได้ประจำจากการทำงาน แต่ได้รับผลตอบแทนตามชิ้นงาน นอกจากการจัดการในกระบวนการทำงานที่กล่าวมาแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระยังจำเป็นต้องมีการวางแผนการทำงานควบคู่ไปกับการวางแผนการเงิน ซึ่งในกรณี สุทัศน์ นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญกับการทำงานและการวางแผนทางการเงินด้านรายรับรายจ่ายเป็นเบื้องต้น แม้ไม่สามารถกำหนดได้อย่างแน่นอนก็ตาม

"กฎของฟรีแลนซ์คือต้องบริหารการเงินด้วยตัวคุณเอง การจัดการด้านอื่นผมไม่ได้ทำเลย แต่ผมจะดูแลเรื่องแผนการเงินของตัวเอง ซึ่งผมเพิ่งทำใน 2 ปีหลัง ที่ได้จากการเรียนรู้คือต้องมีเงินสำรองไว้อย่างน้อยสัก 3 เดือน ถ้าทำอย่างเดือนชนเดือนจะไม่ไหว และถ้าเราไม่วางแผนดีๆ เงินหมดเลย ต้องมีการวางแผนไว้เป็นขั้นว่าถึงช่วงนี้จะได้เงินที่ไหน เมื่อไหร่ แม้ว่าวางแผนอาจไม่ได้มากนัก เพราะงานในเมืองไทยทั้งงานถ่ายภาพและงานเขียนสารคดี job ใหญ่เหมือนทำงานในสตูดิโอ" (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

สำหรับการวางแผนการเดินทาง สุทัศน์ ไม่ได้กำหนดอย่างจริงจัง แต่จากประสบการณ์การทำงานที่ผ่านมา ทำให้รู้ว่าในการเดินทางแต่ละครั้งควรทำงานลักษณะใด หาข้อมูลในประเด็นใด ส่วนปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดการเดินทางคือเงินทุน และความต้องการในการเดินทางของนักเขียน

"การวางแผนการเดินทางยังไม่ได้ทำจริงจัง เมื่อได้เงินมาก่อนหนึ่งจะคิดว่าอยากไปที่ไหนที่ไม่เคยไป รู้ว่าเอาเรื่องเอารูปกลับมาขายได้ เงินไม่ได้หายไปเฉยๆ เวลาเดินทางจริงๆ แล้ว ถ้าคิดในแง่ทุนไม่มีอะไรขาดทุนเลย เพราะรูปที่เราเก็บยังเอามาทำสารคดีภาพได้อีก เพราะการเดินทางไปครั้งหนึ่งนอกจากจะเขียนเรื่องท่องเที่ยวแล้ว ต้องตัดรูปมาทำสารคดีภาพ อย่างที่เตรียมลงตอนนี้มีชุดพ่อ ชุดเพื่อน อย่างนี้เป็น concept หลักและเป็นรายได้ การเดินทางจะมีการวางแผนตรงนี้อยู่ อย่างสมัยที่หนังสือเยอะ เราก็เอามาเขียนหลายแง่มุมนำเสนอหลายฉบับ..." (สุทัศน์ รุ่งศิริ ศิลป์, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้ สุทัศน์ ได้ให้ความเห็นว่าการทำงานสารคดีอิสระไม่มีความมั่นคง แต่หากนักเขียนสารคดีอิสระทำงานอย่างจริงจังถึงจุดหนึ่งจะอยู่ได้ แต่ในกรณีของตนเอง นักเขียนท่านนี้ได้

แสดงความคิดเห็นว่ายังไม่ได้ทำงานอย่างเต็มที่ แต่ที่สามารถทำงานนี้ได้จนถึงปัจจุบันเนื่องจากมีปัจจัยอื่นสนับสนุน นอกจากนี้จุดมุ่งหมายส่วนตัวในการเลือกรูปแบบการใช้ชีวิตยังสัมพันธ์กับลักษณะการทำงานด้วย

“...โดยส่วนตัวผมไม่ใช่คนมีวินัยที่ต้องมาเขียนหนังสือ มาทำอะไรจริงจัง จะยังแล้วแต่อารมณ์ อย่างอยากไปเที่ยวก็หายไปเป็นเดือน ถึงจะไปถ่ายรูปแต่กลับมางานที่กองไว้ก็ยังอยู่ ก็ต้องมาเคลียร์หัวปั่น ถ้าใครมีแผนงานกว่านี้ก็จะจัดระบบได้มากขึ้น แต่ที่อยู่ได้เพราะมีปัจจัยหลายอย่าง เช่น ผลงานที่ทำได้ด้วยความตั้งใจที่ผ่านมาทำให้มีอะไรทำมาเรื่อยๆ จนถึงทุกวันนี้ และเวลาทำงานถ่ายรูปผมจริงจังและตั้งใจ แต่โดยลึกๆ จะตามใจตัวเอง เช่น ไม่ขยันส่งต้นฉบับ บางครั้งไม่ทำงานเลย 3 วัน คิดว่าถ้าไม่ปรับตัวคงเป็นปัญหา...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น สุทัศน์ ยังเห็นว่า อุปนิสัยส่วนตัว ปัจจัยทางครอบครัว และการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้สามารถทำงานสารคดีอิสระได้อย่างต่อเนื่อง

“...ที่ทำงานมาได้ทุกวันนี้คงเป็นที่นิสัยคือต้องต่อสู้กันไป ที่บ้านก็มีส่วนสนับสนุนไม่ได้กดดันอะไร เวลามีปัญหาที่คุยได้ ก็มีงานทำอยู่เรื่อยๆ และภาวะก็ไม่เยอะ อย่างที่บอกผมเชื่อว่าผมทำอะไรได้มากกว่าทุกวันนี้ แต่มันปัญหาว่าเป็นคนเรื่อยๆ ซึ่งเป็นนิสัยมานานแล้ว แต่ประสบการณ์จะสอนเรื่อยๆ คือเป็นฟรีแลนซ์ พอไม่มีเงินจะทำให้รู้ว่าต้องสำรองเงินไว้ เป็นขึ้นไปเรื่อยๆ พอถึงจุดหนึ่งก็ต้องทำงานมากขึ้น...” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระที่ต้องรับผิดชอบการจัดการการทำงานด้วยตนเอง ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการจัดการการทำงานของตนยังไม่มีระบบการจัดการการทำงานอย่างเต็มที่ แต่ด้วยประสบการณ์การทำงาน สุทัศน์ เห็นว่าจำเป็นต้องจัดเงินสำรองระยะยาวสำหรับการทำงานไว้ระยะหนึ่ง สำหรับการวางแผนประเด็นในการทำงานแต่ละครั้ง ประสบการณ์การทำงานทำให้เกิดการเรียนรู้เช่นกันว่าควรทำงานเก็บข้อมูลและถ่ายภาพอย่างไร นอกจากนี้ นักเขียนสารคดีอิสระควรมีผลงานนำเสนอผ่านสื่ออย่างสม่ำเสมอ หรือมีกลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพ ซึ่งพบว่าเป็นปัจจัยสำคัญต่อโอกาสในการนำเสนอผลงานผ่านสื่อต่อไป

แนวคิดวิชาชีพนิยม

การศึกษาแนวคิดวิชาชีพนิยม ซึ่งเป็นทัศนะในการประกอบวิชาชีพ ในกรณี สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ พบว่า แม้นักเขียนท่านนี้ไม่ได้มีความตั้งใจที่จะเป็นช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระมาก่อน แต่เมื่อมาทำงานอิสระแล้ว สุทัศน์ พบว่าลักษณะการทำงานช่างภาพสารคดีอิสระสามารถตอบสนองของความพอใจในการได้เดินทาง ถ่ายภาพ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายส่วนตัวในการทำงานของช่างภาพและนักเขียนท่านนี้ และเมื่อได้ทำงานเดินทางถ่ายภาพมาจนถึงปัจจุบัน สุทัศน์ให้ความเห็นว่าเป็นจุดที่ต้องเดินไปข้างหน้า ซึ่งช่างภาพและนักเขียนท่านนี้ได้วางเป้าหมายการทำงานไว้ที่การรวบรวมผลงานจัดพิมพ์เป็นเล่ม ซึ่งทำให้ช่างภาพสารคดีท่านนี้พยายามทำงานต่อไปอย่างดีที่สุด

“...โดยจริงๆ อยากทำอะไรก็ได้ที่ได้เดินทางถ่ายรูป สำหรับผมเป็นความสุขอย่างหนึ่งที่ได้เดินทางแล้วเอางานมาลงหนังสือ เพียงแค่ออให้ได้เงินมาและได้เลือกเดินทางต่อ ผมเลือกตรงนี้...และส่วนตัวผมคิดว่าอยากมีงานดีๆ ทิ้งไว้ ฉะนั้นต้องอยู่ไปถึงจะลำบากหืดขึ้นคอ จำเป็นต้องเก็บภาพเอาไว้ คิดว่าอีก 10 ปีข้างหน้าจะมีผลงานออกมา คือมองเห็นผลงานเป็นชิ้นเป็นอันที่อยากฝากไว้ ไม่ใช่ได้เงินแล้วจบกัน...และที่จะกลับไปทำงานประจำตอนนี้ไม่รู้จะเริ่มยังไง คือโตพอแล้วต้องมาทำอาชีพอิสระ แล้วเป็นจุดที่ต้องเดินไปข้างหน้าแล้ว” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

สำหรับความคิดเห็นต่อการรวมกลุ่มทางวิชาชีพ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นสนับสนุน เนื่องจากเห็นว่าการรวมกลุ่มทางวิชาชีพจะช่วยรักษาสีทธิประโยชน์ของผู้ที่ทำงานในวิชาชีพได้ เพราะจากประสบการณ์ที่ผ่านมา นักเขียนสารคดีอิสระแต่ละคนต้องเป็นผู้จัดการด้านต่างๆ ด้วยตนเอง ซึ่งในทางปฏิบัติมักเป็นการประนีประนอมกันโดยนักเขียนเป็นฝ่ายเสียประโยชน์

“ทุกวันนี้คนยังไม่เข้าใจคนทำงานอิสระที่ต้องทำงานเลี้ยงตัว บางทีทำรูปหายทั้งชุด บางทียังไม่ได้ลงเลยจะเอาไปเสนอที่อื่นก็ไม่ได้ ได้แต่ขอโทษที่ ไม่ได้ตั้งใจ...การรวมเป็นสมาพันธ์น่าเป็นปากเป็นเสียงมากขึ้น กฎหมายลิขสิทธิ์ก็ออกมาแล้ว แต่คนไทยขี้เกรงใจ ถ้าต่างคนต่างอยู่จะไปเรียกร้องก็ไม่ได้ ถ้าเป็นองค์กรเป็นการรวมกำลังก็จะช่วยจัดการได้เยอะ” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาทางอาชีพของ สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์ เริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อเริ่มสนใจการฝึกฝนทักษะการถ่ายภาพในระหว่างศึกษา ด้วยพื้นฐานอุปนิสัยที่มีความตั้งใจทำสิ่งที่ชอบอย่างจริงจัง และความสนใจทางศิลปะ ซึ่งได้รับการการปูพื้นฐานจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัว จนทำให้เกิดการพัฒนาทักษะทางการถ่ายภาพอย่างจริงจัง จนนำเข้าสู่อาชีพโดยไม่ได้ตั้งใจมาก่อน แต่ด้วยความตั้งใจในการทำงานถ่ายภาพมาโดยตลอดทำให้ได้พัฒนาอาชีพมาอย่างต่อเนื่อง จนเข้าสู่การทำงานเขียน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเพื่อให้สามารถทำงานถ่ายภาพสารคดีอิสระได้ อย่างไรก็ตาม พื้นฐานความสนใจในการอ่านและการศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถดังกล่าว นอกจากนั้น ครอบครัวยังเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญต่อความสามารถในการประกอบวิชาชีพอิสระของช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระท่านนี้

นัท สุมนเตมีย์

นัท สุมนเตมีย์ ช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระ มีผลงานโดดเด่นในการถ่ายภาพสารคดีชีวิตสัตว์ได้ทะเล โดยในระยะแรกของการทำงานสารคดี นัท มีผลงานสารคดีหลากหลายแนว ทั้งสารคดีชีวิตได้ทะเล สารคดีแนวท่องเที่ยวตีพิมพ์สม่ำเสมอในอนุสาร อสท. ก่อนที่จะทำงานถ่ายภาพสารคดีชีวิตได้ทะเลอย่างจริงจังเพียงอย่างเดียว นอกจากนั้น นัท ยังมีผลงานสารคดีเป็นระยะในฐานะนักเขียนอิสระตีพิมพ์ในนิตยสารสารคดี ไฮ-คลาส ดิเอิร์ธ2000 เอ็กเพรสชั่น กิनी และแพรว

นัท สุมนเตมีย์ เกิดและเติบโตในกรุงเทพมหานครมาโดยตลอด ศึกษาชั้นประถมปีที่ 1 จนถึงชั้นมัธยมปีที่ 6 ที่โรงเรียนกรุงเทพคริสเตียน และศึกษาต่อระดับปริญญาตรีที่คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และในช่วงหลังของหลักสูตรปริญญาตรี นัท ได้มีโอกาสฝึกงานในกองบรรณาธิการอนุสาร อสท. ซึ่งทำให้ได้มีโอกาสฝึกฝนการถ่ายภาพสารคดีได้น้ำอย่างจริงจัง และได้เริ่มทำงานประจำครั้งแรกที่บริษัทอายส์ (The Eyes) ซึ่งรับผลิตสไลด์มัลติวิชั่นระยะหนึ่ง จากนั้นได้ลาออกมาทำงานในฐานะช่างภาพอิสระช่วงสั้นๆ ช่วงหนึ่ง ก่อนที่จะได้รับการติดต่อให้ทำงานสารคดีท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะทะเลใต้ให้กับกองบรรณาธิการอนุสาร อสท. ซึ่งรับผิดชอบทั้งการถ่ายภาพและการเขียน จากนั้น นัท ได้กลับไปทำงานเป็นนักเขียนอิสระประจำในกองบรรณาธิการอนุสาร อสท. อีกประมาณ 2 ปี จึงตัดสินใจลาออกเพื่อมาทำงานอิสระอย่างจริงจัง ด้วยความคาดหวังว่าจะสามารถทำงานถ่ายภาพได้น้ำได้อย่างจริงจัง

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลวัยเด็กของ นัท สุมนเตมีย์ พบว่าความสนใจในการถ่ายภาพได้นำเป็นความสนใจที่มีมาตั้งแต่วัยเด็ก โดยพบว่าเป็นความสนใจที่ได้รับการปูพื้นฐานจากบิดามาโดยตลอด ตั้งแต่วัยเด็ก

“...ผมมีจุดยืนหนึ่งคือ ผมอยากถ่ายภาพได้นำมาตั้งแต่เด็ก เพราะพ่อผมเป็นนักดำน้ำ ผมเป็นลูกคนเดียว เวลาพ่อไปดำน้ำก็พาผมไปด้วย ตั้งแต่เด็กๆ เมื่อก่อนพ่อเป็นช่างภาพหนังสือพิมพ์ มีกล้องอยู่ เห็นกล้องแต่เด็กก็สนใจ มีกล้องตัวเองครั้งแรกตอน ม.2 ที่พ่อยกให้ตัวหนึ่งก็เริ่มต้นถ่ายรูปมาแต่ยังไม่จริงจังนัก มาจริงจังตอนเข้าวารสารศาสตร์...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้สภาพแวดล้อมทางครอบครัวในวัยเด็กจะเอื้อต่อการสร้างความคุ้นเคยกับการถ่ายภาพและการดำน้ำมาบ้าง แต่ยังเป็นในลักษณะที่ยังไม่ได้ฝึกฝนทักษะทั้งสองด้านอย่างจริงจัง จนกระทั่งได้เข้าศึกษาทางด้านสื่อสารมวลชนที่คณะวารสารศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นัท จึงได้เริ่มฝึกฝนทักษะการถ่ายภาพอย่างจริงจัง และสนใจการฝึกดำน้ำในเวลาต่อมาอย่างจริงจัง

“...ผมมีกล้องตัวเองครั้งแรกก็ตอน ม.2 ที่พ่อยกให้ ก็เริ่มต้นถ่ายรูปมาแต่ยังไม่จริงจังนัก มาจริงจังตอนเข้าวารสารศาสตร์ มีโอกาสได้เข้าห้องอัดรูป ล้างรูปที่คณะ สนใจตั้งแต่ปี 1 ตามรุ่นพี่เข้าไปใช้ห้องมืดเลยมีโอกาสได้ทำมากกว่าคนอื่น จากนั้นก็ฝึกมาเรื่อยๆ รู้สึกว่าต้องถ่ายรูปให้ได้อาทิตย์หนึ่งม้วน ผมตั้งใจมากที่จะเป็นช่างภาพแต่ยังไม่ได้คิดถึงการเป็นนักเขียนเลย ตอนเลือกเข้าเรียนเพราะรู้สึกว่า หนึ่งอยากเป็นช่างภาพ สองอยากทำหนังสือ เป็นปัจจัยที่เปิดกว้างอยู่...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในระหว่างศึกษาชั้นปีที่ 3 นัท เริ่มเรียนดำน้ำอย่างจริงจังด้วยความตั้งใจอยากถ่ายภาพได้นำ ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่อนุสาร อสท. เริ่มงานสารคดีได้นำ จึงหะดงกล่าวทำให้ นัท คิดถึงการถ่ายภาพได้นำกับอนุสาร อสท. เมื่อต้องไปฝึกงานตามหลักสูตร นัท จึงทำเรื่องขอฝึกงานในกองบรรณาธิการอนุสาร อสท. โอกาสดังกล่าวทำให้ นัท ได้มีโอกาสฝึกถ่ายภาพได้นำอย่างจริงจังตามความตั้งใจที่มีมาแต่เดิม ซึ่ง นัท เห็นว่าเป็นโอกาสและจังหวะที่ดีที่สุดสำหรับการฝึกฝนการถ่ายภาพได้นำอย่างจริงจังสำหรับตนเอง และเมื่อผลงานจากการฝึกงานได้รับการตีพิมพ์ทำให้เกิดกำลังใจยิ่งขึ้น

“...พอมาอายุปี 3 ผมเริ่มเรียนดำน้ำเพราะคิดว่าอยากจะถ่ายภาพใต้น้ำ อยากเป็นช่างภาพใต้น้ำ พอดีที่ อสท. เป็นช่วงเริ่มต้นเกี่ยวกับสารคดีใต้น้ำ ก็คิดว่าเรามีอุปกรณ์ดำน้ำบางส่วนแล้วของพ่อ เราเรียนดำน้ำเรียบร้อยแล้ว ตอนนั้นผมมองไว้เลยว่าผมอยากทำงานที่ อสท. เลยไปขอฝึกงาน เรียกว่าเป็นจังหวัดพอดีเลยที่ อสท. เริ่มมีคุณวินิจ รั้งฝั่ง คุณอภิรักษ์ บัณฑิตดี ถ่ายภาพใต้น้ำ เป็นจังหวัดพอดีที่จะออกไปฝึกงาน ผมมองตั้งแต่เรียนดำน้ำแล้วว่า ค่าใช้จ่ายในการออกไปดำน้ำสูงมากเลย เราไปไม่ไหวแน่ ผมก็มองว่าถ้าเราไปฝึกงาน อสท. ในช่วงที่เราออกไปทำงานก็ทุนค่าใช้จ่ายไปได้แล้วที่จะฝึกฝนฝีมือ ช่วงที่ฝึกงานได้ทำงานและงานชิ้นแรกที่ลงตีพิมพ์เป็นรูปเล็กๆ เราก็รู้สึกดีใจ” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นัท ได้ให้ความเห็นว่า การได้เข้าไปฝึกงานครั้งนี้นับ “โอกาส” ที่เดินเข้าไปหาเอง ในช่วงจังหวะที่เหมาะสมที่อนุสาร อสท. เริ่มมีสารคดีถ่ายภาพใต้น้ำอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก

“โอกาสที่ได้ทำงานถ่ายภาพใต้น้ำ ผมมองว่าผมเดินเข้าไปหาโอกาส คือผมหาโอกาส โดยการตัดสินใจเดินเข้าไปฝึกงานที่ อสท. เป็นสิ่งแรกที่ผมทำ แต่ขณะเดียวกันถ้าไม่มีจังหวะนี้ผมก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างนี้ มันเป็นเรื่องของจังหวะจริงๆ แล้วผมว่าถ้ามีความตั้งใจจริง สักวันต้องมีโอกาส และก็ต้องเป็นเรื่องของฝีมือด้วย” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

เมื่อสิ้นสุดการฝึกงานในกองบรรณาธิการอนุสารอสท. นัท ได้เริ่มทำงานประจำในบริษัทผลิตสไลด์มัลติวิชชั่นช่วงหนึ่ง จากนั้นจึงออกมาทำงานอิสระเป็นครั้งแรกด้วยการรับถ่ายภาพให้กับนิตยสาร 3-4 ฉบับ ก่อนที่หัวหน้ากองบรรณาธิการอนุสาร อสท. ได้ติดต่อให้ นัท ไปทำสารคดีท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะทะเลใต้ให้อนุสาร อสท. โอกาสจากการทำงานครั้งนี้ทำให้ นัท ได้ทำงานเขียนสารคดีร่วมกับการถ่ายภาพสารคดีอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก ซึ่งทำให้เห็นว่าสามารถทำงานเขียนได้โดยที่ไม่เคยคิดถึงการทำงานเขียนมาก่อน

“คุณวราภรณ์ พลอยบริสุทธิ์ หัวหน้ากองบรรณาธิการ อสท. สมัยนั้นเรียกตัวให้ไปทำงาน โดยได้รับมอบหมายงานชิ้นแรกเกี่ยวกับสารคดีท่องเที่ยวอุทยานแห่งชาติหมู่เกาะทะเลใต้ ที่จังหวัดสุราษฎร์ธานี จากนั้นก็เหมือนกับสอบผ่านงานชิ้นแรก เพราะตอนแรกเหมือนผ่านฝึกงานเป็นช่างภาพอย่างเดียว แต่จากงานตรงนี้ บก. ให้ผมเขียนแล้วบอกว่าใช้ได้ ทำให้รู้สึกที่เราเขียนเรื่องได้ จากที่เราไม่เคยมีความคิดนี้อยู่เลย จากนั้นก็ได้รับมอบหมายงานจาก อสท. ต่อมาเรื่อยๆ” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

จากผลงานถ่ายภาพและเขียนสารคดีอิสระชิ้นนี้ นัท ได้รับมอบหมายให้ทำงานสารคดีให้กับ อนุสาร อสท. ต่อมาเรื่อยๆ จนกระทั่งได้รับการชักชวนให้เข้าไปทำงานเป็นนักเขียนอิสระประจำในกองบรรณาธิการ โดยผลงานในช่วงการทำงานในระยะนี้เป็นการทำงานสารคดีหลากหลายรูปแบบ ทั้งงานสารคดีได้ทะเล และงานสารคดีท่องเที่ยวอื่น นัท ทำงานอิสระประจำในกองบรรณาธิการ 2 ปี จึงได้ลาออกด้วยความรู้สึกอึดอัดกับการทำงานสารคดีหลากหลายรูปแบบ นัท ออกมาทำงานอิสระอีกครั้งด้วยความคิดว่าจะสามารถเลือกทำงานเฉพาะที่ต้องการได้ แต่ด้วยลักษณะการทำงานอิสระ นัท พบว่าแม้ นักเขียนอิสระสามารถเลือกแนวการทำงานตามที่ต้องการได้ แต่ในบางช่วงกลับทำงานได้น้อยลง นอกจากนั้นยังขาดกลุ่มสังคมในการทำงานด้วย

“ตอนออกมาทำงานอิสระมองภาพว่าจะได้ทำงานเฉพาะที่เราชอบ มองว่าจะได้มีเวลาในการทำงานมากขึ้น ผมว่าระบบที่ดีที่สุดคือระบบการทำงานอิสระแต่ต้องเป็นระบบที่คุณต้องได้ค่าตอบแทนที่เป็นธรรมกับงานของคุณ แต่พอมาเป็นแล้ว เป็นบ้างไม่เป็นบ้าง เรา มองว่าเราน่าจะเลี้ยงตัวเองให้ไปรอด มองว่าน่าจะทำงานได้เต็มที่มากขึ้น แต่ปรากฏว่าบางครั้งกลับทำงานได้น้อยลง เพราะเรามีเวลาว่างเกินไป แล้วขี้เกียจบางครั้ง ปัญหาอีกอย่างที่เจอเป็นปัญหาลึก คือเรื่องของการที่เราไม่มีสังคม...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมากล่าวได้ว่า การพัฒนาทางอาชีพของ นัท สุมนเตมีย์ ได้รับการปูพื้นฐานและการเตรียมความพร้อมทั้งทางด้านความสนใจ การปูพื้นฐานความสามารถทางการถ่ายภาพ และทักษะการดำน้ำ ซึ่งอาจเป็นทั้งโดยตั้งใจและไม่ตั้งใจจากปัจจัยสภาพแวดล้อมทางครอบครัว โดยเฉพาะอย่างยิ่งจากบิดา ซึ่งเป็นนักดำน้ำและช่างภาพ ส่วนการพัฒนาทักษะและความสามารถในการถ่ายภาพอย่างจริงจังเริ่มต้นเมื่อเข้าศึกษาทางสายวิชาชีพโดยตรง อย่างไรก็ตาม โอกาสในการเข้าสู่อาชีพเกิดจากความสนใจของนักเขียน และการเดินเข้าหาโอกาสของนักเขียนเอง โดยมีสถาบันการศึกษาสนับสนุนโดยทางอ้อม

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า การติดตามผลงานของนักเขียนที่ชื่นชอบ และความสนใจในการเปิดรับสื่ออื่นอย่างต่อเนื่องมีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ทั้งต่อรูปแบบในการนำเสนอ

การนำอารมณ์ความรู้สึกในงานของนักเขียนบางท่านมาใช้ในบางโอกาส ซึ่งมีอิทธิพลต่อเนื่องในการกำหนดขอบเขตในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ

“...งานเขียนของผมมีพื้นฐานจากการเขียนบทภาพยนตร์อย่างมาก คืองานผมไม่ได้วางพล็อต หรือ Theme แต่ผมจะเอาตัวเองเข้าไปอยู่ในสถานการณ์นั้น แล้วบรรยายภาพที่อยู่รอบตัวว่าเป็นยังไง เขียนออกมาเป็นภาพที่สื่อได้ ใช้ภาษาที่ง่าย ๆ แต่เก็บบรรยากาศทั้งหมดออกมาและเรื่องมูมมองหลายๆ อย่าง...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ซึ่งในกรณีของ นัท สุมนเตมีย์ นอกจากการศึกษาในมหาวิทยาลัยทำให้มีโอกาสในการเรียนรู้และฝึกฝนทักษะทางวิชาชีพแล้วแล้ว มหาวิทยาลัยยังมีอิทธิพลต่อวิถีคิดและมูมมองต่างๆ ที่ได้นำมาใช้ในผลงาน

“สิ่งที่ผมได้จากมหาวิทยาลัยคือเรื่องความคิด มหาวิทยาลัยสอนให้เราคิด ไม่ได้สอนให้รู้มาก แต่สอนให้เรารู้จักคิดอย่างมีเหตุผล มีระบบมากขึ้น สอนให้รู้จักใช้วิจารณญาณของตัวเองเองตัดสินใจ บางกรณีสอนให้เราเคารพความคิดเห็นของคนอื่น สอนให้รู้จักเพื่อน และอีกหลายๆ อย่าง อย่างเรียนภาพยนตร์ มูมมองหรือโลกทัศน์บางอย่างเราได้จากการเรียนภาพยนตร์ งานเขียนของผมมีพื้นฐานจากการเขียนบทภาพยนตร์อย่างมาก...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในอีกด้านหนึ่ง นัท สุมนเตมีย์ ได้แสดงความคิดเห็นไว้ในงานเขียนว่า การศึกษาทางด้านสื่อสารมวลชน ทำให้ต้องระมัดระวังในการนำเสนองานเขียนงานสารคดีเชิงท่องเที่ยวอย่างมาก เนื่องจากตระหนักถึงอำนาจของสื่อมวลชน

“บทเรียนที่ได้จากคณะทำให้ผมไม่ค่อยจะเชื่อสื่อมวลชนในทุกๆ เรื่อง ในขณะที่ผมกลับเห็นพลังอำนาจของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้คนในสังคม... ผมไม่แน่ใจว่าหลังจากงานชิ้นนี้เผยแพร่ไปแล้วจะเกิดอะไรขึ้นกับพื้นที่แห่งนี้... ผมไม่อยากได้ชื่อว่าเป็นผู้ทำลายสิ่งที่ผมรักมากที่สุดด้วยงานเขียน ซึ่งถือว่าเป็นอาชีพของผม” (นัท สุมนเตมีย์, อสท., ปี.37 ฉ.3: 131-132)

ส่วน “มูมมอง” ในผลงานภาพของ นัท พบว่าการได้ศึกษางานถ่ายภาพสารคดีจากนิตยสารต่างๆ อย่างต่อเนื่องเป็นส่วนที่มีอิทธิพลต่อมูมมองในการนำเสนอภาพและเรื่อง ซึ่งเป็นการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผลงานของตนเอง

“...สื่อมวลชนมีผลมากครับ หนังสือที่ผมอ่านและดูประจำคือ National Geographic ได้รับอิทธิพลสูงมาก จนทุกวันนี้ผมยังซื้ออ่าน ดูประจำ ช่อง Discovery Channel ดูประจำ หนังสือๆ หลายเรื่อง...การติดตามงานเขียนของอาจารย์เสกสรรค์ ประเสริฐกุล ก็ได้มุมมองเกี่ยวกับโลกเกี่ยวกับชีวิต” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นยังพบว่า การติดตามผลงานของนักเขียนท่านอื่นและการพบปะเพื่อนนักเขียนยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนามุมมอง และแนวคิดที่ได้นำมาใช้ในการทำงานเขียนของนักเขียนท่านนี้ด้วย

“...ในกลุ่มที่พบกันเสมอมีการเอางานมาให้ดูกัน วิพากษ์วิจารณ์งาน แนะนำกันบ้าง...ผมอ่านงานนักเขียนฯ หลายคนประจำ มุมมอง ความคิดหลายอย่าง เราก็ได้เอามาใช้ในสายงานเราบ้าง...เพื่อนร่วมอาชีพในกลุ่มที่ทำงานด้วยกันก็มีคุณวินิจ รังผึ้ง คุณอภิรักษ์ บัวหนักดี ที่ อสท. และคุณปริญญากร วรวรรณ ที่ให้ข้อคิดหลายอย่างในฐานะรุ่นพี่ ให้ข้อคิดหลายอย่างในการทำงาน ในการเสนอเนื้อหา มุมมอง โลกทัศน์หลายๆอย่างที่เราได้แลกเปลี่ยนกัน” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในลักษณะการประกอบวิชาชีพที่นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีอย่างมีรูปแบบเฉพาะ ในกรณีของ นัท สุมนเตมีย์ กล่าวได้ว่า นอกจากปัจจัยพื้นฐานก่อนเข้าสู่วิชาชีพทำให้เกิดการพัฒนาทักษะความสามารถในการประกอบวิชาชีพแล้ว ความสนใจในการติดตามผลงานจากสื่อต่างๆ อย่างต่อเนื่องยังมีอิทธิพลต่อรูปแบบและมุมมองในการนำเสนอภาพและเรื่องราวของนักเขียนท่านนี้ด้วย

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

ในส่วนการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อในฐานะนักสื่อสารมวลชน “นโยบายสื่อ” มักมีอิทธิพลต่อผลงานของนักสื่อสารมวลชน แต่จากการศึกษาข้อมูลในกรณีของ นัท สุมนเตมีย์ พบว่าในการเลือกรื่องและประเด็นการนำเสนอ ช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระท่านนี้ให้ความสำคัญต่อสิ่งที่ต้องการนำเสนอมากกว่าการคำนึงถึงปัจจัยอื่น ทั้งนี้เนื่องจากลักษณะการติดต่อรับงาน ส่วนใหญ่เป็นการติดต่อผ่านคนรู้จัก หรือในอีกกรณีหนึ่งเมื่อมีภาพและข้อมูลที่เหมาะสมกับสื่อใด นักเขียนจึงนำไปเสนอต่อองค์กรสื่อที่เหมาะสม ซึ่งหากพิจารณาจากข้อมูลดังกล่าว กล่าวได้ว่า นักเขียนท่านนี้ยังสามารถเลือกทำงานตามแนวของตนเองได้ในระดับหนึ่ง ทั้งนี้ผู้วิจัยเห็นว่าเนื่องจากความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในงานสารคดี

“...ขึ้นกับว่าเราต้องการเสนออะไรมากกว่า แนวหนังสือนั้นเค้าคงอ่านงานของเรามาก่อน รู้ว่างานเราสไตลไหน เค้าถึงใช้งานเรา คือลักษณะงาน Specialism เป็นอย่างนี้ครับ คือต้องเลือกคนให้เหมาะกับงาน..บางครั้งผมเสนองาน บก.พอใจ ผมกลับไม่พอใจ” (นัท สุมนเดมิย์, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาผลงานของ นัท ที่เผยแพร่ออกมาพบว่าองค์ประกอบสำคัญในผลงาน คือ ส่วนภาพ และส่วนเรื่อง ซึ่งนักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่า “ภาพ” เป็นองค์ประกอบสำคัญในงานสารคดีทางนิตยสารในปัจจุบันมากกว่า อย่างไรก็ตามการจัดวางภาพที่ปรากฏออกมาทางสื่อ นอกจากขึ้นกับฝีมือการถ่ายภาพของนักเขียนแล้ว ฝ่ายศิลป์ในองค์กรสื่อยังมีบทบาทสำคัญต่อการนำเสนอภาพที่ปรากฏผ่านสื่อด้วย

“...บางเล่ม การวางเลย์เอาต์ไม่ถูกใจ เช่นภาพบางภาพอยากให้ลงเป็นภาพใหญ่เค้าลงเป็นภาพเล็ก อยากให้เป็นภาพเล็กเค้าลงเป็นภาพใหญ่ และการเลือกภาพ บางเล่มดี เค้าให้เราไปคุยกับบรรณาธิการภาพ และเลือกกันว่าจะวางภาพยังไง แต่บางเล่มให้เราจัดส่งภาพไปให้เค้า จริงๆ แล้วต้องยอมรับว่าฝ่ายศิลป์มีผลกับภาพที่ออกมาครบ หนังสือหลายๆ เล่มฝ่ายศิลป์เป็นคนกำหนดภาพด้วยซ้ำว่าควรเป็นยังไง” (นัท สุมนเดมิย์, สัมภาษณ์)

ส่วนองค์ประกอบของ “เรื่อง” จากประสบการณ์การทำงานเขียนของนักเขียนท่านนี้พบว่าไม่มีการแก้ไขงานเขียนของตนเองมากนัก นอกจากในระยะเริ่มแรกที่บรรณาธิการช่วยขัดกลางงานเขียนเท่านั้น แต่ประเด็นในการนำเสนอคือสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึง และพบว่าเป็นปัญหาในการทำงานแต่ละชั้นของนักเขียนท่านนี้

“...ผมไม่ค่อยเจอปัญหา บก.ให้แก้งานเลย ที่ อสท.บก.ค่อนข้างจะคุมงานเขียนมาก แต่ผมไม่ค่อยโดนเท่าไร ตอนแรกจะมีคุณวราภรณ์ พลอยบริสุทธิ์ ขัดกลางเรื่องราวให้ ตอนหลังไม่ค่อยโดนแก้...การเขียนแต่ละเรื่อง ประเด็นที่จะนำมาเขียนเป็นเรื่องยากนะครับที่จะไม่ให้ซ้ำซาก บางที่เราเขียนแล้วเราเองยังเบื่อเลย แล้วคนอ่านจะไม่เบื่อเหอ ผมถึงไม่อยากทำงานเยอะ นี่เป็นข้อจำกัดในการทำงานครับ” (นัท สุมนเดมิย์, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในขั้นตอนการจัดทำสารคดี ในฐานะผู้ทำงานอิสระที่นักเขียนต้องเป็นผู้จัดหาข้อมูล และเลือกข้อมูลมานำเสนอ ในกรณีของ นัท สุมนเดมิย์ พบว่ามีข้อจำกัดในการหาข้อมูลทางทะเลในประเทศไทย ทำให้ข้อจำกัดดังกล่าวมีอิทธิพลต่อการนำเสนอผลงานของนักเขียน

“...งานของผมแหล่งข่าวไม่มี ส่วนใหญ่ใช้การค้นคว้าจากหนังสือ ข้อมูลจากไกด์บุ๊ก จากอินเทอร์เน็ตบ้าง สำหรับตัวบุคคลในงานผมจะเก็บจากใครยากมาก ในบ้านเราผมว่าเรื่อง ในทะเลแทบจะไม่มีใครรู้ ผมเองก็ไม่ค่อยรู้ แต่ก็มีบ้างที่เป็นเรื่องของผู้คนที่ผมไปพบ เป็นการ พูดคุยจากประสบการณ์มากกว่า” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ ซึ่งได้แก่จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ จุดมุ่งหมายในการ ทำงานของนักเขียน ข้อจำกัดทางด้านข้อมูลชีวิตได้ทะเล ในกรณีการทำงานถ่ายภาพได้ทะเล ทุนใน การเดินทางเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถและโอกาสในการทำงานสารคดีของช่างภาพและนัก เขียนอิสระ เนื่องจากการออกพื้นที่ทำงานแต่ละครั้งจำเป็นต้องใช้ทุนค่อนข้างสูง ในกรณีของ นัท องค์กรธุรกิจการท่องเที่ยวเร็ว จึงเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญต่อการทำงาน อย่างไรก็ตามพบว่าองค์กร ธุรกิจนี้ไม่มีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนท่านนี้มากนัก

“การเดินทางถ่ายภาพสารคดีเสี่ยงไม่ได้ที่ต้องใช้ทุนสูง...นอกจากครอบครัวทำให้ สามารถทำงานตามสไตล์ที่พอใจได้ ที่ผมว่าสำคัญมากคือองค์กรธุรกิจที่เกี่ยวกับการทำงานที่ ค่าเห็นความสำคัญตรงนี้ทำให้ได้รับการสนับสนุนที่ดีมาก...ส่วนใหญ่เป็นการรู้จักกัน เรา ก็ต้องเอื้อประโยชน์ให้เค้าส่วนหนึ่งในการเขียนถึงเรือของเค้าเป็นส่วนเล็กๆ ในงานของเรา” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า แม้นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ปัจจัยสภาพแวดล้อมใน การทำงานย่อมมีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ แต่ในกรณีของ นัท สุมนเตมีย์ พบ ว่าด้วยลักษณะงานถ่ายภาพสารคดีได้นำมาเป็นการทำงานที่นักเขียนต้องใช้ทักษะความชำนาญพิเศษ ในการทำงาน นักเขียนจึงมีบทบาทในการเลือกเรื่องและประเด็นถาวรนำเสนอได้ โดยมีบรรณาธิการ เป็นผู้ดูแลรับผิดชอบงานที่จะเผยแพร่ออกมา นอกจากนั้นในการทำงานภาพ ฝายศิลป์ของสำนักพิมพ์ บางแห่งยังมีอิทธิพลต่อผลงานที่จะเผยแพร่สู่สาธารณชนด้วย

2.3 ลักษณะการดำเนินงาน

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมากล่าวได้ว่าลักษณะทางวิชาชีพของการทำงานสารคดีอิสระใน ประเทศไทยมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระ จากการศึกษาข้อมูล นัท สุมนเตมีย์ ช่างภาพได้นำและนักเขียนสารคดีอิสระกล่าวว่า ในการทำงานสารคดีอิสระในฐานะช่าง ภาพและนักเขียนสารคดีได้นำ มีลักษณะทางวิชาชีพสำคัญ 3 ประการที่ทำให้ลักษณะการดำเนินงาน ของนักเขียนสารคดีอิสระแตกต่างจากนักเขียนสารคดีประจำองค์กร กล่าวคือ ลักษณะการทำงาน

อิสระ การได้รับผลตอบแทนน้อย และข้อจำกัดในการทำงานถ่ายภาพสารคดีในประเทศไทย ซึ่งในประเด็นที่เกี่ยวกับความเป็นอิสระในการทำงานพบว่าเป็นแรงจูงใจสำคัญในการตัดสินใจเข้าสู่อาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระส่วนใหญ่ แต่โดยลักษณะการทำงานที่นักเขียนอิสระต้องทำงานอยู่กับตนเอง นัท ได้ให้ความเห็นว่าการทำงานโดยไม่มีสังคมเพื่อนร่วมงานคือภาวะที่นักเขียนอิสระต้องปรับตัวในการทำงาน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเป็นปัญหาสำหรับผู้ที่ชอบเข้าสังคม

“...ปัญหาหลักอีกอย่างคือเรื่องของการที่เราไม่มีสังคม การที่เราออกไปอยู่ตัวคนเดียว ทำงานคนเดียว ทำให้อยู่ด้วยความลำบากขึ้น จากที่มีเพื่อนคุยบางวันก็เป็นวันที่เสียเหงา เลยทำให้เราต้องออกไปหาสังคมเป็นบางครั้ง ผมต้องออกไปหาวิทยาลัยประจำเพราะผมไม่มีสังคมใหม่ ขณะที่เพื่อนในกลุ่มเดียวกันไปทำงานในองค์กรมีสังคมใหม่... ทุกครั้งที่เขียนเรื่องเสร็จจะรู้สึกว่าได้หลุดจากพันธนาการแล้วจะรู้สึกอยากไปเจอเพื่อนเจอคนรู้จัก ซึ่งเวลานั้นเพื่อนอาจไม่ว่างก็ยิ่งทำให้รู้สึกแย่ไปอีก เป็นปัญหาเหมือนกันครับกับคนที่ชอบสังคม” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในด้านกลุ่มสังคมของนักเขียนสารคดีอิสระ นัท ได้ให้ความเห็นว่าในกลุ่มนักเขียนสารคดี ที่คุ้นเคยกันมีการพบปะกันบ้างตามโอกาส แต่ที่พบเห็นกันอยู่เสมอคือผลงานสารคดีของกลุ่มเพื่อนนักเขียนที่ปรากฏทางสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าผลงานที่ปรากฏโดยทั่วไปยังจำกัดอยู่ในวงแคบ ทั้งนี้เนื่องจากการที่ผลตอบแทนในการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์น้อยหากเทียบกับการทำงานอื่น และโดยทั่วไปการติดต่อนักเขียนสารคดีอิสระขององค์กรสื่อมักติดต่อนักเขียนอิสระประจำ ทำให้นักเขียนสารคดีใหม่มีโอกาสเข้าสู่การทำงานอิสระน้อย

“วงการควรกว้างกว่านี้ อยากเห็นคนใหม่ๆ เข้ามา แสดงความคิดเห็นใหม่ๆ มุมมองใหม่ๆ ภาพถ่ายใหม่ๆ ที่เป็นอย่างนี้เพราะค่าตอบแทน เพราะมุ่งไปทางอื่นค่าตอบแทนมากกว่า ถ้าไม่มีชื่อเสียงมาเป็นฟรีแลนซ์อย่างน้อยรายได้ก็ไม่มั่นคง และลักษณะ connection ในเมืองไทย บางครั้งอยู่ที่ชื่อมากเกินไป เชื่อมแน่นมากกว่าถ้าเป็นคนนี้จะทำงานได้ดี แต่ไม่ใช่ทุกครั้งหรอกครับ การที่จะเข้ามาในจุดนี้ พูดยตามตรงว่าคุณต้องทำตัวให้เด่น คือผลงานเด่น หาตัวเองให้เจอ และทำในสิ่งที่ตัวเองชอบ แม้มือใหม่ฝีมือดีจริงยังต้องใช้เวลาที่จะพิสูจน์ตัวเอง” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ซึ่งในประเด็นที่ระบบผลตอบแทนในการทำงานสารคดีมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระ นัท ให้ความเห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระที่ประสบความสำเร็จในอาชีพจำเป็นต้องมีการวางแผนการทำงาน ควบคู่ไปกับการวางแผนการเงิน และนักเขียนจำเป็นต้องมีวินัยใน

การทำงานตามแผนที่วางไว้ นักเขียนสารคดีอิสระจึงจะสามารถประกอบอาชีพนี้ได้อย่างมั่นคง ซึ่งในกรณีของตน นัท เห็นว่าลักษณะนิสัยของตนยังเป็นอุปสรรคสำหรับการทำงานอิสระ แต่ที่ยังสามารถทำงานสารคดีอิสระได้เนื่องจากมีปัจจัยเงื่อนไขอื่นสนับสนุน

“นักเขียนอิสระอาชีพต้องมีความรู้ในเรื่องที่ตัวเองจะเขียน มีความเป็นมืออาชีพในสายงานนั้น มี connection มีทุนในการเดินทางในบางครั้ง รักอิสระ อยากทำงานประเภทนี้แล้ว ยังต้องมีระเบียบวินัยในการทำงาน มีการเตรียมงานที่ดี มีการจัดการอื่น เรื่องรายรับรายจ่าย ถ้าจะให้ดีต้องคำนวณงบการเดินทางด้วย คนหนึ่งที่ผมยกย่องว่าประสบความสำเร็จในการเป็นฟรีแลนซ์และน่าจะเอามาเป็นแบบอย่างได้คือคุณธีรภาพ โลหิตกุล แก่มีระเบียบว่าเดือนหนึ่งต้องเขียนได้กี่ชิ้น และผมเชื่อว่าแกทำได้ แต่ผมไม่มีระเบียบ ไม่ได้วางแผนการทำงาน แต่ทำงานตามความพอใจตามจังหวะเวลา ซึ่งเป็นปัญหาสำหรับคนที่จะเป็นฟรีแลนซ์...แต่คิดว่าถ้าจะทำเป็นอาชีพจริงๆ คงต้องมีกฎเกณฑ์ วางแผนว่าต้องทำกี่ชิ้น แต่ตอนนี้ผมทำอะไรหลายอย่างเลยไม่ได้กำหนด” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในส่วนข้อจำกัดในการทำงานถ่ายภาพสารคดีอิสระในประเทศไทย นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า ผลตอบจากการการทำงานถ่ายภาพสารคดีทำให้ช่างภาพสารคดีไม่สามารถทำงานภาพได้เพียงอย่างเดียว โดยทั่วไปช่างภาพสารคดีอิสระจึงมักต้องทำงานเขียนควบคู่ไปกับการถ่ายภาพด้วย ในกรณีของ นัท สุมนเตมีย์ นอกจากการปรับตัวเข้ามาทำงานเขียนแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังทำงานอื่นตามความสนใจ อย่างไรก็ตามพบว่าการทำงานดังกล่าวเอื้อต่อการทำงานถ่ายภาพสารคดีได้ทะเลของนักเขียนท่านนี้ด้วย

“ในบ้านเรา ผมคิดว่าช่างภาพยังทำงานในสโคป (scope) กว้าง บางทีมันกว้างเกินไปจนจับความเป็นตัวตนไม่ได้ ในขณะที่เดียวกันค่าตอบแทนทำให้เป็นอย่างนั้น ถ้าไม่ทำงานกว้างๆ คุณอยู่รอดไม่ได้ ถ้าจะทำงานให้ดีจริงๆ ผมว่าเดือนหนึ่งไม่ควรเกิน 10 ชิ้น ส่วนผมเดือนหนึ่งได้ 2-3 ชิ้นเท่านั้น...ส่วนงานอื่น บางส่วนผมเริ่มให้เข้าอุปกรณ์ถ่ายภาพ และสอนถ่ายภาพในเรื่องที่พาคนออกไปดำน้ำ และเริ่มวางแผนออกหนังสือกับพรรคพวกเป็นนิตยสารรายเดือน ซึ่งถ้าทำออกมาจริงๆ คงต้องเขียนเยอะขึ้นครับ” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากข้อจำกัดในการทำงานถ่ายภาพสารคดีในประเทศไทยแล้ว เฉพาะการทำงานถ่ายภาพได้น่ายังมีข้อจำกัดเกี่ยวกับฤดูกาลการออกทะเล และข้อจำกัดในพื้นที่การทำงานถ่ายภาพได้ทะเลด้วยเพื่อให้สามารถทำงานได้ต่อเนื่องตลอดทั้งปี นักเขียนท่านนี้จึงปรับตัวในการทำงานโดยเริ่มทำงานถ่ายภาพสารคดีตามความสนใจอื่นเพิ่มเติมด้วย

“ตอนแรกผมเขียนอะไรก็ได้หลายอย่าง ตอนนี้อาศัยภาพได้นำเป็นหลัก แต่ผมพยายามทำงานทั้งปี เพราะการถ่ายภาพได้ทะเลถูกบีบบังคับด้วยข้อจำกัดของเวลา ช่วงฤดูมรสุมออกไปทำงานไม่ได้ เลยพยายามทำงานเกี่ยวกับสัตว์บกให้มากขึ้น อย่างตอนนี้ผมสนใจเรื่องราวเกี่ยวกับนก เลยเริ่มเขียนเรื่องราวเกี่ยวกับนกน้ำ คือจริงๆ ผมสนใจเกี่ยวกับชีวิตทุกอย่าง ยกเว้นที่เกี่ยวกับคนยังไม่สนใจเพราะรู้สึกเป็นเรื่องที่ยากมาก... ส่วนข้อจำกัดอื่น เช่น พื้นที่การทำงานถ่ายภาพชีวิตสัตว์ทะเลของประเทศไทยอยู่ที่สมิหลันและเกาะเต่าเท่านั้น เพราะความหลากหลายของสัตว์ และความใสของน้ำทำให้ทำงานได้จำกัดแค่นี้ และการที่จะเดินทางไปทะเลในประเทศอื่นยังมีข้อจำกัดคือ เราไม่มีทุนมากพอที่จะเดินทางไป ไกลขนาดนั้น ถ้ายังทำงานให้หนังสือไทยอยู่” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัยที่ได้เสนอมามีอิทธิพลต่อความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าปัจจัย “ครอบครัว” ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อโอกาสในการเข้าสู่อาชีพ และความสามารถในการประกอบอาชีพในลักษณะของตนได้

“...ครอบครัวมีส่วนมากให้ได้ทำงานจนถึงทุกวันนี้ ผมยอมรับว่าเรื่องค่าใช้จ่ายในการทำงานจนทุกวันนี้ ทำให้เราได้ใช้ชีวิตในบางส่วนที่เราอยากใช้ เค้ายังไม่เรียกร้องให้เราทำงานประจำหรือสร้างฐานะ ผมว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก ในช่วงเริ่มต้นคุณพ่อก็ยังช่วยเรื่องอุปกรณ์ ช่วยเรื่องค่าเดินทางในบางครั้งที่ต้องใช้” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า แม้ในความเห็นของ นัท สุมนเตมีย์ เห็นว่าลักษณะการดำเนินงานสารคดีอิสระในประเทศไทยมีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ทำให้นักเขียนต้องมีความสามารถในการทำงานสารคดีที่โดดเด่น ในขณะที่เดียวกันต้องวางแผนการทำงาน มีวินัยในการทำงาน และวางแผนทางการเงิน จึงจะทำให้สามารถประกอบอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง แต่ในกรณีของตน ลักษณะอุปนิสัยยังเป็นอุปสรรคสำคัญในการวางแผนการทำงานสารคดีอิสระในลักษณะดังกล่าว ในขณะที่เดียวกันข้อจำกัดในการทำงานถ่ายภาพสารคดีได้นำในประเทศไทยยังทำให้การทำงานช่างภาพสารคดียากขึ้นไปอีก อย่างไรก็ตาม การได้รับการสนับสนุนจากครอบครัวยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถทำงานถ่ายภาพและเขียนสารคดีอิสระต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน

แนวคิดวิชาชีพนิยม

จากลักษณะการทำงานสารคดีอิสระในประเทศไทยที่ได้นำเสนอมา นัท สุมนเตมีย์ ให้ความสำคัญ เห็นว่าการประกอบวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยยังเป็นเรื่องยาก เนื่องจากผลตอบแทนที่น้อย ซึ่งเป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าสู่อาชีพ และการพัฒนาคุณภาพผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระ

“เป้าหมายในการทำงานของผมคืออยากทำงานอย่างเต็มที่ใน assignment หนึ่งอย่างใช้เวลาอย่างเต็มที่ให้ได้งานออกมาดีที่สุด แต่สำหรับผมมองว่าสนามงานเขียนในเมืองไทยเป็นสนามสำหรับการเริ่มต้นในอาชีพเท่านั้น คือมองว่าตลาดที่หนังสือในเมืองไทยจ่ายค่าตอบแทนอย่างในขณะนี้ ก็ไม่มีโอกาสที่จะทำงานได้ดีอย่างหนังสือต่างประเทศได้ และไม่มีทางที่จะทำให้คนๆ หนึ่งอยู่รอดด้วยการทำงานนี้เพียงอย่างเดียวได้...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากอุปสรรคในการประกอบวิชาชีพดังกล่าว ในส่วนการทำงานในฐานะช่างภาพสารคดี นักเขียนท่านนี้ยังพบว่ามีการละเมิดลิขสิทธิ์ทางผลงานเสมอ ซึ่งโดยทั่วไปยังไม่มีการจัดการอย่างจริงจังแต่อย่างใด

“...อีกเรื่องในมุมของช่างภาพ เรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์ควรมีผลบังคับใช้มากกว่านี้ ช่างภาพควรมีสติในการเรียกร้องสิทธิมากกว่านี้ บางคนใช้ในทางพาณิชย์โดยช่างภาพไม่ได้รับผลประโยชน์ บางคนบอกเพื่อการเผยแพร่ ผมว่ามันไม่ยุติธรรม...ที่เป็นอยู่ก็แค่บอกต่อเพื่อนๆ มาตรฐานงานอาชีพอิสระด้านเขียนช่างภาพจะดีขึ้นถ้าดูแลเรื่องนี้มากกว่า” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ด้วยปัญหาและอุปสรรคทางวิชาชีพดังกล่าว ทำให้เกิดความคิดในการรวมกลุ่มทางวิชาชีพ เพื่อร่วมกันดูแลสิทธิประโยชน์ของนักเขียน ในความเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่ามีความเป็นได้น้อย เนื่องจากองค์กรวิชาชีพควรมีลักษณะการจัดการในรูปแบบขององค์กรธุรกิจ ซึ่งอาจขัดแย้งกับแนวคิดของนักเขียนหลายท่าน

“เคยคิดร่วมกับเพื่อนนักเขียนว่าอยากตั้งเป็นกลุ่มที่นอกจากจะช่วยสนับสนุนงานกันเองแล้ว อยากสร้างนักเขียนใหม่ขึ้นมา เป็นกลุ่มพลังที่สามารถต่อรองดูแลผลประโยชน์ ดูแลสิทธินักเขียนได้ คือเป็นกลุ่มลักษณะ agency อย่างหนึ่งที่จัดการหาลูกค้าให้นักเขียนแล้วหักส่วนค่าจัดการไป การรวมกลุ่มอาชีพพูดตามตรงว่าต้องเป็นองค์กรธุรกิจ ถ้าไม่ได้มันจะอยู่รอดด้วยตัวเองไม่ได้...แต่ในทางปฏิบัติคงเป็นไปได้ยาก เพราะบ้านเรามองว่าระบบธุรกิจเป็นการหาผลประโยชน์ แต่ผมกลับมองว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันมากกว่า แม้แต่ในกลุ่มเพื่อนก็ยังคงกลัวเสียความเป็นเพื่อน” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า การพัฒนาอาชีพของ นัท สุมนเตมีย์ ได้รับการปูพื้นฐานทางด้านความสนใจในการดำเนิน และการถ่ายภาพตั้งแต่วัยเด็กจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัว และได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องจนได้เข้าศึกษาในสายวิชาชีพสื่อสารมวลชนโดยตรง ซึ่งพบว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเตรียมความพร้อมก่อนพัฒนาเข้าสู่อาชีพเมื่อได้มีโอกาสไปฝึกงานถ่ายภาพได้นำให้กับอนุสาร อสท. ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญต่อโอกาสในการเข้าสู่อาชีพต่อมา อย่างไรก็ตามนักเขียนท่านนี้เห็นว่าการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยยังเป็นเรื่องยาก เนื่องจากระบบผลตอบแทนยังเป็นอุปสรรคสำคัญ

2. นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์

ในจำนวนนักเขียนกรณีศึกษา 12 ท่านในการศึกษารุ่นนี้ เป็นนักเขียนสารคดีที่มีประสบการณ์การทำงานทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์จำนวน 4 ท่าน คือ อธิภาพ โลหิตกุล ศรัณย์ บุญประเสริฐ นครศรี อีระคำศรี และ ทรงยศ กมลทวีกุล ซึ่งนักเขียนทั้ง 4 ท่านมีประสบการณ์ในการทำงานสารคดีทางสื่อทั้งสองแตกต่างกัน กล่าวคือ อธิภาพ โลหิตกุล เริ่มต้นอาชีพในการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ก่อนได้รับการชักชวนให้เข้าสู่การทำงานสารคดีทางโทรทัศน์ จนมีชื่อเสียงจากการร่วมผลิตรายการสารคดี “โลกลับสี” ก่อนออกมาประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระที่เลือกทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก ศรัณย์ บุญประเสริฐ เริ่มต้นอาชีพด้วยการทำงานด้านสิ่งแวดล้อมในองค์กรพัฒนาเอกชน จนได้รับการชักชวนให้เข้าสู่แวดวงงานเขียนบทความ แล้วขยายสู่การทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระ และเป็นบรรณาธิการนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ 2000” ก่อนเข้าทำงานประจำในบริษัทผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “สุโลกกว้าง” โดยทำงานสารคดี

อิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ควบคู่ไปอย่างสม่ำเสมอ นครศรี วีระคำศรี และ ทรงยศ กมลทวิกุล ปัจจุบัน เป็นนักเขียนสารคดีอิสระอาชีพที่ทำงานสารคดีทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์ควบคู่กันไป โดย ปัจจุบัน ทำงานสารคดีทางสื่อโทรทัศน์มากกว่างานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์

ธีรภาพ โลหิตกุล

ธีรภาพ โลหิตกุล นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ สำเร็จการศึกษาปริญญาตรีจากคณะสังคมศาสตร์ สาขาประวัติศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และได้เข้าทำงานในวงการสื่อสารมวลชนมาโดยตลอด โดยเริ่มทำงานในตำแหน่งนักข่าว หนังสือพิมพ์ “หญิงยุคใหม่” จากนั้นได้ไปทำงานในกองบรรณาธิการนิตยสารไฮ-คลาส ในยุคบุกเบิกคอลัมน์สารคดีเต็มรูปแบบ ในปี 2526 ทำให้ ธีรภาพ ได้เริ่มต้นการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์อย่างจริงจัง จากนั้น นักเขียนท่านนี้ได้พัฒนาการทำงานสารคดีมาโดยตลอด ทั้งทางด้านเทคนิคการเขียน การถ่ายภาพ และทางเนื้อหา โดยผลงานสารคดีระยะแรกเป็นงานสารคดีอนุรักษวัฒนธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สู้งานสารคดีท่องเที่ยวชีวิตผู้คนและวัฒนธรรม มาตามลำดับ จนกระทั่งได้มีโอกาสเข้าร่วมงานกับทีมงานสารคดีโทรทัศน์ “โลกลับสี่” ในยุคเริ่มต้นในบริษัท แปซิฟิก อินเทอร์เน็ตคอมมิวนิเคชั่น จำกัด โดยได้รับผิดชอบผลิตรายการสารคดีหลายชุด และมีชื่อเสียงอย่างมากเมื่อรับผิดชอบการผลิตสารคดีชุด “แม่น้ำเจ้าพระยา” ธีรภาพ ได้ทำงานประจำในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์อย่างต่อเนื่องรวม 5 ปี โดยในระหว่างนั้นยังได้ส่งงานเขียนให้นิตยสารต่างๆ ตามโอกาสอย่างสม่ำเสมอ จากนั้นจึงตัดสินใจออกมาเป็นนักเขียนสารคดีอิสระอย่างเต็มตัว โดยทำงานทางสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก และรับงานผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ตามโอกาส

ธีรภาพ ทำงานเขียนทางสื่อสิ่งพิมพ์ทั้งในรูปแบบบทความ และสารคดี โดยมีผลงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งในนิตยสารและสารคดีเล่มอย่างสม่ำเสมอมาโดยตลอด โดยมีผลงานสารคดีรวมเล่มครั้งแรกในปี 2533 ซึ่งเป็นการรวบรวมผลงานสารคดีในยุคที่ยังทำงานประจำในกองบรรณาธิการนิตยสารไฮ-คลาส ระหว่างปี 2526-2529 ในชื่อ “คืนสู่พงไพรและสายน้ำ” โดยใช้นามปากกา “อิสรชาน” จากนั้น ธีรภาพ มีผลงานทางนิตยสารทั้งในรูปแบบงานสารคดี บทความ ตลอดมา และยังมีผลงานสารคดีเล่มต่อเนื่องอย่างสม่ำเสมอจนถึงปัจจุบัน นอกจากการทำงานเขียนทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ธีรภาพ ยังเป็นวิทยากรพิเศษในการฝึกอบรมการเขียนสารคดีอย่างสม่ำเสมอ

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับความสนใจในงานสารคดีในวัยเด็ก นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเริ่มต้นจากความสนใจในการอ่าน ซึ่งบิดามีอิทธิพลต่อความสนใจดังกล่าว ทำให้ได้เติบโตมากับหนังสือและนิตยสารในสายสารคดีมากกว่าหนังสือประเภทอื่น

“ผมเติบโตมากับหนังสือ คุณพ่อเป็นคนสนใจหนังสือ เป็นนักอ่านและนักสะสมหนังสือที่น่าสนใจเชิงศิลปวัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมในวัยเด็กก็คือหนังสือของพ่อกับนิตยสารในสายสารคดีมากกว่าหนังสือประเภทอื่น เช่น นิตยสารฟ้าเมืองไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องความเป็นจริงมากกว่ามีเรื่องแต่งบ้าง สิ่งที่เราประทับใจคือการนำเสนอได้อย่างสะท้อนใจ น่าสนใจ องค์ประกอบในนิตยสาร มีสื่ूपข้าว เรื่องสั้น นวนิยายสนใจไปหมด...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

สิ่งที่น่าสังเกตในกรณีของ ธีรภาพ คือแนวหนังสือที่คลุกคลีในวัยเด็กเป็นหนังสือทางศิลปวัฒนธรรมซึ่งมีความสัมพันธ์กับการเลือกศึกษาทางประวัติศาสตร์ และแนวการเขียนเมื่อมาเป็นนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่ง ธีรภาพ ได้กล่าวถึงความเป็นนักอ่านและนักสะสมหนังสือของบิดาไว้ว่า

“...บ่อยครั้งที่ผมรู้สึกโชคดีกว่าคนอื่น ๆ ตรงที่พ่อเป็นนักอ่านและนักสะสมหนังสือ จนผมเคยตัว เพราะแทบไม่ต้องพึ่งพาห้องสมุดตอนทำรายงานส่งอาจารย์...แบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการ เรื่อง พระราชานิพนธ์ไกลบ้าน เล่ม 1-2 ..เป็นมรดกล้ำค่าอีกเล่มหนึ่งในกรูหนังสือของพ่อ ที่ทำให้เพื่อนๆ นักทำสารคดีต้องอือฮาเมื่อได้พบเห็น” (ธีรภาพ โลหิตกุล , กบฏกริช , 2540: 173)

นอกจากสภาพแวดล้อมในครอบครัว นักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่า สภาพแวดล้อมในโรงเรียนในวัยเด็ก ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ได้มีโอกาสคลุกคลีอยู่กับหนังสือ การอ่านและการเขียนโดยไม่รู้ตัว

“...สิ่งแวดล้อมในวัยเด็กคือหนังสือของพ่อบวกกับสิ่งแวดล้อมในโรงเรียน ตอนที่เป็นักเรียนสิ่งแวดล้อมรอบตัวก็มีส่วน ผมอาสาเป็นผู้ช่วยเจ้าหน้าที่ห้องสมุดเก็บหนังสือ ...นักเขียนหลายคนจบจากโรงเรียน เช่น ครูอบ ไชยวสุ...คุณครูประจำชั้นก็เป็นครูภาษาไทย ผมก็สนใจเรื่องของหนังสือ โดยสภาพแวดล้อมอยู่กับหนังสือและการอ่าน จริงๆ ไม่คิดว่าตัวเองเป็นนักอ่าน แต่สภาพแวดล้อมอยู่กับหนังสือ นิตยสารที่แต่ละฉบับเป็นตอนๆ ก็ได้อ่านต่อเนื่องกันมามากกว่า...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนของการฝึกฝน และพัฒนาทักษะทางการเขียน ครูประจำชั้นในชั้นมัธยมศึกษาซึ่งเป็นครูสอนภาษาไทยยังมีส่วนสำคัญในการวางพื้นฐานทางการเขียน ซึ่งธีรภาพ โลหิตกุล ได้เคยสะท้อนไว้ใน “คำนำผู้เขียนถึงครู” จากหนังสือรวมเล่มสารคดีชุด “ความทรงจำที่ล้นน้ำหอม” ดังนี้

“...ผมตระหนักดีว่า ความดู เยียบ และเข้มงวดในชั่วโมงภาษาไทยของท่าน คือรากฐานที่มั่นคงแข็งแรงประการหนึ่ง ในงานเขียนหนังสือที่ผมยึดเป็นสัมมาชีพเลี้ยงชีวิตตราบเท่าทุกวันนี้...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยสภาพแวดล้อมในวัยเด็กของ ธีรภาพ คือหนังสือของพ่อกับสิ่งแวดล้อมในโรงเรียนที่เอื้อให้ได้อ่านหนังสือ และคุ้นเคยกับงานเขียนอย่างมากโดยไม่ตั้งใจแล้ว “นิตยสาร” ในยุคนั้นจึงเป็นสื่อที่ธีรภาพ คุ้นเคยมาโดยตลอด ซึ่งมีผลต่อความสนใจในการอ่านและเกิดความประทับใจในงานสารคดีซึ่งเป็นประเภทงานเขียนที่มีโอกาสเปิดรับมาโดยตลอด

“...ผมเติบโตมากับหนังสือ กับนิตยสารในสายสารคดีมากกว่าหนังสือประเภทอื่น เช่น นิตยสารฟ้าเมืองไทย ซึ่งส่วนใหญ่เป็นเรื่องสารคดีความเป็นจริงมากกว่า มีเรื่องแต่งบ้าง สิ่งที่เราประทับใจ คือ การนำเสนอได้อย่างละเอียดน่าสนใจ น่าสนใจ องค์ประกอบของงานในนิตยสาร มีสื่อกีฬา เรื่องสั้น นวนิยาย สนใจไปหมด...จริงๆ ไม่คิดว่าตัวเองเป็นนักอ่านแต่สภาพแวดล้อมอยู่กับหนังสือ นิตยสารที่แต่ละฉบับเป็นตอนๆ ก็ได้อ่านต่อเนื่องกันเป็นตอนๆ มามากกว่าพูดได้ว่าเติบโตมากับนิตยสารยุคนั้น...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า สำหรับ ธีรภาพ โลหิตกุล ปัจจัยที่มีส่วนสำคัญในการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่อาชีพในวัยเด็ก ได้แก่ ปัจจัยทางครอบครัว และปัจจัยทางโรงเรียน ซึ่งทำให้สภาพแวดล้อมในวัยเด็กได้คลุกคลีอยู่กับหนังสือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนังสือในแนวสารคดี ซึ่งทำให้เกิดความสนใจในการอ่าน ในการศึกษาหาความรู้ และเป็นการซึมซับวิธีการนำเสนอของงานสารคดีโดยไม่รู้ตัว

สำหรับกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของ ธีรภาพ โลหิตกุล กล่าวได้ว่าเริ่มต้นอย่างจริงจังเมื่อตัดสินใจเลือกศึกษาในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ ด้วยพื้นฐานความสนใจที่ต้องการเรียนรู้ความเป็นมาของสรรพสิ่งตั้งแต่วัยเด็ก นอกจากพื้นฐานความรู้ที่ได้จากการศึกษาโดยตรง ในระหว่างการศึกษา ธีรภาพ ได้มีโอกาสร่วมทำกิจกรรมนักศึกษาในมหาวิทยาลัยอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งได้มีโอกาสเขียนบทความทางสื่อขององค์กรนิสิตอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่า เป็นจังหวะที่แสวงหาด้วยตนเองและนำไปสู่ความตั้งใจในการประกอบอาชีพนักเขียนต่อมา

“...ผมคิดว่าการทำกิจกรรมในมหาวิทยาลัย เป็นจังหวะที่เราแสวงหาโอกาสด้วยตัวของเราเอง เป็นประสบการณ์ที่เราเดินเข้าไปหาด้วยตัวเราเอง ตั้งแต่เรียนผมก็มีโอกาสเขียนสื่อบ้าง เรื่องสิ่งแวดล้อม ปัญหาลพิษ ชยะ อะไรต่างๆ เมื่อเรียนจบก็ไม่รีรอที่จะสมัครงานสายนี้...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

เมื่อสำเร็จการศึกษา ธีรภาพ จึงไม่ลังเลที่จะสมัครงานในสายสื่อสารมวลชน โดยเริ่มทำงานครั้งแรก ในตำแหน่งนักข่าวประจำกองบรรณาธิการหนังสือพิมพ์ “หญิงยุคใหม่” ก่อนที่จะมาทำงานเป็นนักเขียนประจำกองบรรณาธิการ นิตยสาร “ไฮ-คลาส” ในยุคที่มีการเปิดคอลัมน์สารคดีโดยตรง ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ของนักเขียนฯ ท่านนี้อย่างจริงจัง ซึ่ง ธีรภาพ ได้ให้ความเห็นว่า “ทำให้ร้งงานสารคดีตั้งแต่นั้นมา” (ธีรภาพ โลหิตกุล, นิตยสารไรท์เตอร์ 47: 71) จากนั้น ธีรภาพ ได้พัฒนาการทำงานสารคดีอย่างต่อเนื่องจากสื่อสิ่งพิมพ์สู่การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูล ผู้วิจัยเห็นว่าการทำงานที่นักเขียนท่านนี้ได้เข้าไปทำงานสารคดีในองค์กรต่างๆ มาตามลำดับก่อนออกมาเป็นนักเขียนอิสระ ทำให้เส้นทางการพัฒนาสู่การเป็นนักเขียนสารคดีอิสระของ ธีรภาพ โลหิตกุล เป็นไปอย่างมีขั้นตอน และเป็นพื้นฐานที่มั่นคงสำหรับการเป็นนักเขียนสารคดีอิสระ

“...เมื่อมาอยู่ไฮคลาส นอกจากทำงานเขียนข่าว รับผิดชอบงานด้านอื่นด้วย ก็เริ่มมีการเปิดคอลัมน์สารคดีเต็มรูปแบบ มีการออกถ่ายทำสารคดีจริงในต่างจังหวัด มีการถ่ายภาพประกอบ มีช่างภาพประจำ มีการเขียนสารคดีด้วยลีลาที่มีวรรณศิลป์ ไม่ใช่การนำเอา Fact มาเขียนอย่างเดียว พอกลับมาเขียน กองบรรณาธิการก็ช่วยกันวิพากษ์วิจารณ์ แนะนำหารูปแบบการนำเสนอต่างๆ...และผมก็ได้เรียนรู้เรื่องการถ่ายภาพสารคดีจากช่างภาพ เรียกว่าได้เรียนรู้ทั้งมุมมองเรื่อง มุมมองภาพที่เคาะสะท้อนออกมา จนก่อนออกจากไฮคลาส ผมก็เริ่มมีกล้องเป็นของตนเอง” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

การเปลี่ยนแปลงการบริหารในนิตยสารไฮคลาสทำให้ ธีรภาพ ตัดสินใจลาออก จากนั้นได้เข้าทำงานในกองบรรณาธิการนิตยสาร อสท. ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของการเขียนสารคดีประกอบภาพด้วยตนเอง การทำงานที่นี้ทำให้นักเขียนท่านนี้ได้พัฒนาทักษะทางการถ่ายภาพ รวมทั้งการเขียนสารคดีท่องเที่ยวอย่างมาก

“เมื่อมาอยู่ อสท. เป็นสารคดีท่องเที่ยวโดยตรง ได้พัฒนาการถ่ายรูปมาก ได้มีโอกาสเดินทางมากขึ้น ได้รู้จักเรียนรู้จากครูสำหรับผมคือคุณวาสนา กุลประสูตร บรรณาธิการใน

ตอนนั้น...อยู่ที่ อสท. ได้เรียนรู้ 2 เรื่อง คือ กลวิธีในการนำเสนอเรื่องราว มีบรรณาธิการและเพื่อน ๆ ช่วยกันวิพากษ์วิจารณ์ แนะนำ และอีกอย่างคือเรื่องการถ่ายภาพอย่างมาก..."
(ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ธีรภาพ ทำงานในกองบรรณาธิการอนุสาร อสท. 1 ปีกว่า จากนั้นได้ทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการของนิตยสารนิวทัช (New Touch) การทำงานในตำแหน่งนี้ได้ให้ประสบการณ์ในการบริหารจัดการ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าประสบการณ์ดังกล่าวเอื้อต่อการทำงานสารคดีโทรทัศน์ ซึ่งต้องทำงานเป็นทีมในเวลาต่อมา ดังนั้น เมื่อเข้ามาเริ่มงานในทีมสารคดีโทรทัศน์ ประสบการณ์ความรู้เดิมที่สั่งสมมาทำให้ ธีรภาพ พร้อมในการทำงานสารคดีโทรทัศน์ในด้านการค้นคว้าข้อมูล การจับประเด็น แ่งมุมในการนำเสนอ แต่สิ่งใหม่ที่ต้องเรียนรู้ คือการทำงานร่วมกับทีมและเทคนิคการผลิตสารคดีโทรทัศน์ ซึ่งแตกต่างจากการทำสารคดีทางสิ่งพิมพ์

"เมื่อไปทำงานสารคดีโทรทัศน์นั้น ในแง่ประสบการณ์ ความรู้เดิมทำให้เราพร้อมในแง่การค้นคว้าข้อมูล การจับประเด็น แ่งมุมการนำเสนอ แต่สิ่งใหม่คือการทำงานร่วมกับทีมที่มีทั้งช่างภาพ คนขับรถ โพรดิิวเซอร์ คนตัดต่อ คนลงเสียง คนแต่งเพลง...คือผมไม่มีพื้นฐานทาง Mass Communication เลย ไม่รู้จักภาษาภาพ ไม่รู้แม้ว่า "แพน" คืออะไร "ซูม" คืออะไร ต้องเริ่มนับหนึ่งกันใหม่ทีนั้นจากการปฏิบัติจริง หมั่นเข้าไปในห้องตัดต่อ ดูช่างภาพ คุยกับเค้า..." (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ธีรภาพ ได้เริ่มงานสารคดีโทรทัศน์ครั้งแรกในบริษัท แปซิฟิค อินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น ในตำแหน่งผู้เขียนบทสารคดี "โลกสลัปส์" หลายชุด ต่อมาไม่นานนัก ธีรภาพ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ช่วยผู้ควบคุมการผลิตรายการ (Producer) สารคดีชุด "แม่น้าเจ้าพระยา" ซึ่งเป็นสารคดีชุดใหญ่ของบริษัท สารคดีชุดนี้สร้างชื่อเสียงให้แก่ักเขียนท่านนี้อย่างมาก จากนั้น ธีรภาพ ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้ควบคุมการผลิตรายการสารคดี "น้า" ซึ่งเป็นสารคดีชุดใหม่ของบริษัท ในปี 2535 และ "สารคดี ททท." ในปี 2536 รวมระยะเวลาในการทำงานสารคดีโทรทัศน์ทั้งสิ้นประมาณ 5 ปี ก่อนที่จะตัดสินใจลาออกจากการทำงานประจำ ด้วยปัญหาการบริหารภายในบริษัทและความรู้สึกอึดอัดกับการทุ่มเทในการทำงานอย่างหนักในช่วง 5 ปีสุการทำงานเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งนักเขียน ท่านนี้เห็นว่าเป็นสิ่งที่ชอบที่สุด

"...5 ปีที่แปซิฟิค เป็น 5 ปีที่คุ้มค่า ผมไม่เคยลืมโอกาสที่ ดร.สมเกียรติและบริษัทมอบให้ ทำให้ได้ทั้งประสบการณ์ล้ำค่า และชื่อเสียงในวงการ แต่มันเป็น 5 ปีที่ค่อนข้างจะเหนื่อย เพราะเป็นงานที่ต้องใช้ศักยภาพทั้งทางร่างกายและความคิด ต้องอดหลับอดนอน ...หนึ่งคือ

เราล้าจากภายใน สองล้าจากปัญหาภายในบริษัท เลยคิดว่าลองมานั่งเขียนหนังสือที่บ้านดูซิ จะทำได้มั้ย...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, นิตยสารไรท์เตอร์ 47: 74)

“...เหตุผลที่ตัดสินใจทำงานอิสระคือ หนึ่งความลงตัวในเรื่องจังหวะเวลา สองคือ สามารถจัดเวลาการทำงาน การรับข่าวสาร การหาข้อมูลอาหารสมองได้ การทำงานเขียนหนังสือ อาหารสมองสำคัญ แต่การทำงานประจำสมองเราถูกเอาไปใช้งานตลอดเวลา แม้รายได้จะลดลงบ้าง แต่รายจ่ายก็ลดลงด้วย ก็ต้องแลกเอา แต่ผมเลือกที่จะสงบมากกว่า” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพของ ธีรภาพ โลหิตกุล เป็นไปอย่างมีขั้นตอน หากไม่นับรวมถึงช่วงชีวิตที่เข้าไปอยู่ในป่า เนื่องจากเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ปัจจัยสภาพแวดล้อมในวัยเด็ก ได้แก่สภาพแวดล้อมทางครอบครัว โรงเรียนและสถาบันการศึกษา มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานความสนใจ การพัฒนาความสนใจ การพัฒนาความสามารถ และการให้โอกาสในการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม จนเกิดความเข้าใจในความต้องการของตนเอง และเลือกที่จะเข้าสู่อาชีพในจังหวะต่างๆ ด้วยตนเอง

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

เมื่อตัดสินใจลาออกจากการทำงานประจำ ธีรภาพ โลหิตกุล เริ่มชีวิตการเป็นนักเขียนอิสระอย่างเต็มตัว ด้วยประสบการณ์และชื่อเสียงจากการทำงานสารคดีทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์ และสื่อโทรทัศน์ ทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถทำงานสารคดีอิสระได้ทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ นอกจากนั้น ในระยะแรกของการใช้ชีวิตในฐานะ “นักเขียนอิสระ” ธีรภาพ ยังได้ร่วมงานกับกลุ่มเพื่อนนักเขียนจัดนำเที่ยวทางวัฒนธรรมในแหล่งอารยธรรมในแถบอินโดจีนเป็นครั้งคราว อย่างไรก็ตาม สำหรับการงานสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ นักเขียนท่านนี้เห็นว่าลักษณะการทำงานทางสื่อโทรทัศน์ไม่ตรงกับรูปแบบในการดำเนินชีวิตที่ต้องการ แต่ลักษณะการทำงานทางสื่อสิ่งพิมพ์คือทางเลือกที่นักเขียนท่านนี้พอใจมากที่สุด ในปัจจุบัน ธีรภาพ จึงทำงานเขียนทางสื่อสิ่งพิมพ์เป็นหลัก

2.1 ลักษณะการประกอบอาชีพ

ในฐานะ "นักเขียนสารคดีอิสระ" เป็นผู้ทำงานอิสระที่ต้องทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องมีความสามารถในการสร้างผลงาน และจำเป็นต้องมีความสามารถในการจัดการการทำงานในด้านอื่นด้วย ความสำเร็จในการประกอบอาชีพ "นักเขียนสารคดีอิสระ" จึงขึ้นอยู่กับความสามารถทั้งสองประการ จากการศึกษาผลงานของ อธิภาพ โลหิตกุล พบว่าผลงานของนักเขียนท่านนี้มีความโดดเด่นในด้านการนำเสนอภาพชีวิต และวัฒนธรรมของผู้คนในที่ต่างๆ โดยมีลักษณะเชื่อมโยงไปกับความเปลี่ยนแปลงทางสังคม และความเป็นมาในอดีต ซึ่งกล่าวได้ว่า นอกจากพื้นฐานการติดตามงานสารคดีตั้งแต่วัยเด็กจนปัจจุบัน การศึกษาในระดับอุดมศึกษา ในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อรูปแบบเฉพาะในผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ กล่าวคือทำให้ผลงานสารคดีมีลักษณะเป็นการเชื่อมโยงไปสู่การค้นคว้าและแสวงหาข้อมูลจากแหล่งข้อมูลอื่น ซึ่งทำให้ผลงานสารคดีน่าสนใจยิ่งขึ้น

"การมีพื้นฐานความรู้ด้านนี้มาโดยตรงทำให้การหาข้อมูลหลักหรือข้อมูลประกอบสารคดีมันง่ายขึ้น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ อย่างพอพูดถึงประวัติศาสตร์ขอม ผมรู้ว่าผมจะไปหยิบหนังสือเล่มไหน มันอยู่ในหิ้งไหนของประวัติศาสตร์ แม้ในการทำสารคดีเกี่ยวกับเหตุการณ์ปัจจุบัน ปัจจุบันก็สัมพันธ์เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์เสมอ" (อธิภาพ โลหิตกุล, แม่น้ำเจ้าพระยา. 2538: 195)

นอกจากนั้น นักเขียนท่านนี้ยังให้ความเห็นว่าความสนใจในการติดตามผลงานสารคดีอย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาการทำงานสารคดี โดยเฉพาะอย่างยิ่งผลงานของนักเดินทางรุ่นเก่าทำให้เกิดแรงบันดาลใจในการทำงานสารคดี ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความสนใจในการติดตามงานสารคดีมาโดยตลอดทำให้เกิดการสังสมทักชะการนำเสนองานสารคดีที่ได้สะท้อนออกมาในผลงานของนักเขียนท่านนี้

"ถ้าพูดถึง "มื่อวาง" ในการเขียนสารคดีในเมืองไทยที่เคยมีก็ต้องพูดถึงคุณบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ นี่ถือเป็นขั้นเยี่ยมของเมืองไทย เห็นการเดินทางของแกแล้วยิ่งใหญ่กว่าคนในยุคนี้เยอะ งานแกแต่ละชิ้นเยี่ยมมาก...คุณสรรพสิริ วิจารณ์ศิริ เป็นอีกคนที่ถือเป็นแบบอย่างทางวิญญานของนักสารคดีเลย คุณเต็ม วิภาคพจนกิจ นี่ก็ใช่..." ซึ่ง อธิภาพ ได้ขยายความคำว่า "วิญญานของนักสารคดี" เพิ่มเติมว่า "คือวิญญานของการเฝ้ารู้และนำความจริงมาถ่ายทอด" (นิตยสาร "ไรท์เตอร์" 47, เมษายน 2540: 76)

นอกจากนักเขียนรุ่นเก่าแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังได้กล่าวถึงอิทธิพลของนักเขียนสารคดีรุ่นต่อมา ที่มีอิทธิพลต่อผลงานของตนเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าความสนใจในการอ่านและการติดตามผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ทำให้เกิดการสังสม “หักชะ” และ “มุ่มมอม” ในการทำงานสารคดี จนปรากฏเป็นผลงานสารคดีในรูปแบบเฉพาะของตนเอง

“งานของเสกสรรค์ ประเสริฐกุล โดยเฉพาะช่วงออกจากป่ามานี้ที่มันเป็นเชิงสารคดีชีวิต เป็นกึ่งเรื่องสั้น พวก”เพลงน้ำระบำเมฆ” “มาจากป่าชายเลน” “เดินป่าเสาะหาชีวิตจริง” นี่เป็นเล่มที่อ่านซ้ำแล้วซ้ำเล่า...ในสายสารคดีเองก็เยอะเลย สายสารคดีที่น่าสนใจทั้งนั้นเลยนะ งานคุณวันชัย ต้นติววิทยาพิทักษ์ คุณอรสม สุทธิสาคร คุณสุดารา สุจฉายา คุณเอนก นาวิกมูล คุณสุจิตต์ วงษ์เทศ รวมไปถึงความตื่นตัวในวงการสารคดีทีวีของ National Geographic ของ NHK ของ BBC สิ่งเหล่านี้มันทำให้เรารู้สึกตื่นตัว และซึมซับเอาแง่มุมแง่ที่ดี อย่างงาน National Geographic ผมถือว่าเป็นงานกึ่งวรรณกรรมเลยละ” (ธีรภาพ โลหิตกุล, นิตยสาร”โร้เตอร์”47, 2540: 75)

หากพิจารณาจากแนวคิด “ลักษณะการประกอบอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระ” ที่ทำให้นักเขียนสารคดีอิสระมีบทบาททั้งในฐานะผู้ทำงานอิสระ และในฐานะ “นักสื่อสารมวลชน” ที่ต้องทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ในกรณีของ ธีรภาพ โลหิตกุล กล่าวได้ว่า “โอกาส” ในการเข้าสู่อาชีพของนักเขียนท่านนี้เกิดจากความเข้าใจในความต้องการของตนเอง ซึ่งได้รับการปูพื้นฐานอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็ก และ “ความสามารถ” ในการทำงานของนักเขียนท่านนี้ได้รับการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจากประสบการณ์การทำงานต่างๆ จนมีผลงานที่มีความโดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะของตนเอง

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดี ในฐานะ “นักสื่อสารมวลชน” ที่ต้องทำงานร่วมกับองค์กรสื่อยังพบว่าความสำเร็จในการทำงานของนักเขียนท่านนี้ยังเกี่ยวข้องกับความสามารถในการประสาน “จุดมุ่งหมาย” หรือ “นโยบาย” ขององค์กรสื่อกับความชำนาญในการทำงานสารคดีอย่างมีรูปแบบเฉพาะของนักเขียนท่านนี้ ซึ่งกล่าวได้ว่าแนวหนังสือมีอิทธิพลต่อการทำงานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระด้วย

“การทำงานในองค์กรประจำ บก.สั่งให้เราเขียนเรื่องอะไร เราก็ต้องพยายามทำ แต่การทำงานอิสระก็ไม่ใช่การแสดงฝีมือโดยไม่สนใจว่าใครจะเอาหรือไม่ เราก็ต้องคำนึงถึงรูปแบบหนังสือ แต่ไม่ใช่เหตุผลของการเลี้ยงชีพแต่เป็นงานที่เรารัก มันถึงจะทำได้อย่าง

ยังยืน...แนวหนังสือมีอิทธิพลต่อการทำงาน อย่างแพรวเป็นสารคดีสั้นและเบา เป็นลักษณะของมุมมอง ความคิดเห็นเกี่ยวกับสถานที่ที่เราเดินทางไป บวกกับข้อมูลอีกนิดหน่อย แต่ถ้าเป็นไฮ-คลาส แนวที่ผมวางไว้ นั่นคือจะหนักเลย มีการค้นคว้าข้อมูลเชิงประวัติศาสตร์ เน้นสารคดีเชิงศิลปะวัฒนธรรมมากกว่า นักเขียนฯ ก็ต้องดูว่าเรื่องอย่างนี้น่าจะเหมาะกับฉบับไหน ก็คือมองที่ตัวหนังสือ และสิ่งที่เราอยากเขียนด้วย..." (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะการทำงานระหว่างนักเขียนสารคดีอิสระและองค์กรสื่อเป็นการทำงานร่วมกันดังกล่าว ธีรภาพ เห็นว่าในการวางแผนการทำงาน ความต้องการของนักเขียนและองค์กรสื่อจึงควรสอดคล้องกันระดับหนึ่ง นักเขียนสารคดีอิสระและบรรณาธิการจึงควรทำความเข้าใจในการทำงานร่วมกัน อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์การทำงานของ ธีรภาพ พบว่า ในระยะแรกของการทำงานร่วมกัน บรรณาธิการมีอิทธิพลในการทำงานร่วมกับนักเขียน แต่เมื่อนักเขียนสารคดีอิสระและบรรณาธิการเข้าใจการทำงานร่วมกันแล้ว นักเขียนจะมีบทบาทในการกำหนดงานมากขึ้น

"คือการทำงานนักเขียนสารคดีอิสระ แม้จะเป็นช่วงแรกจะตามความต้องการของทางฝ่ายนิตยสารอย่างเดียวก็ไม่ใช่ นักเขียนฯไม่มีความสุขก็ไม่ได้ เป็นเรื่องของสองฝ่าย ความต้องการของสองฝ่ายควรจะสอดคล้องกันระดับหนึ่ง เช่น บก.อยากได้เรื่องแนะนำให้ไปเที่ยว แต่เราไม่ถนัดแนวโรแมนติคอย่างเดียว เราก็ขอปรับเป็นว่าเรื่องแนวคิดอื่นที่เราอยากเขียนแล้วล้อมกรอบการเดินทางที่ปักไว้ที่หลังได้...ช่วงแรกก็มีขอให้เขียนในแบบที่นิตยสารต้องการบ้าง แต่ที่ไม่ได้จริงๆ มันก็ไม่ได้จริงๆ แต่ถ้านานไปเราก็เลือกเรื่องเองมาก" (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัย "จุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ" และ "ความต้องการในการสร้างสรรค์ผลงานของนักเขียน" มีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว จากการศึกษายังพบว่า สำหรับ ธีรภาพ โลหิตกุล ปัจจัย "ผู้อ่าน" ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการเลือก "วิธีนำเสนอ" งานสารคดีของนักเขียนท่านนี้ ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นหัวใจในการทำงานสารคดีของ ธีรภาพ โลหิตกุล

"ผมคิดว่าการนำเสนอข้อมูลในงานสารคดีทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อทีวีใช้หลักเดียวกันคือ ข้อเท็จจริงไม่ว่าจะดียังไง ถ้าเอามานำเสนอโดยไม่สามารถชักจูงความสนใจจากคนดูได้ก็จะไม่เกิดประโยชน์อะไร หากอ่านได้จากหนังสือศิลปะวัฒนธรรม หรือหนังสือแบบเรียนได้...ที่พยายามทำก็เพื่อเอาชนะจุดบอดของงานสารคดีที่มีมานาน" (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ในการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ นอกจากการให้ความสำคัญกับ “ข้อมูล” ความจริงตามลักษณะงานสารคดีแล้ว ธีรภาพ ยังให้ความสำคัญต่อการเลือก “วิธีนำเสนอ” อย่างมีศิลปะ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความรื่นรมย์

“...จะเอาข้อมูลมาเฉยๆ ไม่ได้ มันต้องคิดถึงพล็อต ประเด็นที่ไปเจาะก็ต้องไม่ให้ซ้ำที่เคยเขียนๆ กันมา สารคดีไม่ใช่แบบเรียน แต่เป็นสื่อหนึ่งของความบันเทิง แต่เป็นความบันเทิงที่ได้สาระ เพราะฉะนั้นกลวิธีที่ง่ายที่สุดในการเขียนคือคิดถึงใจผู้รับสื่อ อย่างตรงนั้นคนอ่านเค้าจะเบื่อแล้วนะ เราก็น่าจะมึนๆ เล่น ใสแฉกชั้น เต็มสีสันเข้าไป...ผมเป็นคนเขียนสารคดี คือเวลาเขียนต้องคำนึงถึงคนอ่าน เขียนอย่างไรไม่ให้เขาเบื่อ” (ธีรภาพ โลหิตกุล, นิตยสารไรท์เตอร์47, 2540: 71-74)

ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นในการทำงานสารคดีของตนในด้านที่ให้ความสำคัญกับวิธีการนำเสนอข้อมูลความจริง โดยให้ผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลิน

“ผมไม่เคยคิดให้คำจำกัดความ “สารคดี” เพียงแต่รู้สึกว่าจะชอบเรื่องที่เราเขียนจากชีวิตจริง ซึ่งมันต้องผ่านกระบวนการสร้างสรรค์ด้วย ผมค่อนข้างเห็นด้วยกับนักวิชาการชาวอังกฤษที่บอกว่า สารคดีคือการนำเสนออย่างสร้างสรรค์ แน่นอนที่สุด...สิ่งที่ต้องนำเสนอต้องอยู่บนพื้นฐานความเป็นจริง คุณจะปั้นแต่งขึ้นมาไม่ได้ แต่กลวิธีในการนำเสนอคุณสามารถที่จะใส่ศิลปะเข้าไปได้... หลักสำคัญที่ต้องคิดเสมอคือ จะใส่ศิลปะอย่างไรให้ความจริงถูกนำเสนอออกมาแล้วผู้เสพก็เสพอย่างรื่นรมย์ ผู้อ่านต้องได้อารมณ์จากการอ่าน...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, ไรท์เตอร์47, 2540: 71)

ในส่วนการหาข้อมูล เมื่อนักเขียนสารคดีออกมาทำงานอิสระ นักเขียนคือผู้จัดหาข้อมูลเอง ในขณะที่การทำงานประจำ องค์กรมีส่วนสำคัญในการจัดหาข้อมูลด้วย ในกรณีของนักเขียนท่านนี้พบว่า เป็นปัญหาบ้างในระยะแรก แต่ปัญหาดังกล่าวจะคลี่คลายไปเมื่อนักเขียนสามารถปรับตัวในการทำงานมากขึ้น

“ตอนออกมาใหม่ๆ ก็เป็นปัญหาบ้าง แต่ไม่มากนัก เพราะพอผมเป็นนักสะสมหนังสือเก่าที่มีคุณค่ากับงานสารคดีหลายเล่ม บางช่วงจังหวะมีเพื่อนหาหนังสือที่ต้องการมาให้ เวลาไปเที่ยวก็กลับมาอ่านข้อมูลเก่าที่นักเดินทางรุ่นเก่าเขียนไว้ ยอมรับว่าต้องใช้ทุนในการซื้อหนังสือด้วย อย่างสารคดีต่างประเทศก็ต้องใช้ทุนเยอะ แต่ปัญหานี้ก็คลี่คลายไป...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ความสำเร็จในการทำงานสารคดีของ อีรภาพ โลहितกุล เป็นผลจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดี โดยสามารถประสานจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ และความชำนาญในการทำงานสารคดีในรูปแบบเฉพาะของตนได้อย่างดี โดยให้ความสำคัญในการเลือกวิธีนำเสนอที่ทำให้กลุ่มผู้อ่านเกิดความเพลิดเพลิน

2.3 ลักษณะการดำเนินงานสื่อสารมวลชน

นอกจาก “ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน” ให้กับสื่อแต่ละสื่อแล้ว “ความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ” ยังขึ้นกับ “ความสามารถในการจัดการการทำงาน” ของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งจากการศึกษาพบว่า “ลักษณะการดำเนินงานสื่อสารมวลชน” ในงานเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยมีลักษณะที่เป็นข้อจำกัดในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งทำให้นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถทั้งในด้านการจัดการการทำงาน และยอมรับเงื่อนไขในการประกอบอาชีพนี้ ในกรณีของ อีรภาพ โลहितกุล ในฐานะนักเขียนสารคดีที่มีประสบการณ์ในการทำงานทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความคิดเห็นต่อ “ลักษณะการดำเนินงาน” ในการทำงานสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ และสื่อสิ่งพิมพ์ในลักษณะการเปรียบเทียบ โดยเห็นว่าการทำงานสารคดีโทรทัศน์มี “กรอบ” ในการสร้างสรรค์ผลงานมากกว่า

“การเขียนหนังสือไม่มีกรอบ ข้อจำกัดมีน้อย ขึ้นอยู่กับจินตนาการของเรา แต่สคริปต์ทีวี นี่ภาพบอกไว้เยอะแล้ว เราต้องมานั่งคิดดูว่าจะใช้คำอะไรให้สั้น ไม่ใช่การอธิบายภาพ... กับหนังสือเราค่อนข้างโล่งกว่า ภาพประกอบก็เป็นภาพประกอบจริงๆ แต่สารคดีนี้ ภาพเป็นตัวดำเนินเรื่อง โดยบทมีหน้าที่เพียงบรรยายเรียงให้ภาพนั้นเดินไปได้...” (อีรภาพ โลहितกุล, นิตยสารไรท์เตอร์47, 2540: 72)

นอกจากนั้นใน “กระบวนการผลิตรายการ” อีรภาพ ยังได้ให้ความเห็นว่า การทำงานสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ นักเขียนต้องทุ่มเทในการทำงานอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์จะได้รับผลตอบแทนและผลตอบแทนในการทำงานสูงกว่า แต่สำหรับนักเขียนท่านนี้ได้เลือกทำงานสิ่งพิมพ์เป็นหลัก โดยเห็นว่าเป็นการเลือกแนวทางในการดำเนินชีวิตในรูปแบบที่ต้องการ โดยยอมรับเงื่อนไขในการประกอบอาชีพ

“งานที่วุ่นมาก ขึ้นกับหลายฝ่าย ต้องทำงานเป็นทีม ต้องลดอัตราของตัวเองลง ครั้งหนึ่ง กลับจากถ่ายทำก็ชุลกอยู่ในห้องติดต่อน้ำด้านหน้าแดง แต่คนดูกว้างขวาง ผลตอบ

รับเร็ว งานหนังสือคิดเอง เขียนเอง วางแผนการทำงานเอง งานหนังสือคนอ่านจำกัด ผลไม่รุนแรง ไม่กว้าง แต่ตะใจ...รู้สึกว่างงานที่วัดดังกำลังเราออกไปหมด ต้องทุ่มทุกอย่าง ตอนแรกทีออกมาทำรายการโทรทัศน์ให้บริษัทแกรมมี่ 1 ชุด ก็มีรายได้เป็นกอบเป็นกำ แต่พอทำงานเขียนเรื่อยๆ ก็ติดใจที่สามารถจัดสรรเวลาได้ แม้อายได้จะลดลงบ้าง แต่ผมเลือกที่จะสงบมากกว่า..." (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาข้อมูลทั้งหมด ผู้วิจัยพบว่า "ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ" ทางสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยมีลักษณะสำคัญ คือ เป็นการทำงานอิสระที่ต้องทำงานด้วยตนเอง วงการแคบมีการเปิดรับงานจำกัด และระบบการจ่ายเงินล่าช้า นักเขียนสารคดีอิสระที่ประสบความสำเร็จในอาชีพจำเป็นต้องเป็นผู้ที่สามารถจัดการการทำงานของตนภายใต้เงื่อนไขเหล่านี้ได้ ซึ่ง ธีรภาพ ได้ให้ความเห็นในประเด็น "ความเป็นอิสระในการทำงาน" ว่านักเขียนสารคดีอิสระจึงควรมีความรับผิดชอบ และมีวินัยในการทำงาน ซึ่งหากนักเขียนสารคดีอิสระมีวินัยในการทำงานไม่เพียงพอ ย่อมเป็นการยากที่จะประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

"...การทำงานอิสระ นักเขียนต้องรู้เท่าทันความเพลิดเพลิด ไม่ปล่อยให้ความเพลิดเพลิดจากการรับสื่อต่างๆ ดึงเวลาเราไป เดี่ยวทำโนนทำนี่ อย่างนั้นไม่ได้ เราต้องรู้ว่าวันหนึ่งเราควรจะทำนานเท่าไร อาจไม่ถึงกับต้องกำหนดเวลาแต่อาจสลับสับเปลี่ยนเวลาได้...แต่การทำงานเขียนก็ขึ้นกับอารมณ์ความรู้สึกด้วย ถ้ารู้สึกไม่ดีไม่มีสมาธิ หรือแม้แต่วงจะนั่งฝันทำไปก็ไม่มีความหมาย อันนี้ลองกับตัวเองแล้ว...แต่มาปีที่ 3 (ของการเป็นนักเขียนสารคดีอิสระ) จะไม่มีปัญหานี้เลย จะมีการวางพล็อตเรื่องที่ต้องการเขียนได้เลย พล็อตสามารถคิดวางได้ในทุกกิจกรรมที่ทำ พอมานั่งทำงานมันจะสั่นไหวออกมาเลย ดูเหมือนเป็นวัฏจักรเป็นกลไกที่เกิดจากการฝึกฝนมายาวนานจนเป็นธรรมชาติไปเลย"

(ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะการทำงานอิสระที่ทำงานอยู่ที่บ้าน สภาพแวดล้อมภายในครอบครัวเป็นอีกปัจจัยหนึ่งที่นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องปรับการทำงานให้เข้ากับสภาพเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ในกรณีของ ธีรภาพ โลหิตกุล ในช่วงที่มีการเปลี่ยนแปลงในครอบครัวใหม่ ได้วางแผนการทำงานเพื่อรับกับสถานการณ์ต่างๆ ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่า นักเขียนอิสระต้องมีความพร้อมสำหรับการเปลี่ยนแปลงในทุกสถานการณ์

“ชีวิตครอบครัวที่เข้ามาใหม่มีผลต่อการทำงานมากครับ โดยเฉพาะในช่วงครึ่งปีแรกที่มีลูก แต่เราก็ตริยความพร้อมไว้ก่อนแล้ว เพราะลูกนอนไม่เป็นเวลา เราต้องช่วยดู ในช่วงนั้นตั้งใจรับงานลดลง แต่ก็ประจวบเหมาะช่วงนั้นงานลดลงเองเพราะเศรษฐกิจ หลังจาก 6 เดือน ลูกนอนเป็นเวลามากขึ้น เราก็จัดสรรเวลาได้ สักพบว่าขึ้นมาเรียกว่าไม่มีปัญหาอะไรเลย มีการเปลี่ยนแปลงอย่างเดียวคืออ้วนขึ้น เพราะงดออกกำลังกายมาเล่นกับลูกในช่วงนั้นแทน...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ส่วน “ประเด็นวงการแคบ” มีการเปิดรับงานจำกัด นักเขียนท่านนี้เห็นว่า นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีอย่างเป็นตัวของตัวเอง ซึ่ง ธีรภาพเห็นว่าต้องใช้เวลาในการฝึกฝนทักษะเหล่านี้

“ผมคิดว่าคนเขียนหนังสือต้องยืนยันความเป็นตัวของตัวเอง ในขณะเดียวกันต้องยืดหยุ่นบ้าง ทำอย่างไรจึงจะสามารถแสดงฝีมือให้คนได้เห็น ให้คนยอมรับ เพื่อเป็นการตอกย้ำความถนัดของเรา ซึ่งต้องมีความสม่ำเสมอพอสมควร เป็นเวลานานเป็นปี หลายปี ตัวผมเองก็ใช้เวลาทำงานที่เกี่ยวกับสารคดีมาเป็นสิบปี ถึงสามารถทำงานอยู่ที่บ้านได้” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ธีรภาพ ยังเห็นว่า ระบบการจ่ายผลตอบแทนที่ค่อนข้างล่าช้า เป็นอุปสรรคในการเข้าสู่อาชีพ และต่อการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย ในขณะที่นักเขียน มีรายจ่ายประจำที่ต้องจ่ายอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้น นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องกำหนดแผนการทำงานควบคู่ไปกับแผนการเงินด้วย

“ในวงการยังมีปัญหาเรื่องการเบิกจ่ายช้าสำหรับนักเขียนอิสระ ตัวระบบช้า ให้ความสำคัญกับนักเขียนน้อย โดยแทบจะอยู่ในลำดับท้ายๆ บางครั้งต้นฉบับออก ต้องพิมพ์ก่อนถึง 1 เดือนถึงจะเบิกจ่าย บางฉบับรับต้นฉบับไปแต่ไม่ได้พิมพ์ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน ในขณะที่นักเขียนมีค่าใช้จ่ายประจำ ก็เป็นเรื่องยากที่พยายามต่อสู้กันมา...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น จากประสบการณ์การทำงานของนักเขียนท่านนี้พบว่า ยังมีระบบการจ่ายผลตอบแทนในลักษณะอื่นที่เป็นอุปสรรคต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้ติดตามเรื่องต่างๆ เอง

“นักเขียนอิสระอยู่ได้เพราะปัจจัยหลายอย่าง การบริหารจัดการทางธุรกิจก็เกี่ยวข้อง อย่างค่าเรื่องไม่ได้รับก็ต้องติดตาม แต่ก็ต้องดูด้วยว่าค่ามีปัญหาอะไรมั๊ย ถ้าไม่มีปัญหาจำเป็นอะไร จ่ายคนอื่นแต่ไม่จ่ายเราก็จำเป็นต้องติดตาม เพราะเรามีค่าใช้จ่ายประจำ แต่เงินที่เราได้เป็นการสะสมครั้งละสอง-สาม-สี่-ห้าพัน เราจะจัดการยังไง ต้องจัดสรรการใช้เงินเป็นจริงๆ ไม่อย่างนั้นจะลำบาก” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากการจัดการด้านการเงินที่กล่าวแล้ว ในการทำงานสารคดี “การเดินทาง” ยังเป็นองค์ประกอบสำคัญในการทำงานอีกประการหนึ่ง เนื่องจากการเดินทางมีค่าใช้จ่ายค่อนข้างสูง ในขณะที่นักเขียนอิสระต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงานเอง ในกรณีนี้ ธีรภาพ ได้ให้ความเห็นว่าการเดินทางแต่ละครั้งไม่ได้เสร็จสิ้นที่การทำงานเพียงครั้งเดียว แต่ภาพถ่ายและประสบการณ์การเดินทางนั้นยังสามารถนำมาเป็นวัตถุดิบในการทำงานในโอกาสต่อไปได้

“การเดินทางเป็นเรื่องจำเป็นและผมก็มีความสุขกับมัน ซึ่งประสบการณ์ในการเดินทางก็ไม่ใช่ว่าจะมาเขียนในวันนี้ วันหน้าก็ยังใช้ได้ไม่รู้จบ ยกตัวอย่างไปเยรูซาเล็ม สมมุติอีก 20-30 ปีข้างหน้าวิวกับปลาเลสไตน์เล็กรบกัน เรายังเขียนได้...เขียนจากประสบการณ์ที่ครั้งหนึ่งเคยไปมาตอนที่กำลังรบกันอีรุงตุงนัง...” (ธีรภาพ โลหิตกุล, นิตยสารไรท์เตอร์ 47, 2540: 82)

ด้วยปัจจัย “ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ” ที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนฯ ที่ได้นำเสนอมา จึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการเริ่มต้นในการทำงานเขียนสารคดีอิสระสำหรับผู้สนใจเข้าสู่การทำงานเขียนอิสระ ซึ่ง ธีรภาพ ได้ให้ความเห็นว่าผู้ที่สนใจเข้าสู่การทำงานอิสระจึงควรมีประสบการณ์ในการทำงานประจำมาก่อน นอกจากนั้นควรมีทุนสำรองเพียงพอในช่วงแรกที่ยังไม่มีรายได้กลับมา และนักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงานล่วงหน้าทั้งหมด

“น้อยคนที่จบแล้วจะเข้ามาทำงานเขียนได้เลย โดยที่ไม่มีผลงานชัดเจนเป็นที่ยอมรับหรือแสดงฝีมือมาก่อน นักเขียนส่วนใหญ่มักจะเรียนรู้การทำงานสารคดีด้วยการฝึกทักษะการเขียนจากการทำงาน ที่จบออกมา แล้วอยู่ได้เลยคงยาก คงต้องผ่านประสบการณ์จากการทำงานประจำมาก่อนหรืออย่างน้อยต้องมีผลงานตั้งแต่เรียน แต่ผมเชื่อว่าไม่มีนักเขียนสารคดีอิสระคนไหนที่จะทำอาชีพนี้ได้ถ้าไม่เคยทำงานประจำมาก่อน...และในวงการหนังสือเรื่องระบบการเบิกจ่ายซ้ำ ในขณะที่ค่าใช้จ่ายประจำมีเสมอ ถ้าออกมาใหม่ๆ ไม่มีเงินสำรองพอจะอยู่ได้ช่วงหนึ่ง เป็นไปได้ยากที่จะเข้ามาเป็นนักเขียนอิสระ” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากการเตรียมพร้อมดังกล่าว ปัจจัยสำคัญที่นักเขียนท่านนี้เห็นเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับผู้สนใจเข้าสู่อาชีพคือ ความเข้าใจความต้องการของตนเอง มีความรักและความสามารถในการเขียน นอกจากนี้ นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องหาช่องทางในการเสนอผลงานต่อองค์กรสื่อด้วย

“คนที่ จะเข้ามาควรจะหาตัวเองให้พบ ชอบเขียนสารคดี เขียนได้หลายแนว คนที่ยืนอยู่ได้นอกจากฝีมือก็ต้องมีสายสัมพันธ์ด้วย ถ้าไม่รู้จักใครเลยก็ต้องหาโอกาสแนะนำตัวเองให้เป็นที่รู้จัก อयरอ ผมเองเมื่อยังไม่มีใครรู้จัก ทั้งเมื่อมีคนรู้จักก็เคยถูกปฏิเสธงานมาแล้ว ยากมากนะครับแม้แต่มือใหม่ฝีมือดี ๆ ก็มีโอกาสดูถูกปฏิเสธ ผมคิดว่านักเขียนอิสระทุกคนควรผ่านงานประจำมา” (ธีระภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ในสวนโอกาสในการเสนอผลงานต่อองค์กรสื่อ ธีระภาพ เห็นว่านักเขียนอิสระสามารถติดตามความเคลื่อนไหวในวงการหนังสือจากสื่อต่างๆ ที่ปรากฏบนแผงหนังสือ

“นักเขียนอิสระต้องรู้เท่าทันแหล่งหนังสือ นิตยสารที่จะออกมา จริงๆ ตลาดมีเยอะ ต้องหมั่นสังเกต เรียนรู้และหาช่องทาง จะมีงานเขียนไม่ได้เลยถ้าไม่มีช่องทาง น้อยคนมากที่ จะเขียนมาแล้วไปเสนอแล้วได้เลย แม้จะเขียนดีมากแต่ไม่มีใครรู้จักเลยก็คิดหนักเหมือนกัน อันนี้ไม่ใช่ความผิดของใคร แต่นักเขียนใหม่ต้องมีความอดทน หาโอกาสในการแนะนำตัว...” (ธีระภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ลักษณะการดำเนินงานสื่อสารมวลชนในประเทศไทยที่เป็นข้อจำกัดและมีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระในความคิดเห็นของ ธีระภาพ โลหิตกุล ได้แก่ ลักษณะสื่อ ลักษณะวิชาชีพที่เป็นการทำงานอิสระ ลักษณะวงกรวิชาชีพที่มีจำกัด นอกจากนี้ ระบบผลตอบแทนที่ไม่แน่นอนเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งทำให้นักเขียนต้องมีการวางแผนการทำงาน มีจัดการด้านการเงิน และประเด็นสำคัญต้องสามารถรับผิดชอบการทำงานให้เป็นไปตามแผนที่ได้วางไว้

แนวคิดวิชาชีพนิยม

นอกจาก “ความสำเร็จในอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ” เกี่ยวข้องกับความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีที่มีความโดดเด่นอย่างมีรูปแบบเฉพาะ และความสามารถในการประสานงานและการจัดการการทำงานเพื่อให้ทำงานได้อย่างต่อเนื่องแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระ ยังต้องมีความพึงพอใจ

ใจในอาชีพ เห็นว่าการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระสามารถตอบสนองความต้องการในการใช้ชีวิตของตน ซึ่งในกรณีของ อธิภาพ โลหิตกุล พบว่านักเขียนท่านนี้มีความพอใจในการทำงานเขียนอิสระอย่างยิ่ง โดยเฉพาะการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่ง อธิภาพ เห็นว่าสามารถตอบสนองความต้องการในการใช้ชีวิต ทั้งในด้านที่ได้ทำงานเขียนสารคดี ซึ่งเป็นสิ่งที่รัก และในแง่การทำงานอิสระที่สามารถจัดสรรเวลาได้ด้วยตนเอง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดมุ่งหมายส่วนบุคคลในการประกอบวิชาชีพของนักเขียนท่านนี้

“แม้การทำงานอิสระรายได้อาจลดลงบ้าง แต่รายจ่ายก็ลดลงด้วย แต่ต้องจัดสรรให้เป็น แต่การทำงานอิสระคือสามารถจัดสรรเวลาการทำงาน การรับข่าวสาร การหาข้อมูล อาหารสมองได้ การทำงานเขียนหนังสือ อาหารสมองเป็นเรื่องสำคัญ แต่ถ้าทำงานประจำสมองเราถูกเอาไปใช้งานตลอดเวลา มันก็ล้า ก็ต้องแลกเอา หรือถ้าจะทำธุรกิจก็ต้องตั้ง office มีพนักงาน แต่ผมเลือกที่จะสงบมากกว่า” (อธิภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ในประเด็นนี้ อธิภาพ โลหิตกุล ได้เคยให้สัมภาษณ์หลังจากที่ออกมาทำงานนักเขียนสารคดีอิสระระยะหนึ่งว่า

“...เป็นไปไม่ได้ที่จะกลับไปทำงานประจำ เพราะว่าเราพบหนทางที่เราแสวงหามานานก็คือ การเขียนหนังสือ การเดินทาง และการศึกษาค้นคว้า สิ่งที่น่าก็คือความสุขของชีวิต ตอนนี้รู้สึกสงบเสียบดี ตัวที่ชี้ขาดที่บอกกับเราว่าเราพอใจก็คือเมื่อดูรายได้แล้วเรารู้ว่าเราอยู่ได้” (อธิภาพ โลหิตกุล, เทียบรอบโลก157, 2538: 87)

นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบว่า นักเขียนท่านนี้ยังเห็นคุณค่าในการทำงานสารคดีต่อสังคม โดยพยายามทำงานอย่างดีที่สุดเพื่อยกระดับงานสารคดีในวงวรรณกรรม ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นอุดมการณ์ในการทำงานสารคดีที่เกิดจากการมีทัศนคติที่ดีต่ออาชีพ

“...เฉพาะมิติของคนทำงานสารคดีคนหนึ่ง...ในเวลาที่ผมลงมือทำงาน ส่วนลึกบนพื้นที่เล็กๆ ในจิตใจผม มีความพยายามจะเอาชนะอยู่เสมอ ไม่ใช่จะเอาชนะคะคานใคร หรือเขียนงานเพื่อแข่งกับใคร หากแต่ต้องการเอาชนะคำปราชญ์ที่ว่า...สารคดีเป็น“อะไร” ที่น่าเบื่อ ไม่น่าอ่าน ไม่น่าดู ไม่น่าฟัง ที่ฝังอยู่ในความคิดของคนไทยทั่วไป” (อธิภาพ โลหิตกุล, สายน้ำ ภูหนาว เงามืด. 2540: คำนำ)

ในส่วนของความคิดเห็นที่เกี่ยวข้องกับ “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ที่มีอิทธิพลต่อการทำงานสารคดี และรูปแบบความสัมพันธ์กับผู้ที่เกี่ยวข้อง กล่าวได้ว่า “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อ

ความสำเร็จในอาชีพของนักเขียนท่านนี้ แต่มีลักษณะความสัมพันธ์ในแง่การให้ความช่วยเหลือกันตามโอกาส ในการส่งต่องาน และการให้ความเห็นตามโอกาส

“สำหรับนักเขียนบางคน การพบปะเพื่อนฝูงมากอาจเป็นการเพิ่มพลังในการเขียน แต่ผมไม่เป็นอย่างนั้น ผมชอบทำงานเงียบๆ ในบ้าน จัดเวลาเอง แต่ระยะหลังก็มีงานเลี้ยงประชุมเยอะมาก...แต่เพื่อนร่วมวิชาชีพมีอิทธิพลพอสมควร คนที่เราสนิทคุ้นเคยเราก็ขอลถามตรงๆ คำก็บอก เช่น เบาเกินไป วกวนเกินไป เราก็ได้อามาปรับ...ต่างก็สนับสนุนกันไป ส่งต่องานกันไป แนะนำงานกันไปมา” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมา กล่าวได้ว่า “กระบวนการพัฒนาอาชีพ” ของ ธีรภาพ โลหิตกุล มีการพัฒนามาอย่างต่อเนื่องและมีขั้นตอน นับตั้งแต่การได้รับการปูพื้นฐานทั้งโดยรู้ตัว และไม่รู้ตัวจากสภาพแวดล้อมทางครอบครัว โรงเรียน ในวัยเด็กทำให้มีโอกาสอ่านมาก และเกิดความสนใจเฉพาะทาง ซึ่งนำไปสู่การศึกษาในสาขาวิชาประวัติศาสตร์ ซึ่งมีอิทธิพลต่อความสามารถในการทำงานสารคดีอิสระอย่างมีลักษณะเฉพาะ ซึ่งเป็นความโดดเด่นในผลงาน นอกจากนี้ ประสบการณ์การทำงานสารคดียังทำให้เกิดการพัฒนาทักษะในการทำงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในด้านความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน และความสามารถในการจัดการการทำงาน จนประสบความสำเร็จในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ นอกจากนี้ ยังพบว่านักเขียนท่านนี้มีทัศนคติที่ดีต่อทำงานสารคดีทำให้เกิดการพัฒนาการทำงานอย่างต่อเนื่อง และเห็นว่าการประกอบอาชีพนักเขียนอิสระเป็นอาชีพที่สามารถตอบสนองความต้องการในการเลือกรูปแบบชีวิตของตนได้

ศรัณย์ บุญประเสริฐ

ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียนสารคดีที่มีผลงานโดดเด่นทางด้านธรรมชาติวิทยาและสิ่งแวดล้อม มีผลงานทางนิตยสารมาโดยตลอด โดยผลงานระยะแรกเป็นบทความด้านสิ่งแวดล้อม ในนิตยสารข่าวรายสัปดาห์ “อาทิตย์วิวัฒนาการ” ในยุคที่กระแสการอนุรักษ์ธรรมชาติกรณีนีเขื่อนน้ำโจนกำลังเป็นกระแสปัญหาใหญ่ในสังคม จากนั้นมีผลงานสารคดีด้านสิ่งแวดล้อมตีพิมพ์ในนิตยสารต่างๆ อาทิ นิตยสารสารคดี นิตยสารขององค์กรพัฒนาเอกชน และนิตยสารด้านสิ่งแวดล้อมต่างๆ ก่อนที่จะผันตัวเองเข้าไปทำงานผลิตรายการสารคดีสิ่งแวดล้อมทางโทรทัศน์ “โลกสวยด้วยมือเรา” และสารคดีการเดินทางในเส้นทางธรรมชาติ “สู่โลกกว้าง” ตามลำดับ ศรัณย์ ได้หยุดทำรายการโทรทัศน์ช่วงหนึ่ง

และได้ทำงานเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ในแง่ชีวิต วัฒนธรรม ผู้คนกับธรรมชาติ พีชพันธุ์และสิ่งแวดล้อมอีกครั้ง โดยในช่วงระยะเวลาหนึ่งมีผลงานอย่างสม่ำเสมอตีพิมพ์ทางนิตยสารอสมท., แพรว, Image, Expression, Painthouse , The Earth2000 และ Action Sport ปัจจุบัน ศรัณย์ ทำงานประจำในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “แอดชั่นฮอไลเดย์” และเป็นนักเขียนร่วมในคอลัมน์ประจำ “ซีพีจรงเท้า” ทางนิตยสารแพรว และยังคงมีผลงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ ในปี 2542 มีผลงานได้รับการตีพิมพ์เป็นสารคดีเล่มชุด “บันทึกจากพงไพร” จัดพิมพ์โดยสำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน

ชีวิตในวัยเด็กเกิดและเติบโตในกรุงเทพมหานคร หลังจากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร ในปี 2526 จากนั้นได้เริ่มทำงานครั้งแรกในองค์กรพัฒนาเอกชน มูลนิธิโกมลคีมทอง และมูลนิธิสืบนาคะเสถียรรวมเวลา 6 ปี ระหว่างทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชนในปีที่ 3 ได้ถูกชักชวนให้เขียนบทความด้านสิ่งแวดล้อมประจำในหนังสือพิมพ์รายสัปดาห์ “อาทิตย์วิวัฒน์” ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นในการทำงานเขียนทางสื่อสิ่งพิมพ์ และนำไปสู่การทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์สลับกับการทำรายการสารคดีทางโทรทัศน์มาโดยตลอด การทำงานในฐานะนักเขียนสารคดีทั้งทางโทรทัศน์และทางสื่อสิ่งพิมพ์ของนักเขียนท่านนี้ มีลักษณะแตกต่างไปจากนักเขียนสารคดีท่านอื่น กล่าวคือ ศรัณย์ ทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์อย่างต่อเนื่องมาโดยตลอด ขณะเดียวกันในบางช่วงเวลาได้เข้าทำงานประจำในองค์กรสื่อ ทั้งในทีมงานผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ และบรรณาธิการบริหารนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” ปัจจุบัน ศรัณย์ ทำงานประจำในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการฝ่ายผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “แอดชั่นฮอไลเดย์” ซึ่งออกอากาศในวันหยุดนักขัตฤกษ์ทางสถานีโทรทัศน์ช่อง 7 และยังคงทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์อย่างสม่ำเสมอ

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

สำหรับความเห็นเกี่ยวกับโอกาสในการเข้าสู่อาชีพนักเขียนของตน ศรัณย์ บุญประเสริฐ ได้ให้ความคิดเห็นว่าเป็นผลจากพื้นฐานความสนใจเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาโดยตลอดตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าพื้นฐานความสนใจดังกล่าวได้รับการปูพื้นฐานจากครอบครัวในวัยเด็ก ที่บิดามักเล่าเรื่องป่า และธรรมชาติให้ฟังตั้งแต่วัยเด็ก นอกจากนี้ บิดายังส่งเสริมความสนใจในด้านธรรมชาติวิทยาอย่างยิ่ง

“...พ่อมักเล่าเรื่องการท่องเที่ยวป่า ธรรมชาติ พ่อเล่าถึงหมอบนุญส่ง เลขะกุลบ้าง อะไบบ้าง ให้ฟังตั้งแต่ยังเด็ก พอไปโรงเรียนมีสารคดีสัตว์ป่าของหมอบนุญส่ง ก็สนใจเรื่องของ ป่า เรื่องของธรรมชาติ ดูสารคดีที่ว่าแล้ว อยากสมัครเป็นสมาชิกเยาวชนนิยมไพร พ่อก็พาไป สมัคร...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากพื้นฐานความสนใจในเรื่องธรรมชาติแล้ว ศรัณย์ ยังได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับ ปัจจัยพื้นฐานที่สำคัญที่นำไปสู่ความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของตนว่า เป็นผลจากความสนใจในการอ่าน ซึ่ง ศรัณย์ เห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระ เนื่องจากการอ่านทำให้เกิดการสังสมข้อมูลในการทำงานสารคดี และ “ความสนใจในการอ่าน” เป็น ปัจจัยเริ่มต้นที่นำไปสู่ความสนใจในด้านต่างๆ และความสามารถที่เอื้อต่อการทำงานสารคดีในโอกาส ต่อมา ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าสภาพแวดล้อมในวัยเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่งสภาพแวดล้อมทางครอบครัว เป็นปัจจัยสำคัญในการส่งเสริมให้เป็นผู้รักการอ่าน

“...ถึงชั่วโมงนี้ผมเชื่อว่าคนที่จะเป็นนักเขียนได้ต้องมีพื้นฐานเป็นนักอ่านอย่างหนัก นักเขียนเกือบทั้งหมดที่ผมรู้จักเป็นนักอ่านทั้งนั้นเลย อ่านมาตั้งแต่เด็ก เลยมีพื้นฐานข้อมูล กว้างพอที่จะจับเรื่องราวได้...สมัยเด็กผมหนังสือมาก อย่างหนัก ผมอ่านหนังสือได้ก่อนเข้า เรียน ย่าสอน แม่สอน ที่บ้านมีหนังสือเยอะมาก พ่อรักการอ่านมาก รับหนังสือ เช่น ชาวกรุง ซึ่งมีงานสารคดีเยอะ เพียงแต่รูปลักษณะอาจจะไม่ใช่อย่างสมัยนี้ ที่บ้านไม่ปิด โอกาสในการอ่าน สมัยเด็กมีหนังสือชื่อ “ชัยพฤกษ์” ผมอยากได้ แม่ก็รับให้ แม่รู้สึกดีมากที่ลูก ชอบอ่านหนังสือ ผมก็ชอบอ่านโดยไม่คิดว่าจะเป็นนักเขียนนะ...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

การที่ครอบครัวส่งเสริมให้รักการอ่าน ทำให้ ศรัณย์ ได้มีโอกาสอ่านหนังสือและนิตยสาร หลายฉบับเป็นประจำมาตั้งแต่ยังเด็ก ซึ่งบางเล่มทำให้เกิดความประทับใจในวิธีการนำเสนองานสาร คดี ซึ่งมีอิทธิพลต่อการทำงานสารคดีในโอกาสต่อมา

“...ที่บ้านมีหนังสือเยอะมาก พ่อรักการอ่าน รับหนังสือ เช่น ชาวกรุง ซึ่งมีงานสารคดี เยอะ สมัยเด็กมีหนังสือชื่อ “ชัยพฤกษ์” ผมก็ชอบอ่านโดยไม่คิดว่าจะเป็นนักเขียนนะ... หนังสือ “ชัยพฤกษ์” นี้ประทับใจและเป็นแรงบันดาลใจด้วยนะ อย่างมีงานคุณสุภา ศิริสิงห์ ผมจำนามปากกาไม่ได้แต่เขียนเรื่องล่องเจ้าพระยา ดีมาก เป็นงานสารคดีที่เยาวชนอ่านได้ วิธีการนำเสนอดี มีตัวละครแต่ทุกอย่าง on fact แรงบันดาลใจที่ว่าคือวิธีการนำเสนอ และทำ

ให้เรามีนิยามคำว่าสารคดีในตัวเรา มีภาพประกอบ เพียงแต่สร้างโครงเรื่องให้นำติดตาม มีตัวละครเป็นเด็กที่อยากเผชิญโลกสองคน ล่องเรือลงมาตามแม่น้ำเจ้าพระยา แล้วเห็นชีวิตผู้คนริมเจ้าพระยา...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

สำหรับการฝึกฝนความสามารถทางการเขียนในวัยเด็ก นักเขียนท่านนี้ได้ให้ข้อมูลว่า แม้ในวัยเด็กไม่เคยคิดถึงอาชีพการเขียน แต่ในวัยเด็กมักเขียนเรียงความในชั้นเรียนได้ที่หนึ่งเสมออย่างไรก็ตาม แม้นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าเป็นผลมาจากความสนใจในการอ่านมากกว่า การเรียนจากครูโดยตรง อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยเห็นว่าผลที่เคยเกิดขึ้นนี้ทำให้นักเขียนท่านนี้มีความมั่นใจในการทำงานเขียนยิ่งขึ้นเมื่อได้มีโอกาสทำงานเขียนในเวลาต่อมา

“...ก่อนที่ผมจะเข้าวงการเขียนจริงๆ ผมไม่เคยคิดว่าจะเขียนหนังสือ แต่เด็กๆ อาจารย์เค้าว่าเขียนเรียงความได้ดี ได้ที่หนึ่งตลอด ไม่รู้เป็นพื้นฐานมั๊ย แต่โดยตัวผมเอง ผมเห็นว่าการเรียนการสอนในโรงเรียนมีอิทธิพลกับผมน้อยมาก คือ ตั้งแต่เด็กผมเขียนเยอะ ถ้าเทียบกับคนรุ่นเดียวกัน แต่น่าจะเป็นปัจจัยมาจากการอ่านเยอะมากกว่าที่ครูจะ สอน...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

แม้สภาพแวดล้อมทางโรงเรียนวัยเด็กอาจไม่ได้เอื้อต่อการพัฒนาการเขียนโดยตรง แต่การร่วมกิจกรรมในชมรมอนุรักษ์ธรรมชาติในโรงเรียนยังมีส่วนทำให้ได้เกี่ยวข้องกับงานเขียนด้วย

“กลุ่มเพื่อนในวัยเด็กไม่คิดว่ามีส่วนเลย เพื่อนส่วนใหญ่มุ่งเรียนมากกว่า แต่ผมสนใจทำกิจกรรม ทำตั้งแต่ ม.ศ.1 ด้านอนุรักษ์ธรรมชาติ ก็ได้ทำบอร์ด ทำจุลสารชมรม กิจกรรมพวกนี้เลยทำให้ต้องเกี่ยวข้องกับงานเขียน...กลุ่มเพื่อนในมหาวิทยาลัยก็ไม่ได้มีการติดต่อขอข้อมูลหรือความเห็นอะไรกัน เพราะปกติมีแต่เพื่อนติดต่อมาของข้อมูล เช่น จะไปเที่ยวไหน ไปยังไง” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ศรัณย์ ยังเห็นว่าความสนใจในการอ่านยังบ่มเพาะนิสัยรักการเดินทาง ซึ่งเป็นนิสัยที่เอื้อต่อการทำงานสารคดีด้วย

“...โดยนิสัยส่วนตัวผมเป็นคนชอบเห็นโลก จะเห็นโลกจะต้องเดินทาง อ่านจากหนังสืออย่างเดียวไม่พอ แต่ความอยากเห็นโลกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการอ่านหนังสือ ทำให้อยากไปโน่น ไปนี่ ที่เค้าพูดถึง ทำให้เอามาสรุปกระบวนการคิดได้ และสามารถเอามาถ่ายทอดได้...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ด้วยพื้นฐานความสนใจในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เมื่อ ศรัณย์ เข้าสู่ช่วงการเลือกเรียนในระดับอุดมศึกษา ศรัณย์ ได้เลือกศึกษาในสาขาวิชาที่สนใจโดยตรง โดยเลือกศึกษาในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ ด้วยความเชื่อว่าการศึกษาภูมิศาสตร์ทำให้เข้าใจโลก ซึ่งพื้นฐานความรู้ดังกล่าวได้มีอิทธิพลต่อรูปแบบเฉพาะในผลงานของนักเขียนท่านนี้ในโอกาสต่อมา

“...ผมเลือกเรียนภูมิศาสตร์ เพราะเชื่อว่าภูมิศาสตร์ทำให้เราเข้าใจโลก อยากเห็นโลก ซึ่งเป็นข้อดีข้อหนึ่งกับการทำงานปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาเดินทางไปไหนในที่ต่างๆ โดยเฉพาะในต่างประเทศ ผมจะมีมุมมองต่างจากนักเขียนคนอื่น เช่น ผมจะมองว่า เพราะลักษณะพื้นที่อย่างนี้ ชนเผ่านี้ถึงมีวิถีชีวิต ประเพณีแบบนี้ ซึ่งไม่ใช่ว่าดีกว่าแต่ทำให้งานผมเลยมีกลิ่นอายของความเป็นภูมิศาสตร์อยู่...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

เมื่อสำเร็จการศึกษาในสาขาภูมิศาสตร์ ด้วยความสนใจเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ศรัณย์ ตัดสินใจเริ่มต้นงานอาชีพในองค์กรพัฒนาเอกชนมูลนิธิโกมลคีมทอง และมูลนิธิสืบนาคะเสถียร รวมระยะเวลาในเวลากการทำงาน 6 ปี โดยในระหว่างปีที่ 3 ของการทำงานเกิดเหตุการณ์ทางสังคมกรณีความขัดแย้งเขื่อนน้ำโจน จังหวัดกาญจนบุรี ในฐานะที่ทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน ศรัณย์ ได้มีบทบาทเหตุการณ์นั้นในฐานะ “แหล่งข่าว” ของสื่อมวลชน ด้วยความเป็นแหล่งข่าวที่คล่องแคล่ว ประกอบกับกระแสความต้องการข้อมูลเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทำให้รุ่นพี่ที่ทำงานข่าวชักชวนให้เขียนบทความด้านสิ่งแวดล้อม โดยเปิดเป็นคอลัมน์ประจำด้านสิ่งแวดล้อมในหนังสือนิตยสารข่าวรายสัปดาห์ “อาทิตย์วิวัฒน์” ในขณะที่งานประจำในองค์กรพัฒนาเอกชนด้วย ศรัณย์ จึงได้เริ่มงานเขียนครั้งแรก โดยไม่เคยคิดจะทำงานเขียนมาก่อน

“ผมไม่เคยคิดว่าผมจะเขียนหนังสือ แต่เด็กๆ ผมเขียนเรียงความได้ที่หนึ่งตลอด ไม่รู้เป็นพื้นฐานมัย แต่โดยพื้นฐานธรรมชาติของตัว เป็นคนสนใจเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ช่วงสมัยหนึ่งที่คนต้องการคนเข้าใจเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมาเขียนหนังสือ จังหวะนั้นเราเลยได้มา พอดีเขียนได้ด้วยเลยได้เขียน จากเวทีตรงนั้นถึงได้ก้าวมาทำงานที่วีด้านสิ่งแวดล้อมและเขียนหนังสือเป็นสารคดีจริงๆ...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ศรัณย์ ทำงานเขียนบทความอยู่ 1 ปีกว่า แม้ต่อมาได้เลิกเขียนบทความแล้ว แต่ด้วยความเชี่ยวชาญทางด้านสิ่งแวดล้อม จึงยังคงมีโอกาสทำงานเขียนอย่างต่อเนื่องจากการชักชวนของเพื่อนที่ทำงานสื่อ จนในที่สุดได้เริ่มเข้าสู่วงการสื่ออย่างจริงจังด้วยการทำสารคดีในอีกรูปแบบหนึ่ง คือ สารคดีโทรทัศน์ด้านสิ่งแวดล้อม ซึ่งนักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าการทำงานโทรทัศน์ได้ทำให้เกิดการพัฒนาทางเทคนิคในการผลิตรายการโทรทัศน์ แม้จะไม่ได้เพิ่มความรู้ทางด้านเนื้อหาก็ตาม

“...ช่วงที่ทำงาน NGO ก็มีเพื่อนที่ทำงานสื่อด้านสิ่งแวดล้อมชักชวนให้เขียนสารคดีในเรื่องที่เพื่อนเห็นว่าเราถนัดในเชิงสิ่งแวดล้อมด้วย ทั้งในนิตยสาร “สารคดี” แต่ไม่ได้ประจำ เรียกว่าเป็นนักเขียนอิสระก็ได้แต่ทำงานอื่นเป็นหลัก และเรื่องเขียนจำกัดเฉพาะในเรื่องสิ่งแวดล้อมเท่านั้น อยู่ NGO ต่อจนปี 2534 ก็ออกมาทำงานสื่อที่แกรมมี่ ทำบทโทรทัศน์รายการโลกสวยด้วยมือเรา...ผมมองว่าการทำงานโทรทัศน์ให้ความรู้ด้านเทคนิคผมไปทำโทรทัศน์เพราะผมอยากรู้เทคนิคเค้าทำอย่างไร งานเนื้อหาผมไม่ได้จากทีวี แต่ผมมีหน้าที่ดูแลด้านเนื้อหาไม่ให้มันบิดเบี้ยวผิดเพี้ยน ...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้ ศรัณย์ ได้ทำงานประจำในทีมงานผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ แต่ก็ยังคงทำงานเขียนสารคดีอิสระให้สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ ในลักษณะเพื่อนที่ทำงานสื่อชักชวนให้เขียน ในปี 2535 ศรัณย์ ลาออกจากการทำงานสารคดีโทรทัศน์ และใช้เวลาช่วงหนึ่งเดินทางและทำงานเขียนสารคดีส่งให้สื่อสิ่งพิมพ์ต่างหลายแห่งอย่างสม่ำเสมอ โดยในขณะนี้ได้เริ่มทำงานเขียนสารคดีในแนววัฒนธรรม ชีวิตผู้คนด้วย จนกระทั่งปี 2536 ศรัณย์ ได้รับผิดชอบการทำงานสารคดีอย่างจริงจัง เมื่อมาทำงานประจำในตำแหน่งบรรณาธิการบริหารนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” แต่ด้วยหน้าที่รับผิดชอบในตำแหน่งบรรณาธิการบริหารที่ต้องทำงานบริหารด้วย ทำให้นักเขียนท่านนี้ไม่มีโอกาสทำงานเขียนสารคดีด้วยตนเองมากนัก ศรัณย์ ทำงานในตำแหน่งนี้เกือบ 4 ปี จึงได้ลาออกมาทำงานเขียนสารคดีอิสระอย่างจริงจัง

“...ช่วงที่อยู่ “ดิเอิร์ธ” ได้เขียนหนังสือจริงจัง แต่งานสารคดีกลับได้เขียนน้อย ถ้าเขียนก็เขียนให้ “ดิเอิร์ธ” ที่เดียว เพราะงานตำแหน่งบรรณาธิการบีบรัด พอออกจากที่นี้ผมเป็นฟรีแลนซ์เต็มตัว เขียนหนังสือขายทั่วเลย ออกก่อนไปทางสารคดีเชิงท่องเที่ยว ซึ่งช่วงนั้นคนต้องการเยอะ แต่ในฐานะคนสนใจประเด็นสังคมผมได้พยายามให้มีเนื้อหาแนวข้อมูลแฝงไปกับสถานที่ที่เราแนะนำด้วย ช่วงนั้นผมเขียนหนังสือมาก ต้องเร่งขยัน...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

เพียงไม่ถึง 1 ปี ศรัณย์ ได้กลับมาทำงานประจำในทีมงานสารคดีโทรทัศน์ “สุโลกกว้าง” อีกครั้ง โอกาสจากการเดินทางผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ประกออบกับวัตถุประสงค์จากประสบการณ์การทำงานสารคดีที่ผ่านมาทำให้ ศรัณย์ ยังคงได้มีโอกาสทำงานเขียนสารคดีให้นิตยสารต่างๆ อย่าง

สม้าเสมอ ศรัณย์ ทำงานในที่ทำงานสารคดี “สุโลกกว้าง” 1 ปี จากนั้นได้มาทำงานในโครงการพิเศษ “โครงการ 50 ช่างภาพ : บันทึกแผ่นดินทองฉลองกาญจนาภิเษก” ของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ในฐานะลูกจ้างโครงการ ซึ่งทำให้ได้มีโอกาสเกี่ยวข้องกับการทำงานสารคดียิ่งขึ้น ทั้งในฐานะผู้จัดการโครงการที่ต้องประสานงานการจัดทำหนังสือ และในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระให้อุสสาร อสท. นิตยสารแพรว และนิตยสารอื่นๆ

“...ช่วงนี้ผมได้เขียนสารคดีท่องเที่ยวมากที่สุด คือได้เขียนประจำเลย ประมาณครึ่งเทอมที่ ททท. ก็ได้รับชักชวนให้ไปร่วมเขียนประจำที่แพรว ในคอลัมน์ “ซีพจรลงเท้า” ซึ่งช่วงนี้ก็ยิ่งเขียนงานให้ที่อื่นทั่วไป ให้คนที่มาขอหรือเขียนเรื่องที่ยากเขียนแล้วติดต่อไปลงเท่าที่จะได้...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในปี 2541 ศรัณย์ ได้กลับมาทำงานประจำอีกครั้งที่บริษัทมีเดียมาสเตอร์ โดยรับผิดชอบการจัดทำนิตยสาร “แอกชั่นสปอร์ต” ในตำแหน่งรองบรรณาธิการควบคู่ไปกับการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “แอกชั่นฮอไลเดย์” ซึ่งเป็นบริษัทเดียวกัน ในตำแหน่งผู้ช่วยผู้จัดการผลิตรายการ ต่อมาเมื่อนิตยสาร “แอกชั่นสปอร์ต” ปิดตัว ศรัณย์จึงได้รับผิดชอบการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “แอกชั่นฮอไลเดย์” เพียงตำแหน่งเดียว และยังคงทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์อย่างต่อเนื่อง

กล่าวได้ว่า สำหรับ ศรัณย์ บุญประเสริฐ ปัจจัยสภาพแวดล้อมทางครอบครัวคือปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานและการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่อาชีพ ด้วยการส่งเสริมให้รักการอ่าน ซึ่งนำไปสู่การพัฒนาความสนใจ ความสามารถ และอุปนิสัยที่เอื้อต่อการเข้าสู่อาชีพในโอกาสต่อมาโดยไม่รู้ตัว สำหรับกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพของ ศรัณย์ กล่าวได้ว่าเริ่มต้นอย่างจริงจังโดยไม่ตั้งใจที่จะเข้ามาสู่อาชีพนี้ เมื่อเลือกศึกษาในสาขาวิชาภูมิศาสตร์ และพัฒนาอย่างต่อเนื่องเมื่อมาทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน ซึ่งทำให้ฐานความรู้ทางด้านภูมิศาสตร์และสิ่งแวดล้อมกว้างและลึก จนทำให้มีบทบาท “แหล่งข่าว” ทางด้านสิ่งแวดล้อมให้สื่อมวลชน และด้วยพื้นฐานทางการเขียนที่มีมาแต่เดิมและฐานความรู้ทางด้านสิ่งแวดล้อมทำให้ ศรัณย์ มีโอกาสเริ่มทำงานเขียนโดยการเขียนบทความทางด้านสิ่งแวดล้อม และพัฒนาสู่การทำงานสารคดีทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ในเวลาต่อมา

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

การที่ ศรัณย์ มีโอกาสเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ และสามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระควบคู่กับการทำงานสารคดีประจำองค์กรได้อย่างต่อเนื่อง นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่า นอกจากพื้นฐานความรู้ความเชี่ยวชาญในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เป็นจุดเริ่มต้นแล้ว ประสบการณ์การทำงานในฐานะ “แหล่งข่าว” และพื้นฐานอุปนิสัยคือปัจจัยสำคัญ

“ผมคิดว่าเมื่อได้เริ่มงานสักชิ้นแล้ว และงานชิ้นนั้นผ่าน มันก็เป็นเครดิตระดับหนึ่ง แม้ไม่ได้กับหนังสือเล่มแต่ในแวดวงก็จะชักชวนให้เขียน คนที่เคยเป็นแหล่งข่าวมาก่อนจะรู้จักคนในแวดวงเยอะ ผมรู้จักคนในแวดวงเยอะก่อนจะมาเป็นนักเขียน พอเป็นนักเขียนเลยเป็นการง่ายที่เค้าจะเรียกใช้เรา หรือเป็นการง่ายที่เราจะเสนอเรื่อง...โอกาสที่เกิดขึ้นเพราะเราเดินไปหามัน แต่ที่เราได้มาอยู่ตรงนี้ผมว่ามันเป็นจังหวะชีวิตที่ดีจากการที่ผมเป็นคนเปิดเผยกับการทำงานกับคนอื่น และคนอื่นเชื่อมั่นความที่我们是 source และมีความสามารถที่จะทำได้...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจาก “จังหวะ” ที่เกิดจากพื้นฐานทางอุปนิสัยและความสามารถดังกล่าว นักเขียน ท่านนี้ยังเห็นว่าพื้นฐานความสนใจและอุปนิสัยของตนเหมาะกับการทำงานสารคดีที่มีหน้าที่ถ่ายทอดเรื่องราวและความรู้สึกต่อสิ่งที่พบเห็น

“ผมเป็นคนซึ่พจรลงเท้า เป็นคนชอบเห็นโลก เป็นคนเปิดเผย กว้างขวาง ยอมรับความแตกต่างได้ ผมคิดว่านั้นเป็นข้อดีข้อหนึ่งในการที่จะทำให้เราได้ความรู้ และสิ่งเหล่านั้นเป็นผลดีต่อการเดินทางด้วย ความอยากเห็นโลกส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการอ่าน ทำให้อยากไปโน่นไปนี่ที่เค้าพูดถึง ยิ่งเห็นโลกยิ่งดี ทำให้เราเอามาสรุปกระบวนการคิดได้และสามารถเอามาถ่ายทอดได้” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาผลงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ พบว่าความโดดเด่นในผลงานของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่การเสนอมุมมองที่พยายามเข้าใจความเปลี่ยนแปลงของสิ่งที่พบเห็น และมุมมองที่เป็นการเชื่อมโยงความรู้ทางภูมิศาสตร์ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าได้รับอิทธิพลจากพื้นฐาน 2 ประการคือจากประสบการณ์การทำงานในองค์กรพัฒนาเอกชน และพื้นฐานการศึกษาทางภูมิศาสตร์ตามที่ได้นำเสนอมาแล้ว

“ผมว่าทุกอย่างก้าวของชีวิต มันคือประสบการณ์ที่บ่มเพาะปัจจุบันทั้งนั้นเลย...ผมเรียนจบเริ่มต้นด้วยการทำงาน NGO และเห็นว่างาน NGO ให้เรามาก หนึ่งหล่อหลอมกระบวนการคิดเรา ทำให้เรารู้จักมนุษย์มากขึ้น ซึ่งผมเชื่อว่ามันยังหล่อหลอมอยู่ในงานเขียนระดับหนึ่ง แต่ผมตอบไม่ได้ว่าตรงไหน แต่ตอบได้ว่าทั้งหมดมันสร้างความคิดผม อย่างน้อย

ผมไม่เคยเขียนงานดูถูกใคร หรือเชียร์ชาวบ้านจนไม่ลืมหูลืมตา สองมันทำให้เราเป็นคนที่พยายามเข้าใจปัญหา หรืออย่างน้อยก็พยายามคิดว่าคนอื่นเค้าไม่ผิด งาน NGO สอนตรงนี้เยอะ กระบวนการคิดนี้ทำให้เมื่อเราเดินทางไปต่างจังหวัด ต่างประเทศ ก็ทำให้เรามึนมองอย่างหนึ่ง" (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับมุมมองทางภูมิศาสตร์ นักเขียนท่านนี้เห็นว่ายังมีข้อจำกัดในการนำเสนอมุมมองนี้ในการทำงานสารคดีในประเทศไทย

"...งานผมเลยมีกลิ่นอายของความเป็นภูมิศาสตร์อยู่ เช่น มองเห็นพลังความยิ่งใหญ่ของธรรมชาติ ในแง่การเกิด landscape อย่างนั้น แล้วมนุษย์ตัวนิดเดียว แต่งงานผมในลักษณะนี้ก็ไม่มีมาก ผมว่าผมยังไม่มีเวลาให้ผมทำงานลักษณะนี้ และในเมืองไทยเราเองยังไม่มีภูมิประเทศโดดเด่นพอที่จะหยิบมาเป็นเนื้อหาหลักของสารคดีได้ ความโดดเด่นของงานเลยเป็นวิถีชีวิตผู้คน พี่พันธ์ของห้องหุงมากกว่า" (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในด้านที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระ จากการสัมภาษณ์ยังพบว่าประสบการณ์การอ่าน และความประทับใจในการอ่านผลงานสารคดีมาโดยตลอดยังมีอิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนท่านนี้ ทั้งในด้านแนวคิดในการนำเสนอ การนำอารมณ์ความรู้สึกในงานของนักเขียนบางท่านมาใช้ในบางโอกาส ตลอดจนการเลือกใช้ภาษา โดยไม่อาจจะระบุได้ว่าอยู่ในส่วนใด ทั้งนี้เนื่องจากเป็นกระบวนการเลือกสรรโดยธรรมชาติที่จะนำมาใช้

"ผมเชื่อว่านักเขียนทุกคนได้รับอิทธิพลจากนักเขียนที่ได้เคยอ่านงาน แม้กระทั่งจะนำเสนออย่างไร อย่างที่ผมเคยเขียนเรื่องให้ อสท. เรื่องการล่องแพตามแม่น้ำศักดิ์สิทธิ์ ว่าด้วยเรื่องอารมณ์ของการชื่นชมธรรมชาติยามค่ำคืน เสียงปลาชุกน้ำ เสียงกองฟืนแตกปะทุ เสียงลมเสียดสีต้นไม้ ต่างๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่นักเขียนสารคดีป่ายุคเก่าคุณหมอบุญส่ง เลขะกุล ท่านบรรยายไว้ และท่านตอบท้ายด้วยคำว่า "สิ่งเหล่านี้คือสิ่งที่คนกรุงไม่สามารถสัมผัสได้" ผมชอบถ้อยคำนี้มาก ชอบอารมณ์นี้มาก นี่คืออารมณ์ป่าที่นักเดินป่าทุกคนสัมผัสได้ นี่คืออิทธิพลทางอารมณ์... ถ้อยคำบางคำของคุณเสกสรรค์ ประเสริฐกุล ผมได้ใช้ และอีกหลายคน แม้คุณปริญญากร ผมก็ชื่นชมจนกระทั่งต้องเอามารวมกับตัวเรา ผมถือว่างานเขียนทุกชิ้นที่มันมีค่าก็คือตัวเรา เพราะเราเลือกสรรโดยธรรมชาติที่จะนำมาใช้" (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า “โอกาส” ในการเข้าสู่การทำงานเขียนของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ เริ่มต้นจากการเป็น “แหล่งข่าว” ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่านอกจากพื้นฐานความรู้ความสนใจในเรื่องธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแล้ว พื้นฐานอุปนิสัยที่เป็นคนเปิดเผยยังเป็นปัจจัยสำคัญที่นำมาสู่ “โอกาส” ดังกล่าว ในส่วน “ความสามารถ” ในการทำงานสารคดีพบว่านอกจากพื้นฐานความรู้ และประสบการณ์ในการทำงานเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสามารถในการทำงานแล้ว ยังพบว่าประสบการณ์การทำงานองค์กรพัฒนาเอกชน และพื้นฐานการศึกษาทางภูมิศาสตร์ยังเป็นปัจจัยสำคัญต่อมุมมองในการนำเสนองานสารคดีอย่างมีรูปแบบเฉพาะของนักเขียนท่านนี้ด้วย

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

สำหรับในขั้นตอนการจัดทำสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ทำงานให้กับองค์กรสื่อ นักเขียนสารคดีอิสระจึงต้องทำงานร่วมกับบรรณาธิการ ในฐานะที่ ศรัณย์ บุญประเสริฐ เคยทำงานในตำแหน่งบรรณาธิการบริหารนิตยสารแนวสารคดี “ดิเอิร์ธ2000” และเป็นนักเขียนสารคดีอิสระมาโดยตลอด ศรัณย์ ได้ให้ความเห็นว่าการทำงานระหว่างบรรณาธิการและนักเขียนสารคดีอิสระในปัจจุบันมีลักษณะเป็นการเลือกทำงานร่วมกันมากกว่าการมีอิทธิพลต่อกัน ส่วนบรรณาธิการจะมีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนมากน้อยเพียงใดขึ้นกับอุปนิสัยและบุคลิกของนักเขียนแต่ละคนด้วย ทั้งนี้ เนื่องจากในปัจจุบันนักเขียนสารคดีอิสระสามารถเลือกเข้าไปเสนองานกับบรรณาธิการตามแนวทางสื่อที่นักเขียนคาดว่าจะรับงานของนักเขียนเช่นกัน ดังนั้น ในความคิดเห็นของนักเขียนท่านนี้จึงเห็นว่า จุดมุ่งหมายในการทำงานของนักเขียน เป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระมากที่สุด

“บรรณาธิการจะมีอิทธิพลมากแค่ไหนแล้วแต่ตัวนักเขียน แม้มือใหม่ถ้าอึดใ้แรงๆ เค้าก็ยืนยัน แต่ในฐานะที่เป็นนักเขียนและบรรณาธิการ ผมจะพยายามละไม่ดูชื่อคนเขียน คือถ้างานผ่านเกณฑ์ใช้ได้ก็เอาเลย แต่ถ้ามันขาดก็ขอให้เค้าปรับ ปรับจุดไหน แต่จะไม่บอกว่าปรับยังไง ไม่ใช่หน้าที่บรรณาธิการ” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ซึ่งในมุมมองการเลือกแนวทางสื่อนี้ ศรัณย์ บุญประเสริฐ ได้ให้ความเห็นว่าจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ และจุดมุ่งหมายของนักเขียนมีน้ำหนักเท่าๆ กัน

“นักเขียนอิสระให้นำหนักระหว่างสิ่งที่บรรณาธิการต้องการกับสิ่งที่ตัวเองต้องการเขียนเท่าๆ กัน นักเขียนก็จะดูว่าหนังสือแนวนี้เป็นแนวที่ฉันทำได้ คือนักเขียนก็เลือก ซึ่งเค้าเชื่อว่า บก.จะรับงานแนวนี้เพราะเค้าเห็นงานก็รู้แล้ว ฉะนั้นนักเขียนก็เลือกไม่ใช่ บก.เลือก

อย่างเดียว... ในความเห็นของผม ฟรีแลนซ์ไม่จำเป็นต้องเขียนตามใจ บก. แต่ให้เขียนงานให้ ดี ผมถือว่าการเขียนงานให้ตรง concept หนังสือไม่ใช่การเอาใจ บก. แต่เป็นการที่คุณเลือก จะทำงานตาม assignment นั้น” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม จากการศึกษายังพบว่าแนวหนังสือและลักษณะเฉพาะสื่อแต่ละสื่อยังเป็นข้อ จำกัดที่มีอิทธิพลต่อการเขียนเรื่องของนักเขียนสารคดีอิสระเช่นกัน ทำให้ในบางกรณีนักเขียนสารคดี อิสระต้องเลือกวิธีการนำเสนอตาม “กรอบ” ของหนังสือ ซึ่งในกรณีของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียน ท่านนี้เห็นว่า บริบทการจัดทำสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยยังมี “กรอบ” บางประการที่ทำให้ ในบางครั้งไม่สามารถทำงานตามแนวที่ตนต้องการได้เสมอไป

“...โดยส่วนตัวผมชอบงานแนว discovery คือการเดินทางของคนๆ หนึ่งไปสัมผัส ณ ที่แห่งหนึ่ง ไปสัมผัสจิตวิญญาณของแผ่นดินตรงนั้น ซึ่งผมเห็นว่าเป็นสิ่งที่เห็นและเป็นอยู่ใน ปัจจุบัน และยืนอยู่บนรากฐานของสิ่งที่ไม่เห็นแต่อยู่ในประวัติศาสตร์ โยงประวัติศาสตร์กับ ปัจจุบัน งานของนักเขียนไทยหลายคนเป็น discovery หลายคนเกือบเป็น แต่เนื่องจากคน เขียนถูกบีบให้อยู่ในกรอบสารคดีท่องเที่ยวก็เลยน่าเสียดาย... ผมอยากทำงานสารคดีเชิง Discovery แต่ไม่ได้เขียนทุกครั้งเพราะบริบทหนังสือเมืองไทยมันจะมีกรอบ ชื่อคอลัมน์ ไม่มี คอลัมน์ Discovery มีคอลัมน์สิ่งแวดล้อมนั่นคือเวทีผม ต่อไปก็คอลัมน์สารคดีท่องเที่ยว แล้ว ก็แบ่งเป็นท่องเที่ยวในประเทศ ท่องเที่ยวต่างประเทศ ตรงนี้เป็นข้อจำกัด” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากนักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้มีบทบาทสร้างสรรค์ผลงานสารคดี โดยคำนึงถึงข้อจำกัดที่ กล่าวมา หลักในการทำงานสารคดีของนักเขียนเป็นปัจจัยสำคัญเช่นกัน ซึ่งนักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญ กับการนำเสนอข้อมูลความจริง อย่างมีกลวิธีนำเสนอ

“ถ้าถามว่างานสารคดีคืออะไร ผมขอกล่าวอย่างนี้ จริงๆ งานสารคดีในบ้านเรามีมา นานแล้ว แต่ในสมัยนั้นมีลักษณะค่อนข้างเป็นข้อมูลเยอะ จนกระทั่งปัจจุบันมันเติบโตขึ้น เยอะ ยิ่งเติบโตก็ยิ่งมีความหลากหลาย สำหรับผมนิยามว่า “สารคดี” หนึ่ง ต้องอยู่บนพื้นฐาน ความจริง (facts) ไม่ใช่อารมณ์ความรู้สึก แต่ต้องเป็นข้อเท็จจริงทางสังคมที่มีอยู่จริง ถึงแม้ เราจะได้รับความจริงมาไม่ครบ ในฐานะมืออาชีพต้องพยายามค้นหาให้ได้ สอง “คดี” คือ สารคดีต้องเป็นเรื่องที่สมควรรู้ ถ้าล้าพังความจริงเพียงอย่างเดียวอาจหมายถึงข่าว แต่นี่เป็น เรื่องของ “องค์ความรู้” ไม่ได้รายงานเฉพาะสิ่งที่เห็น แต่เรารายงานสิ่งที่อยู่เบื้องหลังสิ่งที่เห็น

ที่มาที่ไปและเหตุปัจจัยที่ทำให้มันเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น “สารคดี” เป็นเรื่องของ **ความจริง** และ **องค์ความรู้** แต่มันต้องประกอบด้วยเครื่องมือการสื่อสาร ฉะนั้นต้องมี **กลวิธีในการนำเสนอ** จะเดินเรื่องอย่างไรแล้วแต่สไตล์แต่ละคน” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ในฐานะผู้ทำงานสื่อ ศรัณย์ ยังเห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระควรมีความรับผิดชอบในการนำเสนอข้อมูลสู่ผู้รับสารอย่างมีความรับผิดชอบผู้อ่าน และสังคมด้วย

“...นักเขียนสารคดีต้องมีความรับผิดชอบต่องานคือ ต้องรับผิดชอบทั้งต่อตนเองและผู้อ่าน ต่อตัวเองคือรับผิดชอบทุกคำที่เขียน รับผิดชอบต่อคนอ่านคือ ไม่เขียนในสิ่งที่คุณไม่รู้หรือบอกว่าไม่รู้ หรือถ้าเห็นว่ามันดีก็ไม่ต้องเขียน อีกส่วนคือความรับผิดชอบต่อบ้านเมืองสังคม ซึ่งใกล้กับที่บอกว่าคุณต้องไม่โกหก...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัยจุดมุ่งหมายขององค์กร และ จุดมุ่งหมายในการสื่อสารของนักเขียนแล้ว ศรัณย์ บุญประเสริฐ ยังได้ให้ความคิดเห็นว่ายังมีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการการนำเสนอของนักเขียนสารคดีอีกประการหนึ่งคือปัจจัย “แหล่งข้อมูลบุคคล” ในพื้นที่ โดยเฉพาะในกรณีที่เป็นการนำเสนอประเด็นปัญหาในพื้นที่ อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่า “แหล่งข้อมูลบุคคล” จะมีอิทธิพลมากน้อยเพียงใดขึ้นอยู่กับพื้นฐานความรู้ในเรื่องนั้น และประสบการณ์การทำงานของนักเขียนเอง

“คนที่มีอิทธิพลมากที่สุดคือ ตัวเรา ผลักดันเรา แต่ “แหล่งข้อมูลในพื้นที่” มีอิทธิพลแต่ไม่ได้ผลักดันเรา...คนที่เราไปพบในพื้นที่สำคัญที่สุด เพราะเป็นคนนำความจริงมาสู่เรา แม้จะเป็นมุมมองของเค้า อย่างเราไปพบผู้เฒ่าคนหนึ่ง เค้าคุยปัญหาของเค้า ทางหนึ่งปัญหานั้นคือข้อเท็จจริงในมุมมองของเค้า ทางหนึ่งคืออารมณ์ซึ่งมีทั้งข้อดีและข้อเสีย และมีอิทธิพลต่องานเขียน ข้อดีคือคุณทุ่มเทกับมัน งานคุณได้รับอิทธิพลในแง่ที่ว่า จะเขียนยังไงถึงจะทำให้เค้าดีขึ้น แต่ข้อเสียคือ ถ้านักเขียนไม่ชัดเจน ไม่ไตร่ตรอง ไม่มีหลัก งานเขียนจะมี bias โดยเฉพาะกับนักเขียนมือใหม่ที่เข้าไปหาข้อมูลในพื้นที่ เพราะจะไหลไปตามอารมณ์ ซึ่งบางทีชาวบ้านเค้าไม่ได้ตั้งใจมีอิทธิพลกับเรา เราใส่อิทธิพลเข้ามาเอง” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากปัจจัยต่างๆ ที่กล่าวมา นักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่ายังมีปัจจัยอื่นที่อิทธิพลต่อผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระคือ “แหล่งทางความคิด” คือบุคคลที่นักเขียนเคารพนับถือความคิดเห็นและนำมาเป็นแนวคิดในการนำเสนอ

“...ผมขอใช้คำว่า “แหล่งทางความคิด” อาจเป็นเพื่อนฝูง บุคคลที่เคารพนับถือ บางครั้งเราตัน หรือแม้แต่พบข้อมูลชุดหนึ่งแล้วตัน บางทีการได้พบคนดีๆ แบบญาติธรรม ก็ได้ช่วยเหลือแนะนำกัน “แหล่งทางความคิด”คือบุคคลที่นำมาซึ่งความรู้ และให้ idea” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในความเห็นของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ที่มีความสำคัญในการกำหนดผลงานสารคดีที่ปรากฏทางสื่อ เนื่องจากนักเขียนอิสระสามารถเลือกเสนอองค์กรสื่อตามรูปแบบการเขียนของนักเขียนได้ อย่างไรก็ตาม นักเขียนสารคดีอิสระมักคำนึงถึงจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อร่วมด้วย นอกจากนี้ การกำหนดชื่อคอลัมน์ในงานเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ยังเป็นข้อจำกัดในการทำงานเขียนบางรูปแบบด้วย ซึ่งในความเห็นของนักเขียนท่านนี้ ไม่ว่านักเขียนสารคดีจะนำเสนอข้อมูลในรูปแบบใด ควรยืนอยู่บนความรับผิดชอบต่อผู้อ่านและสังคมด้วย

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์งานสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระเป็นปัจจัยสำคัญต่อความสำเร็จอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระแล้ว ความสามารถในการจัดการการทำงานสารคดีเป็นปัจจัยอีกด้านหนึ่งที่มีความสำคัญ แม้ในฐานะผู้ทำงานอิสระนักเขียนสามารถกำหนดการทำงานและจัดสรรเวลาในการใช้ชีวิตประจำวันด้วยตนเองได้ แต่ในด้านที่ต้องทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ลักษณะการดำเนินงานของสื่อแต่ละสื่อย่อมมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเทศไทยที่ระบบการจ่ายผลตอบแทนสำหรับนักเขียนสารคดีอิสระมีผลต่อความมั่นคงทางอาชีพ

“ความแตกต่างของการทำงานประจำกับงานอิสระคือความมั่นคง โดยเฉพาะในสังคมไทย อยู่ได้ยากถ้าไม่มีงานอะไรสักอย่างรองรับ...งานหนังสือในเมืองไทย ส่วนใหญ่จะได้รับเงินหลังจากตีพิมพ์แล้ว 1-3 เดือน ซึ่งไม่เป็นธรรมกับนักเขียน บางที บก.เอาเรื่องไปเก็บไว้ 6 เดือนก็มี ในฐานะที่ผมเคยเป็นบรรณาธิการบริหาร เหตุผลด้านธุรกิจกับเรื่องควรจ่ายเงินให้เมื่อ approve แล้วมันเป็นไปได้ เพราะจริงๆ แล้วบในการจ่ายค่าต้นฉบับเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นมันน้อยมาก เทียบกับค่าเพลทยังไม่ได้เลย แต่ข้อเขียนตัวอักษรเป็นองค์กรประกอบสำคัญของหนังสือ แต่ปรากฏว่าค่าเรื่องถูกจัดลำดับความสำคัญอยู่ท้ายๆ” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในกรณี ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียนท่านนี้ได้เลือกการทำงานประจำที่เอื้อต่อการทำงานเขียน โดยทำงานประจำในบริษัทผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าโอกาสในการเดินทางเพื่อผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์เป็นประโยชน์ต่อการเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์

“...การทำงานเขียนอิสระแตกต่างจากงานประจำคือ ความมั่นคง โดยเฉพาะในสังคมไทย อยู่ได้ยากถ้าไม่มีงานอะไรสักอย่างรองรับ หรือไม่มีทุนสักก้อนหนึ่งรองรับ ความต่างตรงนี้คือ ถ้าเรามีงานประจำ เรามั่นคง ถ้าโชคดีกว่านั้นคืองานประจำเอื้อกับงานเขียน ยกตัวอย่างผมเอง ผมทำงานสารคดีเป็นหลักและเป็นงานในสไตส์สารคดีซึ่งเอื้อกับงานเขียน และเป็นสารคดีที่ต้องเดินทางยิ่งเอื้อเข้าไปใหญ่” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในฐานะนักเขียนสารคดีที่ทำงานสารคดีทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์ และผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นต่อการทำงานสารคดีทางสื่อทั้งสองว่า สำหรับตนเองแล้ว ไม่จำกัดว่าต้องทำงานทางสื่อใด แต่ขอให้เป็นการทำงานสารคดี อย่างไรก็ตาม การทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์คือตัวตนของตนเองมากกว่า ในขณะที่การทำงานสารคดีทางโทรทัศน์ทำให้ได้ประสบการณ์ทางเทคนิคในการผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ นอกจากนั้นการทำงานทางสื่อโทรทัศน์ได้เอื้อต่อการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ด้วย

“บทสรุปของผม งานหนังสือเป็นอาหาร งานทีวีเป็นของว่าง งานหนังสือเป็นงานที่ยากเป็นชีวิต งานทีวีเป็นงานอดิเรก มุมมองส่วนตัวผมรู้สึกว่างานทีวีเป็นงานที่ง่ายกว่า ขณะเดียวกันผลตอบแทนสูงกว่า งานหนังสือเป็นงานที่ละเอียดกว่า ยากกว่า ผลตอบแทนน้อยกว่า...แต่ขณะเดียวกันงานทีวีเป็นงานที่ซับซ้อน ผมเชื่อว่าไม่มีใครทำงานสำเร็จโดยการทำคนเดียวต้องประสานกันทุกส่วน ถ้าทุกส่วนประสานกันได้ถึงงานนั้นก็ดี แต่งานหนังสือเป็นงาน one-man show ต้องคิด ต้องจับประเด็นเอง ยิ่งถ้าเป็นนักเขียนอิสระที่ไม่มีเจ้านาย ต้องหาประเด็นเอง วางประเด็นเอง หาข้อมูลเอง ปรีกษาคณโน้นคนนี่แล้วกลับมาเขียนเอง แต่พอมันออกมามันเป็นชีวิตเรา เรามีความสุขไปกับมัน ถ้าไม่ดีเราก็ตีเสียใจได้เต็มร้อย งานทีวีถ้าไม่ดีมันมีเหตุอ้างได้เพราะมันเป็นงานของทีม...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม สำหรับนักเขียนสารคดีอิสระที่ทำงานอิสระอาชีพ ในความเห็นของ ศรัณย์ เห็นว่าคุณสมบัติสำคัญของนักเขียนสารคดีอิสระคือต้องมีการวางแผนการทำงาน และมีความรับผิดชอบ ซึ่งหากขาดคุณสมบัตินี้ นักเขียนจะไม่สามารถทำงานสารคดีอิสระได้อย่างต่อเนื่อง

“วิถีชีวิตนักเขียนอิสระอาจจะสบาย แต่เหนื่อยคิดเยอะ ถ้าเป็นนักเขียนสารคดี อิสระ

ที่ดีและถูกต้อง ต้องวางแผนตลอด คุณต้องรู้ว่าเดือนนี้คุณจะทำอะไรขึ้น ลงก็เล่น ไม่ใช่เขียนไว้ก่อนแล้วค่อยเดินเรื่อย... ส่วนความรับผิดชอบ ไม่ว่าจะทำงานอะไรต้องมีอยู่แล้ว แต่การเป็นฟรีแลนซ์ดีกว่าตรงที่เราต้องการทำอะไรก็ได้ที่เราต้องการทำ แต่ถ้าเราไม่รับผิดชอบ เราจะตกขอบอาชีพนี้ทันที เพราะไม่มีอะไรรองรับ..." (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในส่วนของการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ ศรัณย์ เห็นว่าการมี "สายสัมพันธ์" กับองค์กรสื่อยังเป็นเรื่องที่มีความสำคัญในสังคมไทย ซึ่งชื่อของนักเขียนมีความสำคัญในการตัดสินใจรับงาน แต่ในขณะเดียวกันนักเขียนที่มีชื่อเสียงกลับต้องทำงานให้ดีเสมอเพื่อรักษามาตรฐานงานของตนเอง

"connection ยังสำคัญในเมืองไทย connection ไม่ได้หมายความว่าต่อสายได้อย่างเดียว บางครั้งกินความรวมถึงระบบอุปถัมภ์ เรื่องนี้ละเอียดอ่อนมาก บางครั้งชื่อนักเขียนสำคัญ แม้นักเขียนทุกคนอยากให้คนซื้องานโดยไม่ดูชื่อ แต่สำหรับคนอ่านหรือ บก. นาย ก. มาจบ รับงานเลย...นักเขียนที่มีชื่อเสียงไม่ยากที่จะลงเรื่อง แต่กลับต้องแข่งกับตัวเองเพื่อรักษามาตรฐานงาน แต่อย่าลืมว่าเค้าจะมีชื่อเสียงมาได้ก็เพราะเค้ารักษางาน ไม่ได้ได้มาเปล่าๆ...ปกตินักเขียนมีชื่อที่มีความถนัดเฉพาะ ลักษณะงานของเค้าเองก็จะเหมาะหรือมีสำนักพิมพ์บางสำนักพิมพ์รับงานเค้าประจำ" (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

สำหรับความเห็นต่อการเปิดรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระใหม่ในปัจจุบัน ศรัณย์ เห็นว่า ปัจจัยทางเศรษฐกิจได้ทำให้โอกาสในการเข้าสู่อาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระในปัจจุบันมีน้อยลง เนื่องจากวิกฤตเศรษฐกิจทำให้ความต้องการงานของนักเขียนสารคดีอิสระลดลง ในขณะที่องค์กรสื่อมักรับงานจากนักเขียนอิสระกลุ่มเดิม ที่เชื่อว่ามีกลุ่มผู้อ่านแน่นอน อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าแม้จะยากกว่าในช่วงที่ผ่านมา แต่ยังมีความเป็นไปได้ หากนักเขียนสารคดีอิสระใหม่สามารถสร้างสรรค์สารคดีคุณภาพ และสามารถรักษาคุณภาพผลงานอย่างจริงจัง

"ก่อนช่วงฟองสบู่ภาคธุรกิจสื่อก็เติบโต ช่วงหนึ่งงานเขียนขายได้ง่ายมาก เพราะไม่มีคนเขียน จนออกมาฟองสบู่ก็แตกก็เกิดคนล้นเกินตลาดงานเขียน ขณะเดียวกันสภาพสังคมไม่ได้ทำให้คนรักการอ่าน ฉะนั้นฟรีแลนซ์สารคดีปัจจุบันยังคงเป็นกลุ่มเดิม เป็นกลุ่มที่ขายงานได้แน่นอน ไม่มีเวลาทำงานด้วยซ้ำไป ระดับกลางลงมาก็คืออาจมีชื่อเสียงมีงานบ้าง แต่ยังไม่ได้เจาะจงชัดเจน บางคนเขียนหนังสือดีแต่ยังไม่คิดจะลงราคากับการเขียน...นักเขียนใหม่เกิดได้ ถ้าทำงานคุณภาพและรักษางานอย่างจริงจัง แน่แน่นอนมันยากกว่าสมัยก่อน แต่ไม่ได้หมายความว่ามันเป็นไปได้..." (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตามในความเห็นของ ศรัณย์ เห็นว่าผู้ที่เข้าสู่การทำงานสารคดีอิสระควรมีประสบการณ์การทำงานประจำมาก่อน แม้อาจไม่ใช่สิ่งจำเป็นก็ตาม ทั้งนี้ เนื่องจากการทำงานสารคดีเป็นการนำเสนอความจริงในสังคม นักเขียนสารคดีจึงควรมีความเข้าใจความเป็นไปของชีวิตและสังคมในระดับหนึ่ง

“ผมเห็นว่านักเขียนอิสระไม่จำเป็นต้องทำงานมาก่อน แต่ขอต่อท้ายว่าถ้าเคยทำงานประจำมาก่อนจะเป็นสิ่งที่ดี เพราะมันเป็นพื้นฐานสำหรับการทำงานของคุณ การทำงานคือการอยู่กับโลก อยู่กับความจริง รู้จักคน รู้จักมนุษย์ โดยเฉพาะถ้าเป็นนักเขียน คุณต้องสื่อสารกับมนุษย์กลุ่มหนึ่ง แต่ถ้าคุณไม่เข้าใจมนุษย์เลยจะทำงานนี้ได้ยังไง” (ศรัณย์ นุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้เสนอมานี้ แม้การประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระไม่ใช่เรื่องง่ายในสังคมไทย แต่สำหรับความคิดเห็นด้านการสนับสนุนจากครอบครัว นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่า การสนับสนุนจากครอบครัวไม่ใช่ปัจจัยจำเป็นต่อความสามารถในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย เนื่องจากปัจจัยสำคัญอยู่ที่ความเข้าใจตนเอง ความรักและความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานของนักเขียนสารคดี

“การเป็นนักเขียนสารคดีอิสระ ปัจจัยพื้นฐานทางสินทรัพย์ทางบ้านของแต่ละคนไม่ใช่สาระสำคัญ ผมว่าหัวใจที่อยากทำงาน ณ ปัจจุบันและสินทรัพย์ทางปัญญาสำคัญกว่า ฉะนั้นสิ่งที่คิดตรงนี้จะตอบคำถามว่า ถ้าเป็นคนรุ่นใหม่ที่จะมาเป็นนักเขียนอิสระสำหรับงานสารคดี ผมว่าเป็นไปได้แต่คุณต้องรู้จักตัวเอง และเข้าใจว่าตัวเองเป็นใคร มีพื้นภูมิความรู้ อย่างไร มีความสนใจหรือมีมุมมองโลกแบบไหน ผมว่ามันเป็นประเด็นมากกว่าว่ามีความรวยเป็นทุนอยู่แล้ว ผมว่าสิ่งสำคัญของการเป็นนักเขียนคือความคิด” (ศรัณย์ นุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ระบบการจ่ายผลตอบแทนทำให้อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเป็นอาชีพที่ไม่มีความมั่นคง ในขณะที่เดียวกันการคนในสังคมไทยรักการอ่านน้อยทำให้การจัดพิมพ์งานเขียนของสำนักพิมพ์ต่างๆ มีจำกัด นักเขียนที่สนใจเข้าสู่อาชีพนี้จึงต้องมีฝีมือ และมีใจรักในการทำงานสารคดีเป็นปัจจัยสำคัญ นอกจากนั้น ในการพิจารณาเรื่องของการเขียนอิสระ ชื่อเสียงของนักเขียนยังเป็นปัจจัยสำคัญในการพิจารณาสำหรับองค์กรสื่อบางองค์กร นักเขียนสารคดีที่จะสามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระได้อย่างต่อเนื่องจึงจำเป็นต้องรักษามาตรฐานการทำงาน และมีผลงานปรากฏผ่าน

สื่ออย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตาม ในกรณีของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียนท่านนี้ได้เลือกทำงานสารคดีประจำที่เอื้อต่อการทำงานเขียนสารคดีอิสระ

แนวคิดวิชาชีพนิยม

ในด้านแนวคิดวิชาชีพนิยม ซึ่งเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับทัศนคติในการประกอบวิชาชีพ ในส่วนของหลักแนวคิดในการทำงานสารคดี ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็น “อุดมการณ์ทางวิชาชีพ” ของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ คือการให้ความสำคัญต่อความรับผิดชอบของนักเขียนสารคดีอิสระในการนำเสนอผลงานสู่สาธารณชน

“...นักเขียนต้องมีความรับผิดชอบต่อตัวเองให้ได้ คือการรับผิดชอบต่องานเป็นการรับผิดชอบต่อตัวเองและคนอ่าน ต่อตัวเองคือรับผิดชอบต่อทุกคำที่เขียน รับผิดชอบต่อคนอ่านคือ ไม่เขียนในสิ่งที่ไม่รู้ หรือบอกว่าไม่รู้ หรือถ้าค้นข้อมูลไม่ดีก็ไม่ควรเขียน รับผิดชอบต่อประการที่สองคือ รับผิดชอบต่อต้นสังกัดเรา คือหนังสือที่เค้าซื้องานเรา ตกลงกันว่าจะส่งวันไหนก็วันนั้น นี่คือวินัย รับผิดชอบต่อที่สามคือ รับผิดชอบต่อบ้านเมืองสังคม สำหรับผมต้องทำ ซึ่งใกล้กับคำที่ว่าคุณต้องไม่โกหก ถ้า บก. บอกว่าคุณชดองค์กรหรืออันใดอันหนึ่งแรงเกินไป โอเคผมยอมรับ สิ่งสำคัญคือนักเขียนต้องคิดว่าควรที่จะเสนอหรือเปล่า” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในกรณี ศรัณย์ บุญประเสริฐ นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญกับการได้ทำงานสารคดีมากกว่าการได้ทำงานอย่างอิสระ ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลในวัยเด็กพบว่า แม้ ศรัณย์ ไม่เคยคิดถึงการเป็นนักเขียนมาก่อน แต่ความสนใจในด้านธรรมชาติวิทยาและสิ่งแวดล้อมได้ทำให้ ศรัณย์ ได้มีโอกาสเรียนรู้การทำงานเขียน และด้วยความสนใจที่อยากเห็นโลกกว้าง และบุคลิกส่วนตัวที่เป็นคนเปิดเผย มีเพื่อนในวงการเขียนมาก ทำให้นักเขียนท่านนี้ได้ถูกชักชวนให้เข้าสู่การทำงานสารคดีมาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งนักเขียนท่านนี้ได้กล่าวถึงเป้าหมายในการทำงานของตนว่าไม่ว่าจะทำงานสื่อใด ในสถานภาพใด แต่ต้องเกี่ยวข้องกับการสารคดีเป็นสำคัญ

“...ผมทำงานสารคดีเป็นหลัก และเป็นงานในสไตล์สารคดี ซึ่งก็เอื้อกับงานเขียน และเป็นสารคดีที่ต้องเดินทางยิ่งเอื้อเข้าไปใหญ่ แต่แน่นอนผมเลือก ถ้าเป็นรายการประเภทอื่นผมทำไม่เป็น ต้องเป็นสารคดี ในชีวิตนี้ไม่ว่าทีวี หนังสือ วิทยุ ไม่จำกัดสื่อมันแค่เป็นเครื่องมือ แต่ขอให้เป็นสารคดี” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

ในลักษณะวิชาชีพที่เป็นการทำงานอิสระที่นักเขียนสารคดีอิสระสามารถทำงานได้โดยลำพัง นักเขียนที่ได้รับการยอมรับจึงน่าจะสามารถทำงานตามลำพังได้โดยไม่ต้องติดต่อกับเพื่อนร่วมวิชาชีพ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าสามารถทำได้ แต่ในทางปฏิบัติเป็นเรื่องยาก เนื่องจากโดยทั่วไปในสังคมนักเขียนสารคดีอิสระมักมีการพบปะเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันอยู่เสมอ

“แม้การทำงานของนักเขียนอิสระจะแยกกันทำงาน แต่นักเขียนอาชีพมักไม่สามารถดำรงตนสมถะ เงียบๆ ได้ ต้องพบปะผู้คนมากขึ้น ยิ่งคุณเขียนหนังสือดีขึ้น เด็บโตขึ้น โลกทัศน์กว้างขึ้น สังคมคุณก็จะเปลี่ยนไป นักเขียนจำนวนมากมีแวดวงของตนเอง เจอกันเป็นครั้งคราว แลกเปลี่ยนความรู้ ความคิดเห็น ถ้าไม่พบใครบางทีมันตัน และอย่าลืมว่านักเขียนแต่ละคนจะพัฒนามาถึงจุดหนึ่งได้ มันไม่ได้มาเปล่าๆ ไม่มีหรอกที่เข้าวงการปุ๊บเป็นยอดฝีมือเลย...” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

นอกจากการแลกเปลี่ยนความข้อมูล ความรู้ ความคิดเห็นกันแล้ว ยังพบว่าในกรณีของศรัณย์ การติดตามผลงานของเพื่อนร่วมวิชาชีพยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการทำงานสารคดีของตนเอง ในแง่ของการเป็นแรงบันดาลใจให้ต้องการทำงานให้ดียิ่งขึ้นเช่นเดียวกับเพื่อนนักเขียน

“กลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพมีผลต่อคุณภาพงานมากมัย ตอบไม่ได้ แต่เมื่อเราอ่านงานของเพื่อนเรา เราจะชื่นชม ส่วนใหญ่ฝีมือดีกว่าเรา บางคนเค้าพัฒนางานขึ้นมาก เราก็จะตั้งคำถามว่า เอ๊ะ ทำไมงานเราไม่พัฒนาขึ้น มันก็เป็นผลให้เราพยายามขึ้น คือไม่ใช่ขยันเขียนแต่คิดไตร่ตรองในการเขียนให้เยอะขึ้น อย่างงานคุณปริญญากรมีผลต่องานผมเยอะ แม้จะเขียนคนละเรื่อง คนละสไตล์ แต่ที่มีผลคือเราเห็นพัฒนาการในด้านลึกของเขา เราเองก็ต้องการพัฒนาไปสู่ด้านลึกของเรา นี่คืออิทธิพล” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า กระบวนการพัฒนาอาชีพของ ศรัณย์ บุญประเสริฐ มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็ก แม้เป็นไปอย่างไม่ตั้งใจ กล่าวคือ สภาพแวดล้อมทางครอบครัวเป็นปัจจัยสำคัญในการปูพื้นฐานความสนใจเรื่องธรรมชาติ และความรักในการอ่าน ซึ่งเป็นพื้นฐานต่อการพัฒนาทักษะในการเขียน นอกจากนั้นฐานความรู้ด้านธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ประกอบกับพื้นฐานอุปนิสัยได้ทำให้นักเขียนท่านนี้มีโอกาสได้เข้าสู่การทำงานเขียน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม จากประสบการณ์การทำงาน ศรัณย์ เห็นว่าการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเป็นอาชีพที่อยู่ยากในสังคมไทย นักเขียนท่านนี้จึงเลือกทำงานประจำในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ควบคู่กับการทำงานเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งเป็นงานที่พอใจมากที่สุด

นคเรศ อีระคำศรี

นคเรศ อีระคำศรี ช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระ มีผลงานนำเสนอทางนิตยสารต่างๆ อย่างสม่ำเสมอ โดยผลงานส่วนใหญ่ของนักเขียนท่านนี้เป็นกรนำเสนอภาพ และเรื่องราวชีวิตผู้คนที่พบเห็นจากการเดินทางโดยความโดดเด่นในผลงานสารคดีอยู่ที่ภาพถ่ายสารคดีในมุมมองที่แปลกตา และสื่อเรื่องราววิถีการดำเนินชีวิต และการเดินทาง นอกจากนี้ นคเรศ ยังเป็นผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์อิสระ ในแนวสารคดีท่องเที่ยวและการเดินทาง โดยรับผลิตรายการให้กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และบริษัทพานอรามา ดอคิวเมนแทรี ซึ่งเป็นผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ อย่างสม่ำเสมอ

นคเรศ อีระคำศรี พื้นเพครอบครัวเป็นชาวจังหวัดศรีสะเกษ แต่ไปศึกษาในระดับประถมศึกษาที่จังหวัดสุรินทร์ และเข้ามาศึกษาต่อชั้นมัธยมศึกษาที่โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย ในกรุงเทพมหานคร จากนั้นได้เข้าศึกษาในคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ในระหว่างเรียน ได้มีโอกาสเดินทางและถ่ายภาพอย่างจริงจังมาโดยตลอด จนได้ร่วมกับเพื่อนที่สนใจการถ่ายภาพจัดทำหนังสือให้ความรู้เรื่องการถ่ายภาพชื่อ “Shutter Speed” โดยรับผิดชอบคอลัมน์การถ่ายภาพท่องเที่ยวในหนังสือเล่มนี้เป็นเวลาประมาณ 2-3 ปี จากนั้นได้ทำงานเป็นช่างภาพอิสระประจำกองบรรณาธิการนิตยสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยชื่อ “Smile a while” นคเรศ ทำงานที่นี้เป็นเวลา 3 ปี ก่อนที่จะออกมาเป็นช่างภาพอิสระเต็มตัว และเริ่มงานเขียนสารคดี เสนอภาพและเรื่องให้กับนิตยสารต่างๆ หลากหลายฉบับในขณะนั้น โดยระยะเริ่มแรกของการทำงานอิสระเป็นการเสนอภาพในแนวท่องเที่ยว ภาพวิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรม ต่อมาจึงเริ่มการถ่ายภาพในแนวสารคดี และเขียนเรื่องประกอบ นคเรศ ทำงานอิสระนี้ประมาณ 3 ปี จากนั้นได้สมัครเข้าทำงานประจำในทีมผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ “โลกสีน้ำเงิน” ที่บริษัท พานอรามา ดอคิวเมนแทรี จำกัด และได้ทำงานประจำในทีมงานสารคดีโทรทัศน์เป็นเวลาประมาณ 3 ปี จึงลาออก และทำงานในฐานะช่างภาพและนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ และเป็นผู้ผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์อิสระจนถึงปัจจุบัน

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษาข้อมูลในวัยเด็กของ นครเศ ธีระคำศรี พบว่าพื้นฐานนิสัยที่รักการเดินทางท่องเที่ยวและการผจญภัย คือความสนใจที่นำไปสู่การพัฒนาความสามารถในการถ่ายภาพที่เป็นปัจจัยสำคัญในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งพบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมทางสังคมในวัยเด็ก โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “กลุ่มเพื่อน” มีความสำคัญต่อการบ่มเพาะนิสัยรักการเดินทางของนักเขียนท่านนี้อย่างยิ่ง

“...จริงๆ มีแนวโน้มตั้งแต่เด็กที่ต้องมาเกี่ยวข้องกับสารคดี เพราะรักการผจญภัย ชอบเรียนลูกเสือ ชอบท่องเที่ยวในกลุ่มเพื่อนเด็กๆ เป็นลูกเสือก็จะเริ่มเดินทางท่องเที่ยว... แรกบันดาลใจมากคือผมชอบเรียนลูกเสือ ชอบผจญภัยมาตั้งแต่เด็ก ชอบที่จะเดินทางไปต่างๆ ผมจบชั้น ป.7 ที่จังหวัดสุรินทร์แล้วมาต่อที่โรงเรียนสวนกุหลาบ กรุงเทพ ช่วงเรียนได้เรียนลูกเสือ ทำกิจกรรมชมรม ซึ่งผมคิดว่าตรงนี้มีส่วนอย่างมากที่ทำให้เราอยากเดินทางท่องเที่ยว การได้ท่องเที่ยวกับการถ่ายภาพเป็นของคู่กัน ไปเที่ยวเห็นอะไรสวยๆ ก็อยากเก็บภาพกลับมาทำไปเรื่อยๆ ก็เริ่มมีสต็อกของภาพเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ซึ่งในความเห็นของ นครเศ เห็นว่า แม้การทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนเป็นการทำกิจกรรมในโรงเรียน แต่นักเขียนท่านนี้เห็นว่า “โรงเรียน” ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรงกับความสนใจของตนเอง แต่โรงเรียนคือที่ๆ ได้ทำกิจกรรมร่วมกับเพื่อนที่มีความสนใจด้านเดียวกัน จนกระทั่งเมื่อเข้าศึกษาต่อในระดับเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ระบบการศึกษาเปิดยังเอื้อโดยทางอ้อมให้ได้เดินทางร่วมกับเพื่อนและถ่ายภาพอย่างจริงจัง ซึ่งกล่าวได้ว่า “กลุ่มเพื่อน” มีอิทธิพลต่อการพัฒนาการถ่ายภาพที่เป็นปัจจัยสำคัญในการทำงานอิสระของนักเขียนท่านนี้

“...โรงเรียน สถาบันการศึกษาดูไม่เกี่ยวกับอาชีพโดยตรง แต่มันเหมือนกับการบ่มเพาะครับที่จะให้เป็นอย่างนั้น เป็นประสบการณ์ร่วมกับเพื่อนๆ ที่โรงเรียน แต่แรงจูงใจที่ทำให้ได้ถ่ายภาพอย่างจริงจังก็คือ ความที่อยากได้ภาพดีขึ้นเรื่อยๆ เพราะมีกลุ่มเพื่อนได้ภาพมาเราก็จะมาดูกันว่าภาพของใครเป็นยังไง ก็ทำให้เราอยากได้ภาพดีขึ้นเรื่อยๆ ทำให้อยากเดินทางไปที่แปลกๆ ให้ได้ภาพดีๆ กลับมา” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ในการพัฒนาเทคนิคการถ่ายภาพ นอกจากการฝึกฝนถ่ายภาพอย่างจริงจัง ความสนใจส่วนตัวในการถ่ายภาพ ยังทำให้ นครเศ สนใจเปิดรับสื่อตามแนวที่ตนสนใจมาโดยตลอดตั้งแต่วัยเด็ก ซึ่งเอื้อต่อการพัฒนาการถ่ายภาพและการพัฒนาการเขียนสารคดีเช่นกัน

“...ตั้งแต่ก่อนที่ผมจะทำสารคดี ก่อนที่จะเริ่มถ่ายภาพ ผมก็ชอบอ่านนิตยสารจากเมืองนอกค่อนข้างมาก ทั้งเรื่องของภาพ เรื่องของประเด็น จนถึงทุกวันนี้ผมยังดูสารคดีต่างประเทศค่อนข้างมาก Discovery, National Geographic หรือดูนิตยสารสารคดีต่างประเทศ National Geographic มีส่วนทำให้ผมสนใจงานสารคดีมาก...” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

นอกจาก ปัจจัย “กลุ่มเพื่อน” และ “สื่อมวลชน” มีอิทธิพลโดยตรงต่อการปูพื้นฐานและการเตรียมความพร้อมแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังเห็นว่า ปัจจัยทาง “ครอบครัว” มีส่วนสำคัญต่อการพัฒนาเข้าสู่อาชีพ แม้จะไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อความสนใจในการถ่ายภาพ และการทำงานสารคดี แต่ลักษณะการเลี้ยงดูในครอบครัว เป็นส่วนสำคัญในการให้อิสระต่อการทำกิจกรรมต่างๆ รวมทั้งการให้อิสระในการเลือกอาชีพตามความสนใจของตนเอง

“...สภาพแวดล้อมในครอบครัวที่จะทำให้สนใจเรื่องการถ่ายภาพ ไม่น่าจะเกี่ยว ที่บ้านไม่มีใครสนใจเรื่องนี้ บ้านผมรับราชการทุกคน...แต่มีส่วนช่วยค่อนข้างมากที่ทำให้เป็นคนทำงานอิสระ เพราะทางบ้านไม่ค่อยบีบบังคับว่าต้องทำงานประจำ คิดว่าเราเลี้ยงตัวเองได้เค้าก็ไม่ว่าอะไร...” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่ากระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพในวัยเด็กของ นคเรศ ธีระคำศรี ได้รับการปูพื้นฐานความสนใจส่วนตัวและการพัฒนาด้านทักษะความสามารถในการประกอบอาชีพโดยตรงจากการทำกิจกรรมร่วมกับ “กลุ่มเพื่อน” และการเปิดรับสื่อ โดยมีโรงเรียนและสถานศึกษาเอื้อต่อการทำกิจกรรมดังกล่าวโดยทางอ้อม นอกจากนี้ปัจจัยทางครอบครัวยังมีส่วนสำคัญในการให้โอกาสในการเลือกทำกิจกรรมต่างๆ ตามความสนใจ

จากพื้นฐานอุปนิสัยรักการเดินทางท่องเที่ยว และความสนใจในการถ่ายภาพมาโดยตลอด คือปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่ทำให้ นคเรศ ธีระคำศรี ได้เข้าสู่การประกอบอาชีพช่างภาพอย่างจริงจัง เมื่อร่วมกับเพื่อนจัดทำนิตยสาร Shutter speed ซึ่งให้ความรู้เกี่ยวกับการถ่ายภาพ ในขณะที่ยังศึกษาในคณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง ซึ่งกล่าวได้การศึกษาในสายวิชาดังกล่าวไม่ได้มีอิทธิพลโดยตรงต่อการเตรียมความพร้อมในการเข้าสู่วิชาชีพของ นคเรศ อย่างไรก็ตาม ระบบการศึกษาเปิด ได้เอื้อให้นักเขียนท่านนี้ได้เดินทางท่องเที่ยวไปกับกลุ่มเพื่อนที่รักการเดินทางและสนใจ

การถ่ายภาพ ทำให้ได้มีโอกาสถ่ายภาพอย่างจริงจัง ซึ่งกล่าวได้ว่าเป็นจุดเริ่มต้นในอาชีพการทำงานถ่ายภาพ และเป็นการสั่งสมผลงานภาพและประสบการณ์การถ่ายภาพจนนำมาสู่การทำงานสารคดีอิสระในโอกาสต่อมา

“...พอจบสวนกุหลาบ entrance ไม่ได้ไปเรียนที่ราม คณะเศรษฐศาสตร์ สาขาบริหาร แต่ไม่ค่อยได้เข้าเรียน ส่วนใหญ่ไปเที่ยวต่างจังหวัดกับเพื่อนๆ เริ่มที่จะถ่ายรูปอย่างจริงจัง จนในที่สุดก็ได้ทำนิตยสารถ่ายภาพเล่มเล็กๆ กับเพื่อนชื่อ Shutter Speed ทำด้วยความรู้เรื่องการถ่ายภาพ และเริ่มถ่ายภาพท่องเที่ยวอะไรมา ช่วงนี้ทำงานเป็นหลักกว่า 2-3 ปี หลังจากออกจาก shutter speed แล้วผมมาทำหนังสือ ชื่อ smile a while ทำอยู่ได้ 3 ปี มีปัญหาภายในองค์กรถึงออกมาเป็น Freelance“ (นครเศ ธิระคำศรี, สัมภาษณ์)

จากประสบการณ์การฝึกถ่ายภาพจากความสนใจในวัยเด็ก และประสบการณ์การทำงานถ่ายภาพอาชีพในคอลัมน์ท่องเที่ยวจาก Shutter speed การเป็นช่างภาพนิตยสารของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย Smile a while ทำให้ นครเศ มีภาพผลงานจำนวนมากสำหรับการเริ่มต้นอาชีพช่างภาพอิสระเต็มตัว นักเขียนท่านนี้ได้เล่าถึงประสบการณ์ครั้งแรกในการทำงานอิสระเต็มตัว ว่า แม้มีประสบการณ์การทำงานมาบ้างแล้ว แต่ความรู้สึกในขณะนั้นเหมือนกับการเริ่มต้นใหม่ เนื่องจากต้องเข้าไปเสนองานกับองค์กรสื่อต่างๆ ที่มีทั้งตอบรับและปฏิเสธรับงาน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าแม้จะได้รับการปฏิเสธในระยะแรก แต่การได้เข้าไปแนะนำผลงานของตนเป็นผลดีกับการทำงานในโอกาสต่อไป ซึ่งผู้วิจัยเห็นว่าวิธีคิดนี้เป็นแนวคิดในด้านดีที่ทำให้นักเขียนท่านนี้สามารถทำงานในอาชีพนี้ได้โดยไม่ท้อถอย

“...จากสต็อกภาพที่มีอยู่และออกเดินทางใหม่ก็ได้ภาพกลับมา ไปเดินเสนอดตามสำนักพิมพ์ เริ่มจากอาชีพเริ่มแรกที่เป็นช่างภาพ ถ่ายรูปได้ เริ่มเขียนเรื่องได้ การดิ้นรนเพื่อหารายได้ตอบแทนกลับมา ด้วยการเดินเสนองานตามกองบรรณาธิการของนิตยสารต่างๆ ...การรู้จักบก.ต้องใช้เวลา นาน ต้องเริ่มตั้งแต่ฉบับหนึ่ง ผ่านเวลามากก็ยิ่งเห็นทางมาก ผมเมื่อออกมาก็ไม่เห็นทาง แต่ก็ต้องเดินชนไปเรื่อยๆ...ตอนแรกบางเล่มก็ขายได้ บางเล่มก็ขายไม่ได้ ก็จะมีหมუნกันไปเรื่อยๆ ช่วงแรกอาจขายไม่ได้ก็ไม่เป็นไร แต่เหมือนกับเรามี connection กับบรรณาธิการแล้ว ซึ่งจะดีต่อมากภายหลัง เมื่อมีภาพอะไรที่เค้าต้องการก็จะนึกถึงเรา มีชื่อว่า คนนี้ถ่ายภาพอะไรได้ ช่วงหลังก็จะตามกลับมาหมუნเวียนเป็นวัฏจักรกลับมาเอง” (นครเศ ธิระคำศรี, สัมภาษณ์)

นอกจากประสบการณ์การติดต่อเสนองานแล้ว เมื่อทำงานอิสระมาได้ระยะหนึ่ง นครเศ เห็นว่าควรมีการพัฒนาการทำงาน ซึ่งในกรณีของ นครเศ พบว่านอกจากการพัฒนาแนวการถ่ายภาพตามความสนใจแล้ว เงื่อนไขในการประกอบวิชาชีพอิสระยังมีอิทธิพลต่อการพัฒนาการถ่ายภาพมาสู่แนวสารคดีเพื่อให้สามารถทำงานอิสระอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง

“...แนวภาพเริ่มแรกเป็นแนวภาพท่องเที่ยวล้วนๆ ภาพวิวทิวทัศน์ที่สวยงามของเมืองไทย ประเพณีวัฒนธรรม เรียกว่าเริ่มจากอาชีพเริ่มแรกที่เป็นช่างภาพ ก็เริ่มเขียนเรื่องได้เป็นการเดินเรื่องเพื่อขายเรื่อง คือภาพวิวทิวทัศน์จะขายให้กับนิตยสารที่มีคอลัมน์ท่องเที่ยว แต่ถ้าเราสามารถคิดสารคดีแปลกๆ ชีวิตผู้คน เราจะเสนอให้หนังสืออื่นได้ด้วย และผมรู้สึกว่าการทำงานสารคดีแล้วสนุกขึ้น มันมีเรื่องราวให้คิดไม่รู้จบ ทำให้เราสนุกกับการผูกเรื่อง การสร้างสารคดีสักเรื่อง แต่วิวทิวทัศน์มันเป็นเรื่องสถานที่ก็จบ..” (นครเศ อีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ระยะเวลาประมาณ 3 ปีที่ นครเศ ทำงานอิสระในช่วงแรกนั้น นอกจากการติดต่อเสนองานแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังพบว่าในระยะเริ่มแรกในอาชีพอิสระ ในบางกรณีอาจไม่สามารถปฏิเสธงานที่ไม่ถนัดได้ ทั้งจากความจำเป็นในบางโอกาสที่ต้องมีรายได้และจากการรักษาสายสัมพันธ์กับลูกค้า

“บางที่เราไปปฏิเสธงานที่เราไม่ถนัดไม่ได้ เพราะรายได้จากงานอิสระไม่แน่นอน บางที่เป็นช่วงที่เราต้องการเงิน บางที่ลูกค้าเสนอมาราก็ต้องทำ เช่น งานถ่ายภาพหนึ่งสินค้าที่ไม่ถนัด ไม่อยากถ่าย บางทีก็ต้องรับ ถ้าต้องการรักษา connection ไว้ก่อน บางทีก็เป็นงานที่ดีทั้งไม่ดี ก็ต้องยอมรับไว้ก่อน...” (นครเศ อีระคำศรี, สัมภาษณ์)

หลังจากทำงานอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ 3 ปี ด้วยความสนใจอยากรู้เรื่องการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ นครเศ ตัดสินใจสมัครเข้าทำงานประจำอีกครั้งเมื่อบริษัท พาโนรามา ดอคคิวเม้นทารี จำกัด ประกาศรับสมัครทีมงานสารคดีโทรทัศน์เต็มรูปแบบ (documentary) รายการสารคดี “โลกสีน้ำเงิน” ด้วยความสามารถทางการถ่ายภาพ และประสบการณ์การเขียนสารคดีทำให้ได้เข้าทำงานดังกล่าว ซึ่งการทำงานที่นี้ทำให้ นครเศ ได้เรียนรู้เทคนิคการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์และได้พัฒนาการทำงานสารคดีในอีกรูปแบบหนึ่งที่มีลักษณะเป็นการทำงานร่วมกับทีมงาน

“...คืออยากรู้เรื่องโทรทัศน์ ผมไม่มีความรู้เรื่องโทรทัศน์เลย แล้วผมคิดว่าอยากลองเปลี่ยนสายงานบ้าง เผอิญเค้ารับ พื้นฐานเรื่องการถ่ายภาพ เขียนเรื่องได้ ก็ทำให้ได้เข้าทำงาน...2-3 ปีที่อยู่พาโนรามาทำให้มุมมองการทำสารคดีมีมากขึ้น รู้สึกละเอียดกับงานมาก

ขึ้น จัดระบบกับงานได้ดีขึ้น ทำงานร่วมกับคนอื่นได้ อย่างทำภาพนิ่งเราทำคนเดียว กำหนดกฎเกณฑ์ด้วยตัวคนเดียวได้ แต่งานโทรทัศน์ในองค์กรมีช่างภาพ ช่างตัดต่อ คนแต่งเพลง มีโปรดิวเซอร์ที่ต้องไปปรึกษาแนวเรื่องที่จะทำ..." (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ด้วยพื้นฐานนิสัยรักอิสระ นักเขียนท่านนี้ทำงานสารคดีโทรทัศน์ 2-3 ปี เริ่มรู้สึกเบื่อระบบการทำงานประจำ เมื่อรวมกับประสบการณ์การทำงานอิสระที่ผ่านมา ทำให้ นคเรศ มองหาช่องทางการทำงานอิสระอีกครั้ง โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีประสบการณ์การทำงานเพิ่มขึ้น จากการทำงานสารคดีสื่อสิ่งพิมพ์สื่อเดียว ขยายเป็นการผลิตงานสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ด้วย อย่างไรก็ตาม เมื่อทำงานอิสระอีกครั้ง นคเรศ หินว่าการทำงานที่ต้องเริ่มติดต่อองค์กรสื่ออีกครั้งเป็นความรู้สึกที่ไม่ต่างจากตอนเริ่มทำงานอิสระในระยะแรกนัก แต่เมื่อปรับตัวเข้ากับระบบการทำงานได้ นักเขียนท่านนี้พบว่าสามารถเลือกงานที่ต้องการทำได้มากขึ้น เนื่องจากมีความสามารถในการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ด้วย

"...ความรู้สึกกลัวไม่เปลี่ยนครับ หนาวๆ เหมือนกัน เพราะ connection ที่เคยติดต่อก็ไม่รู้ไปอยู่ไหนแล้วบ้าง ก็กลัวๆ แต่พอได้เริ่มก็ไปได้เรื่อยๆ และคนในวงการทีวีเริ่มรู้จักเรามากขึ้นก็ได้จากส่วนนี้มา คือช่วงที่สองที่เป็นฟรีแลนซ์ต่างจากช่วงแรกที่ติดต่องานหนังสือน้อยลง เพราะเราเชี่ยวชาญทั้ง 2 แนว คือถ่ายรูป ภาพนิ่ง เขียนเรื่องลงนิตยสารก็ได้หรือรับงานให้กับ production house ที่ทำทีวีก็ได้ เหมือนแตกสายงานเพิ่ม งานก็เยอะขึ้น ในช่วงนี้เลยมีสิทธิกำหนดงานได้มากขึ้น คือ เลือกรับงานที่ให้ผลประโยชน์ที่ค่อนข้างสูง และเป็นงานที่เราอยากทำ คือผมรู้สึกว่าทำงานใหญ่ให้ดีกว่าที่จะทำงานให้เสร็จเร็วๆ หลายๆ ตอน..." (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ด้วยความเห็นว่าคุณลักษณะทางวิชาชีพอิสระเป็นอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน ในขณะที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงาน การเตรียมความพร้อมก่อนออกมาทำงานสารคดีอิสระจึงเป็นปัจจัยสำคัญประการหนึ่ง ในกรณีของ นคเรศ ธีระคำศรี นอกจากการมองเห็นโอกาส และเห็นว่ามีความสามารถในการทำงานสารคดีแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังได้เตรียมความพร้อมก่อนออกมาทำงานอิสระคือการสำรองเงินทุนสำหรับการใช้จ่ายในระยะเริ่มต้น และความพร้อมทางวัตถุดิบในการทำงาน ซึ่งในกรณีของนักเขียนท่านนี้คือ สไลด์ภาพ และทักษะการทำงานสารคดีทั้งทางการเขียนและการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์

“ผมเตรียมพร้อมที่จะมาทำงานอิสระก่อนที่จะออกจากการเป็นพนักงานประจำ เหมือนกันคือ มีการเก็บสะสมเงินทุน และ footage ภาพที่เรามีเป็นวัตถุดิบที่จะเอาไปเสนอ แต่ที่ว่า จะออกมาปั๊บแล้วมาเป็นนักเขียน มาเป็นช่างภาพอิสระเลย ผมก็ยังมองไม่ออกว่าจะออกมาเป็นได้ยังไง ต้องมีการสังสรรค์กันนิดนึงก่อนครับ” (นคเรศ ชีระคำศรี, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกรณีของ นคเรศ ชีระคำศรี พื้นฐานสำคัญที่มีอิทธิพลในการพัฒนาเข้าสู่อาชีพ นักเขียนสารคดีอิสระคือ อุปนิสัยส่วนตัวที่รักการเดินทาง และความสนใจในการถ่ายภาพ ซึ่ง “กลุ่มเพื่อน” มีอิทธิพลต่อพื้นฐานดังกล่าว ในกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพพบว่า เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานจริง โดยไม่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในสาขาวิชาที่เลือกเรียน เพียงแต่ระบบการศึกษามีส่วนสนับสนุนโดยทางอ้อมให้สามารถทำงานขณะที่เรียนได้ นอกจากนั้นปัจจัยสภาพแวดล้อมทาง “ครอบครัว” มีส่วนสำคัญที่ทำให้นักเขียนท่านนี้เลือกทำงานอิสระได้ โดยมีความสามารถทางการถ่ายภาพเป็นปัจจัยสำคัญในการเริ่มทางวิชาชีพ นอกจากนั้นประสบการณ์การทำงานต่อมายังมีอิทธิพลต่อรูปแบบการและความสามารถในการประกอบวิชาชีพนักเขียนสารคดีอิสระอย่างต่อเนื่อง

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

นอกจากปัจจัยพื้นฐานอุปนิสัย ทักษะความสามารถในการถ่ายภาพ ประสบการณ์ในการทำงานสารคดีทั้งทางสื่อสิ่งพิมพ์และโทรทัศน์เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อต่อ “โอกาสและความสามารถ” ในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของ นคเรศ ชีระคำศรี แล้ว ในส่วนของ “โอกาส” ในการเริ่มทำงานอิสระ นักเขียนท่านนี้เห็นว่าสิ่งที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องเผชิญในแง่ของการทำงานคือ การที่ต้องติดต่อแนะนำตัวและเสนอผลงานให้กับองค์กรสื่อ ซึ่ง นคเรศ เห็นว่านักเขียนอิสระที่เริ่มเข้าสู่อาชีพจำเป็นต้องมีความกล้าในการเข้าไปเสนอผลงาน ซึ่งนับเป็นจุดเริ่มต้นในการทำงาน และเมื่อเกิดความเชี่ยวชาญในการติดต่อแล้ว นักเขียนจะมีโอกาสในการทำงานมากยิ่งขึ้น

“...นักเขียนอิสระต้องทำตัวให้เป็นที่รู้จักของกลุ่มผู้ซื้องาน รู้จักกันไว้งานจะกลับมาเองเราจำเป็นต้องเดินไปคุย ไปฟรีเซนต์ว่าเราทำอะไรได้บ้าง...ที่ไม่กล้าไปคุย ต้องเริ่มที่จะไปละครับ สักนิดหน่อยก็ยังดี ที่แรกอาจจะยังไม่ไต่งานมาเลยมันก็เศร้า ให้ถือว่าเป็นการแนะนำ

ตัวไป ต่อไปก็มี connection ที่รู้จักเราแล้ว บางทีแรกๆ แนวที่เราเอาไปเสนอมองไม่ตรงแนว หนังสือก็อย่าเพิ่งไปห้อ ก็ลองไปเล่มอื่นดู...การรู้จักบรรณาธิการต้องใช้เวลานาน ต้องเริ่มตั้งแต่ฉบับหนึ่ง ยิ่งเดินทางมาก ผ่านเวลามาก ก็ยิ่งเห็นทางมาก ทางจะเปิดเอง แต่ต้องกล้าที่จะออกเดินทางถึงจะเห็นทางไปเรื่อยๆ ผมเมื่อออกมาก็ไม่เห็นทาง แต่ต้องเดินชนไปเรื่อยๆ...” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

2.2 ปัจจัยสภาพแวดล้อมองค์กรสื่อ

นอกจาก “การติดต่อองค์กรสื่อ” แล้ว “ผลงาน” ของนักเขียนยังเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่ง ซึ่ง นคเรศ เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความชัดเจนในผลงานให้มากที่สุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปัจจุบันที่มีผู้ทำงานเขียนสารคดีค่อนข้างมาก โดยหลักในการเลือกเรื่องของนักเขียนท่านนี้อยู่ในขอบเขตการให้ความหมาย “สารคดี” ซึ่ง นคเรศ ได้คำนึงความสนใจของผู้รับสาร ในขณะเดียวกันเรื่องนี้นักเขียนท่านนี้เลือกตรงกับความสนใจของตนด้วย

“คำว่า “สารคดี” ในความหมายของผมต้องเป็นเรื่องที่น่าสนใจต่อคนหมู่มาก และต้องเป็นประโยชน์ต่อคนหมู่มาก ผมไม่ได้คิดถึงความสุขยามในพื้นที่ของสารคดีเท่าไร ผมคิดถึง “ความน่าสนใจ” ของสารคดีที่เราทำไป ต้องมีแง่มุมอะไรที่น่าสนใจขึ้นมา...แนวคิดที่จะนำเสนอเนื้อหาสารคดีต้องมีมุมมองที่ค่อนข้างใหม่และดี เพราะตอนนี้ในงานสารคดีแนวท่องเที่ยวมีคนทำเยอะขึ้น หรือถ้าเป็นแนว pure documentary ก็ต้องมีความชัดเจนจริงๆ...” ดังนั้น ในความคิดเห็นของนักเขียนท่านนี้จึงเห็นว่า นักเขียนสารคดีควรเป็นผู้ที่มีความสนใจเรื่องราวที่เกิดขึ้นในสังคม “...แนวคิด ต้องฉับไวในเรื่องสิ่งแวดล้อมรอบตัว เช่น ดูจากหนังสือพิมพ์ ที่วิ วิทยุ มีข่าวอะไรก็คิดว่าพอจะผูกเป็นงานสารคดีได้ ตรงนี้มีส่วนที่เป็นประสบการณ์สั่งสมเหมือนกัน แต่คิดว่าถ้าเริ่มใหม่ก็คิดได้ครับ” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

สำหรับในกรณีของ นคเรศ ธีระคำศรี จากการศึกษาผลงานพบว่าความโดดเด่นในผลงานสารคดีของนักเขียนท่านนี้อยู่ที่การนำเสนอสารคดีภาพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งภาพชีวิตผู้คน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องมีความชัดเจนในผลงาน

“คนทำสารคดีจำเป็นต้องสร้างความชัดเจนในผลงานให้มากที่สุด งานต้องแปลก หลากหลายมุมมอง และต้องมีแง่มุมของสารคดี งานของผมถือว่าภาพนำ เรื่องเขียนเท่าที่เห็นจริง ภาพต้องแตะตาก่อน...ภาพต้องมีเรื่องราว เช่น คนชนกัมมะถันมาอย่างนี้ มาที่หลุม กัมมะถันอย่างนี้ หลุมต้องเป็นอย่างนี้ แล้วไหล่เคঁามีรอยมากน้อยอย่างนี้ตามอายุงาน ภาพต้องบอก น้อยครั้งที่จะทำท่องเที่ยวอย่างเดียว ผมชอบชีวิตผู้คนมากที่สุด” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ในส่วนของ การนำเสนอภาพ และเรื่อง นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญต่อการนำเสนอภาพคือ มุมภาพที่ดี และสื่อความหมาย ในขณะที่การนำเสนอเรื่องเน้นการนำเสนอข้อมูลในพื้นที่ในลักษณะ การเขียนเรื่องประกอบภาพมากกว่าการนำเสนอข้อมูลจากการค้นคว้าจากเอกสาร ซึ่งหลักการทำงาน ของนักเขียนท่านนี้มีอิทธิพลต่อวิธีการค้นคว้าข้อมูลของนักเขียน

“หลักการทำสารคดีของผมคือการเสนอเรื่องและภาพต้องเป็นภาพที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ และใช้มุมภาพที่ค่อนข้างดี มุมภาพต้องสื่อความหมายได้ดี และมีข้อมูลที่เกิดขึ้นจริงในพื้นที่ ผมชอบค้นหาข้อมูลในพื้นที่และคุยกับคนในพื้นที่จริงมากกว่าที่จะค้นจากหนังสือ...แต่ก็อิงข้อมูลที่ค้นคว้าด้วย เพื่อเอาไป support ข้อมูลในพื้นที่...” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าเกณฑ์รับงานของนักเขียนสารคดีอิสระส่วนใหญ่อยู่ที่ความโดดเด่นในผลงานของนักเขียน (จตุพล บุญพรัด, สัมภาษณ์, 2542) และนักเขียนสารคดีอิสระมีหลักในการทำงาน ซึ่งทำให้ผลงานมีรูปแบบเฉพาะ และตรงตามจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อแล้ว ในบางครั้งยังพบว่า บรรณาธิการอาจขอให้ปรับผลงานด้วยเหตุผลต่างกัน ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่าเป็นเรื่องธรรมดาในการทำงาน ดังนั้น เมื่อเข้าไปเสนอผลงานสิ่งที่นักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรให้มากที่สุด ในขณะที่เดียวกันนักเขียนสารคดีอิสระต้องยอมรับคำแนะนำด้วย

“แรกๆ มีปัญหาที่ต้องแก้ไขแนวเรื่อง ในช่วงรับงานต้องขอนัดคุยกับบรรณาธิการให้ได้เพื่อให้เข้าใจแนวทางให้แน่ชัด ปัญหาการแก้งานยังมีมาเรื่อยๆ ถึงวันนี้ก็ต้องปรับแก้ปัญหากันไป บางทีเล่มหนึ่งไม่ซื้อ ไปเสนออีกเล่มหนึ่งซื้อ หรือบางทีให้แก้แต่ไม่มีโอกาสแก้ก็มี ผมว่าผมเป็นคนถนัดแนว photo essay มากกว่านะ เขียนภาพประกอบ ไม่ต้องเขียนมาก” (นคเรศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าในการทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ของ นครเศ ธีระคำศรี นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดเรื่องและประเด็นในการนำเสนอ ขณะเดียวกันนักเขียน ต้องทำความเข้าใจจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อด้วย

2.3 ลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ

นอกจากลักษณะการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ และปัจจัยสภาพแวดล้อมในการทำงานในฐานะผู้ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อมีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ แล้ว ในประเด็นลักษณะการดำเนินงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์ยังเป็นปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนด้วย ในฐานะผู้ทำงานสารคดีอิสระทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ นครเศ ให้ความเห็นด้านความแตกต่างในลักษณะทางอาชีพและการดำเนินงานทางสื่อทั้งสองว่ามีความแตกต่างกันทางด้านขั้นตอนการผลิตและผลตอบแทน ซึ่งความแตกต่างดังกล่าวมีอิทธิพลต่อลักษณะการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์

“ข้อแตกต่างที่เห็นได้ชัด คือเรื่องผลตอบแทนครับ งานโทรทัศน์ผลตอบแทนค่อนข้างสูงกว่าเยอะ แต่กระบวนการทำค่อนข้างจะยุ่งยากกว่าเยอะ ตั้งแต่เริ่มคิดเรื่องจนตกลงทำ ก็ต้องติดต่อช่างภาพไปถ่ายในพื้นที่ มีผู้ช่วยช่างภาพ คนขับรถ กลับมาก็ต้องเขียนบท ติดต่อคนลงเสียง ทำเพลง กราฟฟิก จนตัดต่อ...แต่ถ้างานหนังสือ ก็ไม่มีอะไร ถ่ายภาพนิ่ง เขียนเรื่องแล้วส่งได้เลย” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ด้วยรูปแบบการว่าจ้างนักเขียนสารคดีอิสระผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์มี 2 รูปแบบหลัก คือ การว่าจ้างผลิตรายการแบบเหมาจ่ายทั้งเรื่อง โดยให้นักเขียน อิสระเป็นผู้ดูแลงบประมาณ และเป็นผู้รับผิดชอบกระบวนการผลิตทั้งหมด และรูปแบบที่สองคือการว่าจ้างตามตำแหน่ง โดยให้นักเขียนเป็นผู้จัดการการผลิตรายการ โดยบริษัทผู้ว่าจ้างเป็นผู้จัดการด้านการเงินในส่วนอื่น ดังนั้นรูปแบบการว่าจ้างจึงมีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งในกรณีนี้ นครเศ ธีระคำศรี ได้ให้ความเห็นว่า นักเขียนต้องสามารถจัดการประสานงานและดำเนินงานต่างๆ ได้ตามเงื่อนไขที่ได้ตกลงกับผู้ว่าจ้าง

“อย่างเรื่องของบริษัทว่าจ้างเรา ต้องการให้ติดต่อกันในนามบริษัท มีเอกสารจากบริษัทรับรอง เราก็ต้องหาบริษัทมารับรอง ต้องมีบริษัทที่รู้จักช่วย บางทีเราก็ติดต่อในลักษณะว่า เราเป็นคนทำงานอิสระ มีหมายเลขผู้เสียภาษี จะได้มั้ย” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น ด้วยการผลิตรายการโทรทัศน์เกี่ยวข้องกับกระบวนการผลิตหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายจำนวนมาก นครเศ เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์ จึงต้องจัดทำสัญญาการผลิต โดยควรระบุจำนวนครั้งในการแก้ไขงานด้วย

“การทำที่วีลประโยชน์มาก ต้องมีใบสั่งจ้าง ใบรับเซ็นสัญญา ตอนแรกยังไม่มีประสบการณ์มาก มีใบสั่งจ้างใบเดียว ระบุในสัญญาหละหลวม ไปมาจะรู้ว่าจะมีการแก้งานเยอะ ต้องระบุการแก้ไขบทได้ 2 ครั้ง ห้องตัดต่อ 3 ครั้ง อะไรอย่างนี้” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ส่วนลักษณะการดำเนินงานทางสื่อสิ่งพิมพ์ สำหรับ นครเศ ธีระคำศรี ในฐานะช่างภาพสารคดีมืออาชีพที่มีผลงานโดดเด่นในการนำเสนอภาพสารคดี ได้ให้ความเห็นว่า ขั้นตอนในการทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ไม่มีความยุ่งยากประการใด ในกรณีนี้ผู้วิจัยเห็นว่า เนื่องจากนักเขียนฯ มีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานจนได้รับการยอมรับในระดับหนึ่งแล้ว

“การทำงานหนังสือก็ไม่มีอะไร เราถ่ายภาพนิ่ง เขียนเรื่องแล้วส่งได้เลย การแก้ไขงานก็มีบ้าง แต่งานผมถือว่าภาพนำ สำหรับเรื่องเขียน เขียนเท่าที่เห็นที่เกิดจริงมากกว่า” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

แต่ด้วยลักษณะการดำเนินการทำงานที่นักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้รับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงานเอง ในขณะที่ผลตอบแทนในการทำงานน้อย ลักษณะดังกล่าวจึงอาจเป็นอุปสรรคต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดทำสารคดีท่องเที่ยวที่นักเขียนจำเป็นต้องเดินทาง อย่างไรก็ตาม ในประเด็นนี้ นครเศ เห็นว่า สำหรับตนเองการเดินทางแต่ละครั้งเป็นการสะสมวัตถุดิบในการทำงาน ในขณะเดียวกันการเดินทางคือความชอบพอใจส่วนตัว

“ค่าใช้จ่ายในการเดินทางเขียนเรื่อง ถ้าคิดในผลตอบแทนแบบ one by one ไม่คุ้มหรอกครับ บางที่เราต้องมีการสะสมมาเรื่อยๆ ตอนแรกผมชอบเที่ยว เดินทางไปก็ไม่ได้คิดอะไร ก็มี stock ภาพกลับมาสะสมมาเรื่อยๆ ก็เริ่มขายภาพถ่ายเรื่องได้ มันก็จะเริ่มหมุนเวียนได้ ต้องเริ่มนับ 1 ที่กล้าจะออกมาแล้วลงทุนไปก่อน แล้วคิดว่าผลตอบแทนครั้งแรกคือได้เที่ยวได้เดินทาง ได้เห็นโลก เหมือนจ่ายเงินเรียนหนังสือจบมาจะได้เงินกลับมาหรือเปล่าไม่รู้ ผมคิดว่าเราจำเป็นต้องลงทุนก่อน ได้สไลด์ ได้เรื่อง ได้ connection กลับมาถึงเริ่มเขียนครับ” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

สำหรับทางออกในเงื่อนไขการเดินทางดังกล่าว นักเขียนสารคดีอิสระสามารถนำข้อมูลมาแยกเขียนในหลายประเด็น ด้วยวิธีการนำเสนอในรูปแบบต่างๆ ตามจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อ แต่ยังคงพบว่าองค์กรสื่อบางแห่งไม่พอใจวิธีการดังกล่าว ซึ่ง นครเศ เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจำเป็นต้องทำความเข้าใจกับบรรณาธิการในเงื่อนไขการเดินทาง และระบบการจ่ายผลตอบแทนจากงานเขียนสารคดีในประเทศไทย

“...บางกรณีเราขายงานเรื่องเดียวให้กับหลายเล่ม แต่เราเปลี่ยนแนวเรื่อง เปลี่ยนรูปภาพ บางที่เค้าไม่พอใจ เค้าต้องการให้เราขายกับเค้าที่เดียวก็เป็นเรื่องลำบาก เราเดินทางครั้งเดียว มีงบบุแค่นี้ แต่บางเล่มเค้าเข้าใจก็คุยกันได้...สำหรับนักเขียนเองเราก็ต้องมีจรรยาบรรณบ้าง อย่างแยกเสนอให้หนังสือต่างสไตล์กัน เช่นแนวกีฬาเล่มหนึ่ง หนังสือผู้หญิงเล่มหนึ่ง outlook หนังสือพิมพ์เล่มหนึ่ง” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะทางวิชาชีพในการทำงานสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ที่ได้เสนอมานักเขียนสารคดีอิสระ จึงควรมีการวางแผนการทำงานร่วมกับวางแผนทางการเงิน เพื่อให้สามารถทำงานอิสระได้อย่างต่อเนื่อง

“รายได้ฟรีแลนซ์บางครั้งก็มาเป็นก้อนโตๆ บางครั้งหายไป 2-3 เดือน เราต้องจัดการให้ได้ครบ ต้องใช้ชีวิตให้เรียบง่าย ไม่ฟุ้งเฟ้อ มีเงินมากก็ให้ดีกว่าก่อนหน้าจะมากอีกเมื่อไหร่ ต้องวางแผนให้ได้ว่าลงเล่มนี้ เล่มนั้นจะไปรับเงินเมื่อไหร่ เพราะแต่ละเล่มจะมีช่วงdue อยู่แล้วคือต้องถามต้องตกลงให้ชัดเจนก่อนว่าได้ผลตอบแทนเท่าไหร่ และจะได้เมื่อไหร่ต้องชัดเจนตรงนี้ ถึงจะรู้ว่าต้องทำยังไง วางแผนยังไง ต้องจัดการให้ได้ ถ้าจะไปไหนก็ต้องพยายามทำตุนๆ ไว้หน่อย...กรณีเบียดเงินก็มี ต้องโทรถามจนได้ ซ้ำไวดังตามกันไป นอกจากกรณีสื่อหายไปเลย บริษัทปิดไปก็ถือว่าไม่เป็นไร” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะของการทำงานอิสระที่มีรายได้เข้ามาไม่แน่นอน นครเศ เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระจึงควรใช้ชีวิตอย่างเรียบง่ายเสมอ

“...ผมไม่คิดเรื่องเงินมาก คนที่ต้องระวังคือคนที่ต้องคิดว่าไม่มีเงินจะมา แต่ผมไม่ค่อยคิด ผมไม่มีเงินผมก็อยู่กับบ้านกับครอบครัวได้ กับข้าวในตู้เย็นผมทำกินได้ ผมนั่งรถเมล์ได้ ไม่ต้องผ่อนรถ ไม่มีมือถือ คือต้องไม่ฟุ้งเฟ้อ ต้องเรียบง่ายติดดินได้ ต้องไม่ยีนดียีนร้ายได้ ช่วงไม่มีเงินก็ไม่ต้องอึดอัด ไม่ต้องดิ้นรนอะไรมาก อย่างตอนนี้ผมมีงานมากพอที่จะอยู่ได้ แต่ก็หมายถึงว่าเราไม่ต้องใช้ชีวิตให้มันฟุ้งเฟ้อมากเกินไป ต้องรู้ขอบเขตของตัวเอง” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะสภาพแวดล้อมในการทำงานที่แตกต่างออกไปจากการทำงานที่มีเพื่อนร่วมงาน มาสู่การทำงานอิสระที่ต้องทำงานลำพังมักทำให้เกิดความเหงาจากการไม่มีสังคมในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในระยะเริ่มต้น ซึ่งในกรณีนักเขียนท่านนี้ ได้ปรับตัวในการทำงานด้วยการติดต่อไปยังผู้รับผิดชอบองค์กรสื่อต่างๆ

“ความเหงา การอยากมีเพื่อนเป็นกลุ่ม เราเคยตื่นเช้าไปทำงาน นั่งกินกาแฟ คุยกับเพื่อน มีเพื่อนออกไปกินข้าว ตรงนั้นจะหายไปหมด คิดถึงเหมือนกัน ตรงนี้ผมจะใช้เป็นแรงบันดาลใจโดยการออกไปคุยกับ บก.ต่างๆ แทน” (นคเรศ อีระคำศรี, สัมภาษณ์)

นอกจากความสำเร็จในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเกี่ยวข้องกับความสามารถในการสร้างสรรค์งานสารคดี และความสามารถในการจัดการการทำงานในด้านต่างๆ ตามที่นำเสนอแล้ว นักเขียนท่านนี้ยังได้ให้ความเห็นว่าปัจจัยทางครอบครัวคือปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้สามารถทำงานสารคดีอิสระตามที่ต้องการได้จนถึงปัจจุบัน

“ผมคิดว่าปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้ผมสามารถทำงานอิสระได้คือครอบครัว ผมเองเปลี่ยนงานมาเยอะก่อนที่จะมาเป็นช่างภาพ เปลี่ยนงาน ครอบครัวผมไม่บีบรัด ไม่ว่าจะอะไรตามสบายถ้ารับผิดชอบตัวเองได้ ครอบครัวสำคัญมากเลยครับ” (นคเรศ อีระคำศรี, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในความคิดเห็นของ นคเรศ อีระคำศรี ลักษณะการดำเนินทางสื่อโทรทัศน์เป็นการรับงานจากลูกค้า และมีขั้นตอนการผลิตหลายขั้นตอน ทำให้การทำงานสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์มี “กรอบ” ในการทำงานมากกว่า ขั้นตอนการผลิตมากกว่า ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระต้องสามารถประสานงานและดูแลรับผิดชอบกระบวนการผลิตทั้งหมดให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการ อย่างไรก็ตาม ผลตอบแทนในการทำงานทางโทรทัศน์สูงกว่าการทำงานอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ ในส่วนของงานสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ ในขั้นตอนการทำงานไม่มีความยุ่งยากประการใด แต่เนื่องจากนักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้การทำงานและรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการทำงานทั้งหมดด้วยตนเองนักเขียนจึงต้องสามารถวางแผนการทำงานและรับผิดชอบการทำงาน นอกจากนั้นด้วยระบบผลตอบแทนที่ไม่แน่นอน นักเขียนสารคดีอิสระจึงต้องดูแลจัดการทางการเงินด้วยตนเอง

แนวคิดวิชาชีพนิยม

แม้ลักษณะการดำเนินงานของสื่อแต่ละสื่อมีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระแตกต่างกัน แต่โดยลักษณะอาชีพที่เป็นการทำงานอิสระ นครเศศ เห็นว่าแม้อาชีพนี้เป็นอาชีพที่มีรายได้ไม่แน่นอน ในขณะที่นักเขียนต้องเป็นผู้รับผิดชอบการทำงานด้วยตนเองทั้งหมด แต่เมื่อเห็นผลงานตีพิมพ์ หรือได้รับการเผยแพร่ทางสื่อต่างๆ จะเกิดกำลังใจในการทำงานเสมอ ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่า การทำงานสารคดีอิสระเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับอุปนิสัยและความชอบของตนเองมากที่สุด

“ผมว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับผมมากที่สุดแล้วนะ เพราะช่วงที่ไปทำงานประจำอยู่ 1-2 ปีชีวิตมันที่ต้องไปทำงานทุกวัน เพราะพื้นที่รับผิดชอบที่จะท่องเที่ยวไม่ติดอยู่กับที่ ไม่อยากจัดระเบียบชีวิตตัวเองมาก คิดว่าเป็นนิสัยส่วนตัวที่ชอบที่จะไปไหนได้อย่างอิสระ ดูแลตัวเองได้...ผมไม่คิดจะกลับไปทำงานประจำ ยกเว้นต้องเป็นองค์กรใหญ่และดี และมี project ดีๆ ที่เราอยากทำ หรืออาจจะเป็นเหตุผลส่วนตัว เช่นมีครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบ ก็ต้องคิดหนัก...รางวัลที่สำคัญที่สุด คือมีผลงานตีพิมพ์ในหนังสือดีๆ ตีพิมพ์ไปเรื่อยๆ การรวบรวมผลงานเป็นเล่มหรือการได้เปิดแสดงงาน ผมคิดว่าคือจุดที่ช่างภาพ นักเขียนสารคดีต้องการเดินทางไป” (นครเศศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

นอกจากกำลังใจจากการทำงานในลักษณะดังกล่าว จากการศึกษายังพบว่า แม้การทำงานมีลักษณะเป็นการทำงานอิสระ แต่นักเขียนมักมีการพบปะกันตามโอกาสเสมอ ซึ่งจากการศึกษาในกรณีของ นครเศศ พบว่า “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” ยังเป็นปัจจัยกระตุ้นให้เกิดความกระตือรือร้นในการทำงานด้วย ทั้งจากการพบปะแลกเปลี่ยนความรู้ความคิดเห็นต่อกัน ทั้งจากการติดตามผลงานสารคดี

“...กับกลุ่มเพื่อนร่วมอาชีพ คือมีการพบปะพูดคุยแลกเปลี่ยนกันเป็นประจำ ว่าตรงนั้นมีเรื่องสนใจที่น่าทำ ก็ทำให้เรากระตือรือร้นอยากไปดู ไปทำบ้าง หรือได้ความคิดจากที่เค้าว่ามาก็อยากไป บางทีมีการคุยชมกันนิดหน่อยก็มีความสุข ตรงนี้ผมไปมาแล้วคุณยังไม่ได้ไป ก็ทำให้เรายังอยากไป เป็นการปลุกกระแส ปลุกไฟให้อยากเป็นฟรีแลนซ์ต่อไป...” (นครเศศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการพัฒนาทางอาชีพของ นครเศศ ธีระคำศรี “กลุ่มเพื่อน” เป็นปัจจัยสำคัญในการบ่มเพาะนิสัยรักการเดินทาง และการพัฒนาทักษะการถ่ายภาพมาโดยตลอด จนเข้าสู่ชีวิตการทำงานถ่ายภาพร่วมกับกลุ่มเพื่อน และด้วยพื้นฐานอุปนิสัยที่รักอิสระทำให้ นครเศศ ตัดสินใจ

ทำงานถ่ายภาพอิสระเมื่อมีโอกาส จนพัฒนาสู่การถ่ายภาพสารคดีและการทำงานสารคดีทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ในที่สุดนักเขียนท่านนี้ได้เลือกการทำงานอิสระด้วยความเห็นว่าเป็นอาชีพที่เหมาะสมกับตนเองมากที่สุด อย่างไรก็ตาม นครเขต เห็นว่า การให้อิสระจากครอบครัวมาโดยตลอดคือปัจจัยสำคัญที่สุดที่ทำให้สามารถทำงานอิสระในรูปแบบของตนเองได้โดยไม่มี ความกังวล

ทรงยศ กมลทวีกุล

ทรงยศ กมลทวีกุล นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ เริ่มต้นทำงานประจำครั้งแรกในตำแหน่งครีเอทีฟ (creative) ในการผลิตมิวสิควิดีโอ จากนั้นทำงานผลิตรายการท่องเที่ยว ปกป้อง และรายการสารคดีพิเศษ ก่อนที่จะมีโอกาสได้ทำงานสารคดีเต็มรูปแบบตามที่เคยคิดหวังไว้ในบริษัทผลิตสารคดีโทรทัศน์ ปัจจุบัน ทรงยศ เป็นนักเขียนสารคดีอิสระทั้งทางโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ โดยรับงานผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์เป็นงานหลัก และเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์เมื่อมีโอกาส

ทรงยศ เกิดและเติบโตในครอบครัวชาวไทยเชื้อสายจีนในจังหวัดนราธิวาส ชีวิตในวัยเด็กศึกษาในจังหวัดนราธิวาสจนถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 3 จากนั้นได้เข้ามาศึกษาต่อในสายวิชาศิลป์คำนวณ ในชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4-6 ที่โรงเรียนอานวยศิลป์ในกรุงเทพมหานคร ด้วยความสนใจทางศิลปะในกลุ่มเพื่อนตั้งแต่วัยเด็กมาโดยตลอดทำให้ ทรงยศ ตัดสินใจสมัครคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยในคณะมัณฑนศิลป์ แต่เมื่อสอบไม่ได้ ทรงยศ ได้เลือกศึกษาต่อในคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต และสำเร็จการศึกษาในสาขาวิชาวิทยุโทรทัศน์ ในปี 2534 ด้วยความตั้งใจทำงานผลิตรายการสารคดีแต่จังหวะชีวิตในช่วงนั้นทำให้ได้เริ่มงานในบริษัทผลิตมิวสิควิดีโอ จากนั้นเป็นผู้ผลิตรายการอิสระผลิตรายการปกป้องเชิงท่องเที่ยวระยะหนึ่ง แล้วกลับไปทำงานประจำในทีมงานสารคดีพิเศษที่บริษัทแปซิฟิคอินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น จากนั้นได้ไปทำงานประจำในทีมงานสารคดี “โลกสีน้ำเงิน” ซึ่งเป็นสารคดีเต็มรูปแบบตามที่ต้องการมาตลอดในบริษัท พาโนรามา ดอควิเมนทารี ทรงยศ ทำงานที่นี่ 3-4 ปี จึงตัดสินใจลาออกมารับผลิตรายการสารคดีอิสระเต็มตัวในปี 2541

ช่วงที่ 1 การพัฒนาอาชีพก่อนเข้าสู่อาชีพ

จากการศึกษากระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพในวัยเด็กของ ทรงยศ กมลทวีกุล พบว่าความสนใจทางศิลปะในวัยเด็กคือจุดเริ่มต้นที่นำมาสู่การพัฒนาเข้าสู่อาชีพ แม้เป็นไปอย่างไม่ตั้งใจ และไม่ทราบว่าจะเริ่มต้นมาอย่างไร ซึ่ง ทรงยศ ให้ความเห็นว่าความสนใจด้านศิลปะไม่น่าเกี่ยวข้องกับครอบครัวแต่อย่างใด

“ความสนใจในวัยเด็กคือทางด้านศิลปะ ชอบดูหนังสือภาพสวยๆ หนังสือตกแต่งบ้านสวยๆ ดูหนัง นึกไม่ออกว่าความชอบทางศิลปะเริ่มมาจากอะไร เพราะทางด้านศิลปะครอบครัวไม่ค่อยสนใจ แต่พ่ออ่านหนังสือเยอะมาก พ่อแม่ใจดีแต่ค่อนข้างมีกรอบชัดเจนอยากให้ทำอะไรไม่อยากให้ทำอะไร อย่างซื้อหนังสือตกแต่งบ้านสวยๆ มา แม่จะบอกว่าซื้อมาทำไม แต่ผมชอบแหกคอกไปตามความสนใจของตัวเอง จริงๆ พ่ออยากให้ผมเป็นตำรวจ...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

แม้ไม่รู้จุดเริ่มต้นในความสนใจทางศิลปะเริ่มมาอย่างไร แต่สภาพแวดล้อมในขณะนั้น ทำให้ ทรงยศ รักการดูวิดีโอรายการรูปแบบต่างๆ หนังสือตกแต่งบ้าน และหนังสือภาพ เป็นกิจกรรมในกลุ่มเพื่อน โดยเป็นความสนใจศิลปะในแนวกว้างมากกว่าการเลือกที่เน้นหนักด้านสารคดี ซึ่ง ทรงยศ เห็นว่ากลุ่มเพื่อนมีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจทางศิลปะมาโดยตลอด โดยเฉพาะกลุ่มเพื่อนชั้นมัธยมศึกษาตอนปลายที่โรงเรียนอำนวยการศิลป์ จนทำให้ตั้งใจในขณะนั้นว่าจะเลือกศึกษาต่อในสายวิชาศิลปะ

“...ผมสนใจด้านศิลปะทั้งจากหนังสือ เพลง หนังสือมาตั้งแต่เด็ก พอมาเจอกลุ่มเพื่อนที่สนใจคล้ายกันก็ยิ่งชอบ ทำให้สนใจมากขึ้น เพื่อนมัธยมต้นที่คบกันก็ชอบอ่านหนังสือ ชอบดูหนังสือภาพสวย ยิ่งเพื่อนมัธยมปลายที่เป็นเพื่อนสนิทกัน 4 คน ยิ่งสนใจในทางเดียวกัน ชอบทางศิลปะ ชอบดูหนัง ดูโฆษณา ดูรายการต่างๆ จากโทรทัศน์แล้วมาคุยกัน พอเพื่อนรู้จักพี่ที่ศิลปากรก็ไปติวทางศิลปะเพื่อสอบเข้ากัน เพื่อนทุกคนทุกวันนี้ก็ทำงานด้านศิลปะทุกคน มีผมที่มาทำโทรทัศน์...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม เมื่อสอบคัดเลือกเข้ามหาวิทยาลัยในคณะที่ต้องการไม่ได้ ทรงยศ ตัดสินใจเลือกศึกษาต่อในคณะนิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยรังสิต ในสาขาวิชาศิลปะการแสดง ซึ่งเห็นว่าเกี่ยวข้องกับความสนใจทางศิลปะมากที่สุด แต่มีเหตุหักเหขึ้นอีกครั้ง เมื่อทางมหาวิทยาลัยปรับหลักสูตรยกเลิกสาขาวิชาศิลปะการแสดง และเปลี่ยนเป็นสาขาวิชาวิทยุและโทรทัศน์ ทำให้ ทรงยศ ได้ศึกษาใน

สาขาวิชาวิทย์และโทรทัศน์โดยปริยาย อย่างไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่าสำหรับตนเองไม่เป็นผลเสียต่อตนเองแต่อย่างใด เนื่องจากยังมีวิชาที่สนใจคือ การถ่ายภาพ และการเขียน ด้วยผลการเรียนที่ค่อนข้างดี และความเอาใจใส่จากอาจารย์ผู้สอนทำให้ ทรงยศ เริ่มสนใจงานเขียนอย่างจริงจัง นอกจากนั้น การเรียนในสาขาวิชาดังกล่าวยังทำให้ได้มีโอกาสฝึกฝนการผลิตรายการโทรทัศน์ในทุกขั้นตอน รวมทั้งโอกาสในการฝึกงานผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ ซึ่งเป็นแรงบันดาลใจให้อยากทำงานในสายสารคดีในโอกาสต่อมา

“...มาเริ่มสนใจงานเขียนอย่างจริงจังคือช่วงเรียนมหาวิทยาลัย มีอาจารย์ 2 ท่านแนะนำสนับสนุนตลอดเวลา หาหนังสือมาให้อ่าน พอทำงานส่งก็ช่วยวิจารณ์ แนะนำการเขียน ส่วนอาจารย์อีกท่าน แนะนำเรื่องแนวคิดในการสร้างสรรค์งาน มุมมองในการเขียน และยังมีเพื่อนอีกคนที่เค้าชอบเขียน อยากเป็นนักเขียน เราก็คิดอยากเป็นนักเขียน อยากเดินทางบ้าง...พอคุณจะมีการทำหนังสือกัน ก็มีส่วนร่วมในการเขียน พอมีคนได้อ่านและมีการพูดถึงก็เริ่มรู้สึกดีเพราะเป็นอะไรที่เรารักเราอยากทำ...ช่วงที่เรียนอยู่โชคดีได้ทำงานเกือบทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นเขียนบท ถ่ายภาพ ตัดต่อ เพราะเครื่องมือในมหาวิทยาลัยค่อนข้างพร้อม พอใกล้จบก็ไปฝึกงานบริษัท กราฟิตี้ เป็นบริษัทผลิตสารคดีโทรทัศน์ ผมได้ทำสารคดีสั้น 3 นาที รายการบันทึกเมืองไทยเป็นครั้งแรก ตอนขอจบก็ทำงานสารคดีด้วย และตั้งใจว่าจะมาทำงานสารคดี...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้ ทรงยศ มีความพร้อมและมีความตั้งใจที่จะทำงานสารคดีเมื่อสำเร็จการศึกษา แต่ความตั้งใจนั้นยังไม่บรรลุผลในทันที เนื่องจากในภาคเรียนสุดท้าย อาจารย์ได้แนะนำให้ทำงานในบริษัทผลิตมิวสิควิดีโอ ซึ่งเป็นการเริ่มต้นในอาชีพผู้ผลิตรายการโทรทัศน์ในรูปแบบรายการประเภทอื่นหลายรายการก่อนที่จะได้ทำงานผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ตามที่ตั้งใจ แม้ไม่ได้ทำงานตามที่ได้ตั้งใจโดยทันที

“...ตั้งใจว่าจะมาจะทำสารคดี แต่ว่าช่วงใกล้จบลูกศิษย์อาจารย์ที่สอนมาหาคณะศึกษาไปช่วยงานมิวสิควิดีโอที่บริษัทเสียงสยาม อาจารย์ก็แนะนำผมไป ถือว่าเป็นจุดหักเหที่จะทำสารคดีได้มาทำมิวสิควิดีโอ 4 เดือนก่อนจบ พอจบก็ทำงานกับเค้า รับหน้าที่ครีเอทีฟ ช่วยคิดสพอทโฆษณาด้วย จนรุ่นพี่ที่รับเราเข้าไปลาออก ทางบริษัทเค้าก็ปล่อยให้เรารับผิดชอบไปเลย ก็เป็นโอกาสที่ดีที่ได้เรียนรู้ แต่ไม่มีใครสอน เป็นความรู้ที่ต้องไปหาเอาเอง...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

การผลิตรายการมิวสิควิดีโอได้ทำให้ ทรงยศ ได้เรียนรู้การทำงานอีกรูปแบบหนึ่ง รวมทั้งได้มีโอกาสรู้จักทีมงาน ซึ่งเป็นผู้ทำงานอิสระ (freelance) ซึ่งมีส่วนสำคัญต่อการเรียนรู้ทักษะในการผลิตรายการ และได้มีโอกาสรับรู้เกี่ยวกับอาชีพผู้ผลิตรายการโทรทัศน์อิสระเป็นครั้งแรก จนกระทั่งได้เริ่มทำงานผลิตรายการอิสระเป็นครั้งแรก

“...เวลาออกกองถ่ายก็ได้เรียนรู้จากบรรดา freelance ที่เป็นช่างภาพ คนจัดไฟที่บริษัทจ้างมา พวกนี้เป็นพวกที่มีฝีมือ ได้ประสบการณ์บ้าง ทำอยู่ประมาณปีครึ่ง ก็ได้รู้จักฟรีแลนซ์ที่วิดีต่อๆ กันมา เริ่มแรกก็ไปช่วยกันก่อน พอคนที่เป็นตัวหลักลาออกไป เราก็ไปรับงานแทนเค้าจนไม่มีเวลาทำงานประจำพอ และช่วงนั้นรู้สึกเบื่อการทำมิวสิควิดีโอเพราะเริ่มไม่ได้ create อะไรใหม่ๆ เลยตัดสินใจลาออกมาเป็นฟรีแลนซ์ บังเอิญรายได้ดีกว่า และบริษัทที่จ้างมีข้อเสนอที่ดีกว่าคือไม่ต้องเข้าทำงานทุกวันแต่ได้รับผิดชอบงานให้ได้ เป็นรายการสารคดีกึ่งท่องเที่ยว ปกิณกะ มีแนะนำร้านอาหารใหม่ๆ ถ้าเค้ามีสปอนเซอร์ก็ต้องไปถ่ายให้เค้า...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

เมื่อผลิตรายการดังกล่าวมาระยะหนึ่ง ทรงยศ เห็นว่างานเริ่มเข้ารูปแบบเดิม มีโอกาสคิดสร้างสรรค์งานน้อย เนื่องจากเป็นงานที่ต้องทำแข่งกับเวลา และต้องทำตามความต้องการของเจ้าของรายการเป็นหลัก ทรงยศ จึงตัดสินใจลาออก เมื่อมีเพื่อนแนะนำให้ไปสมัครทำงานสารคดีโทรทัศน์ที่บริษัท แปะซิฟิค อินเตอร์คอมมิวนิเคชั่น แต่เนื่องจากสวณงานสารคดีพิเศษที่ ทรงยศ ได้ไปร่วมงานเป็นส่วนงานคนละส่วนกับการทำรายการสารคดีออกอากาศประจำ ทรงยศ จึงตัดสินใจลาออกหลังจากทำงานได้ 10 เดือน เมื่อได้รับการตอบรับให้เข้าทำงานในทีมงาน “โลกสีน้ำเงิน” ของบริษัท พาโนรามา ซึ่งเป็นรูปแบบการทำงานสารคดีตามที่ต้องการ ทรงยศ จึงได้เข้าสู่การทำงานสารคดีเต็มรูปแบบอย่างจริงจังเป็นครั้งแรก ซึ่งทำให้ได้เรียนรู้ประสบการณ์การทำงานสารคดีอย่างเต็มที่

“...เพื่อนแนะนำให้ไปสมัครงานที่แปซิฟิค พอเข้าไปทำที่นั่น ดูเหมือนจะตรงกับที่เรายอยากทำ แต่ต้องไปทำสารคดีพิเศษ เป็นสารคดีรับจ้าง เราเห็นว่ามันไม่ใช่ เพราะอยากทำสารคดี “โลกสลัปส์” สารคดี “น้ำ” ต่างหาก ทำไปสักระยะมีช่างภาพที่รู้จักแนะนำให้ไปเขียนใบสมัครที่ไว้ที่พาโนรามา แล้วเค้าก็เรียกคุย รายการที่ไปคุยก็ค่อนข้างตรงกับที่อยากทำ พอเค้ารับเลยลาออกมาอยู่ที่นี้เลย ...ช่วงที่อยู่ที่นี่ได้ประสบการณ์หลายอย่างเพราะบริษัทเปิดกว้าง และมีระบบการทำงานที่ค่อนข้างดี ผมก็ได้เอาประสบการณ์ เหารูปแบบจากการทำมิวสิควิดีโอมาปรับใช้กับงานสารคดีได้เยอะพอสมควร ยอมรับว่าช่วงอยู่พาโนรามา ดี ได้เดินทาง และเจอคนที่เป็นฟรีแลนซ์เขียนหนังสือมาก่อน พี่เค้าก็ชักชวนให้เขียนหนังสือ ก็ได้รู้จักเพื่อนเค้าในวงกว้างออกไป...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากโอกาสในการเรียนรู้ประสบการณ์การทำงานสารคดีอย่างเต็มรูปแบบแล้ว ทรงยศ ยังได้รู้จักกับเพื่อนร่วมงานที่เคยประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งมีส่วนสำคัญในการชักนำให้เข้าสู่การเขียนทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ และทำให้เกิดความสนใจการทำงานสารคดีอิสระซึ่งไปนำสู่การตัดสินใจประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเมื่อมีโอกาส

“...ในกลุ่มคนที่คบกันก็จะมีการพูดคุยถึงฟรีแลนซ์บ่อยๆ อย่างพี่โป่ง (นครเรศ ธีระคำศรี) ที่มีรูปแบบการใช้ชีวิตที่เราเห็นแล้วอยากทำ พอเราเห็นเค้าแล้ว เราก็มานึกว่าถ้าเราวางระบบดีๆ ก็น่าจะอยู่ได้หรือมีความสุขได้...พอมาช่วงเศรษฐกิจแย่ บริษัทเสนอเงินเดือน 6 เดือนสำหรับคนที่อาสาลาออก ช่วงนั้นก็ป็นช่วงที่พอจะมีงานฟรีแลนซ์เข้ามาบ้าง ก็คิดว่าถ้าเราเอา 6 เดือนตรงนั้นมาทดลองใช้ชีวิตฟรีแลนซ์ดู อย่างน้อยก็มี 6 เดือนเป็นทุนให้เรา ถ้าหากมันไม่ไหวเราก็น่าจะหางานประจำทำได้ เลยตัดสินใจออกมาใช้ชีวิตฟรีแลนซ์...”
(ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในกระบวนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพของ ทรงยศ กมลทวิกุล เริ่มต้นจากพื้นฐานความสนใจทางศิลปะในวัยเด็ก ซึ่งพบว่า “กลุ่มเพื่อน” และ “สื่อ” มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสนใจดังกล่าว และในกระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพ พบว่าการศึกษาในสาขาวิชาวิทยุโทรทัศน์และปัจจัยสภาพแวดล้อมในสถานศึกษามีอิทธิพลโดยตรงต่อการเตรียมความพร้อมทางทักษะในการประกอบอาชีพ และทำให้เกิดความสนใจในการทำงานสารคดี นอกจากนี้ ประสบการณ์ในการทำงานคือปัจจัยสำคัญต่อโอกาสในการเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งพบว่า ประสบการณ์จากการทำงานและเพื่อนร่วมวิชาชีพ มีอิทธิพลต่อการพัฒนาทักษะความสามารถ และความสนใจในการทำงานสารคดีอิสระ

ช่วงที่ 2 การพัฒนาการประกอบอาชีพ

2.1 ลักษณะการประกอบวิชาชีพ

นับตั้งแต่เริ่มทำงานสารคดีอิสระอย่างจริงจังในปี 2541 นักเขียนท่านนี้มียานเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ โดยมีงานหลักในการจัดการผลิตรายการ “กรุงเทพเมืองยิ้ม” สารคดีความยาว 5 นาที ออกอากาศทางไอทีวีสัปดาห์ละ 3 วันให้กับบริษัท Media Active โดยมีสำนักงานกรุงเทพมหานครเป็นเจ้าของรายการ และมีงานค่อนข้างสม่ำเสมอในการจัดทำสารคดีพิเศษให้กับการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย

ไทย ในนามบริษัท Peak นอกจากนั้นยังมีงานสารคดีพิเศษที่จัดทำให้กับองค์กรต่างๆ และงานเขียนสารคดีให้กับสื่อสิ่งพิมพ์แทรกเข้ามาเป็นระยะ จากการสอบถามความคิดเห็นต่อเหตุผลที่ทำให้มีงานเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความคิดเห็นว่าเป็นเพราะบริษัท Media Active ซึ่งเป็นบริษัทผู้ว่าจ้าง ได้สัญญาการผลิตรายการจากสำนักงานกรุงเทพมหานครมาก่อนข้างยาวและต่อเนื่อง ซึ่งบริษัทมอบหมายงานให้ ทรงยศ จัดการผลิตเพียงรายเดียว เนื่องจากสามารถรับผิดชอบการผลิตรายการได้ด้วยตนเองเกือบทุกขั้นตอน ซึ่งจากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาช่วงต้น กล่าวได้ว่าพื้นฐานความสนใจทางสื่อศิลปะ ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในสายวิชาชีพ ประสบการณ์การทำงานในระหว่างการศึกษา และประสบการณ์การทำงานอย่างต่อเนื่อง เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสามารถในการทำงานในลักษณะดังกล่าว

“...ผมเองค่อนข้างทำงานได้ทั้งระบบคือเขียนบท ถ่ายทำ ตัดต่อ บรรยายเองหมด... ผมรู้สึกทุกอย่างมาจบที่ตัวเองหมด ...สิ่งเหล่านี้ได้มาจากช่วงที่เราเรียนมันมาแสดงผลตอนนี้ มีประโยชน์กับเราโดยตรง หรือแม้แต่การเขียนหนังสือ การเขียนบทความนำมาปรับใช้ได้หมดทุกอย่าง เราได้ทดลองด้วยตัวเราเองด้วย อย่างเขียนหนังสืออย่างนี้น่าสนใจก็ลองเอามาเขียนเป็นบทโทรทัศน์ หรือการตัดต่ออย่างนี้ดีก็เอามาเสนอให้ลูกค้า ยิ่งเราถ่ายด้วยตัวเองยิ่งได้ทดลองทำให้ได้พัฒนางานไปด้วย...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนความสามารถในการจัดการผลิตในฐานะผู้ทำงานอิสระ ทรงยศ ได้ให้ความเห็นที่เกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงานก่อนการเข้าสู่อาชีพทำให้เข้าใจระบบการทำงานและเรียนรู้ว่าควรจัดการการทำงานในฐานะผู้ผลิตรายการอิสระอย่างไร จึงจะทำให้สามารถทำงานอิสระอยู่ได้

“...ประสบการณ์ก่อนที่มาเป็นนักเขียนอิสระมันเอื้อเยอะ อย่างน้อยรู้อะบบฟรีแลนซ์เป็นยังไง ผมได้เรียนรู้จากคนอื่นที่ไม่ใช่พนักงานประจำที่มีโอกาสร่วมงานด้วย การติดต่อ เช่ากล้อง ห้องตัดต่อ เรียนรู้การขอเครดิต หรือการพยายามเช่ากล้องหรือห้องตัดต่อประจำไม่เปลี่ยนหลายที่ เพราะเป็นการสร้าง connection ให้เรา และเป็นการทำงานมาให้เค้าด้วย ก็ส่งเสริมกัน หรือบางที่มีคนเช่ากล้อง เค้าไม่มีช่างภาพก็จะนึกถึงเรา...หรือตอนที่บริษัทก็ได้เรียนรู้ข้อดีข้อเสีย เราก็เอามาปรับใช้กับงานของเรา อย่างสัญญาต่างๆ ที่บริษัทไม่ชัดเจน สังเกตจากการแก้งานหลายครั้ง พอเราทำงานกับลูกค้าก็ต้องดูสัญญาให้แน่ใจว่าแก้งานได้กี่ครั้ง ” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

ในส่วนความคิดเห็นต่อเหตุผลที่ทำให้มีงานเข้ามาอย่างต่อเนื่องเมื่อออกมาประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ นักเขียนท่านนี้ให้ความเห็นว่า มาตรฐานผลงานที่ผ่านมาเป็นส่วนสำคัญ นอกจากนั้น การเสนอราคาจัดการผลิตรายการที่ไม่สูง ประกอบกับคุณภาพผลงานที่ลูกค้าพอใจเป็นปัจจัยสำคัญอีกส่วนหนึ่งที่ทำให้มีงานเข้ามาอย่างสม่ำเสมอ ซึ่ง ทรงยศ ได้ให้ความเห็นว่าเนื่องจากตนมีรายได้หลายทางจากการทำงานทั้งทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ และไม่มีภาระทางครอบครัวที่ต้องรับผิดชอบ นอกจากนั้นยังพบว่าเพื่อนร่วมงานมีส่วนต่อการหางานเข้ามาด้วย

“ช่วงแรกที่เป็นฟรีแลนซ์ห่วยแตกมาก เงินน้อยก็ทำหมดค่อนข้างสร้างมาตรฐานได้ระดับหนึ่ง ลุยมาตลอด ทำทุกอย่าง ลูกค้ายากได้มุกกลองแบบไหนทำให้ตลอด เท่ากับเป็นการสร้างมาตรฐานชื่อเสียงการทำงานของเราไว้ให้คนรู้จัก ตอนเค้ามึงงานที่ต้องการฟรีแลนซ์เค้าก็จะคิดถึงเรา และเรื่องเงินผมไม่ยุ่งยาก อาจเป็นเพราะว่าผมมีรายได้เข้ามาหลายทางและที่บ้านไม่มีภาระรับผิดชอบมาก...สำหรับคนอื่นที่ทำทีวี ถ้าเค้าทำงานเขียนอย่างเดียวพองานเขียนบทสารคดีหมด อาจจะหยุดไปเลย แต่ผม ถ้างานเขียนบทหมดก็อาจได้งานถ่ายภาพก็สลับกันไป บางช่วงงานที่วิหคก็มีงานเขียนหนังสือเข้ามาอีก มันก็ควบคู่กันไปด้วย และลักษณะการทำงานเราไม่ได้หาคนเดียว ฟรีแลนซ์ที่ทำคู่กับเราก็กางานมาด้วย ก็ช่วยกัน” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า นอกจากพื้นฐานความสนใจทางศิลปะสื่อ และการเรียนรู้กระบวนการผลิตรายการจากสถาบันการศึกษาโดยตรงแล้ว ประสบการณ์การผลิตรายการอย่างต่อเนื่องทำให้นักเขียนท่านนี้มีทักษะความสามารถในการผลิตรายการเกือบทุกขั้นตอน และมีความเข้าใจระบบการทำงานของผู้ผลิตรายการอิสระ นอกจากนั้น มาตรฐานผลงานที่ผ่านมา และเพื่อนร่วมวิชาชีพยังมีส่วนสำคัญต่อโอกาสในการทำงานด้วย

2.2 สภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ

จากกรณีศึกษานักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์ในกรณีของ ทรงยศ กมลทวีกุล พบว่า ลักษณะการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อส่วนใหญ่เป็นการรับงานต่อจากบริษัทผู้ว่าจ้าง ซึ่งได้สัญญาการผลิตรายการจากลูกค้าซึ่งเป็นเจ้าของรายการ จึงทำให้จุดมุ่งหมายของการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์แตกต่างจากการเขียนสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ซึ่งเป็นการทำงานร่วมกันของบรรณาธิการและนักเขียน

สารคดีอิสระ ด้วยลักษณะความสัมพันธ์ในการผลิตรายการดังกล่าว ทำให้องค์กรสื่อมีอิทธิพลในการกำหนดเรื่องและแนวเรื่องให้เป็นไปตามจุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการ โดยอาศัยความชำนาญในการผลิตสารคดีของนักเขียนสารคดีอิสระ

“งานหนังสือจะอิสระมากกว่า เปิดกว้างกว่า แต่งานทีวีค่อนข้างแคบ ประเด็นต้องชัด มีข้อจำกัดเรื่องเวลา ฉะนั้นจะพูดอะไรก็ต้องเอาให้แน่น งานทีวีเค้าจะมีโจทย์มาให้ เราจะเดินได้ไม่มากเพราะโจทย์บังคับไว้แล้ว บางทีอยากสร้างสรรค์มากกว่านั้น แต่ลูกค้ามักติดรูปแบบเดิม ก็ทำอะไรไม่ได้มาก ผิดกับหนังสือเราอยากเล่า อยากแสดงความคิดเห็นอย่างไรหนังสือทำได้ดีกว่าบก.แก็งงานน้อย เพราะเรารู้ว่าจะเขียนหนังสือสไตล์ไหนให้เล่มไหน ถ้าบก.เค้ารอ่านแล้วชอบแนวที่เขียน พอเรื่องต่อไปเค้าก็ไม่แก้ เพียงแต่ถามเรื่องข้อมูล สถานที่ว่าถูกต้องหรือเปล่า” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างนักเขียนสารคดีอิสระและองค์กรสื่อ ในลักษณะที่นักเขียนเป็นผู้ผลิตรายการให้เจ้าของรายการ จึงทำให้ขั้นตอนในการทำงานร่วมกับลูกค้าแตกต่างกันไปตามระบบจัดการผลิตของลูกค้า ซึ่งในกรณี ทรงยศ พบว่าสำหรับรายการสารคดีที่ออกอากาศประจำ หลังจากทำสัญญาแล้ว เริ่มต้นกระบวนการทำงานที่การเลือกเรื่องถ่ายทำเสนอให้ลูกค้าพิจารณาก่อน เมื่อเจ้าของรายการพิจารณาอนุมัติแล้วจึงออกเริ่มถ่ายทำ เขียนบท และติดต่อเพื่อออกอากาศต่อไป ซึ่งโดยทั่วไปในกรณีนี้มักไม่ต้องจัดส่งบทโทรทัศน์ให้ลูกค้าพิจารณาก่อนถ่ายทำ แต่นักเขียนต้องรักษาแนวคิด (concept) ของรายการตามที่ได้ตกลงกับเจ้าของรายการได้ อย่างไรก็ตาม ในการกำหนดเรื่อง ทรงยศ ได้ใช้เวลาให้เจ้าของรายการเพิ่มกิจกรรมที่ต้องการเผยแพร่เข้าไปเมื่อต้องการด้วย

“สำหรับงานของ กทม.(ออกอากาศประจำ) จะเลือกเรื่องถ่ายทำก่อนแล้วไปถ่ายเก็บไว้ กลับมาถึงทำบทแล้วเข้าห้องติดต่อ เพราะ กทม.เค้าไม่ตรวจบท เพราะรายการออกอากาศประจำ เค้าไม่มีเวลามาตรวจ และลูกค้าไม่จู้จี้เลย และโชคดีที่เรื่องและสไตล์ที่เราเลือกทำก็ถูกใจลูกค้าอันดับแรกคือติดต่อกับลูกค้า...สำหรับการเสนอเรื่อง อย่างกทม.ได้งานมา 60 ตอน ลูกค้าอยากได้เรื่องศิลปวัฒนธรรมเยอะหน่อย เราก็คิดให้ก่อน 15 ตอน อีก 15 ตอนให้ลูกค้าเพิ่มกิจกรรมที่อยากได้เข้ามา พอเริ่มทำข้อมูลจะได้จากหนังสือพิมพ์ ทีวี และเท่าที่จะหาได้” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

ในกรณีการจัดทำสารคดีพิเศษให้กับองค์กรต่างๆ โดยลักษณะการทำงานทั่วไป ทรงยศ ให้ความสำคัญในการทำงานร่วมกับเจ้าของรายการในขั้นตอนการจัดทำบทโทรทัศน์ค่อนข้างมาก เพื่อให้ได้บทตามความต้องการของเจ้าของรายการ แล้วจึงใช้บทที่สรุปไปถ่ายทำ ซึ่งจากประสบการณ์ของนักเขียนท่านนี้พบว่า ในขั้นตอนการจัดทำบทโทรทัศน์ แม้นักเขียนคิดว่าได้จัดทำบทมาดีเพียงใด เจ้าของรายการมักขอแก้ไขหรือเพิ่มเติมบท ซึ่งหากเจ้าของรายการยืนยันขอแก้ไข นักเขียนมักต้องทำตาม ความความต้องการของเจ้าของรายการ ด้วยลักษณะดังกล่าวจึงกล่าวได้ว่า จุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการคือปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อเนื้อหา และรูปแบบในการนำเสนอสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ ดังนั้นเนื้อหาของรายการจะเกี่ยวข้องกับผู้รับสารหรือแหล่งข้อมูลในลักษณะใด จึงขึ้นกับจุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการเป็นสำคัญ อย่างไรก็ตาม จากศึกษาพบว่านักเขียนสารคดีอิสระมีบทบาทต่อการให้คำแนะนำการทำงานให้เจ้าของรายการในระดับหนึ่ง

“ช่วง present งานช่วงแรกจะปวดหัวมาก เราจะต้องส่งบทแก้หลายครั้ง บางที่เราคิดว่าร้อยเปอร์เซ็นต์แล้ว แต่ยังมีแก้ไขในเรื่องไม่ควรแก้ เช่น ทำไมคุณบรรยายภาพละ บางที่เรา ก็อธิบาย แต่บางที่เราก็ต้องยอม บางทีลูกค้าบางรายต่อสู้มากก็เท่านั้น คือยอมแก้ไขตามมัน ง่ายกว่าจบเลย ส่วนใหญ่จะตามลูกค้า มีบ้างที่เสนอ idea เล็กน้อย แต่ถ้าเค้ายืนยันจะแก้ เรา จะแก้ให้ทันที ช่วงตอนถ่ายไม่มีปัญหา ทำได้เมื่ไหน พอถ่ายเสร็จต้องเอามาติดต่อ เสร็จครั้งที่ หนึ่งเอาให้ลูกค้าดู อาจมีบางอย่างต้องแก้ไข เราก็เอากลับมาปรับตามลูกค้าให้ค่อนข้างเกือบ สมบูรณ์ที่สุด เอากลับไปให้ลูกค้าดูอีกที แก้ไขครั้งที่สองจะน้อยมากแล้ว พอครั้งที่ 3 เราจะ บอกให้เค้าตรวจละเอียด เพราะเป็นการแก้ไขครั้งสุดท้ายแล้ว...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า ในการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์ จุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการเป็นปัจจัยสำคัญที่สุดที่มีอิทธิพลต่อผลงาน แลการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ทั้งในด้านการกำหนดเนื้อหา และประเด็นนำเสนอ การจัดหาข้อมูล และลักษณะการจัดการผลิต อย่างไรก็ตาม นักเขียนสารคดีอิสระที่มีประสบการณ์จะมีบทบาทในการให้คำแนะนำต่อเจ้าของรายการในระดับหนึ่ง

2.3 ลักษณะการดำเนินงานสื่อสารมวลชน

จากการศึกษาข้อมูลในกรณี ทรงยศ พบว่า เนื่องจากลักษณะการรับงานส่วนใหญ่ของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์เป็นการรับผลิตรายการให้กับเจ้าของรายการโดยผ่านองค์กรสื่อ

ในขณะที่การทำงานสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างบรรณาธิการและนักเขียนสารคดีอิสระโดยตรง โดยทั่วไปการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ จึงมีความซับซ้อนในการดำเนินการมากกว่าการทำงานเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ อย่างไรก็ตาม พบว่าผลตอบแทนจากการผลิตสารคดีทางสื่อโทรทัศน์สูงกว่าการเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ ซึ่งจากการศึกษาความคิดเห็นของทรงยศ กมลทวิกุล พบว่าลักษณะการดำเนินการผลิตสารคดีโทรทัศน์โดยรวมที่มีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ และคุณสมบัติของนักเขียนสารคดีอิสระ ดังนี้

- เป็นการรับผลิตรายการให้กับลูกค้า โดยอาศัยทักษะความชำนาญของนักเขียนหรือผู้ผลิตรายการอิสระ
- ขั้นตอนการผลิตหลายขั้นตอน
- แต่ละขั้นตอนเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายสูง

1. เป็นการรับผลิตรายการให้ลูกค้า

จากข้อมูลการสัมภาษณ์ ทรงยศ กมลทวิกุล ในฐานะผู้ผลิตรายการสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์พบว่า โดยทั่วไปการรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์มี 2 ลักษณะคือ การรับผลิตรายการให้เจ้าของเวลาโดยตรง และการรับงานต่อจากบริษัทที่เป็นตัวกลางระหว่างเจ้าของเวลากับนักเขียนสารคดีอิสระ แต่โดยทั่วไป การรับงานของนักเขียนอิสระส่วนใหญ่เป็นการรับงานจากบริษัทอีกต่อหนึ่ง โดยความคิดเห็นของนักเขียนท่านนี้เห็นว่า การรับงานผ่านองค์กรเป็นความสะดวกในการทำงานอิสระมากกว่า เนื่องจากนักเขียนมีหน้าที่รับผิดชอบในการจัดการผลิตและให้คำแนะนำแก่ลูกค้า โดยไม่ต้องมีภาระในการจัดการระบบเอกสาร และค่าใช้จ่ายอื่นๆ ในฐานะผู้ผลิตรายการสารคดีอิสระ นักเขียนจึงต้องเป็นผู้ติดต่อประสานงานกับลูกค้าด้วยตนเอง นับตั้งแต่การนำเสนองาน (present) ตลอดจนการบริหารจัดการการผลิตให้เป็นไปตามที่ได้ตกลงกับลูกค้าไว้ นอกเหนือจากขั้นตอนการผลิตรายการเมื่อได้รับว่าจ้างแล้ว

จากการศึกษาพบว่าด้วยลักษณะการรับงานผ่านองค์กรสื่อหลายองค์กรดังกล่าว ในฐานะผู้ทำงานอิสระที่ไม่สังกัดองค์กร ระบบการทำงานของบริษัทลูกค้าแต่ละองค์กร จึงเป็นตัวแปรสำคัญที่มีอิทธิพลต่อลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระ ซึ่งมีอิทธิพลต่อบทบาทในการทำงานของนักเขียน ดังเช่นในกรณี ทรงยศ กมลทวิกุล ซึ่งรับงานประจำจากองค์กรสื่อ 2 บริษัท แต่ลักษณะการ

ดำเนินงานและบทบาทในการทำงานของนักเขียนแตกต่างกัน กล่าวคือ สำหรับบริษัทแรก ซึ่งเป็นรายการออกอากาศประจำ ทรงยศ มีบทบาทเป็นผู้ให้คำแนะนำในเรื่องการจัดการผลิตและการผลิตรายการให้กับลูกค้า โดยบริษัทลูกค้าเป็นผู้ประสานงานกับเจ้าของรายการ ในขณะที่การรับงานกับเจ้าของรายการอีกบริษัทหนึ่ง ทรงยศ มีบทบาทเป็นผู้ประสานงานการผลิตกับเจ้าของรายการโดยตรง ในฐานะพนักงานของบริษัท

“...กับบริษัทแรก การติดต่อกับลูกค้าที่เป็นบริษัทหรือ agency เค้าจะเป็นคนไปติดต่อกับลูกค้าเจ้าของรายการ พอรู้ว่าลูกค้าเจ้าของรายการต้องการเรื่องอะไรบ้างเราก็เสนอผ่านตัวแทนบริษัทไป...แต่ถ้าเป็นงานที่ทำให้กับอีกบริษัทจะซับซ้อนกว่า เราต้องเป็นตัวแทนบริษัทเหมือนพนักงานของบริษัท คือไปรับ brief งานแทนบริษัท เช่น ไปรับ brief งานจาก ททท. จากนั้นมาคุยกับเค้าว่าเรื่องไหนเราพอจะทำได้ เราก็จะเริ่มเขียนโครงเรื่อง งบประมาณต่างๆ มาเสนอให้บริษัทก่อน จนกระทั่งทางบริษัทพอใจ เราก็ต้องถืองานทั้งหมดไปเสนอให้ ททท. แทน แต่ทางบริษัทเค้าจะติดต่อเรื่องงบประมาณกับเอกสารกับ ททท.เอง แต่เรื่อง เสนอ งานเราต้องเข้าไปเอง ยกเว้นเรื่องทำสัญญา...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

ด้วยลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์เกี่ยวข้องกับระบบการทำงานของลูกค้าแต่ละรายดังกล่าว ทรงยศ เห็นว่า นักเขียนสารคดีอิสระจึงจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นในการทำงาน และต้องสามารถปรับระบบการทำงานให้เข้ากับระบบการทำงานกับลูกค้าแต่ละราย นอกจากนั้น ในกรณีที่ลูกค้ามีการปรับระบบการทำงาน นักเขียนอิสระควรปรับการทำงานให้ทันกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงได้

“...อย่างปิ่นนำลูกค้าคือ กทม.เค้าจะให้บเอกชนไปเป็นคนจัดการ ผมก็ต้องไป ติดต่อกับเอกชนรายนั้น แล้วเรื่องที่เราจะทำก็ต้องทำสำรองให้เอกชน ระบบคิดก็จะเปลี่ยนไป ขณะเดียวกันเราก็ต้องไปถามหา connection เก้า โทรไปถามคนรู้จักและแวะเวียนไปบ้าง เพราะถ้างานที่ได้เริ่มหมด เราก็ต้องคิดแล้วว่าจะทำอย่างไร” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้นในส่วนของการพัฒนาการทำงาน นักเขียนท่านนี้ให้ความสำคัญต่อการเรียนรู้เพื่อพัฒนาการทำงานอย่างยิ่ง เนื่องจากโดยทั่วไปการรับงานจากองค์กรแต่ละชิ้นมักมีการแข่งขันกับผู้ผลิตรายอื่น ในการเสนองานให้กับลูกค้า

“สิ่งที่คิดว่าฟรีแลนซ์ต้องมีและหยุดไม่ได้คือการพัฒนาการทำงาน เพราะมีคนรุ่นใหม่ก้าวเข้ามาเร็วมาก เค้ามีฝีมือกันแค่นั้นเราไม่รู้ ในช่วงหลังไป present งาน ก็เจอคนหน้า

ใหม่ๆ เยอะ คิดว่าเราต้องไม่หยุดนิ่ง ต้องพัฒนางานไปเรื่อยๆ ไม่เหมือนงานประจำที่สิ้นเดือน มีรายได้แน่นอน แต่เป็นฟรีแลนซ์มันไม่มี เราต้องพยายามหางาน..." (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

2. ขั้นตอนการผลิตหลายขั้นตอน

ในขณะที่การจัดทำสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ นักเขียนสารคดีอิสระสามารถจัดการผลิตสารคดีในทุกขั้นตอนได้ด้วยตนเอง นับตั้งแต่การคิดประเด็น การหาข้อมูล การเขียน รวมทั้งการถ่ายภาพในกรณีที่นักเขียนฯ ถ่ายภาพเอง แต่สำหรับการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ ขั้นตอนการผลิตต่างๆ จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับอุปกรณ์และเครื่องมือเฉพาะ ซึ่งทำให้นักเขียนต้องทำงานร่วมกับผู้อื่นในแต่ละขั้นตอน ดังนั้น การผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์ จึงเป็นงานที่ซับซ้อนและต้องอาศัยความร่วมมือของหลายฝ่าย และในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระเป็นผู้ผลิตรายการให้ลูกค้า นักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์จึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบในกระบวนการผลิตทุกขั้นตอนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งแตกต่างกับการทำงานในองค์กรสื่อที่มีการแบ่งงานกันทำในแต่ละขั้นตอนอย่างชัดเจน ทำให้ความรับผิดชอบในการทำงานประจำในองค์กรเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทีมงานทั้งหมด ซึ่งนักเขียนท่านนี้เห็นว่า ความรับผิดชอบในการทำงานแต่ละขั้นของนักเขียนอิสระ จึงเป็นปัจจัยสำคัญต่อความเชื่อถือของลูกค้าต่อไป

"...กับการทำงานประจำแตกต่างเยอะ เรื่องความรับผิดชอบต่องานแต่ละขั้น พอเป็นฟรีแลนซ์ เราต้อง present ตัวเอง อีกอย่างงานรับผิดชอบก็เยอะกว่า เราต้องดูแลหมดทุกขั้นตอน ทั้งเรื่องการคิดสร้างสรรค์งาน การทำบท การติดต่อลูกค้า การถ่ายทำ ตัดต่อ งานเสร็จแล้วก็ต้องคุยกับลูกค้า สมัยทำงานประจำมีการแบ่งงานกันชัดเจน...งานประจำถ้าพลาดก็มีคนรับผิดชอบร่วมกัน แต่งานอิสระถ้าพลาดก็รับไปเต็มๆ กับลูกค้าเค้าจะจำ แล้วครั้งหน้าจะใช้ดีหรือเปล่า ฟรีแลนซ์ต้องระวังตรงนี้ ฉะนั้น ความเครียด ความรับผิดชอบจะมีมากกว่า" (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

เนื่องจากขั้นตอนในการผลิตหลายขั้นตอน และเกี่ยวข้องกับบุคคลจำนวนมาก ในบางกรณีทำให้การดำเนินการจัดการผลิตใช้เวลามากกว่าที่วางแผนไว้ โดยทั่วไปนักเขียนอิสระ จึงลดความเสี่ยงด้วยการทำงานชิ้นอื่นไปพร้อมกัน ซึ่งในความคิดเห็นของนักเขียนฯ ท่านนี้เห็นว่า แม้นักเขียนอิสระมีงานที่กำลังจัดการผลิตมากพอแล้ว หากมีผู้เสนองานใหม่เข้ามา นักเขียนมักต้องรับไว้ก่อน แล้วค่อย

บริหารการทำงานภายหลัง ในขณะที่การทำงานประจำ การจัดหางานเป็นความรับผิดชอบขององค์กร สื่อ ดังนั้น สำหรับนักเขียนสารคดีอิสระที่ต้องบริหารการทำงานหลายชิ้นไปพร้อมกัน การจัดสรรเวลาทำงาน จึงเป็นเรื่องสำคัญสำหรับการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์เช่นกัน นอกจากนั้นควรดูแลระบบการเงินด้วย

“ค่อนข้างเสี่ยงถ้าลูกค้าไม่แน่นอน อย่างการทำงานบางชิ้นถ้าผ่านขั้นตอนต่างๆ ใช้เวลาถ่ายทำจริง 1 อาทิตย์ แต่ขั้นตอนการติดต่อกับลูกค้าอาจใช้เวลาถึง 3 เดือน เราก็ต้องขอแบ่งจ่ายเป็นงวด ถ้าให้เค้าจ่ายเราตอนสุดท้ายเลยเงินที่สำรองไว้จะหมด จะลำบากในการใช้ชีวิตมากถ้าไม่มีงานอื่นเข้ามา ถ้าเจอลูกค้าดีเข้าใจก็ดี แต่ถ้าเจอลูกค้าที่ไม่เข้าใจก็ลำบากหน่อย...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม ในการวางแผนการทำงานและการจัดระบบในการทำงาน พบว่าเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน จนทำให้สามารถจัดระบบงานได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งในกรณีของ ทรงยศ แม้นักเขียนท่านนี้ทำงานอิสระกว่า 2 ปี แต่ระบบการจัดการการทำงานเพิ่งมาลงตัวในช่วงระยะหลัง นอกจากนั้นการวางแผนการทำงานยังขึ้นกับอุปกรณ์ในการทำงานด้วย

“...การจัดระบบของผมให้เข้าที่เพิ่งเป็นช่วง 3-4 เดือนหลังนี้เอง...ผมจะวางแผนการทำงานไว้คร่าวๆ ก็จะประเมินว่างานแรกรับมาถ่ายจันทร์ อังคาร พุธ งานที่สองรับมาถ่าย พฤหัส ศุกร์ มันจะเคลียร์ไปตามระบบของมันโดยอัตโนมัติ เพราะเราตัวเอง จัดทำเองไม่ต้องไป due กับใคร อย่างวันนี้ถ่ายตอนบ่าย ตอนเช้านั่งทำงาน ตอนบ่ายถ่ายสัก 2 ชั่วโมง เพราะกล้องเป็นของลูกค้า ไม่ต้องเช่า แต่ถ้าเป็นกล้องเช่า ระบบการทำงานก็ต้องเปลี่ยนไปอีกแบบ เพราะมันมีค่าใช้จ่ายมาก” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

3. แต่ละขั้นตอนเกี่ยวข้องกับค่าใช้จ่ายสูง

ทรงยศ ได้กล่าวถึงความแตกต่างระหว่างการทำงานสารคดีโทรทัศน์ และสารคดีทางสื่อสิ่งพิมพ์ไว้ว่า

“...งานทีวีจะกรอบมากกว่า เริ่มแรกลูกค้าจะให้เราเสนองานเต็มที่ พอเริ่มส่งบท แล้วกรอบมันจะมาหลังจากนั้น ตอนแรกจะกว้างมากคือ ให้โจทย์มา 1-2-3-4 ให้เราคิดสร้างสรรค์งานโดยมีโจทย์พวกนี้อยู่ แต่จะมีรายละเอียดเพิ่มมาอีกตอนเขียนบท...พอส่งมอบงาน คนที่ตรวจอาจเป็นคนละคนกับที่คุยงานกับเรา ก็จะมีรายละเอียดนอกเหนือมาอีก ตรงนี้ถ้าคุมไม่ดี

จะเพิ่มบเข้าไปอีก งานที่วีจะมีส่วนที่เพิ่มเข้ามาที่หลังเยอะมาก ส่วนที่ต้องแก้ไขเป็นเงินทุน
ทั้งนั้น แต่งานหนังสือแค่เขียนเนื้อหาเข้าไป" (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

จากเงื่อนไขดังกล่าว ทำให้นักเขียนสารคดีอิสระต้องมีความระมัดระวังในการดำเนินงาน ซึ่ง
จากการศึกษาพบว่า นักเขียนท่านนี้ได้กำหนดจำนวนครั้งในการแก้ไขงานในแต่ละขั้นตอนไว้ใน
สัญญา เนื่องจากการแก้ไขงานแต่ละครั้งมีผลต่อระยะเวลาในการทำงาน และค่าใช้จ่ายจำนวนมาก

"...เราก็ต้องตกลงตอนทำสัญญากับลูกค้าว่าแก้งานได้ 3 ครั้งเท่านั้น จำนวนชั่วโมง
ตัดต่อคิดราคาแก้งานให้ 3 ครั้งเท่านั้น...ขั้นแรกจะคุยบทให้เคลียร์กับลูกค้าไปเลย ทำสัญญา
ว่าจะไม่แก้ไขอีก แล้วใช้บทที่สรุปไปถ่ายทำตามนั้น ถ้าลูกค้าอยากได้ภาพเพิ่มนอกเหนือจาก
ที่มีในบทก็ต้องจ่ายเพิ่ม ถ้าทำเป็นเฉพาะโครงเรื่องไปให้ลูกค้า จะยุ่งยากที่หลัง" (ทรงยศ
กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

นอกจากลักษณะการดำเนินงานโดยภาพรวมในการทำงานของนักเขียนอิสระทางสื่อโทรทัศน์
ทั้ง 3 ประเภทที่ได้นำเสนอมาแล้ว ในส่วนของผลตอบแทนแม้พบว่าผลตอบแทนในการทำงานแต่ละ
ชิ้นค่อนข้างสูง แต่ด้วยลักษณะการทำงานอิสระที่รับผลตอบแทนตามชิ้นงาน ทำให้รายได้ไม่มีความ
แน่นอน ในกรณีของ ทรงยศ ซึ่งมีผลงานมาอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ จึงไม่เกิดปัญหาด้านรายได้ อย่าง
ไรก็ตาม นักเขียนท่านนี้เห็นว่าด้วยลักษณะงานที่ไม่สามารถคาดเดาได้ ประกอบกับภาวะเศรษฐกิจ
ตกต่ำ ทำให้ต้องระมัดระวังในการจัดการทางการเงินมากขึ้น

"...(ในการทำงาน) เรื่องเงินผมไม่เรื่องมาก อาจเป็นเพราะว่ามีรายได้หลายทาง และ
ที่บ้านไม่มีภาระให้ต้องรับผิดชอบ เราลุยได้คนเดียวแต่ระยะหลังก็ต้องระมัดระวังในการใช้
เงินบ้าง เพราะช่วงแรกๆ ได้มาใช้หมดไม่ได้เก็บ ตอนนี่ต้องแบ่งส่วนเก็บเผื่อไม่มีงาน เพราะ
เศรษฐกิจไม่ดี ถ้าไม่มีงานจะทำยังไง" (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่าลักษณะการดำเนินงานผลิตรายการสารคดีทางโทรทัศน์มีอิทธิพลต่อการทำงาน
ของนักเขียนสารคดีอิสระ เนื่องจากลักษณะการรับงานของนักเขียนอิสระโดยส่วนใหญ่เป็นการรับ
ผลิตรายการให้องค์กรสื่อหรือเจ้าของรายการ ดังนั้น จุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการ จึงมีอิทธิพลต่อ
การกำหนดเนื้อหา และระบบการทำงานของนักเขียนอิสระ และด้วยลักษณะการผลิตรายการโทรทัศน์
ที่ต้องเกี่ยวข้องกับขั้นตอนการผลิตหลายขั้นตอน และแต่ละขั้นตอนมีค่าใช้จ่ายสูง ในฐานะผู้ทำงาน
อิสระ นักเขียนสารคดีอิสระจึงต้องเป็นผู้รับผิดชอบในการประสานงานการผลิตกับฝ่ายต่างๆ เพื่อให้ได้

ผลงานตามจุดมุ่งหมายของเจ้าของรายการ นอกจากนั้น นักเขียนยังต้องสามารถควบคุมค่าใช้จ่ายในการดำเนินการผลิตด้วย

แนวคิดวิชาชีพนิยม

ในการศึกษาแรงจูงใจในการเข้าสู่อาชีพในกรณีของ ทรงยศ กมลทวีกุล พบว่าการตัดสินใจเข้าสู่อาชีพในระยะเริ่มแรกสำหรับนักเขียนท่านนี้เป็นการทดลองประกอบอาชีพอิสระ ซึ่งเห็นว่าเป็นรูปแบบการใช้ชีวิตที่สนใจ แม้นักเขียนท่านนี้มีงานเข้ามาอย่างสม่ำเสมอในช่วง 2 ปีที่ได้เข้ามาประกอบอาชีพนี้อย่างจริงจัง แต่นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความคิดเห็นต่อการประกอบอาชีพผู้ผลิตรายการอิสระในประเทศไทยว่า เป็นอาชีพที่ไม่มีความแน่นอน เนื่องจากลักษณะการทำงานโดยทั่วไปเป็นการรับงานต่อจากบริษัทผู้ผลิตรายการอีกต่อหนึ่งทำให้ความมั่นคงในอาชีพขึ้นอยู่กับบริษัทผู้ว่าจ้าง

“เคยคิดว่างานอิสระ(สารคดีโทรทัศน์) คาดเคาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอน ถ้าลักษณะงานเป็นการรับงานต่อจากบริษัทอีกที่ไม่ใช่การรับกับลูกค้าโดยตรง เราต้อง due กับลูกค้าให้ได้ เกาะติดลูกค้าได้ก็น่าจะอยู่ได้ เพราะราคามันจะต่างกันเห็นได้ชัดระหว่างการจ้างบริษัทกับการจ้างฟรีแลนซ์ ...ฉะนั้นถ้าคนจ้างเราเค้าเปลี่ยนวิธีการทำงาน หรือเลิกทำก็ไม่รู้ว่าจะเป็นอย่างไง จะไปแนวทางไหน หนังสือ หรือ ทีวี หรือยังงี้...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม หลังจากใช้ชีวิตอิสระในช่วงดังกล่าว ทรงยศ ได้ให้ความเห็นว่ามีความพอใจลักษณะการทำงานอิสระมากกว่าการทำงานประจำแต่ความไม่แน่นอนทางอาชีพ ทำให้นักเขียนท่านนี้ยังไม่สามารถสรุปได้ว่าแนวทางการทำงานต่อไปจะเป็นอย่างไร ซึ่งกล่าวได้ว่าการเลือกประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระสำหรับนักเขียนท่านนี้ อยู่ในระยะทดลองประกอบอาชีพ

“...เคยถามตัวเอง หลังจากทำงานอิสระมาปีครึ่ง ถ้าให้กลับไปทำงานประจำทำได้มั๊ย ทุนได้มั๊ย คงทำได้ไม่นานเพราะว่าชีวิตต่างกันเยอะ งานอิสระอาจมีความเสี่ยงเรื่องรายรับ แต่มันมีความสบายหลายอย่าง การใช้ชีวิตค่อนข้างเลือกได้พอสมควร และถ้ารู้จักบริหารเรื่องเงิน เรื่องเวลาให้ดี คิดว่าชีวิตฟรีแลนซ์น่าจะมีความสุขได้...คิดว่าชอบทำงานอิสระมากกว่า เพราะว่าชีวิตเราดีขึ้น รายได้ก็ดี พonganเข้ามามาก็เหมือนทำประจำ เพียงแต่ได้เงินไม่ตรงกันแต่มีอิสระมากกว่า แต่ยังไม่ค่อยลงตัวเพราะยังไม่ได้ลองช่วงที่มีงานน้อย เราจะอยู่ยังไง ต้องปรับตัวยังไง ยังไม่ได้ลองตรงนั้น” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

สำหรับ การศึกษาบทบาทของ “กลุ่มเพื่อนร่วมวิชาชีพ” ต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระพบว่า แม้ลักษณะทางวิชาชีพเป็นการทำงานอิสระ ซึ่งไม่มีการรวมตัวเป็นกลุ่มวิชาชีพอย่างเป็นทางการ แต่ “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” เป็นแรงผลักดันให้ต้องพัฒนาการทำงานเสมอ เนื่องจากลักษณะการทำงานอิสระมีลักษณะในการแข่งขันด้านทักษะความเชี่ยวชาญในการทำงานตามที่ได้นำเสนอมา อย่างไรก็ตามในอีกด้านหนึ่งพบว่า “เพื่อนร่วมวิชาชีพ” มีบทบาทในการทำงานร่วมกันและมีความช่วยเหลือในด้านการแนะนำงาน

“ส่วนใหญ่งานฟรีแลนซ์ที่ได้มา ไม่ใช่การไปติดต่อโดยตรง จะได้จากการแนะนำปากต่อปาก และก็รู้จักกันส่วนตัว...งานที่ทำส่วนใหญ่ได้มาจากการที่เราเคยติดต่อกับคนนั้นคนนี้ ตอนที่เราทำงานประจำ พอเค้าเปิดบริษัทเองเราก็อยู่ใน connection จากการรู้จักตอนทำงานด้วยกัน ส่วนพี่โป่ง (นคเรศ ชีระคำศรี) ก็ช่วยกันหางาน” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาอาจกล่าวได้ว่ายังมีความต้องการงานของผู้ผลิตรายการอิสระเสมอ อย่างไรก็ตาม ด้วยลักษณะการแข่งขันด้านความเชี่ยวชาญในการผลิตรายการทำให้เป็นอาชีพที่ไม่มีความแน่นอนสำหรับนักเขียนอิสระแต่ละท่าน ในกรณีของ ทรงยศ นักเขียนท่านนี้ได้ให้ความเห็นว่าหากไม่สามารถทำงานอิสระในรูปแบบเดิมได้ ยังมีทางออกสำหรับการทำงานสารคดีอิสระสำหรับตนเอง เนื่องจากตั้งแต่เริ่มทำงานอิสระมีงานเข้ามาอย่างต่อเนื่อง จนทำให้ไม่มีโอกาสทำงานในรูปแบบที่วางแผนไว้ก่อนเริ่มประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

“...ตั้งแต่ทำงานอิสระมาก็ยังไม่ได้ลองใช้ชีวิตทำงานอิสระตามที่วางแผนไว้เลย คิดว่าถ้าถึงช่วงหนึ่งที่เกิดต้นขึ้นมา ก็อาจได้ทำสิ่งที่คิดไว้คือเดินทางถ่ายทำสารคดี แต่คงต้องสะสมเงินทุนให้ได้มากกว่านี้ เพราะเรารู้จักเครื่องมืออุปกรณ์ดี รู้ว่าทำงานยังไงถึงจะทำให้ได้งานคุณภาพ คือถ้าเป็นบริษัทใหญ่แล้วเดินทางไปต่างประเทศเป็นเรื่องยุ่งยาก ค่าใช้จ่ายสูง แต่ถ้าทำงานอิสระสามารถทำได้และคิดว่าน่าจะขายได้ คิดว่าทางเลือกที่วีไทยยังมีมาก เพราะทุกวันนี้มีแต่เกมส์โชว์กับละคร ถ้าเราทำได้เค้าก็ซื้อ...มีหลายรายการที่คิดว่าน่าจะเจาะได้ แต่อาจจะต้องปรับบทให้เข้ากับเค้าได้...” (ทรงยศ กมลทวีกุล, สัมภาษณ์)

กล่าวได้ว่า การพัฒนาอาชีพของ ทรงยศ กมลทวีกุล เริ่มต้นจากความสนใจในทางศิลปะตั้งแต่วัยเด็ก แต่เป็นไปโดยไม่ตั้งใจ แม้เมื่อมีได้เข้าศึกษาในสายสื่อสารมวลชนโดยตรงยังเป็นไปโดยไม่ตั้งใจ อย่างไรก็ตาม พบว่าการได้รับการศึกษาในสถานวิชาชีพโดยตรงเป็นปัจจัยสำคัญต่อการพัฒนาเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระของนักเขียนท่านนี้ นอกจากนั้นประสบการณ์ทำงานโทรทัศน์อย่างต่อเนื่อง

ยังทำให้นักเขียนท่านนี้ได้พัฒนาทักษะการทำงานสารคดีโทรทัศน์ในทุกขั้นตอน จนทำให้เข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์ โดยมีความสามารถในการจัดการผลิตได้ด้วยตนเองเกือบทุกขั้นตอน

จากข้อมูลการพัฒนาอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อโทรทัศน์และสื่อสิ่งพิมพ์ ทั้งหมดที่ได้นำเสนอมา กล่าวได้ว่า การพัฒนาอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระเป็นกระบวนการพัฒนาอย่างต่อเนื่องมาตั้งแต่วัยเด็กจนถึงปัจจุบัน ซึ่งพบว่าสภาพแวดล้อมทางสังคมในวัยเด็กมีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐาน และการพัฒนาความสนใจ การพัฒนาทักษะความสามารถ การปูพื้นฐานด้านอุปนิสัยและบุคลิกภาพ และให้โอกาสในการเรียนรู้ทางวิชาชีพ ทั้งโดยทางตรงและโดยทางอ้อม โดยพบว่าปัจจัยสภาพแวดล้อมในวัยเด็กมีอิทธิพลต่อการปูพื้นฐานและการพัฒนาด้านต่างๆ ของนักเขียนฯ แต่ละท่านในแต่ละช่วงเวลา มากน้อยต่างกัน แต่กล่าวได้ว่ามีส่วนต่อการเตรียมความพร้อมของบุคคลก่อนการพัฒนาเข้าสู่อาชีพ และเป็นกระบวนการทำความเข้าใจตนเองก่อนตัดสินใจเลือกอาชีพ และเข้าสู่กระบวนการถ่ายทอดทางอาชีพ ซึ่งพบว่าลักษณะการเรียนรู้โดยทั่วไปเกิดจากการเรียนรู้ทั้งโดยทางตรงจากสถาบันการศึกษา การเรียนรู้จากประสบการณ์การทำงาน และการเรียนรู้จากความสนใจส่วนตัว ซึ่งรวมทั้งการได้รับอิทธิพลจากสภาพแวดล้อมรอบตัวโดยทางอ้อม จนทำให้เกิดการพัฒนาทักษะความสามารถ ความชำนาญในการทำงานสารคดี จนนำไปสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระเมื่อมีจังหวะเหมาะสม อย่างไรก็ตาม แม้นักเขียนสารคดีสามารถเข้าสู่อาชีพนักเขียนสารคดีอิสระได้ ในฐานะผู้ทำงานอิสระ นักเขียนสารคดีอิสระยังต้องมีความสามารถในการจัดการการทำงานด้วยตนเอง ทั้งในการสร้างสรรค์ผลงานสื่อ และการจัดการการทำงานอื่นที่เกี่ยวข้อง ซึ่งพบว่าปัจจัยภูมิหลังทางสังคม ปัจจัยสภาพแวดล้อมในองค์กรสื่อ และลักษณะการดำเนินงานทางวิชาชีพ มีอิทธิพลต่อการพัฒนาความสามารถ และลักษณะการดำเนินงานของนักเขียนสารคดีอิสระเพื่อให้สามารถอยู่ในอาชีพได้อย่างต่อเนื่อง อย่างไรก็ตาม นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน และความสามารถในการจัดการการทำงานแล้ว จากการศึกษาพบว่า นักเขียนสารคดีอิสระทุกท่านในกรณีศึกษา มีความรักในการทำงานสารคดี และเห็นว่าการทำงานสารคดีอิสระสามารถตอบสนองความต้องการในการใช้ชีวิตในรูปแบบที่ต้องการได้อย่างเข้าใจลักษณะทางอาชีพ และยอมรับเงื่อนไขในการประกอบอาชีพ แม้นักเขียนบางท่านยังอยู่ในระหว่างการทดลองเลือกอาชีพก็ตาม

ความคิดเห็นเกี่ยวกับอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

จากการศึกษาข้อมูลพบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญในการประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระที่สำคัญที่นักเขียนต้องก้าวผ่านจึงจะทำให้สามารถประกอบอาชีพนี้ได้มี 2 ช่วง คือ ระยะเวลาเริ่มแรกของการประกอบอาชีพ และเมื่อเข้าประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระ

เนื่องจาก การรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทยมีจำกัด ดังนั้น สภาพปัญหาที่นักเขียนสารคดีอิสระมักพบในระยะเริ่มแรกของการประกอบอาชีพ คือการถูกปฏิเสธการรับงานจากองค์กรสื่อ การรับเรื่องไว้แต่ลงตีพิมพ์ช้า ซึ่งมีผลทำให้ได้รับผลตอบแทนล่าช้ามากขึ้น และประเด็นสำคัญคือค่าตอบแทนต่อเรื่องค่อนข้างน้อย ในขณะที่นักเขียนอิสระต้องลงทุนลงแรงในการทำงานก่อน ดังนั้น นอกจากที่นักเขียนฯต้องมีทุนสำรองในระยะเริ่มแรกของการประกอบอาชีพแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระจึงควรมีความอดทน มุ่งมั่น ไม่ย่อท้อ รู้จักวางแผนการเงิน และประเด็นสำคัญคือสามารถแสดงตัวตนและผลงานที่เด่นชัดให้เป็นที่ยอมรับได้

“เริ่มแรกอาจเกิดความท้อ เมื่องานถูกปฏิเสธจากองค์กรสื่อต่างๆ หรือตอบรับแต่ได้รับค่าตอบแทนน้อยกว่าค่าใช้จ่ายในการทำงานในแต่ละครั้ง หรือรับเรื่องไปแต่ยังไม่สามารถลงได้ในทันทีทันใด” (ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

“...หนังสือหลายเล่มไม่พยายามที่จะซื้อเรื่องของนักเขียนอิสระ พยายามใช้เรื่องในกอง บก. ถ้าเกิดใหม่ไม่เข้มจริงก็ลำบาก มีสนามให้ลงน้อย หนังสือที่มีอยู่ก็รับงานฟรีแลนซ์น้อยมาก และปัญหาอีกอย่างใครได้ลงแล้วเค้าจะซ้ำคนเดิม ฉะนั้น นักเขียนฯใหม่ถ้างานไม่เข้มจริง ก็ยากกว่าคนรุ่นเก่า” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

“เป็นอาชีพที่อยู่ยากนะ แต่เชื่อว่ายังไงก็ตามต้องมีระยะเปลี่ยนผ่าน ถ้ามุ่งมั่นจริงเด็ดเดี่ยว ยอมเหนื่อย ยอมลำบาก ไม่ท้อ รู้จักวางแผนการเงิน และสามารถสร้างงานแบบมีบุคลิกของงาน ต้องถึงจุดหนึ่งที่อยู่ได้ ทั้งนี้ทั้งนั้นคือ ความรัก ความมุ่งมั่นจริง คือพลังที่ฝ่าข้ามไปได้...ถ้าไม่เกี่ยวกับเศรษฐกิจ พี่ว่าแนวโน้มมันโอเคนะ...ก่อนยุค IMF งานอิสระสำหรับนิตยสารเป็นที่ต้องการ มีการแข่งขันพอสมควร แม้ค่าเรื่องไม่มากนักก็อยู่ในเกณฑ์พอใช้ได้ ถ้ามีใครมาเสนองานมีฝีมือหน่อย ทุกแมกกาซีนยินดีรับนะ กลุ่มผู้อ่านก็อ่าน”

(อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

ในระยะต่อมา เมื่อนักเขียนได้รับการยอมรับให้ตีพิมพ์ผลงานจากองค์กรสื่อแล้ว สภาพปัญหาในการประกอบวิชาชีพที่พบทั่วไปคือ ผลตอบแทนน้อย แม้ว่ามากขึ้นเมื่อเปรียบเทียบกับในอดีต และระบบการจ่ายเงินในวงการธุรกิจสิ่งพิมพ์ที่ค่อนข้างล่าช้า ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระหลายท่านให้ความเห็นว่า เป็นอุปสรรคสำคัญต่อการเข้าสู่อาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระใหม่ ทำให้ขาดแรงจูงใจในการเขียน และมีนักเขียนสารคดีอิสระใหม่เข้ามาน้อย ในขณะที่เดียวกันเหตุผลในการรับงานของบรรณาธิการนิตยสารส่วนหนึ่งอยู่ที่ชื่อเสียงของนักเขียนด้วย (วราภรณ์ พลอยบริสุทธิ์, สัมภาษณ์, 2542) นอกจากนี้ ผลตอบแทนน้อยและระบบการเงินที่ล่าช้ายังเป็นข้อจำกัดสำหรับนักเขียนอาชีพ ทำให้นักเขียนสารคดีอิสระต้องทำงานหนัก และในบางโอกาสทำให้ไม่สามารถเลือกทำงานได้ หากไม่มีปัจจัยอื่นเกื้อหนุน ดังนั้น นอกจากนักเขียนสารคดีอิสระควรมีเงินทุนสำรองเพียงพอ มีความรักและความอดทน และมีฝีมือในการทำงานแล้ว นักเขียนสารคดีอิสระจึงควรมีวุฒิภาวะในการเผชิญกับภาวะความไม่มั่นคงต่างๆ ในการประกอบอาชีพ

“ปัญหาของตัวเองไม่มี เอาเป็นปัญหารวมๆดีกว่า...ค่าเรื่อง บางเล่มจ่ายไม่ตรง ค่าเรื่องน้อย บางทีตีพิมพ์ไปแล้ว 3 เดือนถึงได้ค่าเรื่อง มันแปลกสินค้าอื่นขึ้นราคาหมด แต่ค่าเรื่องลดลงครึ่งหนึ่ง แต่บางเล่มก็ให้เพิ่ม จริงๆ แล้วค่าเรื่องถ้าเทียบกับการใช้สมอง เป็นการซื้อความคิดที่ถูกที่สุดในประเทศไทย เป็นปัญหาใหญ่ในเมืองไทย ทำให้ไม่มีแรงจูงใจให้เขียน ยกเว้นนักเขียนใหญ่จริงๆ ถึงจะเรียกค่าเรื่องได้ แต่ที่ผมเขียนบทความ รู้ว่าค่าเรื่องน้อยก็ยังไม่ส่ง เพราะบางครั้งก็ต้องการผู้อ่านที่หลากหลาย...เมืองไทย นักเขียนฯเกิดน้อย โดยเฉพาะเรื่องสั้นเพราะสนามมันน้อย แล้วยังคัดเฉพาะคนมีชื่อเสียงมาลงอีก...คอลัมน์ประจำในนิตยสาร สื่อที่ลงมันน้อย แต่ละเล่มอาจมีคอลัมน์เดียว แล้วยังมีนักเขียนประจำอีก ซึ่งถ้าเทียบกับคน 60 ล้านคนแล้ว ยังมีคนอยากเขียนอีกเยอะ” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

“...หลังจากใช้ชีวิตนักเขียนอิสระมาได้ 5 ปีกว่า สิ่งทีพอจะได้ข้อสรุปกับตัวเองคือ ปัจจัยที่จะทำให้นักเขียนอิสระยืนอยู่ได้หรือไม่ นั่น ไม่ใช่แค่ฝีมือลายมือในงานเขียน หากยังมีปัญหาเรื่องค่าต้นฉบับของนิตยสาร หรือสำนักพิมพ์แต่ละแห่งอีกด้วย...คือ “ระบบการเบิกจ่ายเงินค่าต้นฉบับ” (ธีระภาพ โลหิตกุล, ผู้จัดการรายสัปดาห์ : 3 ต.ค.42)

“...ในวงการหนังสือยังมีปัญหาเรื่องระบบการเบิกจ่ายล่าช้า บางครั้งต้นฉบับต้องพิมพ์ก่อนถึง 1 เดือน ถึงจะเบิกจ่าย บางฉบับรับต้นฉบับไปไม่ได้พิมพ์ ไม่มีกำหนดเวลาที่แน่นอน ในขณะที่นักเขียนฯมีค่าใช้จ่ายประจำ เป็นเรื่องยากที่พยายามต่อสู้กันตั้งแต่เมื่อก่อน จนถึงปัจจุบัน ถ้าออกมาใหม่ๆ คุณไม่มีเงินสำรองพอจะอยู่ได้ช่วงหนึ่ง เป็นเรื่องยากที่จะเข้ามาเป็นนักเขียนอิสระ” (ธีระภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

“คำตอบแทนน้อย แต่ยังไงก็เทียบไม่ได้กับสมัยก่อน ในทุกเรื่องในทุกด้าน เมื่อก่อนพูดได้เลยว่านักเขียนฯเป็นคนจนติดดิน ชีวิตความเป็นอยู่นักเขียนฯวันนี้มีพื้นฐานไม่เหมือนสมัยก่อน เมื่อก่อนไม่มีจะกินก็ต้องทำไปทั้งที่รู้ สมัยนี้ผมไม่เห็นใครจนจริงถ้าไม่มีฐานะทางบ้านก็มีการศึกษาดี ค่าเรื่องบนว่าน้อย ก็ยังมาก เทียบไม่ได้เลยกับเมื่อก่อน...ในความเห็นผม นักเขียนควรกำหนดค่าเรื่องของตัวเองได้ แต่ต้องใช้เวลาตั้งเท่าไร” (ภาณุ มณีวัฒน์ นกุล, สัมภาษณ์)

“อาจเจอปัญหาเงินเข้าหรือไม่ได้เงิน บางเล่มหนังสือเก่าแก่แต่ค่าเรื่องน้อย เงินเข้าเป็นเดือนก็มี เคยคุยกันในกลุ่มเพื่อนเรื่องเรียกร้อยค่าเรื่อง แต่มันไม่มีผล บก.มีคนให้เลือกมากมายในยุคนี้” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

“วงการควรกว้างกว่านี้ อยากเห็นคนใหม่ๆ เข้ามา แสดงความคิดเห็นใหม่ๆ มุมมองใหม่ๆ ภาพถ่ายใหม่ๆ ที่เป็นอย่างนี้เพราะคำตอบแทน เพราะมุ่งไปทางอื่นคำตอบแทนมากกว่า ถ้าไม่มีชื่อเสียงมาเป็นฟรีแลนซ์อย่างน้อยรายได้ก็ไม่มั่นคง และลักษณะ connectionในเมืองไทย บางครั้งอยู่ที่ชื่อมากเกินไป ฉะนั้นการที่จะเข้ามาจุดนี้ต้องทำผลงานให้เด่น หาตัวเองให้เจอ และทำในสิ่งที่ตัวเองชอบ ถนัด” (นัท สุมนเดมิย์, สัมภาษณ์)

“...คิดเรื่องรายได้จะเครียด เพราะไม่มีรายได้แน่นอน และทุกอย่างต้องจ่ายเอง เครื่องอำนวยความสะดวก อุปกรณ์ในการทำงาน...ต้องสมอะพอสมควร ถ้าใครไม่มีความอยากมากก็จะเป็นฟรีแลนซ์ได้สบาย การเป็นนักเขียนอิสระต้องมีวุฒิภาวะพอสมควร ต้องเผชิญหน้ากับความไม่มั่นคงเรื่องรายได้ ไม่มั่นคงในด้านสถานะทางสังคม ไม่มีหลักประกันอะไรเลย ไม่มีการดูแลสุขภาพตามกฎหมายประกันสังคม...” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

ซึ่งในประเด็นผลตอบแทนและระบบการจ่ายเงินดังกล่าว ในทัศนะของนักเขียนสารคดีอิสระที่มีเคยทำงานในฐานะบรรณาธิการ และนักเขียนสารคดีอิสระที่มีโอกาสทำธุรกิจสิ่งพิมพ์ ได้ให้ความคิดเห็นว่า แม้มีปัจจัยอื่นซึ่งเป็นต้นทุนในการทำหนังสือหลายประการ แต่หัวใจการทำหนังสืออยู่ที่เนื้อหาที่ดีพิมพ์ ดังนั้นคำตอบแทนนักเขียนอิสระควรยุติธรรมกว่าที่เป็นอยู่ ในขณะที่บรรณาธิการให้ความเห็นว่าสภาพการณ์ที่เป็นอยู่คือสภาพความเป็นจริง ซึ่งเป็นระบบการจัดการในธุรกิจสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยที่นักเขียนอิสระจำเป็นต้องเข้าใจและยอมรับ อย่างไรก็ตาม บางท่านเห็นว่าควรมีการปรับระบบการจ่ายผลตอบแทนให้เหมาะสมยิ่งขึ้น

“งานหนังสือเมืองไทยส่วนใหญ่จะได้รับเงินหลังจากลงตีพิมพ์แล้ว 1-3 เดือน บางทีบก.เอาเรื่องไปเก็บไว้ 6 เดือนก็มี ในฐานะที่ผมเคยเป็นบรรณาธิการบริหาร เหตุผลด้านธุรกิจกับเรื่องควรจ่ายเงินให้เมื่อ approve แล้วมันเป็นไปได้ เพราะจริงๆ แล้วบ.ในการจ่ายค่าต้นฉบับเมื่อเทียบกับค่าใช้จ่ายอื่นมันน้อยมาก เทียบกับค่าเพลทยังไม่ได้เลย แต่ข้อเขียน ตัวหนังสือเป็นองค์ประกอบสำคัญของหนังสือ แต่ปรากฏว่าค่าเรื่องถูกจัดลำดับความสำคัญอยู่ท้ายๆ ซึ่งเข้าใจแต่รับไม่ได้” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

“เป็นไปได้ที่จะทำเป็นอาชีพได้ถ้าได้ค่าตอบแทนที่ดีพอ ผมเริ่มทำหนังสือผมรู้ว่าปัจจัยสำคัญของการทำหนังสืออยู่ที่ค่าใช้จ่ายในการพิมพ์ครับ ค่ากระดาษ ค่าโรงพิมพ์ ค่าคนงาน อะไรอย่างนี้ ไม่ได้อยู่ที่เรื่องeditorial ซึ่งในขณะเดียวกันสิ่งที่เป็นเหมือนมันสมองของพวกผมกลับได้รับการประเมินค่าต่ำกว่าค่าพิมพ์ค่ากระดาษ ซึ่งตรงนี้ผมมองว่าควรปรับปรุงใหม่ให้เป็นธรรมกว่านี้...” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

ในประเด็นนี้ บรรณาธิการได้ให้ความเห็นต่อระบบในการทำงานในส่วนของบรรณาธิการ และเงื่อนไขความรับผิดชอบในหน้าที่ของบรรณาธิการ

“...เรื่องระบบการจ่ายเงิน คิดว่านักเขียนอิสระทุกคนมีปัญหา เพราะระบบบัญชีแต่ละเล่มไม่เหมือนกัน อย่างบางเล่มหนังสือออกมาแล้วต้องทำเรื่องจ่าย 1 เดือนหรือ 2 เดือน นี่เป็นปัญหาที่นักเขียนต้องเจอ หนังสือที่ผมเคยทำ “ออร์่า” พอใกล้ปิดเล่มเราจะทำเรื่องเบิกเลย บัญชีก็จะทำเรื่องจ่ายให้ ก่อนหนังสือออก 15 วันบัญชีก็ทำเรื่องเรื่องเสร็จ พอวางบิลหนังสือออก 15 วัน นักเขียนก็ได้รับเงินแล้ว แต่บางทีระบบบัญชีก็มีปัญหา เอกสารไม่ครบก็ช้าไปอีก 1 เดือน” (อุดม ตันติต้องตา, บรรณาธิการ, สัมภาษณ์)

“ใช่ ระบบการเงินเป็นอุปสรรคกับคนทำงานอิสระ เพราะทำงานล่วงหน้า 2-3 เดือนถึงได้เงิน มีบางแห่งเท่านั้นที่ส่งงานแล้วจะได้เงินเลย แต่น้อยมาก แต่ก็เห็นว่าเป็นระบบที่ไม่ควรเปลี่ยนคือตีพิมพ์แล้วถึงได้เงิน แต่ที่ควรเปลี่ยนคือหนังสือออกวันที่ 1 นะไม่ใช่ได้เงินวันที่ 31 คือไม่ควรเกินวันที่ 7 อย่างนี้ถึงจะยุติธรรมกับนักเขียนอิสระ อย่างของ Elle ที่พี่ต่อสู้อมาตลอดคือขอให้หนังสือออกแล้วได้เงินวันที่ 7 ได้มัย ถ้าไม่มีอะไรผิดพลาดนักเขียนจะได้รับเงินก่อนหนังสือออก 1 อาทิตย์ แต่ถ้าผิดพลาดก็หลุดไปถึงวันที่ 25 ของอีกเดือนตามระบบบัญชีหรือกรณีที่ตกลงให้เค้าเขียนแต่ไม่ได้ลงเราก็ต้องจ่าย หรือกรณีรับแล้วแต่ไม่ได้ลงสักทีเลื่อนอยู่นั้นแหละ ถ้าได้ระยะสักระยะหนึ่งก็จะจ่ายก่อน ถือว่าการเลื่อนไม่ใช่ความผิดของนักเขียน แต่เราเปลี่ยน Theme หนังสือเอง...” (วราภรณ์ พลอยบริสุทธิ์, บรรณาธิการ, สัมภาษณ์)

ส่วนปัญหาในการประกอบอาชีพด้านอื่นที่นักเขียนสารคดีอิสระพบในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อบางองค์กร เช่น การละเมิดลิขสิทธิ์ในงานเขียนและงานภาพของนักเขียนและช่างภาพ การนำผลงานไปเผยแพร่โดยไม่ขออนุญาต

“...อีกเรื่องในมุมของช่างภาพ เรื่องกฎหมายลิขสิทธิ์ควรมีผลบังคับใช้มากกว่านี้ ช่างภาพควรมีสติในการเรียกร้องสิทธิมากกว่านี้ บางคนใช้ในทางพาณิชย์โดยช่างภาพไม่ได้รับผลประโยชน์ บางคนบอกเพื่อการเผยแพร่ ผมว่ามันไม่ยุติธรรม...ที่เป็นอยู่ก็แค่บอกต่อเพื่อนๆ มาตรฐานงานอาชีพอิสระด้านเขียนช่างภาพจะดีขึ้นถ้าดูแลเรื่องนี้มากกว่า” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

นอกจากนั้น จากการศึกษายังพบตัวอย่างปัญหาการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อที่เกี่ยวข้องกับระบบผลตอบแทน ดังกรณี การทำสารคดีท่องเที่ยว ซึ่งนิตยสารและสิ่งพิมพ์เกือบทั้งหมดไม่มีนโยบายให้กองบรรณาธิการจัดทำเอง เนื่องจากค่าใช้จ่ายสูง (วราภรณ์ พลอยบริสุทธิ์, 2542) แต่ในการทำงานอิสระ นักเขียนเป็นผู้ออกค่าใช้จ่ายในการเดินทางเอง ซึ่งต้องใช้ทุนในการทำงานสูงกว่าผลตอบแทนที่ได้รับจากการส่งเรื่องแต่ละเรื่อง แต่เมื่อนำเรื่องกลับมาแยกประเด็นนำเสนอองค์กรสื่อหลายแห่ง อาจเกิดปัญหาในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อบางองค์กร

“การเดินทางเขียนเรื่อง ถ้าคิดในผลตอบแทนแบบ one by one ไม่คุ้ม ต้องคิดว่าผลตอบแทนครั้งแรกคือได้เที่ยว ได้เดินทาง ได้เห็นโลก ไม่ได้คิดอะไร ก็มี stock ภาพกลับมาสะสมมาเรื่อยๆ เราก็เริ่มขายภาพขายเรื่องได้ มันก็จะเริ่มหมุนเวียนได้ ต้องเริ่มนับ 1 ที่กล้าจะออกมาแล้วลงทุนไปก่อน...บางกรณีเราขายงานเรื่องเดียวให้กับหลายเล่ม แต่เราเปลี่ยนแนวเรื่อง เปลี่ยนมุมมอง บางทีเค้าไม่พอใจ เค้าต้องการให้เราขายกับเค้าที่เดียวก็เป็นเรื่องลำบาก เราเดินทางครั้งเดียวมีงบแค่นี้ แต่บางเล่มเค้าเข้าใจก็คุยกันได้...” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม สำหรับการผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ของนักเขียนสารคดีอิสระพบว่าประเด็นเรื่องค่าตอบแทนน้อยไม่เป็นปัญหาในการประกอบอาชีพ เนื่องจากผลตอบแทนจากการผลิตสารคดีโทรทัศน์ค่อนข้างสูง แต่ปัญหาความไม่มั่นคงทางวิชาชีพคือ ลักษณะการทำงานโดยทั่วไปเป็นการรับงานต่อจากบริษัทผู้ผลิตรายการอีกต่อหนึ่ง ทำให้ความมั่นคงในอาชีพขึ้นอยู่กับบริษัทผู้ว่าจ้าง

“เคยคิดว่างานอิสระ (สารคดีโทรทัศน์) คาดเดาไม่ได้ขึ้นอยู่กับความไม่แน่นอน เพราะลักษณะงานเป็นการรับงานต่อจากบริษัทอีกที ไม่ใช่การรับกับลูกค้าโดยตรง เราต้อง due กับลูกค้าให้ได้ เกาะติดลูกค้าได้ก็น่าจะอยู่ได้ เพราะราคามันจะต่างกันอย่างเห็นได้ชัดระหว่างการจ้างบริษัทกับการจ้างฟรีแลนซ์...ฉะนั้นถ้าคนจ้างเราเค้าเปลี่ยนวิธีการทำงาน หรือเลิกทำ ก็ไม่รู้ว่าจะเป็นยังไง จะไปแนวทางไหน หนังสือ หรือ ทีวี หรือยังงี้...” (ทรงยศ กมลทวิกุล, สัมภาษณ์)

จากสภาพปัญหาทางวิชาชีพต่างๆ ที่กล่าวมาทำให้เกิดความคิดเรื่องของการจัดตั้งองค์กรทางวิชาชีพ เพื่อดูแลสิทธิประโยชน์ของนักเขียนอิสระ (ธีรภาพ โลหิตกุล, 2542) แต่จากการสอบถามความคิดเห็นของนักเขียนสารคดีอิสระพบว่า แม้หลายท่านมีความคิดเห็นในทางสนับสนุนการจัดตั้งองค์กรวิชาชีพนักเขียนอิสระ ซึ่งเห็นว่าน่าจะทำให้นักเขียนสารคดีอิสระทำงานได้ดีขึ้น แต่ในสภาพความเป็นจริงในแวดวงนักเขียนสารคดีอิสระในประเทศไทย มีความเป็นไปได้น้อย เนื่องจาก ความคิดเห็นและปัจจัยในการทำงานอิสระของนักเขียนสารคดีแต่ละคนแตกต่างกัน นอกจากนั้นบรรณาธิการยังสามารถเลือกงานของนักเขียนสารคดีอิสระอื่นได้

“น่ารวมเป็นสมาพันธ์ เป็นปากเป็นเสียงมากขึ้น กฎหมายลิขสิทธิ์ก็ออกมาแล้ว แต่คนไทยขี้เกรงใจ ถ้าต่างคนต่างอยู่จะไปเรียกร้องก็ไม่ได้ ถ้าเป็นองค์กรเป็นการรวมกำลังก็จะช่วยจัดการได้เยอะ” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

“เคยคิดร่วมกับเพื่อนนักเขียนว่าอยากตั้งเป็นกลุ่มที่นอกจากจะช่วยสนับสนุนงานกันเองแล้ว อยากสร้างนักเขียนใหม่ขึ้นมา เป็นกลุ่มพลังที่สามารถต่อรองดูแลผลประโยชน์ ดูแลสิทธินักเขียนได้ คือเป็นกลุ่มลักษณะ agency อย่างหนึ่งที่จัดการหาลูกค้าให้นักเขียนแล้วหักส่วนค่าจัดการไป การรวมกลุ่มอาชีพพูดตามตรงว่าต้องเป็นองค์กรธุรกิจ ถ้าไม่ได้มันจะอยู่รอดด้วยตัวเองไม่ได้...แต่ในทางปฏิบัติคงเป็นไปได้ยาก เพราะบ้านเรามองว่าระบบธุรกิจเป็นการหาผลประโยชน์ แต่ผมกลับมองว่าเป็นการเอื้อประโยชน์ซึ่งกันและกันมากกว่า แม้แต่ในกลุ่มเพื่อนก็ยังกลัวเสียความเป็นเพื่อน” (นัท สุมนเตมีย์, สัมภาษณ์)

“การทำงานอิสระ ปัจจัยเรื่องความได้เปรียบเสียเปรียบมันต่างกัน ไหนจะความเก๋าของแต่ละคน เรื่องในเรื่องนอกประเทศหลายอย่าง อย่างนักเขียนดังเค้าจะยอมได้หรือที่ค่าตอบแทนเท่ากับคนอื่น...เรื่องผลตอบแทนผมไม่คิดอะไรมาก เพราะผมถือว่าได้อย่างอื่นกลับมาแล้ว ผมได้สต็อคภาพแล้ว ได้เดินทางแล้ว แต่ต้องไม่ให้น้อยเกิน ผมมีกำหนดเบื้องต้นเหมือนกัน” (นครเศ ธีระคำศรี, สัมภาษณ์)

ลักษณะทางวิชาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์และสื่อโทรทัศน์มีความแตกต่างกันในประเด็น คือความเป็นตัวตนหรือความเป็นตัวของตัวเองในผลงานของนักเขียน และผลตอบแทนในการทำงาน ซึ่งการผลิตสารคดีทางสื่อโทรทัศน์ได้รับผลตอบแทนสูงกว่า แต่กระบวนการทำงานมากกว่า ในขณะที่การทำงานสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ นักเขียนอิสระสามารถนำเสนออย่างมีความเป็นตัวของตัวเองมากกว่า แต่ลักษณะทางอาชีพโดยภาพรวมคือ ความเป็นอิสระในการวางแผนการทำงานและการใช้ชีวิต แต่มีความไม่มั่นคงทางอาชีพ ซึ่งความไม่มั่นคงทางอาชีพของนักเขียนสารคดีอิสระทางสื่อสิ่งพิมพ์ เป็นผลจากการเปิดรับผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระมีจำกัด ผลตอบแทนไม่สูงและระบบการจ่ายเงินล่าช้า ในขณะที่การผลิตรายการสารคดีโทรทัศน์ของนักเขียนสารคดีอิสระเกิดจากลักษณะการรับผลิตรายการจากบริษัทผู้ว่าจ้าง อย่างไรก็ตาม หากนักเขียนสารคดีอิสระมีพื้นฐานความพร้อมในการทำงานสารคดี มีความตั้งใจ ความมุ่งมั่น ความอดทนต่อภาวะต่างๆ และมีวินัยในการทำงานอย่างจริงจัง จนทำให้สามารถสร้างสรรค์ผลงานที่มีความโดดเด่นจนเป็นที่ยอมรับและมีผลงานสม่ำเสมอ ปัจจุบันดังกล่าวสามารถทำให้นักเขียนสามารถประกอบอาชีพนักเขียนสารคดีอิสระได้อย่างมั่นคง

แนวโน้มความต้องการผลงานนักเขียนสารคดีอิสระ

แม้องค์กรสื่อที่เปิดรับงานนักเขียนสารคดีอิสระมีจำกัดด้วยปัจจัยต่างๆ ที่นำเสนอมา แต่ความต้องการผลงานจากนักเขียนสารคดีอิสระยังคงมีอยู่ในระดับหนึ่งด้วยเหตุผลตามนโยบายองค์กรสื่อแต่ละองค์กร ซึ่งนักเขียนสารคดีอิสระได้ให้ความคิดเห็นต่อแนวโน้มความต้องการงานของนักเขียนสารคดีอิสระในวงการสื่อสิ่งพิมพ์ในประเทศไทยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางเศรษฐกิจซึ่งมีอิทธิพลต่อการทำงานของนักเขียนสารคดีอิสระ

“เมื่อก่อนยุค IMF งานสารคดีอิสระสำหรับนิตยสารเป็นที่ต้องการนะ ช่วงหลังอย่างว่า แต่สารคดีเลย ทุกอย่างพยายาม save ค่าใช้จ่ายให้คนโนเขียนต้นฉบับบ้าง แต่ถ้าไม่เกี่ยวกับปัจจัยเศรษฐกิจ พี่ว่าแนวโน้มโอเคนะ แม้แต่การจ่ายค่าเรื่องก็ใช้ได้แม้จะไม่มากนัก” (อรสม สุทธิสาคร, สัมภาษณ์)

“ตลาดไม่กว้างเหมือนเมื่อก่อน พอไปได้ แต่ตอนนี้หนังสือน้อยลงอาจเป็นปัญหาอยากทำงานให้มากขึ้นก็อาจลำบากเพราะตลาดเต็มอิมตัว แต่ถ้าเศรษฐกิจดีขึ้น หนังสือมากขึ้น ทำให้ตลาดกว้างขึ้น ก็มีผลงานตีพิมพ์ได้มากขึ้น...ถึงที่สุดเป็นเรื่องต้นทุน imageหนังสือ

น้อยมาก ดูที่ราคาถูกไว้ก่อน ถ้างานหรือหิวมากจะขอเพิ่มค่าก็ไม่ตามสู้ แต่ถ้าเป็นงานเน้น image จริง ยังไงก็เอา ทุกวันนี้หนังสือที่ขายดีที่สุดคือหัวต่างประเทศ ซึ่งถ้ามองแง่ความเป็นธรรมไม่คุ้มหรอก ค่าใช้จ่ายทุกอย่างนักเขียนต้องจ่ายเองหมด แต่ถ้ามองว่าเราก็มีทรัพยากรสั่งสมมาบ้าง ตรงนี้มันได้” (สุทัศน์ รุ่งศิริศิลป์, สัมภาษณ์)

“ค่อนข้างลำบากหนังสือหลายเล่มไม่พยายามซื้อเรื่องของนักเขียนนอก พยายามใช้เรื่องในกอง บก. ถ้าเกิดใหม่ไม่เข้มจริงก็ลำบาก มีสนามให้ลงน้อย และปัญหาอีกอย่างคือใครได้ลงแล้วเค้าจะซ้ำคนเดิมฉะนั้นคนใหม่จะหนักกว่าคนรุ่นเก่า” (จิตติมา ผลเสวก, สัมภาษณ์)

ภาณุ มณีวิวัฒน์กุล กล่าวถึงแนวโน้มความต้องการงานของนักเขียนสารคดีอิสระกับทางออกของนักเขียนสารคดีอิสระไว้ดังนี้

“ผมไม่คิดว่าจะเยอะ แต่ก็ไม่ถึงขั้นไม่มีอนาคต แต่ที่น่าเสียดายคือที่ไม่เยอะอยู่แล้วก็ยังต้องแข่งขันกันเองด้วย สำหรับผมคิดว่าต้องมีความชัดเจนในงานของตัวเองอย่างคุณเอก นาวิกมูล งานเป็นเรื่องเก่าแต่จะมีข้อมูลใหม่ตลอด” (ภาณุ มณีวิวัฒน์กุล, สัมภาษณ์)

ในความเห็นของ ชาติ ภิรมย์กุล นอกจากข้อจำกัดที่มีการเปิดรับงานของนักเขียนอิสระน้อยแล้ว เมื่อเกิดปัญหาเศรษฐกิจ สื่อที่เปิดรับยิ่งลดน้อยลงไปอีก และโดยทั่วไปคอลัมน์ในนิตยสารที่มีการเปิดรับงานนักเขียนอิสระมักมีนักเขียนอิสระประจำอยู่แล้ว นอกจากนั้นอุปสรรคสำคัญอีกประการหนึ่งคือ นิสัยการอ่านของคนไทย

“...พอมาเจอปัญหาเศรษฐกิจตลาดยิ่งแคบเข้าไปอีก การพิมพ์เล่มสำนักพิมพ์ไม่กล้าพิมพ์ นิสัยการอ่านคนไทยอ่านยาก ยิ่งต้องเสียเงินซื้อหนังสือยิ่งยาก ซื้อความสุขอย่างอื่นแพงได้ ยกเว้นการอ่านตามกระแส อย่างงาน ดร.สาทิส คนอ่านซื้ออาจจะดูว่ามีประโยชน์หรือเปล่า ถ้ามีประโยชน์กับชีวิตเค้าก็ซื้อ ระบบการตลาดของสำนักพิมพ์ก็ดี แล้วแกเขียนเก่งนะ เล่าน่าอ่าน เข้าใจง่าย” (ชาติ ภิรมย์กุล, สัมภาษณ์)

“ตลาดงานสารคดีในประเทศไทยต้องการงานของนักเขียนอิสระหรือไม่ ถึงช่วงโม่งนี้ปี 2542 เค้าต้องการจดขาย ถ้าเค้าจะซื้องานต้องมั่นใจว่ามีแฟนคนอ่านงานคนนี้หรือว่าสไตน์นี้แน่นอน นั่นหมายถึงว่านักเขียนคนนั้นต้องมีชื่อเสียงพอสมควรถึงขายได้...ปัญหาเศรษฐกิจมีส่วนสำคัญมาก เพราะแมกกาซีนจำนวนมากเรียกร้องให้กองบรรณาธิการเป็นคนทำสารคดีแทนการซื้อเรื่องแบบเมื่อก่อน แม้ว่าคุณภาพของเรื่องจะลดลงไปบ้าง ผมคิดว่าแนวโน้มค่อนข้าง

ข้างสูง หนังสือที่จะซื้องานคือหนังสือที่มีกองบรรณาธิการน้อย เช่นหนังสือแจกถูกคำ ซึ่งเค้าจะลดค่าให้จ่ายโดยไม่จ้างกอง บก. แต่หาเรื่องโดยการซื้อเรื่อง ตรงนี้เป็นตลาดที่ค่อนข้างสำคัญสำหรับนักเขียนอิสระ โดยเฉพาะนักเขียนหน้าใหม่” (ศรัณย์ บุญประเสริฐ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ตาม แม้สื่อที่เปิดรับงานของนักเขียนสารคดีอิสระแคบลง แต่นักเขียนสารคดีอิสระหลายท่านมีความเห็นว่า ผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระยังเป็นที่ต้องการเสมอ

“การรับงานของนักเขียนอิสระเป็นการลดค่าใช้จ่ายขององค์กรอย่างมาก ในต่างประเทศนักเขียนอิสระจะถูกเลือกซื้องานมากกว่า แม้จะแพงกว่าแต่ก็คุ้มในระยะยาว ดังนั้นคิดว่าแนวโน้มความต้องการงานนักเขียนอิสระ มีความเป็นไปได้สูง เพราะนอกจากจะต้องแสดงความเด่นชัดของตัวเองแล้ว ยังต้องมีความชำนาญมากกว่าปกติ คิดว่าอีกหน่อยคนที่รู้พื้นฐานจะค่อยๆ หหมดไป” (ม.ล.ปริญญากร วรวรรณ, สัมภาษณ์)

“...กองบรรณาธิการจะทำหน้าที่ได้ในระดับหนึ่ง แต่บางเรื่องเป็นเรื่องที่ลึกซึ้งและเฉพาะทาง งานลักษณะนี้กองบรรณาธิการอาจสร้างลำบาก และต้องใช้เวลาสร้างคนหลายปี ในขณะที่นักเขียนสารคดีอิสระเค้าทำกันมาอย่างเชี่ยวชาญ อย่างคุณอรสมทำมาหลายปี ถ้าเป็นประเด็นปัญหาสังคมก็ต้องเค้า นี่เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่านักเขียนสารคดีอิสระมีโอกาสพัฒนางานได้มากกว่ากองบรรณาธิการ อย่างเป็นทางการของตัวเอง ฉะนั้นความต้องการนักเขียนสารคดีอิสระในเมืองไทยยังมีมาก งานของนักเขียนอิสระยังเป็นที่ต้องการอยู่เสมอ เพราะสามารถพัฒนาได้ แต่นักเขียนต้องกล้ามีชีวิตอยู่อย่างอิสระ” (นิพัทธ์พร เพ็งแก้ว, สัมภาษณ์)

“ในอนาคตคิดว่าเพิ่มขึ้นครับ เพราะไม่มีทางที่จะจ้างคนเงินเดือนหมื่นบาท ทำเป็นผู้เชี่ยวชาญทุกสาขาได้ และวงการควรกว้างกว่านี้...อยากเห็นคนหน้าใหม่ๆ เข้ามาแสดงความคิดเห็นใหม่ๆ มุมมองใหม่ๆ ภาพถ่ายใหม่ๆ มาก ที่เป็นอย่างนี้เพราะค่าตอบแทนครับ ผมคิดว่าคนใหม่ที่จบออกมา เค้าจะมุ่งไปที่สายงานที่ให้ค่าตอบแทนได้มากกว่า ผมคิดว่าค่าตอบแทนมีผลมาก...” (นัท สุมนเดมิย์, สัมภาษณ์)

“ความต้องการรับงานมีมาก พูดตรงๆ เาเงินเดือนที่ต้องจ้างพนักงานประจำ 1 คนมาซื้อเรื่องนักเขียนอิสระได้ 2-3 เรื่อง มันมีแนวโน้มมากขึ้น ยิ่งวิกฤตเศรษฐกิจยิ่งช่วย เดี่ยวนี้มีกฎหมายมากมายเกี่ยวกับสวัสดิการที่บริษัทต้องรับภาระสำหรับพนักงานประจำ การซื้องานนักเขียนอิสระช่วยตรงนี้ได้ เดี่ยวนี้บางเล่มมีคนทำงาน 3 คน บก. เลขากองบก. คนตรวจฉบับูฟ เดี่ยวนี้เทคโนโลยีมากมายช่วยให้ติดต่อกันสะดวก ไม่ต้องเดินทาง โทรคุยกัน ส่งเรื่องทาง

แพ็กซ์ เขียนเสร็จส่งได้เลย ยิ่งคอมพิวเตอร์ถ้ามีโมเด็มส่งทางอินเทอร์เน็ตได้เลย ผมคิดว่านี่ เป็นอาชีพของอนาคตอาชีพหนึ่ง” (ธีรภาพ โลหิตกุล, สัมภาษณ์)

ในมุมมองของผู้รับผิดชอบในการคัดสรรผลงานของนักเขียนสารคดีอิสระคือบรรณาธิการ ซึ่ง บรรณาธิการส่วนใหญ่ได้ให้ความเห็นต่อแนวโน้มความต้องการงานของนักเขียนสารคดีอิสระไปใน แนวทางว่ายังคงมีความต้องการเสมอ และงานสายสารคดียังมีโอกาสเติบโตในสังคมไทย แต่ทั้งนี้ทั้ง นั้น นักเขียนสารคดีต้องมีการพัฒนารูปแบบในการนำเสนอ

“แนวโน้มต่อไป รูปแบบการนำเสนอเขียนต้องคิดมากเป็นพิเศษ คือไม่ใช่สารคดี แบบเดิม แนวทางสมัยใหม่อย่างคุณธีรภาพน่าสนใจตรงที่ว่า เมื่อเราอ่านแล้ว เราไม่ได้ถูก ยัดเยียดให้อ่าน แต่เราอ่านด้วยความเพลิดเพลิน รื่นรมย์ แต่ในความเพลิดเพลินนี้ ได้ให้ อะไรที่เราไม่รู้ตัว ส่วนความคิดเห็นอื่น ผมไม่เชื่อในกระแส แต่รู้สึกว่าคุณกำลังเรียกร้อง กำลังต้องการข้อมูลที่มีนัยยะลุ่มลึก ข้อมูลจริง เป็นวรรณศิลป์ เป็นเปลือกที่ห่อหุ้มแก่น ไป ในทิศทางนั้น...ในส่วนของผม เป็นนโยบายของสำนักพิมพ์ที่จะให้ความสำคัญ สนใจตรง จุดนี้สูงขึ้นในปีหน้าคือจะแยกให้ชัดเลยว่าถ้าแพรวสำนักพิมพ์ในแนวทางของสารคดีเป็นยัง ไง”

(จตุพล บุญพลัด, บรรณาธิการ, 2542)

“เราต้องการความแปลกใหม่ และท้าทาย แน่นอนที่สุดเป็นมาตรฐานทั่วไป แต่มัน อยู่ที่รายละเอียดว่าอะไรคือแปลกใหม่...เราเปิดรับงานจากนักเขียนนอกเสมอ เพราะเราถือ ว่าหนังสือต้องมีความหลากหลายของเรื่องในด้านอื่นด้วย สารคดีเป็นโลกที่เปิดกว้างมาก ทุกอย่าง เป็นสารคดีได้หมด ทุกวันนี้เราไม่ได้รับแค่ในประเทศ เรายังรับงานนักเขียนเมืองนอกด้วย”

(วันชัย ตันติวิทยพิทักษ์, บรรณาธิการ, สัมภาษณ์)

ส่วนแนวโน้มในความต้องการงานสารคดีโทรทัศน์ จากความเห็นของผู้อำนวยการฝ่ายผลิต รายการมีความเห็นว่า นักเขียนหรือผู้ผลิตรายการสารคดีอิสระที่สามารถประกอบอาชีพอิสระได้ คือ นักเขียนที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้านในการนำเสนอข้อมูล และมีความรับผิดชอบในการทำงาน

“...พูดจริงๆ เลยว่า ถ้าเป็นคนฝีมือดีๆ นี้ เราอยากจ้างเป็นพนักงานประจำเลยมากกว่าที่จะเป็นฟรีแลนซ์ หรืออยากให้คนของเราทำเองมากกว่า จะรู้ใจกันและทำงานกันได้ดี กว่า แต่ก็มีคนทำงานอิสระบางคน เค้าไม่ต้องการผูกมัดตัวเองกับบริษัทก็เยอะ ซึ่งกลุ่มนี้ก็เป็นคนที่มีความคิดที่ดีๆ เยอะเหมือนกัน เลยกลายเป็นว่าเราจะจ้างกลุ่มนี้ เมื่อมีงานลักษณะ

ที่เป็นงานเฉพาะของเค้าจริงๆ ฉะนั้นก็จะเป็นงานที่ไม่สามารถหาจ้างได้เรื่อยๆ ถ้าพูดถึงฟรีแลนซ์ในลักษณะนี้ก็ต้องมีฝีมือจริงๆ สามารถ manage ตัวเองให้อยู่ได้ด้วยฝีมือเท่านั้นจริงๆ..." (ลักษณะ จีระจันทร์, ผู้อำนวยการฝ่ายผลิตรายการ, สัมภาษณ์)

จากความคิดเห็นดังกล่าว กล่าวได้ว่า แนวโน้มความต้องการผลงานสารคดีของนักเขียนอิสระในแวดวงสื่อไทยยังมีเสมอ แต่มีลักษณะและปริมาณจำกัด ดังนั้น นักเขียนสารคดีอิสระที่สามารถประกอบอาชีพอยู่ได้ย่อมต้องมีความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานที่มีรูปแบบเฉพาะ โดดเด่น โดยสามารถตอบสนองจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อได้

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมาทั้งหมด กล่าวได้ว่า ในฐานะที่นักเขียนสารคดีอิสระมีบทบาทในด้านหนึ่งเป็นผู้ทำงานอิสระที่สามารถวางแผนการทำงานได้ด้วยตนเอง แต่บทบาทอีกด้านหนึ่งเป็นผู้ทำงานร่วมกับองค์กรสื่อ นักเขียนสารคดีอิสระที่ประสบความสำเร็จ สามารถประกอบอาชีพอยู่ได้อย่างต่อเนื่อง จึงควรสามารถประสานความต้องการในการทำงานสารคดีในรูปแบบของตนเองให้เข้ากับจุดมุ่งหมายขององค์กรสื่อได้ ในขณะเดียวกัน นักเขียนสารคดีอิสระต้องเข้าใจลักษณะการประกอบวิชาชีพ และลักษณะการทำงานสารคดีอิสระในประเทศไทยด้วย กล่าวคือ นอกจากความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงาน นักเขียนอิสระจำเป็นต้องมีความสามารถในการทำงานร่วมกับองค์กรสื่อและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ ในขณะเดียวกันควรเป็นผู้ที่พอใจลักษณะการทำงานอิสระ ตามลัทธิพื้นฐาน และเข้าใจว่าการทำงานสารคดีอิสระไม่ใช่อาชีพที่สามารถสร้างความร่ำรวยให้ได้ แต่สามารถตอบสนองความต้องการในการดำเนินชีวิต ที่ตรงกับอุปนิสัย บุคลิกภาพ ความสนใจ ความสามารถของนักเขียนได้ ประการสำคัญที่สุดอีกประการหนึ่งคือ นักเขียนสารคดีอิสระต้องเป็นผู้ที่มีความรับผิดชอบในการทำงานอย่างจริงจัง จึงจะทำให้มีผลงานปรากฏอย่างสม่ำเสมอ และสามารถดำรงชีพในฐานะนักเขียนสารคดีอิสระได้อย่างมั่นคง